

2026 JURIDISKĀS KOLEDŽAS ZINĀTNISKIE RAKSTI

UDK 06

Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2026.—

Rīga: Juridiskā koledža, 2026.– 208 lpp.

Krājuma starptautiskā redakolēģija:

Mg. iur., *Mg. oec.* **Intra Lūce**, redkolēģijas priekšsēdētāja (Latvija)

Dr. habil. sc. pol., Dr. iur. **Tālavš Jundzis** (Latvija)

Dr. iur. Vaida Bartkutė-Norkūnienė (Lietuva)

Literārā redaktore un maketētāja: **Anita Rudziša**

Visi raksti ir recenzēti

Krājums iekļauts Index Copernicus International datu bāzē

ISSN 1691-5992

© Juridiskā koledža

© Rakstu autori

Priekšvārds

Ar gandarījumu nododam lasītājiem Juridiskās koledžas kārtējo zinātnisko rakstu krājumu, kurā esam apkopojusi aktuālus un nozīmīgus pētījumus tiesību zinātnē, publiskās pārvaldes, nekustamā īpašuma pārvaldības, intelektuālā kapitāla un mākslīgā intelekta jomās. Vairākos rakstos ir aplūkoti jautājumi par mākslīgā intelekta ilgtspēju, tā izmantošanu studiju procesā un publisko iepirkumu kontrolē, kā arī ietekmi uz cilvēktiesībām. Autori pievērsušies aktuāliem tematiem – intelektuālā kapitāla nozīmei augstskolās un nekustamā īpašuma pārvaldībā, intelektuālā īpašuma aizsardzībai sportā, Eiropas Savienības maksātnespējas tiesību attīstībai un citiem sabiedrībai nozīmīgiem tiesību jautājumiem. Pētījumu ietvaros uzmanība tiek veltīta arī nekustamā īpašuma un dzīvojamo māju pārvaldīšanas problemātikai, administratīvajai atbildībai, sabiedriskajai drošībai, partnerattiecību tiesiskajam regulējumam un sabiedrības līdzdalībai suverēnās varas īstenošanā valstī.

Īpašs gandarījums ir par to, ka krājumā ir iekļauti arī mūsu studentu un absolventu raksti. Jauno pētnieku interese par aktualitātēm un profesionālās prakses jautājumiem apliecina viņu spēju kritiski domāt, analizēt problēmas un piedāvāt pamatotus risinājumus. Dalība šāda krājuma tapšanā ir iespēja pilnveidot pētnieciskās, argumentācijas un profesionālās komunikācijas prasmes.

Krājumā apkopoto tēmu daudzveidība atspoguļo Juridiskās koledžas mērķi cieši sasaistīt izglītību, pētniecību un profesionālo praksi. Ceru, ka šīs publikācijas rosinās jaunas diskusijas, idejas un turpmākus pētījumus, kā arī būs noderīgas gan nozares profesionāļiem, gan studējošajiem. Sirsnīgi pateicos rakstu autoriem, recenzentiem, redkolēģijas locekļiem un ikvienam, kurš piedalījās krājuma sagatavošanā un izdošanā. Savukārt lasītājiem novēlu tajā rast vērtīgas atziņas un iedvesmu turpmākajam darbam.

*Mg. iur., Mg. oec. **Intra Lūce**
Juridiskās koledžas direktore*

SATURA RĀDĪTĀJS

I daļa Akadēmiskā personāla raksti

Iveta Amoliņa

Intelektuālais kapitāls un tā pielietojums
 nekustamā īpašuma pārvaldībā
 Intellectual Capital and Its Application in Real Estate Management 9

Jana Dzene

Eiropas Savienības direktīva, ar ko saskaņo konkrētus
 maksātnespējas tiesību aspektus. Ko tas nozīmē Latvijai?
 European Union Directive Harmonising Certain Aspects
 of Insolvency Law. What Does It Mean for Latvia? 20

Oskars Garkājs

Latvijas tautas mazākuma loma Latvijas valsts
 suverēnās varas īstenošanā
 The Role of the Minority of the Latvian Nation
 in the Exercise of the Sovereign Power of the State of Latvia 29

Intra Lūce

Intelektuālā kapitāla publiskošana augstskolās
 Intellectual Capital Disclosure in Higher Education Institutions 40

Nikolajs Ozoliņš

Public Procurement Contract Management and
 Artificial Intelligence Tools
 Publisko iepirkumu līgumu pārvaldība un mākslīgā intelekta rīki 48

Normunds Pauders

Mākslīgā intelekta ilgtspēja
 Sustainability of Artificial Intelligence 55

Vaida Bartkutē-Norkūnienē, Silvija Vidžiūnienē, Dalia Čepėnienė

Analysis of Artificial Intelligence Use in the Study Process
 From the Students' Experience, Skill Assessment,
 and Academic Ethics Perspectives
 Mākslīgā intelekta izmantošanas analīze studiju procesā
 studentu pieredzes, prasmju novērtējuma
 un akadēmiskās ētikas perspektīvā 69

Raimundas Jurka

Defence in Criminal Procedure. Can a Constructive Defence
Be Unlawful or Constitute an Abuse of Rights?

Aizstāvība kriminālprocesā. Vai konstruktīva aizstāvība
var būt prettiesiska, vai tā ir tiesību ļaunprātīga izmantošana? 87

Evaldas Norkūnas

Public Order Specialists in Lithuania Municipalities:

Legal Status, Functions and Public Safety Challenges

Sabiedriskās kārtības speciālisti Lietuvas pašvaldībās:

tiesiskais statuss, funkcijas un sabiedriskās drošības izaicinājumi 99

Daiva Petrenaite

Cohabitation Without Marriage (Partnership):

Issues of Legal Regulation in Lithuanian Law

Kopdzīve bez laulības (partnerība):

tiesiskā regulējuma jautājumi Lietuvas tiesībās 113

Marina Toporkova

Protection of Intellectual Property Rights in Sports

Intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzība sportā 124

Imants Lubāns, Edgars Aļeņikovs

Netiešās cēloņsakarības kā kritērija ieviešanas indikācijas

publisko tiesību nozarē

Indications for the Introduction of Indirect Causation

as a Criterion in Public Law 131

II daļa Absolventu un studentu raksti**Krista Dambe**

Administratīvā atbildība dzīvnieku labturības noteikumu

pārkāpšanas gadījumos

Administrative Liability for Violations of Animal

Welfare Requirements 143

Evija Frēliha-Jermacāne

Piespiedu dalītā īpašuma privatizētajās daudzdzīvokļu

mājās izbeigšanas likuma ģenēze un prakse

The Genesis and Practice of the Law on Termination of Forced

Shared Property in Privatised Apartment Residential Houses 156

Līga Kricka

Dzīvojamās mājas pārvaldīšanas tiesību pārņemšanas problēmaspekti Problematic Issues in the Transfer of Residential Building Management Rights	167
--	-----

Guna Rasa

Eiropas Savienības mākslīgā intelekta akta un Vispārīgās datu aizsardzības regulas mijiedarbība personas datu aizsardzībā: attīstības perspektīva Digitālā Omnibusa kontekstā Interaction Between the European Union Artificial Intelligence Act and the General Data Protection Regulation in the Protection of Personal Data: Development Perspectives in the Context of the Digital Omnibus	176
--	-----

Līga Strazdiņa

Valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšana Management of State-Owned Real Property	191
--	-----

I

**AKADĒMISKĀ
PERSONĀLA
RAKSTI**

PhD Iveta Amoliņa
Juridiskā koledža (Latvija)

INTELEKTUĀLAIS KAPITĀLS UN TĀ PIELIETOJUMS NEKUSTAMĀ ĪPAŠUMA PĀRVALDĪBĀ

INTELLECTUAL CAPITAL AND ITS APPLICATION IN REAL ESTATE MANAGEMENT

Atslēgvārdi: nekustamā īpašuma pārvaldība, intelektuālais kapitāls, cilvēkkapitāls, attiecību kapitāls, strukturālais kapitāls.

Keywords: real estate management, intellectual capital, human capital, relational capital, structural capital.

Ievads

Nekustamā īpašuma pārvaldība ir sistemātisks process, kura īstenošanā ir jāveic virkne dažādu funkciju kā piemēram – plānošana, organizēšana, uzraudzība, monitorings, lēmumu pieņemšana un visu procesu vadība.

Īpašumu pārvaldība tiek definēta arī kā pasākumu kopums, kas tiek veikts, lai nodrošinātu nekustamā īpašuma konstrukciju, inženiersistēmu uz zemes uzturēšanu tādā tehniskā stāvoklī kas ļauj objektam pildīt tam paredzētās funkcijas un darboties optimāli visā tā dzīves laikā.¹ Lai šos procesus varētu kvalitatīvi un atbildīgi realizēt, būtiski lai iesaistītajām pusēm būtu atbilstoša profesionālā kompetence un profesionālās zināšanas.

Finanšu rādītāji, kas veidojas no bilances vai zaudējuma aprēķina, daudzus gadus tika izmantoti uzņēmuma vērtējumos. Šos rādītājus var izveidot, balstoties uz vēsturisku darījumu informāciju, kas neņem vērā uzņēmuma iekšējos, parasti neizmēramos faktoros. Pastāv uzskats, ka tradicionālie finanšu rādītāji nav pietiekami, lai pieņemtu stratēģiskus lēmumus. To sniegto informāciju papildina ar nefinanšu rādītājiem. Šī iztrūksto-

1 Mat N. A., Chris E. Malaysia High-Rise Residential Property Management: 2004-2010 Trends & Scenario// 17th Pacific Rim Real Estate Society Conference.– DOI: 10.1109/RELENG.2013.6607690, pp.13–16.

šā informācija ir intelektuālais kapitāls, neapreķināmais vērtības radīšanas galvenais instruments.²

Mūsdienu ekonomikas attīstībā arvien lielāku nozīmi iegūst nemateriālie aktīvi, kas veido uzņēmuma konkurētspējas pamatu. Uzmanība tiek pievērsta zināšanām, pieredzei, klientu attiecībām un inovācijām – faktoriem, kas kopā veido intelektuālo kapitālu. Cilvēkkapitāls ir viens no intelektuālā kapitāla komponentiem, kas veido pamatu organizācijas spēju attīstībai un ilgtspējīgai nekustamā īpašuma pārvaldības kvalitātei.

Intelektuālā kapitāla nozīme

Globālajā zināšanu ekonomikā izglītība un radošums ir izšķiroši svarīgi, lai saglabātu konkurētspēju. Intelektuālā kapitāla indekss ir veids, kā novērtēt uzņēmumu spēju izmantot zināšanu ekonomiku, izvērtējot to kā vidi izglītībai, radošumam un talantu piesaistei.³

Mūsdienu konkurētspējas pasaulē, kur tehnoloģiju attīstība notiek strauji un nepārtraukti, aizvien biežāk tiek uzsvērts, ka uzņēmuma vērtīgākie resursi vairs nav tikai materiālie aktīvi, piemēram, iekārtas, ēkas, izejvielas, finanses. Lielu daļu no uzņēmuma ilgtermiņa vērtības veido nemateriālie resursi, t.sk. zināšanas, prasmes, informācija, reputācija un inovācijas potenciāls. Tas viss liecina par to, ka nepieciešams attīstīt jaunu, uz zināšanām balstītu pieeju uzņēmējdarbības stratēģijas izstrādē un vadībā. Šāda pieeja paredz, ka uzņēmēji apzinās organizācijas rīcībā esošo zināšanu un kompetenču apjomu, atzīstot, ka liela daļa uzņēmumu vērtības nav tieši izmērāma vai kvantificējama. Tieši šī grūti nosakāmā, bet būtiskā daļa tiek dēvēta par uzņēmumu “jauno bagātību” – intelektuālo kapitālu, ko daudzi uzskata par konkurētspējas avotu.⁴

Intelektuālais kapitāls kā jauns termins parādījās 20. gs. 90. gados, kas pēc būtības sakrita ar nemateriālo aktīvu jēdzienu – pētnieki ir vienisprātis, ka termini *nemateriālie aktīvi*, *preču zīme*, *laba reputācija*, *intelektuālais īpašums* grāmatvedības un vērtēšanas darbībās neaptver visu, kas būtu jāiekļauj jaunajā koncepcijā. Uzsvars ir uz nemateriālo aktīvu izmantošanu kā pārvaldības objektu uzņēmuma vērtības palielināšanai, iesaistot līdz

2 Titova N. Intelektuālā kapitāla pārvaldē izmantojamo modeļu analīze// Vadības zinātne: Latvijas Universitātes raksti, 717. sēj., 2017.

3 Chan K. L. Intelligence Capital Index. Distinguished Fellow, INSEAD, Apr. 2017.– www.kailchan.ca/wp-content/uploads/2017/04/KC_Intelligence-Capital-Index-full-results-and-methodology_Apr-2017_v2.pdf.– (Sk. 25.01.2026.).

4 Intelektuālā kapitāla vadība un stratēģiskais virziens – gestiopolis.– <https://iscsisantarget.com/lv/articles/8093-management-and-strategic-direction-of-intellectual-capital>.– (Sk. 25.01.2026.).

šim neizmantotās rezerves, piemēram, zināšanas, informācijas tehnoloģijas, klientu apmierinātību u.c. Nav vienotas definīcijas, tāpēc termina lietošana ir elastīga.⁵

Dr. Kajs Čans (*Kai L. Chan*) ir veicis padziļinātu pētījumu par inteligences kapitāla indeksiem, izdalot vairākus rādītājus un apkopojot tos sešās grupās:

1. Izglītības apjoms (*Quantity*). Šis indikators atspoguļo kopējo izglītības līmeni valstī.
2. Izglītības kvalitāte (*Quality*) tiek vērtēta, analizējot augstskolu kvalitāti (piemēram, cik daudz augstskolu valstī atrodas pasaules labāko sarakstā). Latvijā, runājot par koledžām un izglītības iestādēm, kurās var apgūt arī profesionālās studijas, viena no pieejamām darba devēju ieteikumu TOP5 ir Prakse.lv aptauja.
3. Vidējais kognitīvo prasmju līmenis (*AVG skills*) mēra cilvēku kognitīvās spējas visā dzīves ciklā.
4. Elitāras kognitīvās prasmes (*Elite skills*) nozīmē ļoti augstu domāšanas spēju līmeni dažādos vecumos.
5. Radošums un ekonomiskā sarežģītība (*Creativity*). Radošuma indekss parāda, cik daudz valsti ir radošu nozaru, inovāciju, jaunu ideju. Ekonomiskās sarežģītības indekss mēra, cik sarežģītus un augstas pievienotās vērtības produktus valsts spēj radīt un eksportēt. Kā vēl viens rādītājs ir pētniecības un attīstības izdevumi, atainojot, cik daudz valsts un uzņēmumi iegulda zinātnē, tehnoloģijās un jaunu produktu izstrādē, salīdzinot ar IKP.
6. Talantu piesaiste un atvērība (*Attract*). Šis indikators novērtē, cik pievilcīga un atvērta valsts ir talantu piesaistei.⁶

Saskaņā ar Dr. Kaja Čana pētījumu, inteligences kapitāla indekss novērtē valstu spēju attīstīt un izmantot zināšanu ekonomiku, balstoties uz izglītības kvalitāti, radošumu un talantu piesaisti. Pētījumā uzsvērts, ka tieši izcilākie prāti, nevis vidējais līmenis, visvairāk virza inovācijas un zināšanu robežu paplašināšanu.⁷

Intelektuāla kapitāls ir resurss, ko uzņēmumi vai organizācijas pārvalda vai kontrolē, un tas veidojas, balstoties uz darbinieku zināšanām, pieredzi

5 Titova N. Intelektuālā kapitāla ietekmes uz uzņēmuma sniegumu novērtēšana: Promocijas darba kopsavilkums. – Ventspils: Ventspils Augstskola, 2023.

6 Chan K. L. Intelligence Capital Index. Distinguished Fellow, INSEAD, Apr. 2017. – www.kailchan.ca/wp-content/uploads/2017/04/KC_Intelligence-Capital-Index-full-results-and-methodology_Apr-2017_v2.pdf. – (Sk. 25.01.2026.).

7 Turpat.

un uzņēmuma vai organizācijas iekšējo sadarbību. Tas spēj radīt uzņēmumam ekonomisko vērtību, stiprināt konkurētspēju un pats – nepārtraukti attīstās.⁸ Intelektuāla kapitāla vadība ir salīdzinoši jauna vadības disciplīna. To radījuši un iedibinājuši uzņēmumu praktiķi, vadītāji un augsta līmeņa amatpersonas, kuras ir apzinājušas intelektuāla kapitāla pamatprincipus, izstrādājušas to koncepciju un iniciējušas intelektuālā kapitāla mērīšanas rīku ieviešanu.⁹

Cilvēkkapitāla pārvaldība ir būtisks priekšnoteikums efektīvai biznesa vadībai, jo tā nodrošina organizācijai spēju objektīvi novērtēt savu darbību un attīstības potenciālu. Uzņēmums, kas sistemātiski neapkopo un neanalizē ar cilvēkkapitālu saistītos datus, nespēj novērtēt faktisko situāciju, identificēt resursu struktūru, izvērtēt stratēģisko virzību. Līdz ar to tiek ierobežota uzņēmuma spēja pieņemt pamatotus vadības lēmumus un plānot ilgtermiņīgu attīstību.

Zinātniskajā literatūrā atrodams ne mazums atziņu par intelektuālo kapitālu. Tas tiek definēts kā spēja nodrošināt peļņu,¹⁰ vērtību,¹¹ celt uzņēmumu nemateriālo spēju,¹² kas var dot ieguvumus nākotnē.¹³ Savukārt citi zinātnieki norāda, ka intelektuālo kapitālu var formāli analizēt, ņemot vērā trīs galvenos komponentus: cilvēkkapitālu, strukturālo kapitālu un attiecību kapitālu.¹⁴ Cilvēkkapitāls – organizācijas darbinieku zināšanas, prasmes, kompetences, pieredze, radošums un spēja pielāgoties. Tas atspoguļo cilvēku profesionālo potenciālu un spēju radīt vērtību, pieņemt kvalitatīvus lēmumus un veicināt inovācijas. Strukturālais kapitāls ietver organizācijas iekšējās sistēmas, procesus, tehnoloģijas, datu bāzes, procedūras, intelektuālo īpašumu un organizatorisko kultūru. Tas ir viss, kas organizācijā

8 Yanjie Hu Y., Han J., Dong X. Research on the Relationship between Intellectual Capital and Listed Companies Performance of China// 2009 16th International Conference on Industrial Engineering and Engineering Management. IEEE.– DOI: 10.1109/ICIEEM.2009.5344405.– (Sk. 25.01.2026.).

9 Titova N. Intelektuālā kapitāla ietekmes uz uzņēmuma sniegumu novērtēšana: Promocijas darba kopsavilkums.– Ventspils: Ventspils Augstskola, 2023.

10 Harrison S., Sullivan P. Profiting from intellectual capital: Learning from leading companies// Journal of Intellectual Capital, Vol. 1(1), 2000, pp. 33–46.

11 Titova N. Intelektuālā kapitāla ietekmes uz uzņēmuma sniegumu novērtēšana: Promocijas darba kopsavilkums.– Ventspils: Ventspils Augstskola, 2023.

12 Sang H., Dennis T. Intellectual capital vs the book-value of assets: A value-relevance comparison based on productivity measures// Journal of Intellectual Capital, Vol. 15(1), 2014, pp. 65–82.

13 Lerro A., Linzalone R., Schiuma G. Managing intellectual capital dimensions for organizational value creation// Journal of Intellectual Capital, Vol. 15(3), 2014, pp. 350–361.

14 Romano M., Catalfo P., Nicotra M. Science parks and intellectual capital: An integrated model for intangibles' representation, evaluation and control// Journal of Intellectual Capital, Vol. 15(4), 2014, pp. 537–553.

paliek arī tad, ja darbinieki mainās. Šis kapitāls nodrošina zināšanu institucionalizēšanu un efektīvu darbības organizāciju. Attiecību kapitāls raksturo organizāciju ārējās attiecības un sociālo tīklu vērtību – klientu uzticību, sadarbības partneru tīklu, reputāciju, piegādātāju attiecības un tirgus atpazīstamību. Tas atspoguļo uzņēmuma spēju veidot un uzturēt ilgtermiņa sadarbību, kas nodrošina stabilu pieprasījumu un konkurētspēju.

Intelektuālo kapitālu veido cilvēku, strukturālā un attiecību kapitāla summa. Mūsdienu organizāciju vadībā tas tiek uzskatīts par vienu no nozīmīgākajiem konkurētspējas avotiem, īpaši nozarēs, kurās būtiska ir zināšanu intensitāte un profesionālā kompetence, t.sk. attīstot dažāda līmeņa projektus, kur nepieciešams apvienot profesionālās zināšanas, analītisko domāšanu un stratēģisko plānošanu. Efektīva organizācijas vadība balstās ne tikai tehniskajās prasmēs, bet arī kolektīvajās zināšanās, pieredzē un spējā radīt inovatīvus risinājumus. Jo augstāks ir organizācijas intelektuālais kapitāls, jo veiksmīgāk tā spēj īstenot sarežģītus projektus, pārvaldīt riskus un pielāgoties dinamiskajai videi. Tādējādi intelektuālais kapitāls kļūst par būtisku priekšnoteikumu ilgtermiņai attīstībai un konkurētspējai.

Intelektuālā kapitāla būtība nekustamā īpašuma pārvaldībā

Nekustamā īpašuma pārvaldībā intelektuālā kapitāla nozīme ir īpaši būtiska. Ēkas un telpas ir fiziski aktīvi, taču to vērtību un ilgtermiņīgu attīstību nosaka arī pārvaldnieku kompetence, klientu uzticība, efektīvi procesi un spējas pielāgoties tirgus izmaiņām. Tieši intelektuālais kapitāls nodrošina, ka nekustamā īpašuma pārvaldība nav tikai tehniska darbība, bet gan stratēģisks process, kas veicina īpašuma vērtības pieaugumu un ilgtermiņa stabilitāti. Intelektuālais kapitāls visstraujāk aug tajās vietās, kur izejas izglītības institūcijas, radošās industrijas un spēcīga inovāciju vide savstarpēji pastiprina cita citu. Šādas ekosistēmas piesaista talantus no visas pasaules, un talantu koncentrācija savukārt paaugstina vietējās ekonomikas dinamiku un zināšanu intensitāti.¹⁵ Tur, kur intelektuālais potenciāls ir augsts, nekustamā īpašuma tirgus parasti kļūst stabilāks un vērtīgāks, jo pieprasījumu uztur gan augsti kvalificēti specialisti, gan uzņēmumi, kas vēlas atrasties šādā vidē. Ilgtermiņā intelektuālā kapitāla klātbūtne kļūst

15 Chan K. L. Intelligence Capital Index. Distinguished Fellow, INSEAD, Apr. 2017.– www.kailchan.ca/wp-content/uploads/2017/04/KC_Intelligence-Capital-Index-full-results-and-methodology_Apr-2017_v2.pdf.– (Sk. 25.01.2026.).

par vienu no svarīgākajiem faktoriem, kas nosaka īpašumu vērtības saglabāšanos un pieaugumu.

Nekustamā īpašuma pārvaldībā cilvēkkapitāls ir īpašu nozīmīgs, jo tieši speciālistu kompetence nosaka pakalpojumu kvalitāti, tehnisko novērtējumu precizitāti un spēju pārvaldīt sarežģītus aktīvus. Strukturālais kapitāls nekustamā īpašuma pārvaldībā ietver, piemēram, tehniskās dokumentācijas sistēmas, digitālās platformas, kvalitātes vadības sistēmas un juridiskos procesus. Attiecību kapitāls šajā procesā tiek raksturots kā kritisks, jo klientu uzticība, komunikācijas kvalitāte un sadarbība ar pakalpojumu sniedzējiem tieši ietekmē uzņēmuma darbības efektivitāti un reputāciju.

Cilvēkkapitāls, struktūrkapitāls un attiecību kapitāls ir ļoti svarīgi nekustamā īpašuma nozarē, kur profesionālās zināšanas un labi organizēti procesi tieši ietekmē ēku uzturēšanas kvalitāti, būvniecības projektu īstenošanas efektivitāti un pārvaldības caurskatāmību. Augsts intelektuālais kapitāls ļauj pārvaldniekiem pieņemt pamatotus lēmumus par ēku tehnisko stāvokli, plānot ilgtermiņa investīcijas un nodrošināt kvalitatīvu pakalpojumu sniegšanu iedzīvotājiem. Tāpat tas ir būtisks energoefektivitātes uzlabošanā – gan izvērtējot tehniskos risinājumus, gan ieviešot modernas tehnoloģijas, kas samazina izmaksas un uzlabo ēku ilgtspēju.

Bez sistemātiskas cilvēkkapitāla pārvaldības uzņēmums nespēj pilnvērtīgi novērtēt savu darbību, identificēt attīstības vajadzības un nodrošināt ilgtspējīgu izaugsmi. Piemēram, organizējot dzīvojamo ēku energoefektivitātes projektus, pārvaldnieka zināšanas un pieredze dod iespēju noteikt prioritātes, izvērtēt, kuri risinājumi sniegs vislabāko rezultātu, speciālisti spēj profesionāli analizēt energoaudita, tehniskā apsekojuma datus, izstrādāt tehnisko uzdevumu, izvērtēt projektētāju, būvnieku, būvuzraugu piedāvājumus. Projektu vadītāji ar kompetenci struktūrfondu projektu un pašvaldību piedāvāto programmu izmantošanā spēj sagatavot dokumentāciju finansējuma piesaistei, komunikācijas prasmes palīdz skaidrot īpašniekiem ieguvumus, īstenojot energoefektivitātes projektus, panākot vienošanos par projektu īstenošanu. Radošums un spēja pielāgoties ļauj rast alternatīvus risinājumus, piemēram, kombinēt dažādus finansējuma avotus vai ieviest modernākas tehnoloģijas.

Zinātniskie pētījumi rāda, ka spēcīga un kvalificēta darbaspēka pārstāvji, visticamāk izvēlēsies energoefektīvas un rentablas tehnoloģijas, lai maksimizētu ražošanas apjomu. Turklāt kvalificētu darbinieku skaita pieaugums palielina ekonomikas produktivitāti, izmantojot tīras un efektīvas

tehnoloģijas. Vienlaikus pētniecības un attīstības sasniegumi ir radījuši jaunas metodes un procedūras, kas ir gan rentablas, gan energoefektīvas, kas samazina CO₂ emisijas.¹⁶

Cilvēkkapitālam ir būtiska loma CO₂ emisiju samazināšanā. Spēcīgs un kvalificēts speciālists veicina videi draudzīgāku darbību, ko saskaņā ar endogenās izaugsmes teoriju, izaugsmei un arī vides kvalitāti nosaka iekšējie faktori – zināšanas, prasmes un inovācijas. Palielinoties augsti kvalificētu speciālistu īpatsvaram, organizācijas spēj izvēlēties efektīvākus un resursus taupošus risinājumus, kas samazina piesārņojumu un atkritumus.¹⁷ Izglītots darba spēks, savukārt, veicina tehnoloģisko inovāciju un pētniecības attīstību.

Nekustamā īpašuma pārvaldības joma ir saistīta ar sarežģītiem lēmumu pieņemšanas procesiem, ilgtermiņa aktīvu uzturēšanu un klientu vajadzību izpratni. Tā ir daudzdimensionāla un sistēmiska joma, kas aptver gan dzīvojamos, gan komerciālos objektus, kā arī publiskās telpas un infrastruktūru. Lielākie izaicinājumi – ilgtspēja, ēku un teritorijas sarežģītība, digitalizācija, datu un intelektuālā kapitāla nozīme, sociālo tīklu ietekme un tehnoloģisko inovāciju ieviešana. Īpaši nozīmīga kļūst inženiersistēmu pārvaldība, jo ēku drošība, energoefektivitāte un ekspluatācijas izmaksas lielā mērā ir atkarīgas no ventilācijas, apkures, dzesēšanas iekārtu, elektroapgādes, ugunsdrošības un citu sistēmu profesionālas uzraudzības.¹⁸ Pareiza šo sistēmu uzturēšana un modernizācija ļauj samazināt enerģijas patēriņu, novērst avārijas, pagarināt ēkas dzīves ciklu.

Nekustamā īpašuma pārvaldībā strukturālais kapitāls ir īpaši nozīmīgs, jo tas nodrošina caurspīdīgu komunikāciju ar klientiem, standartizētus pārvaldības procesus un kvalitatīvu pakalpojumu sniegšanu neatkarīgi no darbinieku mainības. Sekmīgas un profesionālas attiecības ar klientiem (īpašnieki, īrnieki, nomnieki) ir viens no galvenajiem nekustamā īpašuma pārvaldības priekšnoteikumiem. Tās jāveido ilgtermiņā, nodrošinot abpusēju ieguvumu un uzticamu sadarbību, kā arī regulāri jāstiprina ar kvalitatīvu komunikāciju un caurskatāmiem procesiem. Stablu attiecību uzturēšana nereti ir izaicinājums, jo prasa konsekventu informācijas apriti, savlaicīgu problēmu risināšanu un spēju pielāgoties dažādu klientu vajadzībām. Ēku un zemes uzturēšana ir organizēta un efektīva uzturēšanas darbību sistēma,

16 Zeeshan K., Numan K., Xufeng Z. Harnessing artificial intelligence for environmental sustainability via human capital and renewable energy// Scientific Reports, Vol. 15, 2025, pp. 36739.– www.nature.com/scientificreports.– (Sk. 25.01.2026.).

17 Turpat.

18 Kotnour T., Farr J. V. Engineering management: Past, present, and future// Eng. Management Journal, Vol. 17(1), 2005, pp. 15–26.

kas tiek attīstīta, lai īstenotu ar īpašumu saistītos procesus, t.sk. arī risinātu problēmas. Uzturēšanas galvenais mērķis ir aizsargāt īpašumu tā sākotnējā stadijā un saglabāt ieguldījumu vērtību nekustamajā īpašumā.¹⁹

Nekustamā īpašuma uzturēšana funkcionāli un tehniski atbilstošā stāvoklī, kā arī tās estētiskā izskata saglabāšana, ir būtiski priekšnoteikumi organizācijas strukturālā kapitāla uzturēšanai un attīstībai. Pareizi organizēti īpašumu uzturēšanas procesi ne tikai nodrošina tā spēju ilgtermiņā pildīt paredzētās funkcijas, bet arī stiprina organizācijas iekšējo infrastruktūru, veicina efektīvu resursu izmantošanu un uzlabo kopējo darbības kvalitāti. Organizējot pārvaldības procesus organizācijā ir jāveido stratēģiskais ietvars, kur noteikti kvalitātes standarti, risku vadības principi un iekšējās kontroles sistēmas. Izstrādātie nolikumi, procedūras un lēmumu pieņemšanas kārtība kļūst par būtisku strukturālā kapitāla daļu, jo tie nodrošina zināšanu institucionalizāciju. Tas nozīmē, ka organizācijas darbība nav atkarīga tikai no konkrētu darbinieku pieredzes, bet balstās arī uz dokumentētiem procesiem, kas nodrošina konsekveni un juridisko drošību. Ēku uzturēšana ir resursu ietilpīgs process gan no finanšu viedokļa (uzturēšanas izmaksas, pārvaldība, administrēšana, darbs ar parādniekiem, juridiskie pakalpojumi utt.), gan arī no vides viedokļa (klimata pārmaiņas, siltumnīcefekta gāzu emisijas un energoefektivitātes pasākumi).²⁰

Mūsdienās digitalizācija, t.sk. tīmekļa vietnes, ir kļuvušas par centrālo informācijas un komunikācijas platformu. Tās nodrošina gan piekļuvi dokumentiem (līgumi, pārskati, lēmumi, protokoli u.c.), dod iespēju noformēt pieteikumus, iesniegt ziņojumus, rēķinus, informāciju par maksājumiem, automatizētos paziņojumus, atgādinājumus u.c. Šādas digitālās sistēmas būtiski palielina strukturālā kapitāla vērtību, jo tās nodrošina zināšanu pieejamību, datu uzkrāšanu un efektīvu komunikāciju. Piemēram, elektroniskās paziņošanas sistēmas nodrošina apliecinājumu par paziņojuma saņemšanu, standartizē komunikācijas procesu un samazina strīdu risku, nodrošina pārskatāmību un dokumentu pierādāmību, kas ir būtiska gan juridiskā, gan operatīvā līmenī.

Attiecību kapitāls nekustamā īpašuma pārvaldībā raksturo pārvaldītāja spēju veidot un uzturēt vērtīgas ārējās attiecības un sociālos tīklus – īpašnieku, īrnieku, nomnieku uzticību, sadarbības partneru loku, profesionālo reputāciju, piegādātāju un pakalpojumu sniedzēju attiecības, kā arī atpazīs-

19 Amoliņa, I., Geipele, I. Different Approaches to Building Management and Maintenance Meaning Explanation// *Procedia Engineering*, Lithuania, Vilnius, 26–27 May, 2016.– Elsevier, 2017, pp. 905–912.– doi:10.1016/j.proeng.– (Sk. 25.01.2026.).

20 Turpat.

tamību tirgū. Tas atspoguļo īpašuma pārvaldnieka kompetenci nodrošināt ilgtermiņa sadarbību, kas veicina stabilu īpašuma izmantošanu, kvalitatīvu pakalpojumu sniegšanu un konkurētspēju nekustamā īpašuma nozarē.

Klientu lojalitāte tiek uzskatīta par svarīgu faktoru, jo ļauj iegūt konkurences priekšrocības salīdzinājumā ar citiem pārvaldīšanas uzņēmumiem ļoti konkurētspējīgajā un dinamiskajā nekustamā īpašuma vidē.²¹ Lojalitāte balstās uz diviem aspektiem – attieksmi un uzvedību. Nekustamā īpašuma pārvaldīšanas uzņēmumiem tas ir viens no galvenajiem konkurētspējas avotiem. Būtisks faktors un fundamentālo sociālo attiecību priekšnoteikums ir arī klientu uzticēšanās,²² bet uzticēšanās trūkums destabilizē sociālo mijiedarbību un kavē efektīvu sociālo sistēmu funkcionēšanu. Uzticēšanās tiek uzskatīta par īpašnieka pārliecību, ka pārvaldnieks rīkosies saskaņā ar viņu interesēm un ievēros solīto, līgumos atrunāto, tādējādi ļaujot klientiem paļauties uz profesionāla kompetenci un lēmumiem.

Par būtisku klientu lojalitātes priekšnoteikumu zinātniskajā literatūrā visbiežāk tiek uzskatīta klientu apmierinātība, jo klientu lojalitāte bieži tiek interpretēta kā tiešs klientu apmierinātības rezultāts.²³ Apmierinātība nekustamā īpašuma pārvaldības kontekstā ir viens no noteicošajiem faktoriem, kas veicina klientu lojalitātes pieaugumu. Ja pārvaldnieks spēj nodrošināt kvalitatīvu komunikāciju, savlaicīgu problēmu risināšanu un caurskatāmu finanšu pārskatu iesniegšanu, klienti biežāk saglabā uzticību konkrētajam pakalpojumam sniedzējam. Kā secinājums ir atziņa – jo vairāk nekustamā īpašuma pārvaldnieks spēj pārsniegt klientu gaidas pārvaldības procesos, – piemēram, nodrošinot ātru reakciju uz tehniskām problēmām, proaktīvi rūpējoties par īpašuma uzturēšanu vai piedāvājot papildu vērtību veidojošus risinājumus – jo lielāka ir iespēja, ka klienti (īpašnieki, īrnieki un nomnieki) izvēlēsies sadarbību ilgtermiņā.

Secinājumi

Zināšanu industrija un augsto tehnoloģiju nozare ir izveidojušās par galveno virzītājspēku straujai ekonomikas izaugsmei. Tehnoloģiskajai inovācijai ir aizvien nozīmīgāka loma ekonomikas attīstībā, un intelektuālais kapitāls ir kļuvis par galveno konkurētspējas resursu 21. gadsimtā.

21 Oliver R. L. Whence Consumer Loyalty// Journal of Marketing, Vol. 63 (Special issue), 1999, pp. 33–44.

22 Patrick A. S. Building trustworthy software agents// IEEE Internet Computing, Vol. 6(6), 2002, pp. 46–53.

23 Jones T. O., Sasser W. E. J. Why Satisfied Customers Defect?// Harvard Business Review, Vol. 73(6), 1995, pp. 88–99.

Intelektuālais kapitāls tiek interpretēts dažādi: cilvēkkapitāls, struktūrkapitāls, attiecību kapitāls. Zinātniskajā literatūrā sastopami arī tādi termini kā tirgus aktīvs, darbaspēka kapitāls, infrastruktūras aktīvs, ieinteresēto pušu attiecības.

Intelektuālais kapitāls nekustamā īpašuma pārvaldībā ir ne mazāk svarīgs kā finanšu rādītāji, tas nosaka īpašuma ilgtspējīgu vērtību, palīdz strukturēt un izmērīt nemateriālos aktīvus, ļauj uzņēmumiem pieņemt stratēģiskus lēmumus, kas uzlabo īpašuma vērtību un konkurētspēju tirgū.

INTELLECTUAL CAPITAL AND ITS APPLICATION IN REAL ESTATE MANAGEMENT

Summary

Real estate management is a systematic process that involves performing a range of functions such as planning, organizing, supervision, monitoring, decision-making, and overall process coordination. Real estate management is also defined as a set of activities carried out to ensure that a property's structures and engineering systems are maintained in a technical condition that allows the asset to perform its intended functions and operate optimally throughout its life cycle. To carry out these processes responsibly and with high quality, it is essential that all parties involved possess appropriate professional competence and expertise.

There is a growing belief that traditional financial indicators alone are insufficient for making strategic decisions. Their informational value is increasingly complemented by non-financial indicators. This missing dimension is intellectual capital — the immeasurable yet essential driver of value creation.

In today's economic development, intangible assets are gaining importance as the foundation of an organization's competitiveness. Increasing attention is directed toward knowledge, experience, customer relationships, and innovation — factors that together constitute intellectual capital. Human capital is one of its key components, forming the basis for organizational capability development and sustainable quality in real estate management.

With the rise of the knowledge economy, knowledge-based industries and high-tech sectors have become major drivers of rapid economic growth. Technological innovation plays an increasingly significant role in economic development, and intellectual capital has replaced land and traditional capital as the primary source of competitive advantage in the twenty-first century. Intellectual capital is interpreted in various ways: human capital, structural capital, and relational capital. Literature also identifies elements such as market assets, workforce capital, infrastructure assets, and stakeholder relations.

In real estate management, intellectual capital is no less important than financial indicators. It determines the long-term value of a property, helps structure and measure intangible assets, and enables organizations to make strategic decisions that enhance property value and competitiveness in the market.

Mg. iur. Jana Dzene
Juridiskā koledža (Latvija)

EIROPAS SAVIENĪBAS DIREKTĪVA, AR KO SASKAŅO KONKRĒTUS MAKSĀTNESPĒJAS TIESĪBU ASPEKTUS. KO TAS NOZĪMĒ LATVIJAI?

EUROPEAN UNION DIRECTIVE HARMONISING CERTAIN ASPECTS OF INSOLVENCY LAW. WHAT DOES IT MEAN FOR LATVIA?

***Atslēgvārdi:** maksātnespējas process, harmonizācija, pārstrukturizācija, pārrobežu maksātnespēja, pre-pack procedūra.*

***Keywords:** insolvency law, restructuring, cross-border insolvency, pre-pack proceedings.*

2025. gada 5. decembrī Eiropas Savienības (turpmāk – ES) kompetentās iestādes vienojās par kompromisa tekstu attiecībā uz direktīvu, ar ko saskaņo konkrētus maksātnespējas tiesību aspektus (turpmāk – Direktīva). Tās mērķis ir novērst šķēršļus vienotajam (Eiropas) tirgum un kapitāla tirgiem, kas rodas atšķirīgu valstu maksātnespējas noteikumu dēļ. Tas ir vēl viens solis ceļā uz maksātnespējas procedūru būtisku saskaņošanu ES dalībvalstīs.

Kā radās Direktīva?

Direktīvas izstrādes process raksturojams ar intensīvu institucionālo sadarbību. 2022. gada 7. decembrī Eiropas Komisija iesniedza priekšlikumu, ar kuru pirmo reizi tika mēģināts sistemātiski saskaņot galvenās maksātnespējas tiesību jomas ES. Pēc tam sekoja parastā likumdošanas procedūra, kuras pamatā bija tā sauktais “trialoga” modelis – Eiropas Parlaments, Eiropas Savienības Padome un Eiropas Komisija. Tika apkopoti un izvērtēti daudzu dalībvalstu, kā arī dažādu profesionālo organizāciju un interešu pārstāvju sniegtie atzinumi, kas būtiski ietekmēja Direktīvas galīgo redakcijas versiju.

Direktīva spēkā stājas 2026. gada 21. aprīlī, transponēšanas termiņš līdz 2029. gada 22. janvārim, Latvijai jāpielāgo Maksātnespējas likums un saistītie normatīvie akti.

Papildus visaptverošiem apsvērumiem Direktīvā ir deviņas sadaļas: vispārīgie noteikumi, apstrīdēšanas prasības, maksātnespējīgā parādnieka mantā ietilpstošo aktīvu izsekošana, iepriekšsagatavotas procedūras, direktoru pienākums pieprasīt maksātnespējas procedūras sākšanu un civiltiesiskā atbildība, maksātnespējīgu mikrouzņēmumu likvidēšana, kreditoru komiteja, pasākumi, kas uzlabo valsts maksātnespējas tiesību aktu pārskatāmību, nobeiguma noteikumi.

Direktīvas un Maksātnespējas likuma salīdzinājums

Salīdzinot Direktīvā¹ iekļautās piecas galvenās sadaļas ar Maksātnespējas likumu, konstatējams sekojošais:

	Direktīva	Maksātnespējas likums	Salīdzinājums/Piezīme
Darījumu apstrīdēšana (<i>Claw-back</i>)	Nosaka minimālos standartus: priekšrocības (3 mēneši), bezatlīdzības darījumi (12 mēneši), tīšs kaitējums (2 gadi).	Paredz stingrākus termiņus: dāvinājumi un zaudējumus nesoši darījumi apstrīdami 3 gadu periodā pirms procesa.	Latvijas regulējums jau pārsniedz Direktīvas minimālās prasības, nodrošinot augstāku kreditoru aizsardzību.
Aktīvu izsekošana (<i>Asset tracing</i>)	Paredz tiesu tiesu piekļuvi bankas kontu reģistriem (BAR) un administratoru piekļuvi faktisko īpašnieku reģistriem (BORIS).	Administratoram ir tiesības bez maksas saņemt informāciju no valsts iestādēm un kredītiestādēm. Darbojas elektroniskā uzskaites sistēma.	Latvijā sistēma ir labi attīstīta. Direktīva papildus uzsver standartizētu pārrobežu piekļuvi citu ES valstu datiem.
<i>Pre-pack</i> procedūras	Ievieš divu posmu procesu: sagatavošanās (pircēja meklēšana) un likvidācija (ātra pārdošana bez parādiem).	Tieša divu posmu <i>pre-pack</i> nav. Likums paredz administratora pienākumu vērtēt uzņēmuma pārdošanu kā lietu kopību likvidācijas ietvaros.	Šis būs būtiskākais jauninājums Latvijai, jo īpaši attiecībā uz līgumu automatisku cesiju pircējam.
Direktoru pienākumi	Pienākums iesniegt pieņemumu 3 mēnešu laikā no brīža, kad uzzināts par maksātnespēju.	Pienākums ir stingrāks – valdei pieteikums jāiesniedz nekavējoties, iestājoties noteiktām pazīmēm.	Pieņemams, ka Latvija saglabās savu operatīvāko termiņu, jo Direktīva pieļauj dalībvalstīm noteikt stingrākus noteikumus.

1 Directive (EU) 2026/799 of the European Parliament and of the Council of 30 March 2026 harmonising certain aspects of insolvency law (30.03.2026)// Official Journal of the European Union, L 1.4.2026 (01.04.2026).

Kreditoru komitejas	Paredz obligātus noteikumus par komitejas izveidi, sastāvu (3–7 locekļi) un neatkarību no administratora.	Galvenā lēmumu pieņemšanas forma ir kreditoru sapulce. Komiteja ir fakultatīva un ar šaurākām pilnvarām.	Latvijai būs jāstiprina tieši komiteju loma un neatkarība, lai tās efektīvāk uzraudzītu administratora darbu.
---------------------	---	--	---

Direktīva ievieš minimālos standartus, lai atceltu tiesiskas darbības, kas veiktas pirms maksātnespējas procesa un kaitē kreditoriem. Direktīva nosaka trīs pamatveidus un minimālos termiņus veiktajiem darījumiem, proti, priekšrocību sniegšana (3 mēneši), darījumi bez atlīdzības (12 mēneši) un tīša kaitējuma nodarīšana (2 gadi).² Maksātnespējas likuma XVII nodaļā “Darījumu apstrīdēšana”, noteikts, ka, piemēram, dāvinājumi un darījumi, kas nodara zaudējumus (ja otra puse zināja), ir apstrīdami par pēdējiem 3 gadiem, parādu segšana ieinteresētajām personām ir atprasāma par pēdējiem 6 mēnešiem. Secināms, ka Maksātnespējas likums paredz stingrākus termiņus.

Attiecībā par aktīvu izsekošanu un piekļuvi reģistriem, Direktīva paredz tiesām tiešu un tūlītēju piekļuvi bankas kontu reģistriem (BAR), administratoriem piekļuvi caur BARIS sistēmu, faktisko īpašnieku reģistriem (BORIS) un citiem valsts aktīvu reģistriem (kadastrs, transportlīdzekļi u.c.).³ Saskaņā ar Maksātnespējas likuma 27. pantu, administrators jau šobrīd ir tiesīgs bez maksas saņemt informāciju no valsts iestādēm un kredītiestādēm par parādnieka mantu. Direktīva paplašina starpvalstu informācijas pieejamību tajā skaitā aktīvu izsekošanu.

Būtiska novitāte ir *pre-pack* jeb iepriekšsagatavotās procedūras. Procedūru mērķis ir pārdot uzņēmumu vai tā daļu kā strādājošu uzņēmumu pirms oficiālas likvidācijas sākuma.⁴ Direktīva ievieš divu posmu procesu, proti, sagatavošanās posms (pircēja meklēšana uzrauga vadībā) un likvidācijas posms (ātrā pārdošanas izpilde tūlīt pēc procesa uzsākšanas). Pircējs iegūst aktīvus bez parādiem un saistībām. Būtisks elements ir līgumu automātiska cesija ieguvējam bez darījuma partnera piekrišanas, ja tas nepieciešams biznesa turpināšanai.⁵

2 Directive (EU) 2026/799 of the European Parliament and of the Council of 30 March 2026 harmonising certain aspects of insolvency law (30.03.2026.)// Official Journal of the European Union, L 1.4.2026 (01.04.2026).

3 Turpat.

4 Directive (EU) 2026/799 of the European Parliament and of the Council of 30 March 2026 harmonising certain aspects of insolvency law (30.03.2026.)// Official Journal of the European Union, L 1.4.2026 (01.04.2026).

5 Turpat.

Maksātnespējas likumā regulētais ārpustiesiskās aizsardzības process (turpmāk – ĀTAP), varētu būt procesuāls pamats *pre-pack* jeb iepriekšsagatavotās procedūras mehānismam, taču pastāv būtiskas atšķirības procesu mērķos un struktūrā. Abiem procesiem kopīgais ir “mājasdarba” sagatavošana, t.i., abi procesi balstās uz principu, ka risinājums tiek sagatavots un saskaņots ar procesā iesaistītajām pusēm pirms vērsšanās tiesā.

ĀTAP parādnieks izstrādā pasākuma plānu un saskaņo to ar kreditoru vairākumu pirms tiesas, *pre-pack* uzņēmuma sagatavošana vai tā daļas pārdošana tiek sagatavota un izskaidrota konfidencialā sagatavošanas fāzē. Abām procedūrām ir atšķirīgi mērķi. ĀTAP mērķis ir rehabilitācija, kas vērsta uz parādnieka maksātnespējas atjaunošanu, saglabājot pašu uzņēmumu kā juridisku personu, restrukturizējot tās parādus. *Pre-pack* mērķis ir vērtības maksimizēšana caur pārdošanu, proti, procedūra ir paredzēta uzņēmuma kā darbību turpinoša uzņēmuma (*going concern*) pārdošanai likvidācijas ietvaros. Tas nozīmē, ka business turpinās pie jaunā īpašnieka, kamēr iepriekšējā juridiskā persona parasti tiek likvidēta.

Šāda *pre-pack* procedūra varētu tik atzīta par vērtīgu instrumentu finansiāli grūtībās nonākušu uzņēmumu dzīvotspējīgu daļu glābšanai. Bet jāņem vērā, ka šādā regulējuma modelī pastāv potenciālas domstarpības ar uzņēmuma pārejas institūtu, jo *pre-pack* procedūra paredz uzņēmuma vai tā daļas nodošanu jau sagatavotā veidā maksātnespējas ietvaros, bet bez klasiskas, publiskas aktīvu realizācijas. Atšķirībā no tradicionālas uzņēmuma pārejas, kur darījums notiek civiltiesiskā kārtībā un balstās uz pušu brīvu gribu, *pre-pack* gadījumā pāreja ir cieši saistīta ar maksātnespējas mērķiem un kreditoru interešu prioritāti.⁶

Vērtējot šo procedūru, ir radušies dažādi viedokļi, piemēram, tiek norādīts, ka *pre-pack* var tikt izmantots nevis kreditoru interešu aizsardzībai, bet gan iepriekšējās vadības vai akcionāru labā, ja nav pienācīgu ierobežojumu vai plašas pārredzamības mehānismu.⁷ Latvijas tiesību sistēmā šāda procedūra var radīt interpretācijas riskus attiecībā uz uzņēmuma pārejas sekām, īpaši darbinieku tiesību, līgumsaistību pārejas un atbildības sadalījuma aspektā. Ja *pre-pack* tiktu ieviests bez skaidra regulējuma par tā

6 Bērziņš G., Dzene J. Maksātnespējas tiesību harmonizācija ES: Materiālo tiesību saskaņošana kapitāla tirgu savienības izveidei un tās ietekme Latvijā// Biznesa augstskolas Turība 27. starptautiskā zinātniskā konference “Mākslīgais intelekts un digitālā transformācija: inovācijas, iespējas un ētiskie izaicinājumi”, Rīga, 18.03.2026.

7 The EU Proposal for Pre-packs with Related Parties – some critical notes and essential amendments. <https://corporatefinancelab.org/2025/10/30/the-eu-proposal-for-pre-packs-with-related-parties-some-critical-notes-and-essential-amendments/>. – (Sk. 25.01.2026.).

attiecībām ar uzņēmuma pāreju, pastāvētu neskaidrības par to, vai piemērojamas vispārējās uzņēmuma pārejas normas vai īpašs maksātnespējas režīms. Tādēļ Direktīvas priekšlikuma īstenošana Latvijā prasītu precīzu normatīvu nošķirumu, lai novērstu kolīzijas un nodrošinātu tiesisko noteiktību.⁸ Direktīva uzliek pienākumu direktoriem (vadībai) iesniegt pieteikumu par maksātnespēju vēlākais 3 mēnešu laikā pēc tam, kad tie uzzināja vai tiem vajadzēja uzzināt par maksātnespēju.⁹ Tiek paredzēta arī civiltiesiskā atbildība par uzliktā pienākuma nepildīšanu.

Maksātnespējas likumā noteiktie pienākumi attiecībā uz pieteikuma iesniegšanu ir daudz stingrāki, jo saskaņā ar 60. panta trešo daļu pieteikums ir jāiesniedz nekavējoties, ja tiek konstatētas noteiktās pazīmes.

Vēl viens regulējuma aspekts, kurā Direktīvas priekšlikums paredz saskaņošanu starp dalībvalstīm, ir kreditoru komitejas institūts. Kreditoru komiteja tiek izveidota tikai tad, ja to atbalsta kreditoru sapulce, un tās mērķis ir stiprināt kreditoru lomu maksātnespējas procesā, nodrošinot iespēju pārstāvēt arī tos kreditorus, kuri ierobežotu resursu vai ģeogrāfiska attāluma dēļ citādi procesā nepiedalītos. Šāds regulējums ļauj kreditoriem aktīvāk iesaistīties procesā un, ja nepieciešams, ietekmēt tā norisi. Kreditoru komitejas ir īpaši nozīmīgas pārrobežu maksātnespējas lietās, jo tās palīdz ārvalstu kreditoriem efektīvāk īstenot savas tiesības un nodrošināt vienlīdzīgu attieksmi.¹⁰

Latvijā kreditoru komiteja, kā kreditoru pārstāvības orgāns, vēsturiski ir bijusi noteikta likumā “Par uzņēmumu un uzņēmēj sabiedrību maksātnespēju”, taču vēlākā periodā likumdevējs no šādas pārstāvības formas ir atteicies. Līdz ar to var izteikt pieņēmumu, ka Latvijas likumdevējs izmantos tiesības neveidot kreditoru komitejas, iespējams, izvērtējot vienīgi citu ES dalībvalstu kreditoru tiesību nodrošināšanas efektīvizēšanu.¹¹

Būtiski atzīmēt, ka papildus Direktīva uzliek par pienākumu sagatavot standartizētu pamatinformācijas faktu lapu par maksātnespējas procesu,

8 Bērziņš G., Dzene J. Maksātnespējas tiesību harmonizācija ES: Materiālo tiesību saskaņošana kapitāla tirgu savienības izveidei un tās ietekme Latvijā// Biznesa augstskolas Turība 27. starptautiskā zinātniskā konference “Mākslīgais intelekts un digitālā transformācija: inovācijas, iespējas un ētiskie izaicinājumi”, Rīga, 18.03.2026.

9 Directive (EU) 2026/799 of the European Parliament and of the Council of 30 March 2026 harmonising certain aspects of insolvency law (30.03.2026.)// Official Journal of the European Union, L 1.4.2026 (01.04.2026).

10 Bērziņš G., Dzene J. Maksātnespējas tiesību harmonizācija ES: Materiālo tiesību saskaņošana kapitāla tirgu savienības izveidei un tās ietekme Latvijā// Biznesa augstskolas Turība 27. starptautiskā zinātniskā konference “Mākslīgais intelekts un digitālā transformācija: inovācijas, iespējas un ētiskie izaicinājumi”, Rīga, 18.03.2026.

11 Turpat.

kas būs pieejama visā ES. Norādāms, ka Maksātnespējas reģistrs un pamatinformācijas faktu lapa ir divi atšķirīgi instrumenti, lai gan abi kalpo pārredzamības veicināšanai.

Galvenie iemesli, kāpēc Maksātnespējas reģistrs nav uzskatāms par pamatinformācijas faktu lapu:

1. Informācijas raksturs.
 - Maksātnespējas reģistrs Latvijā ir vērsts uz konkrētu maksātnespējas procesu norises publiskumu.¹² Tajā ieraksta ziņas par iecelto administratoru, procesu, piemēram, juridiskās personas maksātnespējas process, fiziskās personas maksātnespējas process utt., kā arī pasludināšanas datumu, tiesu, kreditoru pieteikšanās termiņiem utt.
 - Pamatinformācijas faktu lapa ir standartizēts dokuments par valsts tiesību galvenajiem elementiem.¹³ Tās mērķis ir sniegt investoriem skaidru priekšstatu par to, kādi vispār ir noteikumi konkrētajā ES dalībvalstī, nevis informāciju par atsevišķiem uzņēmumiem.¹⁴
2. Obligātais saturs. Direktīva nosaka, ka pamatinformācijas faktu lapai ir jābūt kodolīgai un tajā jāiekļauj specifiska informācija, kas ne vienmēr ir tieši redzama Maksātnespējas reģistrā kā vienots kopums, piemēram:
 - nosacījumi procesa sākšanai (kas var lūgt, kādi kritēriji);
 - kreditoru prasījumu sarindošana un ieņēmumu sadales normas;
 - vidējais maksātnespējas procesa ilgums valstī;
 - praktiska informācija par to, kā un kur iesniegt prasījumu, kādas veidlapas izmantot.
3. Formāts un pieejamība.
 - Maksātnespējas reģistrs ir Latvijas iekšējā sistēma informācijas publiskošanai un personu sadarbības sekmēšanai.¹⁵
 - Pamatinformācijas faktu lapa ir standartizēts ES rīks, kuram jābūt pieejamam Eiropas e-tiesiskuma portālā.¹⁶ Eiropas Komisija nodrošina, ka pamatinformācijas faktu lapas ir sabiedrībai pieejamas

12 Maksātnespējas likums (pieņemts 26.07.2010.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 124 (06.08.2010.). Grozījumi 20.06.2024.

13 Directive (EU) 2026/799 of the European Parliament and of the Council of 30 March 2026 harmonising certain aspects of insolvency law (30.03.2026.)// Official Journal of the European Union, L 1.4.2026 (01.04.2026).

14 Turpat.

15 Maksātnespējas likums (pieņemts 26.07.2010.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 124 (06.08.2010.). Grozījumi 20.06.2024.

16 Directive (EU) 2026/799 of the European Parliament and of the Council of 30 March 2026 harmonising certain aspects of insolvency law (30.03.2026.)// Official Journal of the European Union, L 1.4.2026 (01.04.2026).

angļu, franču un vācu valodā un oriģinālvalodā, ja tā atšķiras no minētajām valodām, Eiropas e-tiesiskuma portāla katras dalībvalsts sadaļā par maksātnespēju/bankrotu.¹⁷

Lai gan Maksātnespējas reģistrs nodrošina augstu publicitātes līmeni par aktuālajiem procesiem, Latvijai saskaņā ar Direktīvu līdz 2029. gada 22. jūlijam būs jāsatavo un jāiesniedz Eiropas Komisijai atsevišķa standartizēta pamatinformācijas fakts lapa, kurā būs aprakstīts Latvijas tiesiskais ietvars.

Direktīvas priekšlikumā sākotnēji bija ietverti detalizēti noteikumi par maksātnespējīgu mikrouzņēmumu likvidāciju.¹⁸ Direktīva joprojām saglabā rīcības brīvību dalībvalstīm, jo 4. panta 5. punkts nepārprotami nosaka, ka dalībvalstis var pieņemt vai paturēt spēkā tiesību aktus, kuri ievieš vienkāršotas mikrouzņēmumu likvidācijas procedūras.¹⁹ Direktīvas apsvēruma 62. punktā tiek norādīts, ka dalībvalstīm jādod iespēja saglabāt vai ieviest šādas procedūras, lai veicinātu efektīvu maksātnespējas regulējumu un atbalstītu uzņēmējdarbību.²⁰

Mikrouzņēmumu nodokļa likumā mikrouzņēmums tiek definēts kā individuālais komersants, individuālais uzņēmums, zemnieka vai zvejnieka saimniecība, arī fiziskā persona, kas reģistrēta Valsts ieņēmumu dienestā kā saimnieciskās darbības veicējs, ja minētās personas nav reģistrētas pievienotās vērtības nodokļa maksātājas (izņemot gadījumu, kad minētās personas ir reģistrētas Valsts ieņēmumu dienesta pievienotās vērtības nodokļa maksātāju reģistrā saskaņā ar Pievienotās vērtības nodokļa likuma 139.² pantā noteikto īpašo reģistrācijas kārtību).²¹ Secināms, ka Latvijā mikrouzņēmuma statuss ir īpašs nodokļu režīms, balstīts uz apgrozījuma, darbinieku skaita un dalībnieku struktūras kritērijiem, un nav universāla uzņēmuma kategorija visās tiesību nozarēs. Rezultātā ne katrs mikrouzņēmums ES izpratnē Latvijā ir mikrouzņēmuma nodokļa maksātājs, un otrādi.

Mikrouzņēmumi un mazie uzņēmumi veido Eiropas ekonomikas mu-

17 Directive (EU) 2026/799 of the European Parliament and of the Council of 30 March 2026 harmonising certain aspects of insolvency law (30.03.2026.)// Official Journal of the European Union, L 1.4.2026 (01.04.2026).

18 Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council harmonising certain aspects of insolvency law COM(2022)/702 final.– <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52022PC0702>.– (Sk. 25.01.2026).

19 Directive (EU) 2026/799 of the European Parliament and of the Council of 30 March 2026 harmonising certain aspects of insolvency law (30.03.2026.)// Official Journal of the European Union, L 1.4.2026 (01.04.2026).

20 Turpat.

21 Mikrouzņēmumu nodokļa likums (pieņemts 09.08.2010.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 131 (19.08.2010.). Grozījumi 29.05.2025.

gurkaulu, taču tie joprojām ir īpaši neaizsargāti pret finansiālām grūtībām un maksātnespēju.²²

2017. gadā Pasaules Banka savā ziņojumā analizēja mikro, mazo un vidējo uzņēmumu (MMVU) maksātnespējas raksturīgākos izaicinājumus, tostarp grūtības definēt MMVU un nošķirt tos no lieliem uzņēmumiem, tajā skaitā analizēja, vai pastāvošie starptautiskie standarti ir pietiekami, lai adekvāti regulētu MMVU maksātnespēju.²³ Ziņojumā tika norādīts, ka lielākā daļa mikro, mazo un vidējo uzņēmumu, kas nonāk maksātnespējas situācijā, visticamāk tiks likvidēti. Tikai neliela daļa no tiem spēj efektīvi izmantot restrukturizācijas režīmu. Tādēļ tika ieteikts, lai maksātnespējas regulējumi neaprobežotos tikai ar restrukturizācijas risinājumiem, bet vienlaikus ņemtu vērā, ka vairums gadījumu noslēdzas ar likvidāciju, un attiecīgi nodrošinātu samērīgus, efektīvus un izmaksu ziņā pamatotus likvidācijas mehānismus.²⁴ Secināms, ka mūsdienu tiesiskais regulējums arvien vairāk pielāgojas MMVU specifikai, atzīstot, ka efektivitāte un zemas izmaksas likvidācijas procesā ir prioritāte.

Kopsavilkums

Direktīvā paredzētie risinājumi ir vērsti uz vienotu, efektīvu un ekonomiski orientētu maksātnespējas regulējumu ES. Salīdzinot Direktīvas pieeju ar Maksātnespējas likumu, konstatējams, ka Latvijā pastāvošais regulējums satur atsevišķus elementus, tomēr vairākās jomās tas neatbilst Direktīvā noteiktajai pieejai, piemēram, *pre-pack* varētu būt efektīvs instruments uzņēmuma kā vērtības saglabāšanai, tomēr riski palielinās, ja procedūra tiek izmantota saistīto personu labā, nevis kreditoru interešu nodrošināšanai, ES priekšlikums, kā pašlaik formulēts, neparedz pietiekamus ierobežojumus, lai to novērstu. Tomēr risku mazināšanai palīdzētu maksimāla atklātības principa nodrošināšana kreditoru tiesību īstenošanai.

Secināms, ka Maksātnespējas sistēma Latvijā balstās vairāk uz formālu procesu piemērošanu nekā uz ekonomiski pamatotu pārstrukturizācijas pieeju. Līdz ar to Direktīvas ieviešana Latvijā būtu jāuztver kā iespēja pāriet no efektīvu, uz uzņēmuma dzīvotspēju un kreditoru interešu aizsardzību orientētu regulējumu.

22 The place of micro and small Enterprises in European Insolvency law.– <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/iir.70010>.– (Sk. 25.01.2026.).

23 Report on the treatment of MSME insolvency.– <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/973331494264489956>.– (Sk. 25.01.2026.).

24 Turpat.

EUROPEAN UNION DIRECTIVE HARMONISING CERTAIN ASPECTS OF INSOLVENCY LAW. WHAT DOES IT MEAN FOR LATVIA?

Summary

The solutions envisaged in the Directive are aimed at creating a more uniform, efficient, and economically oriented insolvency framework across the European Union. When comparing the approach of the Directive with the Latvian Insolvency Law, it can be observed that, although the existing national framework contains certain relevant elements, it does not fully align with the Directive's approach in several key areas.

For instance, pre-pack proceedings could serve as an effective instrument for preserving the value of a business. However, the associated risks increase where such procedures are used for the benefit of related parties rather than for the protection of creditors' interests. The Directive, in its current formulation, does not appear to provide sufficiently robust safeguards to prevent such misuse. In this regard, the strengthening of transparency and ensuring effective creditor participation would be essential mechanisms for mitigating these risks.

Overall, it may be concluded that the Latvian insolvency system remains more focused on the formal application of procedural rules rather than on an economically grounded approach to restructuring. Therefore, the implementation of the Directive should be regarded as an opportunity for Latvia to transition towards a more effective regulatory framework, centred on business viability and the balanced protection of creditors' interests.

Mg. iur. Oskars Garkājs
Juridiskā koledža (Latvija)

**LATVIJAS TAUTAS MAZĀKUMA LOMA
LATVIJAS VALSTS
SUVERĒNĀS VARAS ĪSTENOŠANĀ
THE ROLE OF THE MINORITY
OF THE LATVIAN NATION
IN THE EXERCISE OF THE SOVEREIGN
POWER OF THE STATE OF LATVIA**

Atslēgvārdi: *cilvēktiesības, demokrātija, Latvijas tautas mazākums, Konstitūcija (Satversme), pilsonība, suverēnā vara, tautas nobalsošana, vēlēšanas.*

Keywords: *citizenship, Constitution (the Satversme), democracy, elections, human rights, Latvian nation, referendum, national minority, sovereign power.*

Ievads

Demokrātiskā tiesiskā valstī valsts suverēnā vara pieder tautai, kura to īsteno gan tieši, gan ar demokrātiski ievēlētu pārstāvju starpniecību. Mūsdienų demokrātiskā sabiedrībā arvien lielāku nozīmi iegūst jautājums par nacionālo minoritāšu līdzdalību valsts politiskajos procesos. Latvija ir daudznacionāla valsts, kurā līdzās latviešiem dzīvo krievi, baltkrievi, ukraiņi, poļi, lietuvieši, ebreji un citu tautību pārstāvji. Tas rada nepieciešamību nodrošināt līdzsvaru starp Latvijas valsts konstitucionālās identitātes aizsardzību un nacionālo minoritāšu tiesību ievērošanu atbilstoši starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem.

Pētījuma aktualitāti nosaka ģeopolitiskās situācijas izmaiņas Eiropā, drošības apsvērumi, sabiedrības saliedētības jautājumi, kā arī Eiropas Cilvēktiesību Tiesas un Satversmes tiesas judikatūras attīstība attiecībā uz demokrātiju, pilsonību un līdzdalības tiesībām.

Pētījumā analizēta Latvijas tautas mazākuma loma Latvijas valsts suverēnās varas īstenošanā, izvērtējot Latvijas Republikas Satversmē no-

stiprinātos demokrātijas principus, pilsoņu politiskās tiesības un tautas mazākumu tiesisko statusu. Tiek analizēti Latvijas Republikas normatīvie akti, starptautiskās tiesību normas un tiesu prakse, kas regulē tautas mazākumu tiesību aizsardzību un līdzdalību demokrātiskajos procesos. Īpaša uzmanība pievērsta pilsonības institūtam kā priekšnoteikumam suverēnās varas īstenošanā, kā arī nacionālo minoritāšu iespējām piedalīties valsts pārvaldē un sabiedriskajā dzīvē. Rakstā secināts, ka Latvijas tiesiskais regulējums kopumā nodrošina nacionālo minoritāšu līdzdalību valsts pārvaldē atbilstoši demokrātiskas tiesiskas valsts principiem, vienlaikus saglabājot Satversmē nostiprināto latviešu nācijas un valsts nepārtrauktības aizsardzību.

Latvijas tautas mazākuma tiesiskais statuss un konstitucionālais regulējums

Latvijas Republikas konstitucionālā iekārta balstās uz tautas suverenitātes principu. Latvijas Republikas Satversmes¹ (turpmāk – Satversme), 2. pants noteic, ka Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai. Savukārt Satversmes 6. pants paredz, ka Saeimu ievēlē Latvijas pilsoņi vispārējās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās. No minētā izriet, ka valsts suverēnās varas īstenošana ir cieši saistīta ar pilsonības institūtu. Vienlaikus Latvijas Republikas Satversmes ievadā uzsvērts, ka Latvijas valsts ir izveidota, lai garantētu latviešu nācijas, tās valodas un kultūras pastāvēšanu un attīstību cauri gadsimtiem, nodrošinātu Latvijas tautas un ikviena brīvību un sekmētu labklājību. Tādējādi vienlaikus tiek garantētas ikviena cilvēka pamattiesības un cieņa.

Satversmes tiesa vairākkārt norādījusi, ka Latvijas pilsonība nav tikai personas juridiskā saikne ar valsti, bet gan konstitucionālās identitātes sastāvdaļa, kas nodrošina indivīda līdzdalību demokrātiskajos procesos. Tādējādi pilsonība vienlaikus rada gan tiesības, gan pienākumus pret valsti.

Satversmes tiesa ir atzinusi,² ka Latvijas pilsonība ir konstitucionāli nozīmīgs tiesiskais statuss, kas raksturo personas īpašo tiesisko saikni ar Latvijas valsti un nosaka tās piederību Latvijas tautai kā suverēnās valsts varas nesējai. No šīs saiknes izriet arī pilsoņu īpašās politiskās tiesības, tostarp tiesības piedalīties valsts demokrātiskajā pārvaldē.

1 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 43 (01.07.1993.).

2 Sk.: Satversmes tiesas 2018. gada 29. jūnija spriedumu lietā Nr. 2017-25-01 “Par Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 9. un 91. pantam”// Latvijas Vēstnesis, Nr. 130 (02.07.2018.).

Satversmes tiesa savā judikatūrā³ ir konsekventi skaidrojusi, ka Latvijas tauta Satversmes 2. panta izpratnē ir Latvijas pilsoņu kopums, un tieši pilsoņiem piemīt konstitucionālās politiskās tiesības piedalīties valsts varas īstenošanā.

Pilsonības likuma⁴ 1.¹ panta (“Latvijas pilsonība”) pirmā daļa nosaka: “Latvijas pilsonība ir personas noturīga tiesiska saikne ar Latvijas valsti.” Šī panta otrā daļa nosaka: “Latvijas pilsonības saturu veido pilsoņa un valsts savstarpēji saistīto tiesību un pienākumu kopums”.

No starptautisko tiesību viedokļa nacionālo minoritāšu aizsardzība ir viena no demokrātiskas sabiedrības pazīmēm. Eiropas Padomes Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību⁵ (turpmāk – Vispārējā konvencija), paredz valsts pienākumu nodrošināt minoritāšu identitātes saglabāšanu, vienlīdzību likuma priekšā un efektīvu līdzdalību sabiedriskajā dzīvē. Vienlaikus konvencija neparedz pienākumu valstīm piešķirt nacionālajām minoritātēm īpašas politiskās privilēģijas vai kolektīvas veto tiesības valsts pārvaldē.

Apvienoto Nāciju Organizācijas Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām⁶ 27. pants noteic, ka personām, valstīs, kurās ir etniskās, reliģiskās vai lingvistiskās minoritātes, personām, kas pieder pie šīm minoritātēm, nedrīkst atņemt tiesības kopā ar citiem savas grupas locekļiem baudīt savu kultūru, sludināt un praktizēt savu reliģiju vai lietot savu valodu. Šīs normas galvenokārt aizsargā individuālās tiesības, nevis piešķir īpašu konstitucionālu statusu minoritātēm valsts suverenitātes īstenošanā.

Latvijas tiesību sistēmā nacionālo minoritāšu jēdziens tiek interpretēts atbilstoši Vispārējās konvencijas normām. Līdz ar to personas, kuras pieder pie nacionālajām minoritātēm un ir Latvijas pilsoņi, pilnā apjomā izmanto Satversmē garantētās politiskās tiesības. Savukārt nepilsoņu un ārvalstnieku tiesiskais statuss atšķiras, jo viņi nepiedalās Saeimas vēlēšanās, tautas nobalsošanās un citās Satversmē paredzētajās suverēnās varas īstenošanas formās. Šāds regulējums atbilst starptautiskajām tiesībām. Eiropas Cilvēk-

3 Sk.: Satversmes tiesas 2010. gada 13. maija spriedumu lietā Nr. 2009-94-01 “Par Pilsonības likuma pārejas noteikumu 1. punkta pirmā teikuma vārdu “ja reģistrācija notiek līdz 1995. gada 1. jūlijam” un otrā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 2. pantam, kā arī Latvijas PSR Augstākās padomes 1990. gada 4. maija deklarācijas “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” preambulai”// Latvijas Vēstnesis, Nr. 77 (18.05.2010.).

4 Pilsonības likums (pieņemts 22.07.1994.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 93 (11.08.1994.).

5 Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību (pieņemta 01.02.1995.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 85 (31.05.2005.).

6 Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām (pieņemts 16.12.1966.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 61 (23.04.2003.).

tiesību Tiesa ir atzinusi, ka valstīm ir plaša rīcības brīvība pilsonības jautājumos un vēlēšanu tiesību regulēšanā, ja netiek pārkāpts diskriminācijas aizliegums un tiek ievēroti demokrātiskas valsts principi.

Latvijas Republikas Satversmes ievads uzsver Latvijas valsts nepārtrauktību, latviešu nācijas pašnoteikšanās tiesības un demokrātisku valsts iekārtu. Tādējādi tautas mazākuma tiesību aizsardzība nav pretrunā ar Latvijas kā nacionālas valsts konstitucionālo identitāti. Gluži pretēji – demokrātiska līdzdalība, vienlīdzīgas politiskās iespējas un cilvēktiesību ievērošana veicina sabiedrības integrāciju un stiprina valsts drošību.

Tiesību doktrīnā tiek uzsvērts, ka demokrātiskas valsts stabilitāte ir cieši saistīta ar sabiedrības uzticēšanos valsts institūcijām. Nacionālo minoritāšu efektīva iesaiste politiskajā procesā sekmē ne tikai šo kopienu interešu pārstāvību, bet arī kopējo demokrātijas kvalitāti. Tādēļ Latvijas konstitucionālais regulējums cenšas līdzsvarot divus savstarpēji saistītus mērķus – aizsargāt Latvijas valsts nacionālo identitāti un vienlaikus nodrošināt visu pilsoņu vienlīdzīgu līdzdalību valsts pārvaldē neatkarīgi no viņu etniskās piederības.

Latvijas tautas mazākuma līdzdalība Latvijas valsts suverēnās varas īstenošanā

Latvijas Republikas Satversmes⁷ 2. pants noteic, ka Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai. Šis princips konkretizēts Satversmes 6., 8., 64., 68., 72., 73., 78. un 79. pantā, kas regulē tautas līdzdalību valsts pārvaldē gan pārstāvēnieciskās demokrātijas, gan tiešās demokrātijas formās. Tādējādi tautas suverenitātes īstenošana nav abstrakts konstitucionāls princips, bet gan tiesību normu kopums, kas nosaka pilsoņu līdzdalības mehānismus valsts pārvaldē.

Nacionālo minoritāšu pārstāvji, kuri ir Latvijas pilsoņi, bauda visas Satversmē paredzētās politiskās tiesības. Demokrātiskas valsts princips nepieļauj atšķirīgu attieksmi pret pilsoņiem atkarībā no viņu etniskās izcelsmes. Līdz ar to personas, kuras pieder pie krievu, poļu, baltkrievu, ukraiņu, lietuviešu, ebreju un citām Latvijas nacionālajām minoritātēm un kurām ir Latvijas pilsonība, ir pilntiesīgi Latvijas tautas locekļi Satversmes izpratnē.

Līdzdalība vēlēšanās

Svarīgākais tautas suverenitātes īstenošanas instruments ir vēlēšanas. Satversmes⁸ 6. pants noteic, ka Saeimu ievēlē Latvijas pilsoņi vispārējās,

7 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 43 (01.07.1993.).

8 Turpat.

vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās. Šīs tiesības vienādā apjomā attiecas uz visiem pilsoņiem neatkarīgi no viņu tautības.

Satversmes tiesa vairākkārt ir uzsvērusi, ka vēlēšanu tiesības ir viena no demokrātiskas valsts pamattiesībām. Tās nodrošina sabiedrības iespēju ietekmēt valsts politisko attīstību un lemt par valsts institūciju sastāvu. Vienlaikus Satversmes tiesa ir atzinusi, ka vēlēšanu tiesības nav absolūtas un likumdevējs var noteikt to ierobežojumus. Šādiem ierobežojumiem jābūt noteiktiem ar likumu, tiem jābūt leģitīmam mērķim un jāatbilst samērīguma principam.

Nacionālo minoritāšu pārstāvji Latvijā aktīvi piedalās gan Saeimas, gan pašvaldību, gan Eiropas Parlamenta vēlēšanās. Latvijas politiskajā sistēmā nepastāv etniski ierobežojumi kandidēšanai vai politisko partiju dibināšanai. Tas apliecina, ka Latvijas tiesību sistēma balstās uz pilsonības, nevis etniskās izcelsmes principu.

Vienlaikus vēlēšanu tiesības nav piešķirtas nepilsoņiem. Šāda pieeja vairākkārt ir kritizēta starptautiskajā vidē, tomēr Eiropas Cilvēktiesību Tiesa ir atzinusi, ka Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija⁹ neparedz pienākumu valstīm piešķirt vēlēšanu tiesības personām, kurām nav attiecīgās valsts pilsonības. Arī Vispārējā konvencija¹⁰ neregulē pilsonības jautājumus un neuzliek valstīm pienākumu paplašināt politiskās tiesības ārpus pilsoņu loka.

Līdzdalība tautas nobalsošanā un likumdošanas iniciatīvā

Tiešās demokrātijas būtiskākā forma Latvijā ir likumdošanas iniciatīva un tautas nobalsošana. Satversmes 14., 48., 50., 68., 72., 74., 77., 78., 79. un 80. pants, kā arī likums "Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu"¹¹ paredz gadījumus, kad Latvijas pilsoņi var ierosināt likumprojektus vai piedalīties tautas nobalsošanās.

Nacionālo minoritāšu pārstāvji, kuri ir Latvijas pilsoņi, šīs tiesības izmanto tādā pašā apjomā kā pārējie pilsoņi. Tautas nobalsošanu norise Latvijā apliecina, ka pilsoņu balsojums netiek organizēts pēc etniskās piederības principa. Katra pilsoņa balss ir vienlīdzīga neatkarīgi no viņa tautības.

Nozīmīgs piemērs bija 2012. gada tautas nobalsošana par Satversmes grozījumiem saistībā ar krievu valodas kā valsts valodas statusu. Šī tautas

9 Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (pieņemta 04.11.1950.)// Latvijas Vēstnesis, Nr.143/144 (13.06.1997.).

10 Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību (pieņemta 01.02.1995.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 85 (31.05.2005.).

11 Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu: Likums (pieņemts 31.03.1994.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 47 (20.04.1994.).

nobalsošana apliecināja Latvijas demokrātiskās sistēmas spēju risināt sabiedrībai būtiskus jautājumus demokrātiskā procedūrā, vienlaikus saglabājot Satversmē nostiprinātās valsts pamatvērtības.

Satversmes tiesa vairākkārt uzsvērusi, ka tautas suverenitāte nav absolūta. Pat tautas vairākums nevar pieņemt tādus lēmumus, kas iznīcinātu Latvijas valsts demokrātisko un tiesisko iekārtu vai apdraudētu Satversmes kodolu. Šis princips vienādā mērā attiecas uz visiem Latvijas pilsoņiem.

Tautas mazākumu pārstāvība valsts institūcijās

Latvijas tiesību sistēmā nepastāv īpašas kvotas vai rezervētas vietas parlamentā nacionālajām minoritātēm. Šāda pieeja atšķiras no atsevišķu Eiropas valstu modeļiem, tomēr tā pilnībā atbilst demokrātiskas vienlīdzības principam.

Praksē dažādu nacionālo minoritāšu pārstāvji regulāri tiek ievēlēti Saeimā, pašvaldību domēs un Eiropas Parlamentā. Viņi ieņem arī ministru, pašvaldību vadītāju, tiesnešu, valsts sekretāru un citu augstu amatpersonu amatus. Tas apliecina, ka etniskā izcelsme pati par sevi nav šķērslis līdzdalībai valsts pārvaldē.

Svarīga nozīme ir arī biedrībām, konsultatīvajām padomēm un pilsoniskās sabiedrības organizācijām, kas pārstāv nacionālo minoritāšu intereses. Šīs organizācijas piedalās normatīvo aktu apspriešanā, sniedz priekšlikumus valsts institūcijām un sekmē dialogu starp sabiedrību un valsts pārvaldi.

Starptautisko tiesību nozīme

Vispārējā konvencija¹² uzliek valstīm pienākumu radīt apstākļus efektīvai nacionālo minoritāšu līdzdalībai kultūras, sociālajā un sabiedriskajā dzīvē. Tomēr tā nenosaka konkrētu valsts pārvaldes modeli vai obligātu politisko pārstāvību.

Apvienoto Nāciju Organizācijas Deklarācija par to personu tiesībām, kuras pieder pie nacionālām vai etniskām, reliģiskām un lingvistiskām mazākumgrupām,¹³ uzsver, ka valstīm jāveicina mazākumgrupu līdzdalība lēmumu pieņemšanā jautājumos, kas tās skar. Savukārt Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas (EDSO) rekomendācijās īpaša uzmanība pie-

12 Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību (pieņemta 01.02.1995.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 85 (31.05.2005.).

13 Deklarācija par to personu tiesībām, kuras pieder pie nacionālām vai etniskām, reliģiskām un lingvistiskām mazākumgrupām.– <https://www.tiesibsargs.lv/resource/ano-deklaracija-par-to-personu-tiesibam-kuras-pieder-pie-nacionalam-vai-etniskam-religiskam-un-lingvistiskam-mazakumgrupam/>– (Sk.10.04.2026.).

vērsta sabiedrības integrācijai, valsts valodas apguvei un vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai.

Eiropas Cilvēktiesību Tiesa savā judikatūrā konsekventi atzinusi, ka Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas¹⁴ mērķis ir nodrošināt efektīvu demokrātiju, vienlaikus ievērojot valstu rīcības brīvību konstitucionālo institūtu organizēšanā. Tādēļ katra valsts var izvēlēties sev piemērotāko modeli, ja tiek ievērots diskriminācijas aizliegums un politiskās līdzdalības pamatprincipi.

Integrācija kā priekšnoteikums suverēnās varas īstenošanai

Latvijas konstitucionālajā sistēmā nacionālo minoritāšu līdzdalība ir cieši saistīta ar sabiedrības integrācijas politiku. Integrācijas mērķis nav minoritāšu identitātes zaudēšana, bet gan vienotas pilsoniskās nācijas stiprināšana, kuras locekļi neatkarīgi no etniskās izcelsmes ir lojāli Latvijas Republikai un tās demokrātiskajai valsts iekārtai.

Pilsonības iegūšana naturalizācijas kārtībā ir viens no būtiskākajiem mehānismiem, kas paplašina personas iespējas pilnvērtīgi piedalīties valsts suverēnās varas īstenošanā. Līdz ar pilsonības iegūšanu persona iegūst ne tikai balsstiesības, bet arī tiesības kandidēt vēlēšanās, ierosināt likumdošanas iniciatīvu, ierosināt tautas nobalsošanu, piedalīties tautas nobalsošanā un izmantot citus Satversmē paredzētos demokrātiskās līdzdalības instrumentus.

Tādējādi Latvijas Republikas tiesiskais regulējums balstās uz pilsoniskās nācijas principu, kurā noteicošais kritērijs nav personas etniskā izcelsme, bet gan tās tiesiskā saikne ar Latvijas valsti. Šāda pieeja vienlaikus nodrošina demokrātijas principu ievērošanu, valsts konstitucionālās identitātes aizsardzību un nacionālo minoritāšu tiesību efektīvu īstenošanu.

Tautas mazākuma tiesību īstenošanas problemātika un pilnveides iespējas

Nacionālo minoritāšu līdzdalība valsts suverēnās varas īstenošanā ir cieši saistīta ar demokrātiskas tiesiskas valsts attīstību, sabiedrības integrāciju un valsts drošību. Latvijas Republikas tiesiskais regulējums kopumā atbilst starptautiskajiem standartiem, tomēr praksē joprojām pastāv vairāki izaicinājumi.

Viens no būtiskākajiem jautājumiem ir pilsonības institūta nozīme. Saskaņā ar Satversmes¹⁵ 2. pantu un Pilsonības likumu¹⁶ valsts suverēnā

14 Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (pieņemta 04.11.1950.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 143/144 (13.06.1997.).

15 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 43 (01.07.1993.).

16 Pilsonības likums (pieņemts 22.07.1994.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 93 (11.08.1994.).

vara tiek īstenota ar Latvijas pilsoņu starpniecību. Tādēļ personas, kurām nav Latvijas pilsonības, nevar piedalīties Saeimas vēlēšanās, tautas nobalsošanā vai likumdošanas iniciatīvās. Šāda pieeja atbilst starptautiskajām tiesībām, jo ne Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija¹⁷, ne Vispārējā konvencija¹⁸ neuzliek valstīm pienākumu piešķirt vēlēšanu tiesības nepilsoņiem vai ārvalstniekiem.

Vienlaikus nepilsoņu institūta pastāvēšana vairāk nekā trīsdesmit gadus pēc neatkarības atjaunošanas ir radījusi diskusijas gan Latvijas tiesību doktrīnā, gan starptautiskajās organizācijās. Eiropas Padomes, Apvienoto Nāciju Organizācijas Cilvēktiesību komitejas un Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas (EDSO) rekomendācijās Latvija vairākkārt tika aicināta veicināt naturalizācijas procesu un turpināt sabiedrības integrācijas politiku. Tomēr šīs rekomendācijas vienlaikus atzīst Latvijas tiesības patstāvīgi noteikt pilsonības piešķiršanas nosacījumus, ievērojot starptautisko tiesību principus.

Nozīmīga loma konstitucionālo vērtību aizsardzībā ir Satversmes tiesai. Savā judikatūrā tā vairākkārt norādījusi, ka Latvijas valsts ir demokrātiska nacionāla valsts, kuras konstitucionālās identitātes elementi ir latviešu valoda, Latvijas valstiskuma nepārtrauktība, demokrātija un tiesiskums. Šie elementi veido Satversmes kodolu. Tādējādi arī tautas vairākums ir saistīts ar konstitucionālajām pamatvērtībām.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra papildina šo pieeju, uzsverot, ka demokrātija nav tikai vairākuma gribas īstenošana. Demokrātiska sabiedrība balstās arī uz minoritāšu tiesību aizsardzību, tiesiskumu un cilvēktiesību ievērošanu. Tiesa vairākkārt norādījusi, ka valstīm ir pienākums nodrošināt personām efektīvas iespējas piedalīties sabiedriskajā dzīvē, vienlaikus saglabājot plašu rīcības brīvību attiecībā uz konstitucionālo institūtu organizāciju.

Mūsdienu ģeopolitiskie apstākļi, tostarp Krievijas īstenotā agresija pret Ukrainu, ir aktualizējuši jautājumu par demokrātijas noturību un sabiedrības saliedētību. Latvijā arvien lielāka uzmanība tiek pievērsta pilsoniskās identitātes stiprināšanai, valsts valodas lomai, kvalitatīvai pilsoniskajai izglītībai un dezinformācijas mazināšanai. Šie pasākumi nav vērsti pret nacionālajām minoritātēm, bet gan uz demokrātiskas un drošas valsts stiprināšanu.

17 Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (pieņemta 04.11.1950.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 143/144 (13.06.1997.).

18 Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību (pieņemta 01.02.1995.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 85 (31.05.2005.).

Autora ieskatā, Latvijas modelis ir uzskatāms par pilsoniskas demokrātijas modeli. Tajā noteicošais kritērijs dalībai valsts suverēnās varas īstenošanā nav personas etniskā izcelsme, bet gan pilsonība un lojalitāte Latvijas Republikai. Šāda pieeja atbilst gan Satversmei, gan starptautisko tiesību pamatprincipiem.

Vienlaikus nepieciešams turpināt sabiedrības integrācijas politiku, sekmēt pilsonisko līdzdalību, veicināt uzticēšanos valsts institūcijām un stiprināt nacionālo minoritāšu iesaisti pilsoniskās sabiedrības aktivitātēs. Tas ļautu pilnīgāk īstenot Satversmes ievadā nostiprināto demokrātiskas, tiesiskas un saliedētas Latvijas valsts ideju.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Latvijas Republikas Satversmes 2. pants nostiprina tautas suverenitātes principu, nosakot, ka Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai.
2. Latvijas tiesību sistēmā tautas suverenitātes īstenošana ir balstīta uz pilsonības principu, nevis personas etnisko piederību. Latvijas pilsoņiem, kuri pieder pie nacionālajām minoritātēm, ir vienādas politiskās tiesības ar pārējiem pilsoņiem.
3. Starptautiskās tiesības garantē nacionālo minoritāšu identitātes, kultūras, valodas un reliģijas aizsardzību, tomēr neparedz pienākumu piešķirt īpašas politiskās privilēģijas.
4. Latvijas normatīvais regulējums kopumā atbilst Eiropas Padomes, Apvienoto Nāciju Organizācijas un Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas (EDSO) standartiem nacionālo minoritāšu aizsardzības jomā.
5. Satversmes tiesas judikatūra apliecina, ka Latvijas konstitucionālā identitāte un demokrātiskā valsts iekārta ir Satversmes pamatvērtības. Eiropas Cilvēktiesību Tiesa atzīst valstu plašo rīcības brīvību pilsonības un vēlēšanu tiesību regulēšanā.
6. Sabiedrības integrācija ir būtisks priekšnoteikums efektīvai līdzdalībai valsts pārvaldē.
7. Pilsonības iegūšana naturalizācijas ceļā būtiski paplašina personas iespējas īstenot tautas suverēno varu.
8. Latvijas demokrātijas ilgtspējīga attīstība ir cieši saistīta ar pilsoniskās sabiedrības stiprināšanu, vienlīdzīgu attieksmi un konstitucionālo vērtību ievērošanu.
9. Nepieciešams turpināt veicināt naturalizācijas procesu, īpašu uzmanību pievēršot jauniešiem un Latvijā ilgtermiņā dzīvojošiem minoritāšu

pārstāvjiem, kā arī attīstīt pilsoniskās izglītības programmas par Satversmi, demokrātiju un cilvēktiesībām.

10. Stiprināt valsts un nacionālo minoritāšu organizāciju dialogu politikas veidošanas procesā. Paplašināt pētījumus par nacionālo minoritāšu politisko līdzdalību Latvijā.
11. Veicināt sabiedrības saliedētību, vienlaikus saglabājot Latvijas valsts konstitucionālo identitāti. Turpināt sabiedrības integrācijas politiku, sekmēt pilsonisko līdzdalību, veicināt uzticēšanos valsts institūcijām un stiprināt nacionālo minoritāšu iesaisti pilsoniskās sabiedrības aktivitātēs. Tas ļautu pilnīgāk īstenot Satversmes ievadā nostiprināto demokrātiskas, tiesiskas un saliedētas Latvijas valsts ideju.

THE ROLE OF THE MINORITY OF THE LATVIAN NATION IN THE EXERCISE OF THE SOVEREIGN POWER OF THE STATE OF LATVIA

Summary

In a democratic state governed by the rule of law, the sovereign power of the state belongs to the people, who exercise it both directly and through democratically elected representatives. In a modern democratic society, the issue of the participation of national minorities in the political processes of the state is gaining increasing importance. Latvia is a multinational state, where Russians, Belarusians, Ukrainians, Poles, Lithuanians, Jews and representatives of other nationalities live alongside Latvians. This creates the need to ensure a balance between the protection of the constitutional identity of the Latvian state and the respect for the rights of national minorities in accordance with international human rights standards.

The relevance of the research is determined by changes in the geopolitical situation in Europe, security considerations, issues of social cohesion, as well as the development of the case law of the European Court of Human Rights and the Constitutional Court of the Republic of Latvia regarding democracy, citizenship and participation rights.

The Article examines the role of national minorities in exercising the sovereign power of the Republic of Latvia. It analyses the constitutional principles of democracy, political rights of citizens, and the legal status of national minorities under Latvian legal acts. The research is based on the Constitution of the Republic of Latvia, international legal acts, legal doctrine and case law. Particular attention is paid to citizenship as a prerequisite for exercising sovereign power and to the opportunities of national minorities to participate in democratic governance. The Article concludes that the Latvian legal framework ensures effective participation of national minorities in political life while preserving the constitutional identity of the Latvian State and the continuity of the Latvian nation.

Mg. iur., Mg. oec. Intra Lūce
Juridiskā koledža (Latvija)

INTELEKTUĀLĀ KAPITĀLA PUBLISKOŠANA AUGSTSKOLĀS

INTELLECTUAL CAPITAL DISCLOSURE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Atslēgvārdi: *intelektuālais kapitāls, augstskolas, cilvēkkapitāls, strukturālais kapitāls, attiecību kapitāls, publiskošana, internacionalizācija, akadēmiskie reitingi.*

Keywords: *intellectual capital, higher education institutions, human capital, structural capital, relational capital, disclosure, internationalisation, academic rankings.*

Ievads

Intelektuālais kapitāls ir viens no būtiskākajiem augstskolu nemateriālajiem resursiem, jo tas nosaka institūcijas spēju radīt zināšanas, nodrošināt kvalitatīvu studiju procesu, attīstīt pētniecību un veidot ilgtspējīgas attiecības ar ieinteresētajām pusēm. Raksta mērķis ir analizēt intelektuālā kapitāla būtību augstākās izglītības iestādēs, raksturot tā galvenās sastāvdaļas un izvērtēt faktorus, kas ietekmē intelektuālā kapitāla publiskošanu, īpašu uzmanību pievēršot tā saiknei ar augstskolu reputāciju un akadēmiskajiem reitingiem. Raksts veidots kā teorētiski analītisks pārskats, balstoties uz zinātniskās literatūras un iepriekš publicētu empīrisko pētījumu sintēzi. Analīze rāda, ka augstskolas visbiežāk publisko informāciju par cilvēkkapitālu un strukturālo kapitālu, savukārt attiecību kapitāla rādītāji tiek atspoguļoti retāk. Tāpat secināms, ka lielākas, redzamākas un internacionalizētākas augstskolas parasti ir atvērtākas intelektuālā kapitāla publiskošanā, bet plašāka informācijas pieejamība korelē ar augstākiem snieguma un reitingu rezultātiem.

Zināšanu ekonomikas apstākļos augstākās izglītības iestāžu konkurētspēja arvien mazāk balstās tikai materiālajos un finanšu resursos, bet arvien vairāk – nemateriālajos aktīvos, kas raksturo institūcijas zināšanu

bāzi, organizatorisko kapacitāti un attiecību tīklus. Šajā kontekstā intelektuālais kapitāls kļūst par vienu no centrālajiem jēdzieniem augstskolu pārvaldībā, jo augstskolas ir zināšanu ietilpīgas organizācijas, kurās zināšanas vienlaikus ir gan pamatresurss, gan darbības rezultāts (Pedro, 2019).

Intelektuālā kapitāla publiskošana augstskolās ir nozīmīga ne tikai pārskatbildības dēļ, bet arī tādēļ, ka tā palīdz mazināt informācijas asimetriju starp augstskolu un tās ieinteresētajām pusēm – studentiem, personālu, finansētājiem, darba devējiem, partnerorganizācijām un sabiedrību kopumā. Intelektuālā kapitāla atklāšana pētniecībā tiek aplūkota kā pāreja no tradicionālas atskaitīšanās uz plašāku publiskošanu, kuras mērķis ir izskaidrot, kā organizācija rada vērtību, izmantojot nemateriālos resursus (Dumay, 2016; Cuzzo, 2017).

Raksta mērķis ir analizēt intelektuālā kapitāla jēdzienu augstskolu vidē, raksturot tā sastāvdaļas, izvērtēt galvenos faktorus, kas ietekmē tā attīstību un publiskošanu, kā arī noteikt saikni starp intelektuālā kapitāla atklāšanu un augstskolu konkurētspēju starptautiskajā vidē.

Intelektuālā kapitāla teorētiskais ietvars augstskolu kontekstā

Intelektuālais kapitāls vispārīgā nozīmē tiek skaidrots kā nemateriālo resursu, zināšanu, kompetenču, organizatorisko procesu un attiecību kops, kas organizācijai ļauj radīt vērtību un sasniegt stratēģiskos mērķus. Augstākajā izglītībā šī izpratne iegūst īpašu nozīmi, jo augstskolu pamatfunkcijas – studijas, pētniecība un sabiedriskā iesaiste – ir tieši saistītas ar zināšanu radīšanu, uzkrāšanu un pārnesi (Pedro, 2019).

Akadēmiskajā literatūrā dominē intelektuālā kapitāla iedalījums trīs savstarpēji saistītās sastāvdaļās: cilvēkkapitālā, strukturālajā kapitālā un attiecību kapitālā. Cilvēkkapitāls aptver akadēmiskā un administratīvā personāla, pētnieku un studentu zināšanas, prasmes, pieredzi, radošumu un inovācijas potenciālu. Strukturālais kapitāls ietver tos nemateriālos aktīvus, kas pieder institūcijai un saglabājas tajā neatkarīgi no personāla maiņas, piemēram, datubāzes, digitālās platformas, procedūras, kvalitātes sistēmas, studiju programmas un institucionālo kultūru. Savukārt attiecību kapitāls raksturo augstskolas attiecības ar ārējo vidi – darba devējiem, absolventiem, partneriem, sabiedrību un valsts institūcijām, kā arī reputāciju un starptautisko atpazīstamību (Pedro, 2019; Cricelli, 2018).

Šāds dalījums nav tikai analītiska kategoriju sistēma. Empīriskie pētījumi rāda, ka dažādas intelektuālā kapitāla komponentes ietekmē arī institucionālo sniegumu. Piemēram, Cricelli u.c. (2018) secināja, ka pub-

liskajās universitātēs intelektuālā kapitāla elementi ir saistīti ar inovāciju, izglītības un pētniecības rezultātiem. Savukārt Pedro u.c. (2022) norāda, ka īpaši strukturālais un attiecību kapitāls pozitīvi ietekmē augstskolas vispārējo sniegumu. Tādējādi intelektuālais kapitāls augstskolā ir uztverams kā stratēģisks resurss, kas pārsniedz tradicionālos grāmatvedības rādītājus un kalpo kā institucionālās kvalitātes indikators.

Intelektuālā kapitāla publiskošanas saturs un tendences

Vairāki pētījumi liecina, ka augstskolu tīmekļa vietnes kļūst par galveno vidi, kurā tiek atklāta informācija par institūcijas nemateriālajiem aktīviem. Šīs publiskošanas analīzē bieži tiek izmantota satura analīzes pieeja, kas ļauj sistemātiski novērtēt, kādā apjomā un kādās kategorijās augstskolas komunicē savu intelektuālo kapitālu (Guthrie et al., 2004). Nozīmīgs ieguldījums šajā jomā ir pētījums par 128 valsts universitātēm Grieķijā, Itālijā un Spānijā. Tajā konstatēts, ka intelektuālā kapitāla publiskošana augstskolu tīmekļa vietnēs nav homogēna, tomēr izteikti dominē informācija par cilvēkkapitālu un strukturālo kapitālu, kamēr attiecību kapitāla rādītāji tiek atspoguļoti mazākā apjomā (Brusca, 2020). Šāds rezultāts ļauj secināt, ka augstskolas parasti vieglāk un detalizētāk publisko informāciju par personāla kvalifikāciju, pētniecības sasniegumiem, studiju programmām, infrastruktūru un iekšējiem procesiem nekā par sadarbības tīkliem, sabiedrisko ietekmi vai absolventu attiecībām.

Līdzīgi secinājumi iegūti arī Itālijas universitāšu kontekstā. Manes Rossi u.c. (2018), analizējot tiešsaistes intelektuālā kapitāla publiskošanu, parādīja, ka cilvēkkapitāla un iekšējā jeb strukturālā kapitāla informācija tiek publicēta visintensīvāk, savukārt ārējā kapitāla atspoguļojums ir ierobežotāks. Tas nozīmē, ka augstskolas biežāk publicē to, kas saistīts ar akadēmisko kapacitāti un institucionālo infrastruktūru, nevis ar attiecību kvalitāti un ārējām attiecībām.

Šo tendenci iespējams skaidrot ar vairākiem faktoriem. Pirmkārt, cilvēkkapitāla un strukturālā kapitāla rādītāji ir salīdzinoši vieglāk identificējami, sistematizējami un salīdzināmi. Otrkārt, tie ir ciešāk saistīti ar tradicionālajiem augstākās izglītības kvalitātes vērtēšanas kritērijiem, piemēram, personāla kvalifikāciju, zinātniskajiem sasniegumiem vai studiju vides kvalitāti. Turpretī attiecību kapitāls bieži ir dinamiskāks, mazāk standartizēts un sarežģītāk kvantificējams, tādēļ tā publiskošana ir ierobežotāka (Cuozzo, 2017).

Faktori, kas ietekmē intelektuālā kapitāla publiskošanu augstskolās

Pieejamā literatūra ļauj identificēt vairākas faktoru grupas, kas ietekmē intelektuālā kapitāla publiskošanas apjomu un kvalitāti. Viens no nozīmīgākajiem faktoriem ir augstskolas lielums. Brusca u.c. (2020) parādīja, ka lielākas augstskolas, vērtējot pēc studentu skaita un institucionālās kapacitātes, parasti atklāj vairāk informācijas par saviem nemateriālajiem aktīviem. Lielākām institūcijām ir plašāks ieinteresēto pušu loks, sarežģītāka organizatoriskā struktūra un lielāks spiediens demonstrēt pārvaldības caurskatāmību.

Otrs būtisks faktors ir organizatoriskā kompleksitāte. Jo vairāk fakultāšu, studiju programmu, pētniecības virzienu un atbalsta struktūru pastāv augstskolā, jo plašāks kļūst tās intelektuālo resursu spektrs, jo lielāka ir nepieciešamība to atspoguļot publiskajā telpā. Nesenāki pētījumi augstākās izglītības sektorā apstiprina, ka kompleksitāte ir saistīta ar intensīvāku intelektuālā kapitāla atklāšanu, jo īpaši attiecībā uz cilvēkkapitālu un strukturālo kapitālu (Ma'wa & Setiawan, 2024).

Ne mazāk nozīmīga ir internacionalizācija. Starptautiskā sadarbība, personāla un studentu mobilitāte, ārvalstu partnerības, kopīgas studiju programmas un dalība starptautiskajās novērtēšanās (akreditācijās) paplašina augstskolas intelektuālo kapitālu un vienlaikus rada motivāciju to publiskot. Manes Rossi u.c. (2018) secināja, ka augstskolu internacionalitāte un tiešsaistes redzamība pozitīvi ietekmē intelektuālā kapitāla publiskošanas apjomu. Līdzīgi arī Vitolla u.c. (2023) uzsver, ka lielums, interneta redzamība un noteikti pārvaldības raksturlielumi būtiski ietekmē tiešsaistes atklāšanas praksi starptautiskajās augstskolās.

Papildus institucionālajiem raksturlielumiem būtiska nozīme ir arī zināšanu pārvaldībai un tehnoloģiju lietderīgai izmantošanai. Augstskolas, kurās ir attīstītas informācijas sistēmas, digitālās platformas un iekšējie mehānismi zināšanu radīšanai, uzkrāšanai un apmaiņai, spēj efektīvāk ne tikai pārvaldīt savu intelektuālo kapitālu, bet arī to strukturēti atspoguļot publiskajā vidē (Dumay, 2016; Pedro, 2022).

Intelektuālā kapitāla publiskošana, reputācija un akadēmiskie reitingi

Īpaši nozīmīgs aspekts intelektuālā kapitāla pētniecībā ir saikne starp publiskošanas praksi un augstskolu snieguma novērtējumu. Brusca u.c. (2020) pierādīja, ka starp intelektuālā kapitāla tīmekļa publiskošanas lī-

meni un akadēmiskajiem reitingiem pastāv pozitīva korelācija. Tas ļauj secināt, ka universitātes ar augstāku novērtējumu starptautiskajos reitingos biežāk sniedz plašāku un strukturētāku informāciju par saviem nemateriālajiem aktīviem.

Šo saikni apstiprina arī Nicolò u.c. (2021), kuri, pētot Itālijas publiskās universitātes, konstatēja, ka augstāks akadēmiskais sniegums ir saistīts ar plašāku intelektuālā kapitāla publiskošanu. Uzsverot, ka intelektuālā kapitāla atklāšana palīdz ieinteresētajām pusēm saprast, kā universitāte izmanto savus nemateriālos resursus, lai īstenotu studijas, pētniecību un sabiedrisko iesaisti. Tādējādi publiskošana funkcionē kā izcilības signāls un kā vērtības radīšanas procesa skaidrojums ārējai auditorijai.

No reputācijas vadības perspektīvas tas nozīmē, ka intelektuālā kapitāla publiskošana nav reducējama uz formālu informācijas ievietošanu tīmekļa vietnē. Tā kļūst par stratēģiskās komunikācijas un institucionālās legimitātes stiprināšanas instrumentu. Jo īpaši augstskolām, kas darbojas starptautiski konkurētspējīgā vidē, atklāta un sistemātiska informācijas sniegšana par personālu, pētniecības vidi, infrastruktūru, partnerībām un sabiedrisko ietekmi var palīdzēt stiprināt uzticību, piesaistīt studentus un pētniekus, kā arī uzlabot institucionālo tēlu (Nicolò, 2020; Vitolla, 2023).

Secinājumi

Intelektuālais kapitāls augstskolās ir daudzdimensionāls nemateriālo resursu kopums, kas ietver cilvēkkapitālu, strukturālo kapitālu un attiecību kapitālu. Šo komponentu savstarpējā mijiedarbība nosaka augstskolas spēju nodrošināt kvalitatīvu izglītību, attīstīt pētniecību, veidot sadarbības tīklus un nostiprināt konkurētspēju nacionālajā un starptautiskajā vidē.

Zinātniskā literatūra apliecina, ka augstskolas visbiežāk publisko informāciju par cilvēkkapitālu un strukturālo kapitālu, savukārt attiecību kapitālā rādītāji tiek atspoguļoti mazāk. Pieejamie pētījumi rāda arī to, ka intelektuālā kapitāla publiskošanu pozitīvi ietekmē augstskolas lielums, organizatoriskā kompleksitāte, tiešsaistes redzamība un internacionalizācija (Brusca, 2020; Manes Rossi, 2018; Ma'wa & Setiawan, 2024). Turklāt pastāv skaidra pozitīva saikne starp plašāku intelektuālā kapitāla atklāšanu un augstāku akadēmisko sniegumu vai labākām pozīcijām starptautiskajos reitingos. Līdz ar to intelektuālā kapitāla publiskošana augstskolās ir vērtējama kā nozīmīgs caurskatāmības, reputācijas un stratēģiskās pozicionēšanās instruments globālajā augstākās izglītības telpā (Nicolò, 2021; Vitolla, 2023).

INTELLECTUAL CAPITAL DISCLOSURE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Summary

Intellectual capital is one of the most significant intangible resources of higher education institutions, as it determines an institution's capacity to create knowledge, ensure the quality of teaching, develop research and maintain sustainable relationships with stakeholders. The aim of this article is to analyse the essence of intellectual capital in higher education institutions, to characterise its main components and to evaluate the factors influencing intellectual capital disclosure, with special attention to its link with university reputation and academic rankings.

The paper is designed as a theoretical and analytical review based on the synthesis of scholarly literature and previously published empirical studies. The analysis demonstrates that universities most frequently disclose information on human capital and structural capital, whereas indicators of relational capital are presented less often. It can also be concluded that larger, more visible and more internationalised universities tend to be more open in disclosing their intellectual capital, while broader information availability is associated with stronger performance and higher-ranking outcomes.

Izmantotā literatūra

1. Brusca, I., Cohen, S., Manes-Rossi, F., & Nicolò, G. (2020). Intellectual capital disclosure and academic rankings in European universities: Do they go hand in hand? *Meditari Accountancy Research*, 28(1), 51–71. <https://doi.org/10.1108/MEDAR-01-2019-0432>.
2. Cricelli, L., Greco, M., Grimaldi, M., & Llanes Dueñas, L. P. (2018). Intellectual capital and university performance in emerging countries: Evidence from Colombian public universities. *Journal of Intellectual Capital*, 19(1), 71–95. <https://doi.org/10.1108/JIC-02-2017-0037>
3. Cuozzo, B., Dumay, J., Palmaccio, M., & Lombardi, R. (2017). Intellectual capital disclosure: A structured literature review. *Journal of Intellectual Capital*, 18(1), 9–28. <https://doi.org/10.1108/JIC-10-2016-0104>
4. Dumay, J. (2016). A critical reflection on the future of intellectual capital: From reporting to disclosure. *Journal of Intellectual Capital*, 17(1), 168–184. <https://doi.org/10.1108/JIC-08-2015-0072>
5. Guthrie, J., Petty, R., Yongvanich, K., & Ricceri, F. (2004). Using content analysis as a research method to inquire into intellectual capital reporting. *Journal of Intellectual Capital*, 5(2), 282–293. <https://doi.org/10.1108/14691930410533704>
6. Ma'wa, A., & Setiawan, D. (2024). Online disclosure of intellectual capital and the determinants: Evidence from higher education in Indonesia. *Journal of Applied Research in Higher Education*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1108/JARHE-03-2024-0117>
7. Manes Rossi, F., Nicolò, G., & Tartaglia Polcini, P. (2018). New trends in intellectual capital reporting: Exploring online intellectual capital disclosure in Italian universities. *Journal of Intellectual Capital*, 19(4), 814–835. <https://doi.org/10.1108/JIC-09-2017-0119>
8. Nicolò, G., Manes-Rossi, F., Christiaens, J., & Aversano, N. (2020). Accountability through intellectual capital disclosure in Italian universities. *Journal of Management and Governance*, 24, 1055–1087. <https://doi.org/10.1007/s10997-019-09497-7>
9. Nicolò, G., Raimo, N., Tartaglia Polcini, P., & Vitolla, F. (2021). Unveiling the link between performance and intellectual capital disclosure in the context of Italian public universities. *Evaluation and Program Planning*, 88, 101969. <https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2021.101969>
10. Pedro, E., Leitão, J., & Alves, H. (2019). The intellectual capital of higher education institutions. *Journal of Intellectual Capital*, 20(3), 355–381. <https://doi.org/10.1108/JIC-07-2018-0117>

11. Pedro, E., Leitão, J., & Alves, H. (2022). Intellectual capital and performance of higher education institutions. *Journal of Intellectual Capital*, 23(1), 1–27. <https://doi.org/10.1108/JIC-09-2020-0318>
12. Vitolla, F., Raimo, N., Nicolò, G., & Ricciardelli, A. (2023). Exploring intellectual capital disclosure and its determinants in universities: Empirical evidence from international universities. *Measuring Business Excellence*, 27(2), 227–245. <https://doi.org/10.1108/MBE-01-2022-0020>

Mg. iur. Nikolajs Ozoliņš
College of Law (Latvia)

**PUBLIC PROCUREMENT
CONTRACT MANAGEMENT AND
ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS**

**PUBLISKO IEPIRKUMU
LĪGUMU PĀRVALDĪBA UN
MĀKSLĪGĀ INTELEKTA RĪKI**

Keywords: *public procurement, artificial intelligence, end users.*

Atslēgvārdi: *publiskais iepirkums, mākslīgais intelekts, galalietotāji.*

Introduction

Artificial intelligence is a reality nowadays.¹ Like other parts of the world, Latvia faces many challenges in order for artificial intelligence (AI) to become a technology that helps to make public administration work more efficiently on a daily basis. Therefore, it is important to lay a solid foundation for the targeted, unified, coordinated, safe and public interest-compliant use of AI in precisely those areas where it can make the greatest contribution. In order to gain a clearer picture, identify opportunities and shed light on challenges, the author has conducted a situational study on the implementation and use of AI in public procurement. The state can outsource the supply of goods and services, but it cannot outsource its human rights obligations. The public buyer should therefore take steps to manage the risk of harm to individuals through human rights due diligence and consult with service-users and end-users as relevant stakeholders.²

The aim of the study is to determine to what extent AI can provide sustainable public procurement using AI tools and create suggestions for legal regulation.

- 1 Introduction and use of artificial intelligence in Latvia.– <https://lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/noslegtas-revizijas/maksliga-intelekta-ieviesana-un-izmantosana-latvija>.– (Viewed on 19.04.2025).
- 2 Morris D. Driving change through public procurement: A toolkit on human rights for procurement policy makers and practitioners. 2020.– https://www.humanrights.dk/files/media/document/dihr_toolkit_public_procurement_2020_webaccessible.pdf.– (Viewed on 19.04.2025).

Study **methods** summarized facts and provided detailed information on essential aspects of the use of AI and ensuring its further development in public administration. These aspects include:

1. the current situation in the use of AI solutions and plans for their use, launched and planned projects, spent and available funding;³
2. the defined strategy in Latvia for the implementation, use and development of AI;
3. Latvia's regulatory framework and requirements, including information security aspects;⁴
4. readiness for the implementation of AI solutions from the digital maturity, infrastructure and human capital point of view;
5. progress in natural language processing.

Administrative Law for Artificial Intelligence Tools

Important aspect in the digital environment is ensuring the effectiveness of legal norms. Legal researcher D. Šulmane⁵ points out that the effectiveness of legal norms can be analysed both as a concept and as a criterion and a principle that determines the extent to which a legal regulation is able to achieve its goal in practice. This is especially important in situations where legal norms are applied in new technological environments, including the use of AI in contract formation. In the context of the development of the digital economy, the protection of consumers and other parties to contractual relations is also important. Professors I. Veikša and I. Kisnica, in their study on consumer-friendly access to digital content, emphasize the need to ensure a balance between a technological development and a fair compensation and protection for the parties involved.⁶ These principles are also applicable to the use of AI tools in the process of concluding contracts.

3 European Parliament and of the Council of 12 July 2024 (13 June 2024) laying down harmonised rules in the field of artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/ 1828 (Mākslīgā intelekta akts) (Dokuments attiecas uz EEZ).— <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/?locale=LV> 2; Par mākslīgā intelekta risinājumu attīstību.—<https://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40475479> 3; Ministru kabineta sēdes protokols Nr. 5.— <https://tap.mk.gov.lv/mk/mksedes/saraksts/protokols/?protokols=2020-02-04>.— (Viewed on 19.04.2025).

4 Mākslīgā intelekta centra likums (adopted on 19.03.2025)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 55 (19.03.2025). Par Mākslīgā intelekta akta prasību ieviešanu: Informatīvais ziņojums.— https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/2d28c354-9baa-4aa2-ab31-fb4757687050.— (Viewed on 19.04.2025).

5 Šulmane D. Tiesību normu efektivitāte: koncepts, kritērijs, princips.— Rīga: Turība, 2024.

6 Veikša I., Kisnica I. Consumer-friendly access to digital content by ensuring fair remuneration of creator: A Latvian study// Queen Mary Journal of Intellectual Property, Vol. 6(3), 2016, pp. 358–369.— DOI:10.4337/qmjip.2016.03.05Source: Scopus, Web of Science.— (Viewed on 19.04.2025).

The development of administrative law in the Baltic States is also analysed by professors J. Načisčionis and A. Urmonas, who point out that the modernization and digitalization of public administration⁷ create the need to review traditional principles of administrative law, especially regarding state responsibility and the protection of public interests. In this context, the use of AI technologies in public contracts creates new challenges in the application of law.

There is a very good practical popularisation of AI tools in public sector. For example – “Practical guidelines for the implementation of artificial intelligence (AI) in the work and services of institutions”. During the event, participants not only got acquainted with the guidelines, but also heard real experience stories from the Latvian National Accreditation Bureau and the Culture Information Systems Centre, who are already using AI solutions, as well as learned more about the latest trends – AI agents.⁸

The guidelines summarize practical principles, methods and examples of good practice for the responsible and safe implementation of AI solutions in public administration. They are a recommendation document and serve as a single standard that can be supplemented as technologies develop. The guidelines were developed following the initiative of the Ministry of Smart Administration and Regional Development in cooperation with the Latvian Association of Artificial Intelligence and public administration institutions, combining the experience of experts, and were created in cooperation with the project “Digital Academy of Public Administration” of the State Administration School Recovery Fund.

Principles of Artificial Intelligence for Public Administration

The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), the Open Contracting Partnership and the Ministry of Smart Administration and Regional Development have published information materials that help ensure thoughtful and responsible organization of artificial intelligence public procurement and the implementation of AI solutions.⁹

7 Načisčionis J., Urmonas A. Administrative Law in the Sphere of Public Policy upon Restoration of Independence of Latvia and Lithuania// *Viešoji Politika ir Administravimas*, Vol. 20, Nr. 1, 2021, pp. 127–143.

8 Practical guidelines have been developed for the implementation of artificial intelligence in public administration.– <https://www.vas.gov.lv/lv/jaunums/izstradatas-praktiskas-vadlinijas-maksliga-intelektu-ieviesanai-valsts-parvalde>.– (Viewed on 19.04.2025).

9 Guidelines for public procurement of artificial intelligence available.– <https://www.iub.gov.lv/lv/jaunums/pieejamas-vadlinijas-maksliga-intelektu-publikajiem-iepirkumiem>.– (Viewed on 19.04.2025).

The OECD Guidelines “Governing with Artificial Intelligence” offer a strategic framework for the application of AI in public administration. They include the most important considerations in AI procurement and evaluate 200 use cases on the use of AI in the public sector around the world. The guidelines emphasize the importance of the principles of transparency, accountability and fairness, as well as provide insight into how AI can improve service quality, decision-making and process efficiency, while mitigating risks and identifying potential challenges.

In turn, the Open Contracting Partnership platform “Buying AI” provides practical advice for the effective implementation of AI procurement – from defining needs and risk management to evaluating offers and responsible implementation of technologies.

The Ministry of Smart Administration and Regional Development’s AI Guidelines define a unified and safe approach to the use of AI in public administration in Latvia. They provide practical tools – diagrams, tables, decision trees, checklists and examples – that help institutions safely and effectively integrate AI solutions into their daily work.

Main principles:

1. Confidence: Employees have become more confident in their digital skills.
2. Openness: Increased willingness to experiment and try new approaches.
3. Excitement: AI has become an everyday tool that stimulates creativity.
4. Efficiency: AI is used to complete work tasks faster and with better quality.

Platform <https://buyingai.open-contracting.org/> states that: Procurement is the moment where AI’s potential becomes practical reality. This is the strategic process by which the organization identifies their needs, what they will buy, who they will partner with, and how the solution will be implemented to deliver maximum value for the public.

Goods and services provided to individuals should not harm their human rights. This is relevant when suppliers deliver essential public services, such as personalised health or social care services for persons with disabilities or special needs. It is also relevant where goods are supplied directly to end-users, such as drugs and mobility devices including wheelchairs.

Public Procurement AI and End Users' Rights

Denmark scientist indicated that: “[..] Public procurement has increasingly been recognised as a means for states to fulfil their human rights obligations and to realise sustainable development. Including requirements within public procurements that suppliers respect human rights can help prevent human rights abuses [..]”. End users’ rights follows the “Public for people” principle.¹⁰ In light of market and technological developments, which often entail an increased cross-border dimension, and of the experience gained so far in seeking to ensure the consistent implementation in the field of electronic communications, it is necessary to build on the work of the Body of European Regulators for Electronic Communications (BEREC) and the Office.¹¹ Their governance and activities should be streamlined and adapted to the tasks that they are to carry out. Taking into account settled procedures and the new set of tasks assigned to BEREC and to the Office and in order to strengthen their effectiveness, additional stability for their management should be provided and the decision-making process should be simplified.¹²

It is important to know the legal aspects of how the end user, or society, can be involved in decision-making related to changes or additional work necessary for the effectiveness of the contract, thus ensuring their compliance with real-time needs.

Involvement of the public through NGOs is essential so that its interests are taken into account throughout the procurement life cycle.

Conclusions

Public procurements for state secret areas, Law Enforcement in criminal proceedings:

- Biometric surveillance is still permitted in cases of serious crime (e.g., counterterrorism).
- Police is permitted to use artificial intelligence for facial recognition with the appropriate court approval.

10 Avena L. Legal Instruments How to Involve End User or Public in the Public Procurement Contract Adaptation to Future Needs. 2023.– <https://science.rsu.lv/en/publications/legal-instruments-how-to-involve-end-user-or-public-in-the-public/>.– (Viewed on 19.04.2025).

11 What is End User Protection and why does it matter: Introduction to End User Protection.–https://www.berec.europa.eu/en/all-topics/introduction-to-end-user-protection?language_content_entity=en.– (Viewed on 19.04.2025).

12 Regulation (EU) 2018/1971 of the European Parliament and of the Council establishing the Body of European Regulators for Electronic Communications (BEREC) and the Agency for Support for BEREC.

Public procurements for Border Control:

- Artificial intelligence can be used to analyse the emotional state of refugees.
- Certain types of risk assessment using artificial intelligence are still permitted.

Research and Development public procurements – some high-risk artificial intelligence systems may be developed for scientific purposes if they are not used in practice. The necessary actions for State administration are to protect the rights of end users.

The EU Artificial Intelligence Act sets new global standards for the ethical use of artificial intelligence. Companies should prepare for the new regulations in advance, including:

- Verifying the compliance of their artificial intelligence systems with established requirements.
- Implementing internal training programs for staff and end users.
- Documenting AI-based decisions and risk assessments. Those who ignore strict rules risk not only large fines, but also a serious loss of trust from clients and partners.

PUBLISKO IEPIRKUMU LĪGUMU PĀRVALDĪBA UN MĀKSLĪGĀ INTELEKTA RĪKI

Kopsavilkums

Eiropas Savienības līmenī arvien lielāka uzmanība tiek pievērsta mākslīgā intelekta (MI) tehnoloģiju regulējumam, tostarp ar Eiropas Savienības Mākslīgā intelekta aktu. Šī regulējuma mērķis ir nodrošināt drošu un uzticamu MI sistēmu izmantošanu, vienlaikus aizsargājot pamattiesības un veicinot inovāciju.

Tomēr MI rīku izmantošana līgumu slēgšanas procesā rada jautājumu par to, kā šādās situācijās piemērojami tradicionālie civiltiesību un administratīvo tiesību principi, īpaši attiecībā uz atbildību par iespējami nodarītiem zaudējumiem.

Eiropas administratīvo tiesību teorijā būtiska vieta ir atvēlēta valsts un publiskās varas iestāžu atbildībai par nodarītajiem zaudējumiem. Šajā kontekstā īpaši aktuāla ir diskusija par to, kā identificēt atbildīgo subjektu gadījumos, kad lēmumu pieņemšanā vai dokumentu sagatavošanā tiek izmantotas automatizētas sistēmas.

Mg. sc. educ. Normunds Pauders
Juridiskā koledža (Latvija)

MĀKSLĪGĀ INTELEKTA ILGTSPĒJA SUSTAINABILITY OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Atslēgvārdi: mākslīgais intelekts, mākslīgā intelekta rīki, mācību process, mākslīgā intelekta rīku izmantošana mācību procesā, bezpilota gaisa kuģi.
Keywords: artificial intelligence, AI tools, learning process, the use of AI tools in the learning process, unmanned aerial vehicles (UAVs).

Ievads

Ģeneratīvā mākslīgā intelekta (turpmāk – MI) rīki, piemēram, ChatGPT, Gemini, Claude un citi, kļūst par ikdienas mācību procesa elementiem. Paralēli tehnoloģiju attīstībai aktuāls kļūst jautājums: “Vai MI spēj nodrošināt ilgtspējīgu izglītību UNESCO Ilgtspējīgas attīstības mērķu (IAM 4) nozīmē?” Šis jautājums ir raksta galvenā aktualitāte.

Raksta autors pamatdarbā ir pedagogs Rīgas Valsts tehnikumā, kur māca programmēšanu un bezpilota gaisa kuģu vadību profesionālās izglītības studentiem vecumā no 16 līdz 18 gadiem. Profesionālā pieredze apvieno divus šķietami atšķirīgus tehnoloģiskos kontekstus. Viens no aspektiem ir bezpilota gaisa kuģu mācību programmas izstrāde un aprobācija (Pauders, 2022), otrs aspekts ir ģeneratīvā MI sistemātiska integrācija mācību stundās Eiropas projekta AI-EmpaTe ietvaros. Šie aspekti sniedz iespēju konkrētā pedagoģiskajā pieredzē salīdzināt, ko katra tehnoloģija var dot ilgtspējīgai izglītībai.

Droni kā fiziska tehnoloģija un MI kā rīks ir atšķirīgi savās īpašībās, taču abi prasa apzinātu mācību procesa plānošanu un pedagoģijas metodes, lai kalpotu mācīšanās mērķiem un to pielietojums mācību procesā būtu jēgpilns. Šis salīdzinājums ļauj noskaidrot, ko MI spēj piedāvāt ilgtspējīgai izglītībai un kādas ir tā robežas.

Ilgtspēja izglītībā nenozīmē vienīgi efektivitāti vai tehnoloģisko jēgpilnu izmantošanu. Ilgtspējīga izglītība ir tāda, kas veido studējošo attiek-

smi, domāšanas ieradumus, analītiku un prasmes, kuras ir izmantojamas arī pēc mācībām. Tātad izglītība nav atkarīga no tā, kādas tehnoloģijas ir pieejamas.

Pētnieki norāda, ka MI rīku lietošana kļūst par darba vides standartu un darba devēji sagaida, ka darbinieki prot tos lietot produktīvi (Lira Lutges et al., 2026). Vienlaikus svarīgi ir uzsvērt, ka MI izmantošana nemaina atbildības principu. Neatkarīgi no tā, vai lēmums tiek pieņemts ar MI atbalstu vai bez tā, par pieņemtajiem lēmumiem un veiktajām darbībām vienmēr atbildēs cilvēks. Autors uzskata, ka izglītībai ir jāveido šī atbildības apziņa. Tas ir profesionālās ētikas, nevis tikai tehnoloģiskās prasības jautājums.

Pētījuma mērķis ir noskaidrot, kādā mērā MI spēj nodrošināt ilgtspējīgu izglītību profesionālajā sagatavošanā. Kādas ir tā iespējas un ierobežojumi salīdzinājumā ar pieredzi un sociāli konstruktīvā izglītības modeļi balstītu pieeju.

Pētījuma metodes: salīdzinošā analīze; reflektīvā prakse (Schön, 1983); zinātniskās literatūras apskats.

Hipotēze: MI var efektīvi atbalstīt un pātrināt mācību procesu, taču ilgtspējīgas izglītības nodrošināšanai tas nevar aizstāt fiziskās prakses pieredzi, sociālo mijiedarbību starp izglītojamiem un skolotāja pedagoģisko vadību.

Teorētiskais pamatojums

Ilgtspējīga izglītība UNESCO IAM 4 kontekstā

Ilgtspēja izglītībā nav vienīgi zaļā ekonomika vai vides prasība. Tas ir fundamentāls izglītības kvalitātes un mūžizglītības jautājums. UNESCO Ilgtspējīgas attīstības mērķis Nr. 4 (IAM 4) aicina nodrošināt iekļaujošu, kvalitatīvu izglītību un veicināt mūžizglītību visiem. Tas ietver ne tikai prasmi lasīt un rēķināt, bet arī kritisko domāšanu, sadarbību, digitālās kompetences un spēju mācīties visa mūža garumā (UNESCO, 2015).

IAM 4 tvērumā ir arī profesionālā un tehniskā izglītība. Tas ir izaicinājums sagatavot izglītojamos mainīgam darba tirgum, kurā mākslīgais intelekts pats kļūst par darba rīku, sadarbības partneri un iespējamo konkurentu. Līdz ar to ilgtspējīga profesionālā izglītība nedrīkst aprobežoties tikai ar tehnoloģiskā rīka apguvi. Profesionālās izglītības kontekstā IAM 4 nozīmē sagatavot izglītojamos ne tikai konkrētai profesijai, bet arī spējai pielāgoties mainīgajam darba tirgum. Autors savā pētījumā par bezpilota gaisa kuģu mācību programmas izstrādi ir norādījis, ka digitālā kompetence ir 21. gadsimta prasme, kas prasa skolotāju pedagoģisko kompetenci. Tā

ir ne tikai tehnoloģijas lietošana, bet tās jēgpilna integrācija mācību procesā. Ilgtspēja šajā kontekstā nozīmē arī to, ka mācību pieredze atstāj ietekmi uz audzēkņu prasmēm un sapratne par jēgpilnu tehnoloģiju izmantošanu ir tāda, kas tiek lietota darba tirgū jau pēc studijām (Pauders, 2022).

Sociālais konstruktīvisms

kā ilgtspējīgas izglītības pedagoģiskais pamats

Vigotska sociālā konstruktīvisma teorija ir viens no stabilākajiem teorētiskajiem pamatiem mūsdienu pedagoģijā. Mācīšanās notiek mijiedarbībā. Starp izglītojamo un vidi, starp izglītojamiem savstarpēji un starp izglītojamo un skolotāju (Vygotsky, 1978). Šī mijiedarbība ir mācīšanās procesa būtiska sastāvdaļa. Viens no svarīgākajiem Vigotska jēdzieniem ir tuvākās attīstības zona. Tas, ko izglītojamais šobrīd spēj ar atbalstu, bet vēl nespēj pats. Kompetents partneris ir skolotājs vai izglītojamais ar pieredzi. Viņš var palīdzēt šajā zonā darboties. Autors uzskata, ka arī MI var pildīt šo atbalsta funkciju, ja to izmanto apzināti un skolotāja vadībā.

Sociālais konstruktīvisms uzsver, ka zināšanas tiek konstruētas, nevis nodotas. Izglītojamais interpretē, pārbauda un integrē informāciju savā pieredzē un zināšanās. Šī iemesla dēļ pasīva klausīšanās vai pasīva MI atbilžu pierakstīšana ir pedagoģiski ierobežota forma. Abos gadījumos iztrūkst aktīvas domāšanas un refleksijas process.

Bezpilota gaisa kuģu mācību programmas izstrādē autors šo principu realizēja vairākos līmeņos: pirmais – vide, otrais – mācību metodes (sadarbībā balstīta mācīšanās un vienaudžu savstarpējā mācīšanās), trešais ir sociālais konstruktīvisms. Apvienojot visus šos līmeņus tiek realizēta ilgtspējīga izglītība. Šī hierarhija uzsver, ka tehnoloģija ir vides elements, nevis mācīšanās būtība (Pauders, 2022).

Mākslīgais intelekts izglītībā: iespējas, riski un regulējums

VIAA metodiskajos ieteikumos MI izglītībā tiek definēts kā “rīks, kas pedagogam palīdz, nevis viņu aizvieto”. Te uzsvērts, ka prasmīga MI izmantošana prasa ne tikai tehnisku kompetenci, bet arī kritisku domāšanu, precīzu vaicājumu formulējumu un izvērtēšanas prasmi. Tiek identificēti astoņi galvenie virzieni MI integrēšanai izglītībā (VIAA, 2025). Šo virzienu analīze norāda, ka MI integrācijai izglītībā ir divi līmeņi: instrumentālais (MI kā rīks) un meta-kognitīvais (MI kā ētikas un pārdomu jautājums).

UNESCO MI kompetences ietvars norāda, ka pedagogiem ir jāattīsta MI kompetences, lai spētu kritiski novērtēt šī rīka sniegto informāciju, novērst neprecizitātes sniegtajā informācijā un rosināt izglītojamās jēgpilnai

un atbildīgai MI izmantošanai. Tas nozīmē, ka MI integrācija izglītībā pati par sevi ir pedagoģiskā izaicinājuma joma, kas prasa skolotāja aktīvu, nevis pasīvu lomu (Miao and Cukurova, 2024). OECD (2025) MI pratības ietvars izglītojamiem uzsver, ka MI pratība nav vienkārši zināt, kā lietot rīku, tā ir spēja saprast, kāpēc MI darbojas tā, kā darbojas, un kādas ir tā sociālās un ētiskās sekas.

MI autoritāte un kritiskā domāšana: paaudžu dimensija

Viens no netriviālākajiem pedagoģiskajiem izaicinājumiem, ko MI ievieš klasē, ir tā autoritāte. Ja iepriekšējās paaudzes bērni frāzi “Viki-pēdijā atradu” uztvēra ar zināmu skepsi, un ja “Googlē ir rakstīts” bija pieņemama atsauce ikdienas sarunā, tad mūsdienās, ja “MI tā teica”, tas daži izglītojamiem kļūst par absolūto atsauci. MI runā drošā, plūstošā, strukturētā valodā. Tas nešaubās un nepārstāj atbildēt. Šī pārliecinošā forma var radīt kognitīvos aizspriedumus par informācijas patiesumu. Šo problēmu pastiprina paaudžu atšķirības. Vecāka gadagājuma skolotāji lielākoties ir skeptiskāki par MI. Viņi ir pieraduši kritiski lasīt avotus un zina no pieredzes, ka rakstūtais vārds ne vienmēr ir patiesība. Jauniešiem, kuri uzauguši digitālajā vidē ar ātrām atbildēm, algoritmiski izvēlētu saturu un sociālo tīklu “pareizajiem” paziņojumiem, kritiskā distance pret tekstu var būt mazāk attīstīta.

Tiek norādīts, ka nebūtu vēlams skolēniem mācīt MI rīku izmantošanu, kas būtiski atvieglo uzdoto uzdevumu paveikšanu pirms 13 līdz 14 gadu vecuma, jo metakognīcija šajā vecumā vēl nav pietiekami attīstīta (VIAA, 2025). MI var būt efektīvs mācīšanās atbalsta rīks tiem, kuri jau ir attīstījuši kritiskās domāšanas prasmes. Tajos gadījumos, kad šīs prasmes vēl tikai veidojas, MI nekritiska izmantošana var tās attīstību kavēt.

Vairāki starptautiski pētījumi aplūko paaudžu atšķirības attieksmē pret MI. Barna Group aptaujas dati (n=1500) liecina, ka pusei Gen Z pārstāvju uzticas MI kā objektīvam avotam, bet pirms 1965. gada paaudzes vidū šis rādītājs ir tikai 18% (Barna Group, 2023). Deloitte globālais pētījums (n=22 800, 44 valstis) papildina šo ainu. Respondenti, kuri MI lieto regulāri, apzinās gan tā iespējas, gan riskus labāk nekā virspusēji lietotāji. Taču jaunieši bieži lieto MI pat situācijās, kur tas ir skaidri aizliegts (Deloitte, 2024). Jauniešiem ir nosliece dot priekšroku ātriem rezultātiem, nevis ilgtermiņa domāšanas ieguvumiem (Lira Luttgēs et al., 2026).

Secināms, ka izglītībā šī kritiskā pieeja ir jāattīsta arī jaunajā paaudzē. Vienlaikus zinātniskā literatūra arvien biežāk norāda uz MI izmantošanas negatīvo ietekmi uz izglītojamo sociālo mijiedarbību. B. Klimova un

M. Pikharts (2025) sistemātiskā pārskatā secina, ka pastāvīga iesaiste ar MI tehnoloģijām var ietekmēt audzēkņu spēju veidot sociālās prasmes, atpūsties bez digitāliem stimuliem un uzturēt līdzsvaru starp akadēmisko un personīgo dzīvi.

A. B. Herbeners un M. F. Damholdts (2025) pētījumā, kurā tika iesaistīti 1599 Dānijas vidusskolas audzēkņi, konstatēja, ka jaunieši, kuri chatbotus izmanto sociālam atbalstam, ziņo par ievērojami lielāku vientulību nekā vienaudži, kuri tos neizmanto ($d=0,53$). Šie audzēkņi ziņoja arī par zemāku sociālo atbalstu no vienaudžiem. Tas nozīmē, ka chatbotu lietošana var aizstāt cilvēku savstarpējo komunikāciju, nevis to papildināt.

Citā pētījumā, kurā piedalījās 387 universitātes studenti, tika konstatēta saikne starp vientulību un MI lietošanu. Ja jaunieši MI uzsver kā galveno atbalsta avotu, MI var pastiprināt šo vientulību (Crawford et al., 2024).

Profesionālās izglītības jomā, saskaņā ar veiktajiem pētījumiem, 48% pedagogu norāda uz sociālo fragmentāciju, mazinājusies sadarbība starp vienaudžiem, nav savstarpējās palīdzības. Tā ir viena no MI pārmērīgas izmantošanas sekām. Pedagogi atzīmē, ka audzēkņi kļūst izolētāki, jo MI tiem aizstāj grupu diskusijas (Haris et al., 2025).

Izglītības jomas pētniece J. Frīlande Fišere no Hārvarda Universitātes norāda, ka bez mērķtiecīgas sociālo saišu uzraudzības MI var būtiski padziļināt jauniešu izolāciju. Iemesls – izglītības iestādes bieži vien neveic pētījumus par audzēkņu savstarpējo komunikāciju ar vienaudžiem un pedagogiem kā atsevišķu rādītāju (Freeland Fisher, 2024). Autors uzskata, ka šī tendence apdraud ilgtspējīgas izglītības būtību. Vigotska sociālā konstruktīvisma perspektīvā zināšanas tiek konstruētas sociālā mijiedarbībā. Ja MI pārņem tās sfēras, kur notiek vienaudžu diskusijas, savstarpēja komunikācija, kopīga problēmu risināšana, tad arī UNESCO IAM 4 ietvaros deklarētie mērķi par kritiskās domāšanas attīstīšanu, sadarbību un pilsonisko līdzdalību var tikt apdraudēti. Tas nenozīmē, ka MI no izglītības ir jāizslēdz. Bet tas nozīmē, ka pedagogiem ir apzināti jārezervē vieta, kurās mācīšanās notiek caur cilvēku mijiedarbību.

MI ilgtspēja: ekoloģiskā un ētiskā dimensija

Raksta tēma par MI ilgtspēju ietver arī ekoloģisko dimensiju. VIAA metodiskajos ieteikumos norādīts: “MI rīki patērē daudz energoresursu, tādēļ būtiski tos izmantot tikai tad, kad patiešām tas ir nepieciešams un kad iegūtajam rezultātam ir pozitīva ietekme uz mācīšanos vai attīstību.” Ētikas aspektā VIAA nosaka trīs principus. Pirmais princips ir pārredzamība – audzēkņi zina, ka MI tiek izmantots. Otrais princips ir datu aizsardzība –

MI rīkos netiek ievadīti personas dati. Trešais princips ir cilvēka atbildība – MI nepiešķir vērtējumu, skolotājs pieņem lēmumu (VIAA, 2025). Šie principi nav tikai ētiski ieteikumi. Tie veido priekšnosacījumu, bez kura MI izmantošana izglītībā nevar būt ilgtspējīga sabiedriskās uzticības nozīmē.

Akadēmiskā godīguma dimensija ir vēl viena ilgtspējas šķautne. Ja audzēkņi aptver, ka MI var izpildīt uzdevumus viņu vietā un to nevar atšķirt no patstāvīga darba, ilgtermiņā tas grauj izglītības ticamību un vērtību. Pagaidām nav pārliecinošu pierādījumu, ka MI vienmēr korekti spēj noteikt, vai darbs satur plaģiāta elementus (VIAA, 2025). Tas nozīmē, ka akadēmiskā godīguma aizsardzība galvenokārt paliek kā mācību procesa plānošanas, nevis tehnoloģiskās filtrēšanas jautājums.

Cilvēka kritiskā kompetence un atbildība MI laikmetā

MI laikmetā īpaši vērtīga kļūst cilvēka spēja uzņemties atbildību par pieņemtajiem lēmumiem, jo MI nespēj uzņemties atbildību par rezultātu. Profesionālajā izglītībā drona pilots, kurš paļaujas uz MI ģenerēto lidojuma plānu, bet neprot kritiski novērtēt tā realizējamību, ir bīstams pilots. Rīka atbildīga izmantošana prasa cilvēka spriedumu.

Darba devēji arvien biežāk sagaida no darbiniekiem MI pratību (Lira Luttes et al., 2026). Autors uzskata, ka MI pratību nevar reducēt tikai uz rīku tehnisko lietošanu. Tā ietver arī kritisku distanci no MI sniegtās informācijas un izpratni par atbildības robežām.

Tāpēc ilgtspējīga izglītība MI laikmetā nav tā, kas māca izmantot MI rīkus, bet gan attīsta spriešanas spēju un kritisko domāšanu, ko MI nevar aizstāt. Autors secina, ka, pieaugot MI lomai rutīna uzdevumu izpildē, pieaug arī tādu kompetenču vērtība, kuras MI nespēj atdarināt no cilvēka, piemēram, atbildīgs lēmums un profesionālā ētika.

MI ietekme uz sociālā konstruktīvisma pedagoģiskajām metodēm

Raksta autora maģistra darbā (Pauders, 2022) aprakstītais četru pedagoģisko līmeņu ietvars tika veidots pirms ģeneratīvā MI plašas ienākšanas mācību procesā. Šobrīd katru no līmeņiem MI jau transformē.

Pētnieku M. Msambvas, V. Zanga un D. Kangvas sistemātiskajā pārskatā, kur analizēti 148 pētījumi no 2021. gada līdz 2024. gadam, konstatēts, ka MI rīki uzlabo personalizēto mācīšanos un vērtēšanu, saziņu un iesaisti, kā arī veicina sadarbības mācīšanās vidi, nodrošinot vienaudžu mācīšanās iespējas un kooperatīvo mācību atbalstu. Tomēr pastāv pedagoģiskais aspekts. Kombinēts mācību process ar MI adaptīvo saturu personalizē katra

izglītojamā tempu un grūtību pakāpi. Tas konfliktē ar sociālā konstruktīvisma pamatprincipu, ka zināšanas tiek konstruētas kopīgā mijiedarbībā, nevis individuāli. atzīmē, ka, lai gan MI sekmē individualizētu mācīšanos, ir nepieciešamas apzinātas stratēģijas akadēmiskās integritātes un sadarbības saglabāšanai (Msambwa et al., 2025). Profesionālajā izglītībā tas ir īpaši aktuāli, jo darba vidē bieži vien nav pieejams pastāvīgs MI atbalsts.

Secināms, ka MI neaizstāj pedagoģiskās metodes, kuras 2022. gadā tika aprakstītas kā ilgtspējīgas izglītības pamats, bet transformē to realizāciju, pārceļot daļu atbalsta funkciju no skolotāja uz MI rīkiem. Tas pedagogam rada jaunu uzdevumu, kad ir nepieciešams apzināti saglabāt sociālās mijiedarbības telpas, kurās mācīšanās notiek caur cilvēku savstarpējo sadarbību, nevis tās vietā.

Praktiskais pētījums un rezultāti

Dronu mācību programma: ilgtspējas modelis profesionālajā izglītībā

Autors maģistra darba ietvaros izstrādāja un aprobēja mācību programmu “Bezpilota gaisa kuģu pilotēšana”, kas tiek realizēta Rīgas Valsts tehnikumā. Programmas teorētiskais pamats bija sociālais konstruktīvisms ar uzsvaru uz sadarbībā balstītu mācīšanos, kas nozīmēja, ka jauniešiem bija jāmacās darbojoties, jāsadarbojas, jāuzņemas atbildība par grupu un jāreflektē par veiktajām darbībām (Pauders, 2022).

Pētījuma ietvaros tika noskaidrots, ka audzēkņu motivācija bija augsta. Fiziskā kontakta ar tehnoloģiju, reālā uzdevuma konteksta (piemēram, saules paneļu inspekcija, teritorijas novērošana) un grupu lomu sadales kombinācija radīja autentisku mācīšanās vidi. Dronu stunda nebija tikai paraugdemonstrējumi “kā pilotēt dronu”. Tā bija kompleksa pedagoģiskā telpa, kurā vajadzēja plānot, risināt reāllaika problēmas, komunicēt un reflektēt. Lomu sadalījums (pilots, kameras operators, koordinators) nodrošināja, ka katrs audzēknis bija atbildīgs par specifisku uzdevuma izpildi un bija atkarīgs no pārējo dalībnieku sadarbības. Šī savstarpējā atkarība ir pedagoģiski vērtīga. Tā rada reālu motivāciju sadarboties, nevis formālu grupu darba imitāciju. Ja kāds no dalībniekiem neveica savu uzdevumu, visas komandas darbs bija neefektīvs.

Šajā modelī ilgtspēja izpaudās vairākos veidos: (1) audzēkņi ieguva sadarbības un problēmrisināšanas kompetences; (2) mācīšanās process bija reāls, arī kļūdas tapa redzamas un sajūtas; (3) sociālā mijiedarbība bija neizbēgama, jo bez komandas kopdarba uzdevums nebija izpildāms; (4) skolotāja loma – vadītājs un drošības eksperts, nevis informācijas sniedzējs.

MI integrācija dronu stundās: AI-EmpaTe projekta pieredze

2025. gadā autors piedalījās starptautiskajā AI-EmpaTe projektā. Tā mērķis ir izglītēt skolotājus par kompetenci MI integrācijai izglītībā (AI-EmpaTe, 2025). Projekta ietvaros autors izstrādāja un prezentēja konferencē pedagoģisko pieeju, kurā MI tiek izmantots kā skolotāja domāšanas partneris, nevis tikai informācijas avots audzēkņiem. Svarīgākais atklājums: MI var ievērojami samazināt plānošanas laiku, atbrīvojot kapacitāti pedagoģiskajai un drošības vadībai stundā.

Praktiskajā darbā MI tika integrēts piecās fāzēs: (1) meklēšana, kur audzēkņi izmantoja MI, lai iegūtu informāciju par saules paneļu dronu inspekciju; (2) plānošana – MI palīdzēja izveidot lidojuma maršrutu; (3) MI ieteikumu izvērtēšana; (4) prakse ar planēto maršrutu; (5) refleksija un pašvērtējums izmantojot MI ģenerētus jautājumus.

MI izmantošana rosināja diskusijas. Kad izglītojamo darba grupas mācību stundā saņēma atšķirīgas MI atbildes, tas jau izvērtās par mācīšanās momentu. MI kļūda vai neprecizitāte, ja to vada skolotājs, kļūst par mācību resursu, ne traucēkli. Katrā darba posmā skolotājs ir un paliek kontroles punktā (AI-EmpaTe, 2025).

Praktiskajā darbā autors MI izmantoja interaktīvu mācību materiālu izstrādei. AI-EmpaTe projekta ietvaros, izmantojot ģeneratīvo MI kā struktūrētu izstrādes rīku, tika izveidots interaktīvs FPV dronu mācību modulis ar gamifikācijas elementiem, diferencētiem uzdevumu līmeņiem un tūlītēju atgriezenisko saiti. MI tika iesaistīts kā mācību procesa partneris. Autors secina, ka šāda pieeja samazina skolotāja laiku materiālu sagatavošanā un nodrošina diferenciaciju, kas lielas grupas apstākļos citādi būtu praktiski neiespējama. Tika konstatēts, ka strukturētas MI izmantošanas pieeja ir pārnesama starp dažādiem lietošanas gadījumiem. Metode darbojas profesionālās izglītības jomā ar 16–20 gadīgiem audzēkņiem un ir tikpat efektīva jaunāku skolēnu individuālo mācību materiālu izstrādē. Vienlaikus autors uzskata, ka jāpievērš uzmanība iespējamajam riskam: ja MI pārņem arī audzēkņu sociālās mijiedarbes telpu, tad diferenciacijas ieguvums var tikt panākts uz sociālās mācīšanās rēķina. Šis jautājums ir aktuāls turpmākai pētniecībai.

Salīdzinošā analīze: droni un MI kā mācīšanās vides

Analizējot fiziskās tehnoloģijas, kuras šajā gadījumā ir viens no izglītojošās robotikas veidiem BKG un MI salīdzinājumu, autors ir identificējis sešus galvenos kritērijus: sociālā mijiedarbība, fiziskā pieredze, skolotāja

loma, kļūdu pedagoģija, diferenciācija un plānošanas laiks. Šajā rakstā fiziskā tehnoloģija ir BGK, bet šos kritērijus var pielietot arī citām fiziskām tehnoloģijām profesionālajā izglītībā, piemēram, robotikai vai CNC iekārtām.

1. tabula

BGK dronu stundas un MI integrētās stundas salīdzinājums

Kritērijs	BGK dronu stunda	MI integrētā stunda
Sociālā mijiedarbība	Neizbēgama, fiziski nepieciešama. Bez sadarbības uzdevums netiek izpildīts	Notiek ap MI atbildēm. Grupu diskusija par vaicājumu kvalitāti un rezultātu
Fiziskā pieredze	Reāla fiziskā pieredze ar dronu, vēju un telpu. Kļūdas ir tūlītējas	Virtuāla. MI nesniedz fizisku atgriezenisko saiti, reālās situācijas simulācija tikai teksta formā
Skolotāja loma	Drošības eksperts, lomu vadītājs, refleksijas vadītājs	MI rīku vērtētājs, kritiskās domāšanas virzītājs, ētikas uzraugs
Kļūdu pedagoģija	Tūlītēja un reāla. Redzama, sajūta, grupai kopīga pieredze	Bieži nepamanāma, piemēram, halucinācija vai neprecizitāte prasa aktīvu pārbaudi
Diferenciācija	Caur lomas sarežģītību. Dažādi uzdevumi	MI var ģenerēt atšķirīgas sarežģītības uzdevumus individuāli
Plānošanas laiks	Liels. Drošības, loģistikas, laika plānošana	Samazinās. MI palīdz ģenerēt struktūru un materiālus

Sociālā mijiedarbība: BGK stundā neizbēgama, MI stundā sadarbība veidojas ap MI atbildēm. BGK gadījumā tā bija fiziski nepieciešama, bet MI gadījumā pedagoģiski dizainēta. Tas nozīmē, ka MI stundas sociālās mijiedarbības kvalitāte lielā mērā ir atkarīga no skolotāja pedagoģiskās pieredzes mācību procesa plānošanā.

Fiziskā pieredze: dronu pilots sajūt inerci, vēju, kontrolieru reaģēšanas ātrumu. Šī sensorā pieredze veido izpratni, ko nevar iegūt no teksta vai simulācijas. MI šo kritēriju nenodrošina. Tas ir fundamentāls ierobežojums ne tikai tehnoloģijas, bet jebkuras tekstuālas vai virtuālas mācīšanās formas nozīmē. Profesionālajā izglītībā, kur prasmes ir jādemonstrē ar rokām un kur kļūdas var maksāt drošību vai darbu kvalitāti, šis kritērijs ir īpaši nozīmīgs.

Skolotāja loma: gan dronu, gan MI stundās skolotājs ir un paliek centrālā pedagoģiskā figūra. Viņš validēja plānus, nodrošināja drošību, vadīja diskusiju. VIAA metodikā tiek precīzi norādīts: “MI ir instruments, kas papildina, nevis aizvieto skolotāju” (VIAA, 2025).

Kļūdu pedagoģija: droniem kļūda bija tūlītēja un reāla, piemēram, sadursme, neprecīzs maršruts, plāna neatbilstība realitātei. Savukārt MI

kļūda ir virtuāla un bieži vien pat nepamanāma, piemēram, halucinācija, neprecīza informācija, pārāk sarežģīts vai vienkāršots plāns. Tomēr MI kļūda, kad skolotājs to atpazīst un izmanto, var kļūt par kritiski vērtīgu mācīšanās momentu. Minētais salīdzinājums atklāj, ka dronu mācību stundas nodrošina ilgtspējīgas izglītības pazīmes organiski, savukārt MI stundās tās ir jāveido apzināti. Tas nenozīmē, ka MI ir mazāk vērtīgs. Vienkārši MI integrācijai ir nepieciešams jēgpilnāks un plānotāks mācību process. Tieši šī atziņa ir šī pētījuma galvenais secinājums.

Pētījuma rezultāti kopumā apstiprina izvirzīto hipotēzi: MI efektīvi atbalsta un paātrina mācību procesu, taču ilgtspējīgas izglītības nodrošināšanai tas nevar aizstāt fizisko pieredzi, skolotāja pedagoģisko spriedumu un sociālo mijiedarbību.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Ģeneratīvais MI ir nozīmīgs mācību procesa atbalsta rīks, kas spēj optimizēt skolotāja laiku un uzlabot individualizāciju. Praktiskā pieredze AI-EmpaTe projekta ietvaros liecina, ka MI var ievērojami samazināt plānošanas laiku, atbrīvojot skolotāju pievērsties pedagoģiskajai un drošības jautājumiem. Jāatzīmē, ka šī efektivitāte pati par sevi nav ilgtspēja. Tā ir priekšnosacījums, ja skolotājs ietaupīto laiku izmanto padziļinātai pedagoģiskai klātbūtnei klasē.
2. Ilgtspējīga izglītība prasa fiziskās prakses, sociālās mijiedarbības un kritiski vadītas refleksijas kombināciju. Dronu mācību programmas piemērs pierāda, ka mācību process ar reālu tehnoloģiju un komandas lomām veido kompetences, ko MI viens pats nespēj nodrošināt.
3. Skolotāja loma MI laikmetā ne tikai saglabājas, tā kļūst sarežģītāka. Ir jāprot kritiski novērtēt MI sniegto informāciju un vadīt audzēkņus pie jēgpilnas MI izmantošanas. UNESCO MI kompetences ietvars norāda, ka šo kompetenču attīstīšana prasa sistemātisku profesionālo pilnveidi. Tā nav spontāna kapacitāte.
4. MI "autoritāte" ir pedagoģisks izaicinājums, īpaši darbā ar jauniešiem. Uzskats, ka "MI teica, tātad ir pareizi", nav MI kā tehnoloģijas problēma. Tas ir kritiskās domāšanas un informācijpratības problēma. Šī tendence īpaši jāņem vērā profesionālajā izglītībā, kur neprecīza informācija var radīt reālu drošības apdraudējumu. Šīs kompetences attīstīšana ir noteikta kā viena no prioritātēm VIAA metodiskajos ieteikumos.
5. Ilgtspējīga MI izmantošana izglītībā prasa trīs aspektu līdzsvaru: pedagoģisko (jēgpilna integrācija, skolotāja vadība), ētisko (pārredzamība,

datu aizsardzība, akadēmiskais godīgums) un ekoloģisko (energoresursu atbildīga izmantošana). Izglītības iestādēm ieteicams izstrādāt MI izmantošanas politiku, kas atspoguļo visas trīs dimensijas, nevis tikai tehnoloģisko pieejamību.

6. Turpmāko pētījumu ietvaros autors ierosina noskaidrot, kā MI pratība ietekmē audzēkņu profesionālo sagatavotību pēc izglītības iestādes absolvēšanas. Darba tirgū tiek augstāk novērtēts darbinieks, kurš prot ne tikai izmantot MI rīkus, bet arī kritiski izvērtēt rezultātus, sadarboties ar kolēģiem, uzņemties atbildību par pieņemtajiem lēmumiem. Tāpat ir svarīgi pētīt, kā audzēknis pabeidz mācību stundu, kurā tika integrēts MI. Vai viņš ir ieguvis tikai atbildi, vai arī izpratni par to, kā šī atbilde iegūta, vai tā ir uzticama. Autors uzskata, ka tieši šī atšķirība starp informācijas saņemšanu un izpratnes veidošanu ir ilgtspējīgas izglītības atslēga.

SUSTAINABILITY OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Summary

Generative artificial intelligence (hereinafter – AI) tools, such as ChatGPT, Gemini, Claude, and others, are becoming integral elements of the everyday learning process. Alongside technological advancements, an increasingly relevant question arises: “Can AI support sustainable education in the context of UNESCO’s Sustainable Development Goals (SDG 4)?” This question constitutes the central focus and relevance of this article.

The author of this article is a teacher at Riga State Technical School, where he teaches programming and unmanned aerial vehicle (UAV) operation to vocational education students aged 16 to 18. His professional experience combines two seemingly distinct technological contexts. One aspect involves the development and piloting of a UAV training programme (Pauders, 2022), while the other concerns the systematic integration of generative AI into classroom activities within the framework of the European project AI-EmpaTe. These experiences provide an opportunity to compare, within a specific pedagogical context, the contribution of each technology to a sustainable education.

Although drones as a physical technology and AI as a digital tool differ significantly in their characteristics, both require deliberate instructional design and appropriate pedagogical approaches to ensure that they effectively support learning objectives and are meaningfully integrated into the educational process. This comparison makes it possible to identify the potential contribution of AI to a sustainable education, as well as its limitations.

Sustainability in education does not merely imply efficiency or the meaningful use of technology. Sustainable education is an education that shapes learners’ attitudes, thinking habits, analytical abilities, and skills that remain applicable beyond the period of formal study. Therefore, the quality and sustainability of education should not depend solely on the technologies that happen to be available.

Izmantotā literatūra

1. AI-EmpaTe. (2025). About the AI-EmpaTe Project. <https://www.aiempate.com/>–
2. Barna Group. (2023). Hesitant & Hopeful: How Different Generations View Artificial Intelligence. <https://www.barna.com/research/generations-ai/>
3. Crawford, J., Allen, K., A., Pani, B., Cowling, M. (2024). When artificial intelligence substitutes humans in higher education: The cost of loneliness, student success, and retention. *Studies in Higher Education*, 49(5), 883–897. <https://doi.org/10.1080/03075079.2024.2326956>
4. Deloitte. (2024). Gen Z and Millennials on AI Impact. Deloitte Insights. <https://www.deloitte.com/us/en/insights/deloitte-insights-magazine/issue-33/gen-ai-experience-millennials-gen-z.html>
5. Freeland, Fisher, J. (2024). AI can make schools more human, but only if schools prioritize relationship metrics. Harvard ALI Social Impact Review. <https://www.sir.advancedleadership.harvard.edu/articles/ai-can-make-schools-more-human-if-schools-prioritize-relationship-metrics>
6. Haris, M., Abu, Bakar, A., S., Zulkifli, Z. (2025). Paradox of AI in higher education: Qualitative inquiry into AI dependency among educators. *JMIR Medical Education*. <https://doi.org/10.2196/74947>
7. Herbener, A., B., Damholdt, M., F. (2025). Are lonely youngsters turning to chatbots for companionship? The relationship between chatbot usage and social connectedness in Danish high-school students. *International Journal of Human-Computer Studies*, 196, 103409. <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2024.103409>
8. Klimova, B., Pikhart, M. (2025). Exploring the effects of artificial intelligence on student and academic well-being in higher education: A mini review. *Frontiers in Psychology*, 16, 1498132. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1498132>
9. Lira, Luttgies, B., Folk, D., Ungar, L. (2026). How Gen Z Uses Gen AI – and Why It Worries Them. *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2026/01/how-gen-z-uses-gen-ai-and-why-it-worries-them>
10. Miao, F., Cukurova, M. (2024). AI competency framework for teachers. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000391104>
11. Msambwa, M., M., Zhang, W., Kangwa, D. (2025). The impact of AI on the personal and collaborative learning environments in higher education. *European Journal of Education*, e12909. <https://doi.org/10.1111/ejed.12909>

12. OECD. (2025). Empowering learners for the age of AI: An AI literacy framework for primary and secondary education. https://ailiteracyframework.org/wp-content/uploads/2025/05/AILitFramework_ReviewDraft.pdf
13. Pauders, N. (2022). Mācību programmas “Bezpilota gaisa kuģu pilotēšana” izstrāde un aprobācija [Maģistra darbs]. Latvijas Universitāte. <https://dspace.lu.lv/items/ffa84a41-1d14-4ec7-aae0-6d7b0a9b2452>
14. Schön, D., A. (1983). The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. Basic Books. <https://doi.org/10.4324/9781315237473>
15. UNESCO. (2015). Pārveidot mūsu pasauli: Ilgtspējīgas attīstības programma 2030. gadam. <https://www.unesco.lv/lv/ilgtspejigas-attistibas-merki>
16. VIAA. (2025). Metodiskie ieteikumi mākslīgā intelekta izmantošanai pamatizglītībā un vispārējā vidējā izglītībā. <https://www.viaa.gov.lv/lv/media/47669/download>
17. Vygotsky, L., S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press. <https://www.hup.harvard.edu/books/9780674576292>

*Dr. iur. Vaida Bartkutė-Norkūnienė,
Mg. sc. soc. Silvija Vidžiūnienė,
Mg. sc. soc. Dalia Čepėnienė*
Utena Higher Education Institution (Lithuania)

ANALYSIS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE USE IN THE STUDY PROCESS FROM THE STUDENTS' EXPERIENCE, SKILL ASSESSMENT, AND ACADEMIC ETHICS PERSPECTIVES

MĀKSLĪGĀ INTELEKTA IZMANTOŠANAS ANALĪZE STUDIJU PROCESĀ STUDENTU PIEREDZES, PRASMJU NOVĒRTĒJUMA UN AKADĒMISKĀS ĒTIKAS PERSPEKTĪVĀ

Keywords: *artificial intelligence (AI), study process, academic ethics, students' competences.*

Atslēgvārdi: *mākslīgais intelekts (MI), studiju process, akadēmiskā ētika, studentu kompetences.*

Introduction

The development of artificial intelligence (AI) technologies is fundamentally transforming the higher education study process, providing with new opportunities for learning, information search, and the completion of academic tasks. Tools such as text generation, programming, and translation systems are becoming everyday aids for students; however, their use also poses new challenges related to critical thinking, quality of learning, and academic ethics. In recent years, an increasing number of studies have analysed the AI impact on the study process, but the results remain mixed: on one hand, AI can help students better understand course material and save time; on the other hand, it can reduce deep thinking and encourage superficial learning. Furthermore, ensuring academic integrity remains a relevant issue, as students are not always able to properly quote or critically

evaluate AI-generated information. **The relevance of the research** may be impacted by the rapid integration of AI tools into the learning process and the need to evaluate not only the benefits provided but also the potential risks to the quality of learning and academic integrity. It is particularly important to empirically evaluate how students actually use AI tools, what competences they have developed, and how they perceive ethical AI use principles, as namely these aspects lead to the sustainable and responsible integration of technology in higher education.

Research aim is to evaluate AI use during the study process from the perspective of Utena Higher Education Institution (hereinafter Utena HEI) students' experience, their AI literacy, and academic ethics.

Research objectives:

1. Analyse the scientific literature examining the application of AI in the study process, highlighting its impact on learning effectiveness, independence, critical thinking, and student competences.
2. Discuss the regulatory and academic ethics provisions regarding the use of AI in studies, based on international documents and documents of Lithuanian higher education institutions.
3. Evaluate the prevalence and nature of AI use in the study process, based on a case study of Utena HEI students.
4. Investigate students' experience of AI use by analysing the impact of AI on learning, independence, and its potential impact on deeper thinking.
5. Identify relationships among the main research variables by assessing the connections between the experience of using AI, learning effectiveness, independence, and AI usage competencies.

The research is based on quantitative analysis, whose tool-questionnaire covers several aspects: AI usage, its evaluation, competencies, and the institutional environment. **The novelty of the research** lies in its integrated approach, which combines not only the intensity of AI use but also its impact on learning and academic ethics, thereby allowing a comprehensive evaluation of the AI role in contemporary studies.

Theoretical Assumptions for the Application of Artificial Intelligence in the Study Process

The integration of AI tools into higher education is rapidly transforming the study process, providing with assumptions for more effective knowledge acquisition, personalised learning, and greater students' engagement.

As L. Šarlauskienė notes, “education and higher education institutions can apply AI to enhance the effectiveness of teaching and learning processes or to assist learners, however, they also face many challenges regarding academic integrity and the acquisition of necessary knowledge and skills”.¹ Furthermore, the research shows that generative AI tools can help students better understand complex course material, organise information, and save time when completing academic tasks.^{2,3} It is emphasised that AI can act as “a learning assistant” that helps students achieve their learning goals more quickly, but its impact on academic outcomes depends on how actively and purposefully students use it.⁴ According to L. Šarlauskienė, “AI-based teaching programs can help students study [...] the fundamentals, but this is not the right approach if the aim is for students to achieve a high level of critical thinking and creativity”.¹ The use of AI is also linked to strengthening students’ independence. By using AI tools, students can independently search for information, generate ideas, solve problems, and reflect on their learning process. As Jia, Pan and Neary note, “GenAI tools can enhance students’ self-efficacy and independent learning when used as supportive rather than substitutive tools”.⁵ This suggests that AI can promote more active learning, but it is important that it shall not be used as a complete substitute for the study process.

However, in the literature, potential negative aspects of AI use are also highlighted. Intensive use of AI may reduce students’ engagement in deep learning process, especially if AI-generated answers are accepted uncritically. The recommendations prepared by UNESCO on the application of generative AI technology in education and research note that “over-reliance on generative AI tools may reduce critical thinking and deeper cogni-

- 1 Šarlauskienė L. Dirbtinis intelektas aukštajame moksle: viešosios komunikacijos Lietuvoje aspektas//Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose, Vol. 19, No. 1, 2023, pp. 188–197. – <https://doi.org/10.59476/mtt.v1i19.600>.– (Viewed on 19.03.2026).
- 2 Vieriū A. M. The Impact of Artificial Intelligence (AI) on Students’ Learning Processes and Academic Performance//Education Sciences, Vol. 15(3), 2025, pp. 343.– <https://doi.org/10.3390/educsci15030343>.– (Viewed on 19.03.2026).
- 3 Pallant J. L. The impact of generative AI on student learning outcomes//Studies in Higher Education, Vol. 51(4), 2026, pp. 714–735.– <https://doi.org/10.1080/03075079.2025.2487570>.– (Viewed on 19.03.2026).
- 4 Lee D. et al. The Impact of Generative AI on Higher Education Learning and Teaching: A Study of Educators’ Perspectives// Computers & Education: Artificial Intelligence, 2026, p. 100221.– <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2024.100221>.– (Viewed on 01.04.2026).
- 5 Jia W., Pan L., Neary S. Effect of GenAI Dependency on University Students’ Academic Achievement: The Mediating Role of Self-Efficacy and Moderating Role of Perceived Teacher Caring// Behavioral Sciences, Vol. 15(10), 2025, pp. 348.– <https://www.mdpi.com/2076-328X/15/10/1348>.– (Viewed on 01.04.2026).

tive engagement”.⁶ Kasneci et al. argue that AI tools can encourage superficial learning if students do not seek to analyse and assess the information presented on their own.⁷ Furthermore, AI tools “pose a threat to education because they perform tasks that previously could only be performed by the student himself”. Cotton et al. note that the use of AI in studies raises “concerns regarding academic honesty and plagiarism,” and also complicates the detection and prevention of academic dishonesty.⁸ Meanwhile, Bittle and El-Gayar argue that while generative AI can enhance learning effectiveness, it also “poses significant risks of academic dishonesty,” encouraging dishonest students’ behaviour and posing challenges to ensuring academic integrity.⁹

Another important aspect is students’ abilities to use AI and its connection to critical assessment of information. Research shows that higher levels of digital and information literacy are associated with the ability to critically assess information provided by AI.¹⁰ Lim et al. emphasise that “the effective use of generative AI requires not only technical skills but also critical evaluation competencies”.¹¹ This means that the benefits of AI for learning directly depend on students’ ability to identify inaccurate or misleading information and verify it checking other sources.

Regulation and Ethics of Artificial Intelligence Use During Studies

In the study process, AI tools make assumptions for new forms of teaching and learning and enable the learning process to be organised more

- 6 UNESCO, 2023. Guidance for generative AI in education and research.– <https://wp.table.media/wp-content/uploads/2023/09/386693eng.pdf>.– (Viewed on 01.04.2026).
- 7 Kasneci E. et al. ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education// *Learning and Individual Differences*, Vol. 103, 2023, pp. 102274.– <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274>. – (Viewed on 01.04.2026).
- 8 Cotton D. R. E. et al. Chatting and cheating: Ensuring academic integrity in the era of ChatGPT// *Innovations in Education and Teaching International*, Vol. 61(2), 2024, pp. 228–239.– <https://doi.org/10.1080/14703297.2023.2190148>.– (Viewed on 01.04.2026).
- 9 Bittle K., El-Gayar O. Generative AI and Academic Integrity in Higher Education: A Systematic Review and Research Agenda// *Information*, Vol.16(4), 2025, pp. 296.– <https://www.mdpi.com/2078-2489/16/4/296>.– (Viewed on 01.04.2026).
- 10 Zawacki-Richter, O. et al. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators?// *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, Vol. 16, 2019, p. 39.– <https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0>.– (Viewed on 01.04.2026).
- 11 Lim. W. M. et al. Generative AI and the future of education: Ragnarök or reformation? A paradoxical perspective from management educators// *The International Journal of Management Education*, Vol. 21(2), 2023, p. 100790.– <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2023.100790>.– (Viewed on 01.04.2026).

effectively; however, they also raise challenges related to academic ethics, accountability, and the reliability of learning outcomes. Currently, the AI use in education is increasingly being regulated at the international, national, and institutional levels. The rapid spread of generative AI is outpacing the adaptation of national regulatory systems, therefore, in many countries, educational institutions are not yet sufficiently prepared to assess the appropriateness of these tools for education and research.¹² From UNESCO's perspective, the AI application in education must not only be innovative but also responsibly regulated, transparent, and focused on delivering tangible benefits to learners, educators, and researchers¹². European Commission documents emphasise that the AI application in teaching and learning shall be human-centred, ensuring human autonomy, the ability to make informed decisions, and the ability to retain responsibility for one's actions.¹³ Furthermore, particular attention is paid to the principles of transparency and explainability, which help ensure trust in AI systems and their application in the academic environment. Furthermore, AI ethical application in education is based on the principles of humanity, justice, responsibility, and transparent decision-making, which ensure respect for the individual and equal opportunities.¹³

In Guidelines for AI Ethical Use in Education and Study Process, approved by the Ombudsman for Academic Ethics and Procedures of the Republic of Lithuania, it is emphasised that their primary aim is to create assumptions for the responsible, safe, and ethical application of AI technologies in the academic environment.¹⁴ These guidelines emphasise the institutions responsibility to develop internal policies on the AI use that would help the academic community properly integrate these technologies into their studies and research activities.

At the institutional level, Lithuanian higher education institutions are actively developing guidelines for the use of AI in academic studies, which play a crucial role in ensuring compliance with academic ethics. The guidelines prepared by Vilnius University emphasise that AI tools must be used responsibly, in accordance with the principles of academic integrity, copyright,

12 UNESCO, (2023). Guidance for generative AI in education and research.– <https://wp.table.media/wp-content/uploads/2023/09/386693eng.pdf>.0.– (Viewed on 01.04.2026).

13 European Union. Use of artificial intelligence (AI) and data in teaching and learning for educators. Luxembourg, 2022.– https://learning-corner.learning.europa.eu/learning-materials/use-artificial-intelligence-ai-and-data-teaching-and-learning_en.– (Viewed on 01.04.2026).

14 Order of the Ombudsman for Academic Ethics and Procedures of the Republic of Lithuania on the Approval of Guidelines for the Ethical Use of Artificial Intelligence in the Process of Research and Study. 29-04-2024 No. V-14.– <https://e-tar.lt/portal/lt/legalAct/56254af0061111efbcbfb318996800a8>.– (Viewed on 01.04.2026).

and personal data protection. The documents clearly state that AI-generated content cannot be considered the result of independent work unless its use is properly cited; furthermore, “AI generative models or any other AI models cannot be considered as authors or co-authors; therefore, AI should not be cited as the author or co-authors of a text (e.g., of a final thesis, scientific article, or other academic publication) or other work. Only a human being can be the author of a work”.¹⁵

Similar provisions are also enshrined in the documents of other higher education institutions. The regulations of Mykolas Romeris University emphasise that the use of generative AI in the study process shall be clearly defined, and its application must be monitored to ensure academic integrity and the authenticity of study outcomes. At the same time, it is stated that “if a student uses generative AI tools and submits the content generated by them as their own original work without specifying the purpose, the specific generative AI tools used, and which specific part of the work was prepared in this way, this may be considered as a violation of academic ethics”.¹⁵ Vilnius TECH University also emphasises the AI responsible and transparent use, highlighting students’ obligation to declare the use of AI tools and to be able to explain the process by which their work was completed. “The University encourages members of the university community to take advantage of the opportunities provided by AI. This shall be done safely, transparently, and responsibly, in accordance with the principles of academic integrity and ethics, adhering to the principle of distinguishing between humans and AI, and without infringing upon intellectual property, copyright, or personal data protection. The use of AI shall not conflict with the University’s goals and values”.¹⁶ “A student who has used AI tools in his written work must state the name of the tool, the date of use, and specify the exact places where it was used. The student must be able to explain the written work he has completed, including sections, generated by the AI tool, and answer questions about the process of completing the work. Students are not permitted to use AI tools during assessments, except when the AI use is required by the specific nature of the course”.¹⁷ Such provisions indicate that the AI use in academic studies is viewed not only as a technological issue but also as an ethical and pedagogical one.

15 Procedures for the Use of Generative Artificial Intelligence Tools in the Academic Process at Mykolas Romeris University, 2024.– https://www.mruni.eu/wp-content/uploads/2024/11/GDI-irankiu-naudojimo-MRU-studijose-tvarka_viesinimui.pdf.– (Viewed on 01.04.2026).

16 Rules for the Responsible Use of Artificial Intelligence at Vilnius Gediminas Technical University, 2024.– <https://vilniustech.lt/wp-content/uploads/2025/09/Dirbtinio-intelektu-atsakingo-naudojimo-taisykles.pdf>.– (Viewed on 01.04.2026).

Regulations governing the use of AI in the college sector are also becoming increasingly important. For example, the guidelines of Vilnius Higher Education Institution emphasise that AI tools may be used as a supporting instrument in the learning process, but their use must not violate the principles of academic integrity, and improper AI use may be treated as plagiarism.¹⁷ In Vilnius HEI documents, the responsibility of students and auditors when using AI tools in the study process is discussed: “Students and auditors may use AI tools for information search, structuring data, editing text and images, improving writing style, translating, creating or improving code, creating visual and audio objects, preparing work summaries, etc., provided this does not object the rules, established by the course lecturer”.¹⁸ In Panevėžys HEI documents, particular emphasis on preventive measures, such as students’ training sessions, strengthening academic ethics, plagiarism prevention systems, and control over the use of AI.¹⁸ Aiming at the ensuring of academic integrity and the ethical use of AI, Panevėžys HEI implements comprehensive measures, including training for students and lecturers, the integration of academic ethics provisions into the study process, awareness-raising, monitoring, and the use of the Turnitin system. In Utena HEI Code of Academic Ethics, the use of AI is linked to the principles of academic integrity and transparency. It is emphasised in the document that concealing the use of AI or other automated tools when preparing study assignments or publications is considered a violation of academic ethics, just like plagiarism or data fabrication. Students must complete assignments independently and shall not submit content, generated by AI as their own work without disclosing its use. Thus, the use of AI in the academic process is permitted, but it must be transparent, responsible, and shall not violate the principles of academic integrity.¹⁹ In Utena HEI Methodological Requirements for the Preparation of Final Theses, the use of AI is clearly regulated as an auxiliary but limited tool in the academic process. For example, in Utena HEI Faculty

- 17 Guidelines for the Ethical Use of Artificial Intelligence at Vilnius kolegija Higher Education Institution, 2026.– <https://www.viko.lt/wp-content/uploads/sites/8/2026/02/Vilniaus-kolegijos-dirbtinio-intelektu-etisko-naudojimo-gaires-.pdf>.– (Viewed on 01.04.2026).
- 18 Procedures for Plagiarism Prevention and the Ethical Use of Artificial Intelligence Tools in the Preparation of Academic Papers at Panevėžys kolegija Higher Education Institution, 2025.– <https://panko.lt/wp-content/uploads/2025/03/Plagiato-prevencijos-ir-DI-irankiu-etisko-naudojimo-rengiant-studiju-rasto-darbus-tvarkos-aprasas-2025.pdf>. – (Viewed on 01.04.2026).
- 19 Code of Academic Ethics of Utenos kolegija Higher Education Institution, 2025.– https://www.utenos-kolegija.lt/upload/file_manager/Kolegija/Dokumentai/2025/Teisiniai%20dokumentai/UK%20AEK_2025.pdf.– (Viewed on 01.04.2026).

of Medicine Methodological Requirements for Final Theses Preparation, it is emphasised that the final thesis must be prepared independently, and AI tools may only be used for technical or auxiliary functions—such as language editing, translation, idea generation, or structuring. In essential parts of the thesis, such as literature review, methodology, interpretation of findings, or formulation of conclusions, the work must be based on independent academic analysis and scientific sources. The principle of transparency is also emphasised—the use of AI must be disclosed, specifying the tool, the purpose of its use, and the scope of its application, and any undisclosed or inappropriate use may be considered as a violation of academic ethics.²⁰

All of these examples indicate that the integration of AI into higher education is accompanied by systematic efforts to ensure its responsible use. Regulations of higher education institutions, governing the use of AI in the study process focus on ensuring the responsible, ethical, and transparent application of these technologies. They emphasise the principle of academic integrity, the requirement to clearly declare the use of AI, as well as ensuring data protection and the reliability of academic outcomes. Such regulations aim to balance technological innovation with maintaining the quality of studies, students' autonomy, and the integrity of the study process.

Research Methodology

The theoretical analysis performed revealed that AI application in the study process has a complex impact – it is associated both with increased learning effectiveness and autonomy, as well as with challenges to academic ethics and critical thinking. Seeking to empirically test these theoretical assumptions and evaluate how they manifest in a real-world academic context, quantitative research was conducted. The study employed a quantitative research method using an online survey on the Google Forms platform. The study was conducted in accordance with research ethics principles: participation was voluntary, and respondents were guaranteed anonymity and data confidentiality. The collected data were used solely for scientific purposes. The questionnaire was developed based on theoretical assumptions regarding the application of AI in the study process and covered several interrelated aspects, allowing for a comprehensive assessment of the peculiarities of AI use.

20 Methodological Requirements for the Preparation of a Thesis at the Faculty of Medicine, Utenos kolegija Higher Education Institution, 2026.— https://www.utenos-kolegija.lt/upload/file_manager/Kolegija/Dokumentai/2026/MF%20BD%20rengimo%20metodiniai%20reikalavimai.pdf.— (Viewed on 01.04.2026).

The questionnaire consisted of 17 questions divided into six thematic blocks: (1) general information, (2) use of AI, (3) assessment of AI and experience, (4) AI usage abilities, (5) academic ethics, and (6) institutional environment. The questions were of various types: some were closed-ended single-choice questions, some were multiple-choice questions, and a significant portion was presented as Likert-scale statements. The first section of the questionnaire covered general information about the respondent (Questions Q1 – Q3), which allowed the characterisation of the sample and the performance of a comparative analysis by mode of study, year of study, and study programme. The second section of the questionnaire was dedicated to analysing the use of AI in the study process (Questions Q4 – Q7). The purpose of this section was to determine the frequency of AI use, the tools used, and their purpose and type. The third section (Questions Q8 – Q10) covered the assessment of AI and its use experiences. Questions Q8 and Q9 were single-choice questions designed to evaluate the critical evaluation of AI information and the overall perception of AI's impact, while Q10 was a Likert-scale question consisting of 5 statements, measuring learning comprehension, improvement in results, time savings, autonomy, and potential negative effect on deep thinking. A 5-point scale is used for this question: 1- "strongly disagree," 2- "disagree," 3 - "neither agree nor disagree," 4 - "agree," 5 - "strongly agree." The fourth section focuses on students' ability to use AI (Q11, a Likert-scale question). This question also consists of five Likert-scale statements that assess students' ability to analyse AI opportunities, apply it to problem-solving, use it creatively, and improve their skills independently. The fifth section covered aspects of academic ethics (Questions Q12 – Q13). Both questions are closed-ended single-choice items designed to determine whether students cite their use of AI and whether they know how to do it correctly. The sixth section focused on the institutional environment and support (Questions Q14 – Q17). The questions in this section are single-choice and cover participation in academic ethics training sessions, the need for additional training, the use of Turnitin, and the opportunity to check the work before the submission.

The study sample was formed by surveying students at Utena HEI using convenience (voluntary) sampling. The adequacy of the sample was assessed based on the principles of sample size determination. Given a population of 1,700 respondents, to ensure a 95% confidence interval and a 5% margin of error, the recommended minimum sample size is approximately 314 respondents. The sample collected in this research ($n=376$) exceeded

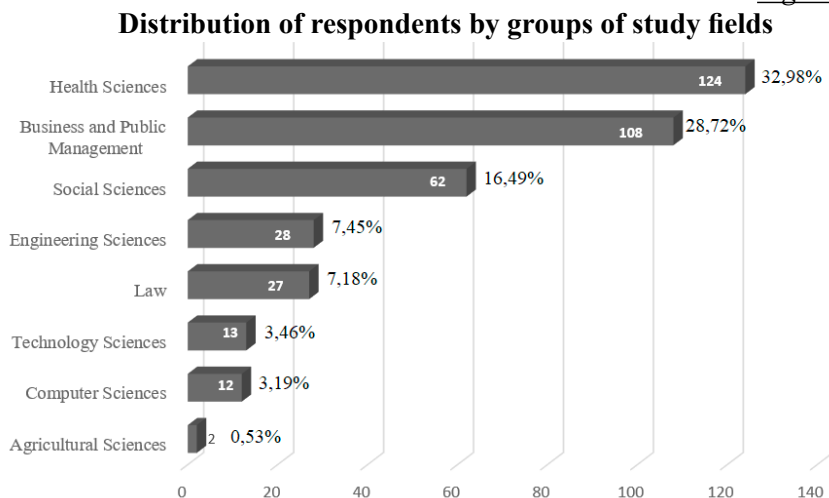
this size and is therefore sufficient to perform statistical analysis and ensure the reliability of the findings.

The analysis of the research data was performed using the Python (Google Colab) programming environment, applying descriptive and inferential statistics.

Results of the Empirical Research and Their Analysis

A total of 376 respondents participated in the research. In terms of study mode, part-time students accounted for the largest share – 48.67%; full-time students accounted for 45.21%, and full-time session students enrolled accounted for 6.12%. By year of study, the majority of respondents were first-year students – 32.18%, while the proportions of second and third-year students were equal – 27.93% each. Fourth-year students accounted for 11.97% of the total sample. The distribution of respondents by study field is presented in Figure 1.

Figure 1

The analysis of AI tool use frequency revealed that the majority of students reported using AI frequently in their studies – 44.41% (n=167), 31.65% (n=119) of respondents used AI rarely, 13.56% (n=51) very rarely, and 5.85% (n=22) very frequently. Only 4.52% (n=17) of students indicated that they do not use AI in their studies. These data indicate that AI tools are already fairly widely integrated into students' learning practices, although the intensity of use remains unequal.

When assessing how often students critically verify information provided by AI, it became clear that more than half of the respondents – 52.13% (n=196) – stated that they always verify the information using other sources, while another 25.80% (n=97) stated that they do so most of the time. 11.17% (n=42) check the information from the AI occasionally, 4.52% (n=17) rarely, and only 1.06% (n=4) of respondents fully trust the AI answers and do not check them at all. This suggests that most students exhibit a relatively high level of critical thinking, although a small proportion of students accept AI answers in an uncritical manner.

When assessing the impact of AI on understanding course material, it was found that nearly half of the respondents – 48.40% (n=182) – indicated that AI partially helps them understand the study material, while 35.90% (n=135) stated that AI greatly helps them understand it. A neutral assessment (“neither helps nor hinders”) was given by 8.24% (n=31) of respondents, while only 1.60% (n=6) rated the impact of AI negatively. These results indicate that most students perceive AI as a useful tool in the learning process, particularly one that helps them better understand the course content.

In analysing the aspect of academic ethics, the research assessed whether students quote the AI use in their written work. It was found that the majority of respondents do so occasionally – 33.78% (n=127). 26.86% (n=101) never indicate the use of AI, 11.17% (n=42) indicate it most often, and only 8.51% (n=32) of the respondents always do so. These results indicate that consistent and systematic reporting of AI use has not yet become an established practice.

A similar tendency emerged when assessing students’ knowledge of how to properly cite information generated by AI. Most respondents indicated that they only partially knew this – 37.77% (n=142) – while more than a quarter – 26.60% (n=100) – noted that they did not know how to properly cite AI-generated information. Another 15.96% (n=60) stated they had never heard of this at all, while only 15.16% (n=57) clearly knew how to quote AI. This indicates that students lack clarity and practical knowledge regarding the relationship between academic ethics and the use of AI.

The use of Turnitin was analysed in terms of institutional support. It was found that 50.00% (n=188) of respondents indicated that they do not use this program, while another 22.61% (n=85) stated that they do not have access to it. Only 3.72% (n=14) of students noted that they use Turnitin frequently, 8.51% (n=32) use it occasionally, and 15.16% (n=57) had tried using it only once. This suggests that Turnitin is not yet widely used by the students as a tool for ensuring academic integrity in practice.

When assessing whether lecturers provide students with the opportunity to check their work using Turnitin before submitting it for grading, the majority of respondents – 37.50% (n=141) – stated that they did not know whether such an opportunity was provided at all, 31.65% (n=119) stated that no such opportunity exists, 23.14% (n=87) noted that it is provided only by some lecturers, and 7.71% (n=29) indicated that this opportunity is always provided. These findings indicate insufficient communication regarding the possibilities of using Turnitin in the study process.

An analysis of which AI tools students use most frequently revealed that text-generation tools (e.g., ChatGPT, Jasper.ai, Copy.ai, etc.) clearly dominate – they were used by 76.60% (n=288) of respondents. Translation tools (e.g., DeepL, Google Translate, QuillBot, etc.) ranked second in terms of prevalence – 44.41% (n=167). Students used image generation tools much less frequently – 13.30% (n=50) – and programming tools – 10.11% (n=38). A few respondents also mentioned other tools, such as Gemini, Kimi, Canva AI, Adobe Firefly AI, Grok, etc., but their use was very rare. This indicates that students' use of AI is primarily focused on text-based assistance and language support.

The results of the research (see Tables 1 and 2) show that students primarily assess AI as a practical learning aid studying – AI helps them better understand course material and save time, thus becoming an integral part of their daily learning. However, its impact on academic performance and independence is viewed with more caution, suggesting that AI is not perceived as a factor capable of fundamentally changing the quality of learning. The research findings also show that students have a fairly good understanding of the possibilities and limitations of AI use and are able to assess its advantages and disadvantages but are less likely to apply these tools creatively or actively deepen their knowledge in this area. Students also recognize not only the benefits of AI but also the potential risks – some acknowledge that using AI can hinder deeper thinking. This allows to state that the impact of AI on learning is complex: it can simultaneously both facilitate the learning process as well as to challenge us to gain a deeper understanding.

The results of the research presented in Table 1 show that experience with AI use and assessment of its impact are similar across different groups of study fields, although certain differences do emerge. The highest ratings of the benefits provided by AI are observed in Computer Science and Business and Public Management fields of study – in these groups, AI is more closely associated with better understanding of course material, improved

academic performance, and time saving. Meanwhile, students in Technology and Health Sciences study fields groups rate AI benefits somewhat more moderately, particularly regarding the improvement of academic performance quality. An analysis of the AI impact on independence shows that ratings are average across all study fields groups, but the lowest are in Law study field group, which may indicate greater caution or less integration of AI into the self-study process. Meanwhile, students in Computer Science and Engineering study fields groups rate the aspect of independence slightly more favourably. When assessing the potential negative AI impact, it becomes clear that students in Computer Science study field group are most likely to agree that AI can hinder deeper thinking, while students in Technology and Engineering study fields groups assess this risk less strongly. The results of the research obtained allow to make an assumption that students in more technology-related studies view AI impact on cognitive processes more critically.

Table 1

**Descriptive statistics of students' AI usage experience
(mean, standard deviation, median)**

		Computer Sciences	Engineering Sciences	Social Sciences	Health Sciences	Technology Sciences	Law	Business and Public Management Sciences	Agricultural Sciences	General
	N	11	25	60	117	11	27	106	2	359
AI use helps me better understand the study material	Mean	4.000	3.600	3.583	3.547	3.636	3.704	3.745	4.000	3.646
	SD	1.095	1.041	0.979	1.087	0.809	1.068	0.976	1.414	1.022
	Md	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0
AI use improves quality of my study achievements	Mean	4.091	3.440	3.233	3.111	2.636	2.963	3.425	3.500	3.253
	SD	0.831	1.083	0.871	0.989	0.674	1.224	0.985	0.707	1.003
	Md	4.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	4.0	3.5	3.0
AI use saves my time studying	Mean	4.273	3.680	3.700	3.513	3.364	3.630	3.670	4.500	3.635
	SD	0.786	1.145	1.109	1.064	0.924	1.275	1.110	0.707	1.097
	Md	4.0	4.0	4.0	4.0	3.0	4.0	4.0	4.5	4.0
AI use encourages my autonomy	Mean	3.182	3.240	2.817	3.051	3.182	2.593	2.981	3.000	2.978
	SD	1.168	0.879	0.965	1.024	1.079	1.152	1.087	0.000	1.041
	Md	3.0	3.0	3.0	3.0	4.0	2.0	3.0	3.0	3.0
AI use sometimes hinders deeper thinking	Mean	3.818	3.080	3.200	3.274	2.727	3.111	3.443	3.500	3.287
	SD	0.982	1.077	0.971	1.056	1.009	1.155	1.130	0.707	1.075
	Md	4.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	4.0	3.5	3.0

The assessment of students' abilities to use AI also varies across study fields groups (see Table 2). Students in Computer Science study field group consistently score the highest estimations in nearly all aspects – they rate their ability to understand AI possibilities and limitations, apply AI to solve problems, and create new ways to use it in the best manner. Higher estimations are also characteristic of students in Business and Public Administration and Law study fields groups, particularly when assessing their ability to analyse AI advantages and disadvantages. Meanwhile, students in Social Sciences and Technologies study fields groups rate their abilities somewhat more modestly, particularly in the area of creative AI application. Engineering students' results stand out for their greater variability, which may indicate an uneven level of AI competencies within this group.

Table 2

**Descriptive statistics of students' AI usage self-assessed competencies
(mean, standard deviation, median)**

		Computer Sciences	Engineering Sciences	Social Sciences	Health Sciences	Technology Sciences	Law	Business and Public Manage- ment	Agriculture Sciences	General
	N	11	25	60	117	11	27	106	2	359
Able to evaluate AI use limitations and opportunities	Mean	4.182	3.56	3.283	3.504	3.182	3.704	3.557	4	3.515
	SD	0.751	1.044	0.865	1.08	0.751	0.912	0.957	1.414	0.985
	Md	4.0	4.0	3.0	4.0	3.0	4.0	4.0	4.0	4.0
Able to evaluate AI use advantages and disadvantages	Mean	4.091	3.64	3.533	3.615	3.545	3.778	3.811	4.0	3.688
	SD	0.944	1.036	0.853	0.999	0.688	1.013	0.841	1.414	0.926
	Md	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0
Able to think new ways of AI use	Mean	3.909	3.04	2.9	3.265	2.909	3.259	3.34	4.0	3.223
	SD	0.539	1.06	0.896	0.986	0.701	0.944	0.994	1.414	0.975
	Md	4.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	4.0	3.0
Able to solve problems using AI	Mean	4.273	3.52	3.317	3.513	3.545	3.407	3.689	4.5	3.554
	SD	0.786	1.194	1.049	0.943	0.82	1.083	0.96	0.707	0.998
	Md	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0	4.5	4.0
Search for additional sources (e.g., books, online courses, lessons) in order to improve my AI use knowledge	Mean	3.636	3.08	3.283	3.282	3.364	3.037	3.453	3.5	3.315
	SD	1.027	1.288	1.121	1.121	0.674	1.4	1.22	0.707	1.169
	Md	4.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	4.0	3.5	3.0

Seeking to assess the internal consistency of the scales, Cronbach's alpha coefficient was calculated; the reliability of the scale for question Q10 (AI usage experience) was adequate ($\alpha=0.7101$), while the reliability of the scale for question Q11 (AI usage competencies) was good ($\alpha=0.8126$). This indicates that both scales are suitable for further analysis. Additionally, composite indices were calculated. The mean of the AI experience index was 3.25 (SD=0.71, Md=3.2, min=1.0, max=5.0), while the mean of the AI competencies index was 3.46 (SD=0.77, Md=3.6, min=1.0, max=5.0). This indicates that the overall level of students' experience in using AI and their self-assessed competencies is moderately high but not maximal; therefore, it can be assumed that students still require further targeted training, particularly in the areas of academic ethics, critical evaluation, and the ethical application of AI.

Spearman's correlation analysis was applied to assess the relationships between the main study variables (Table 3). The following variables were analysed: learning effectiveness (Q10.1 – Q10.3), independence (Q10.4), deep thinking/risk (Q10.5), AI usage competencies (Q11.1 – Q11.5), and critical evaluation of information (Q8). Firstly, statistically significant positive correlation of moderate strength was found between learning effectiveness and autonomy ($\rho=0.503$; $p<0.001$). This means that the more students view AI as assisting their learning (understanding the material, saving time, improving results), the more they tend to believe that AI promotes their autonomy. Strong positive correlation was also found between learning effectiveness and AI competencies ($\rho=0.587$; $p<0.001$). This indicates that students who are better able to use AI (assess its capabilities, solve problems, apply it creatively) are more aware of its benefits in the study process. Positive correlation of moderate strength was also found between independence and AI competencies ($\rho=0.436$; $p<0.001$). This suggests that greater AI usage competencies are associated with higher levels of student autonomy; that is, more competent students integrate AI more effectively into their self-study. Meanwhile, the correlations related to deep thinking are not statistically significant. Neither learning effectiveness ($\rho=-0.059$; $p=0.263$), nor autonomy ($\rho=-0.079$; $p=0.135$), nor AI competencies ($\rho=-0.024$; $p=0.652$) have a significant correlation with the statement that AI hinders deeper thinking. This suggests that while students may subjectively perceive a certain risk, it is not systematically related to the benefits or capabilities of using AI.

*Table 3***Interrelationship of variables (Spearman correlation, n=359)**

Variables		Spearman Coefficient	p-value
Learning effectiveness	Independence	0.503	0.0
Learning effectiveness	Deep thinking/risk	– 0.059	0.2627
Learning effectiveness	AI competencies	0.587	0.0
Independence	Deep thinking/risk	– 0.079	0.1345
Independence	AI competencies	0.436	0.0
Deep thinking/risk	AI competencies	– 0.024	0.6519

In summary, it can be said that the benefits of using AI for learning are closely linked to students' abilities and independence. The strongest correlations were found between learning effectiveness and AI competencies, as well as between learning effectiveness and independence; this indicates that the effectiveness of AI depends not only on the frequency of its use but also on students' ability to apply it. Meanwhile, no significant correlations with a decline in deeper thinking were found; therefore, AI cannot be considered a factor that systematically negatively affects cognitive processes. These results suggest that AI functions as a tool that enhances, rather than impairs, learning in the study process.

Conclusions

Having analysed the scientific literature, it has been identified that AI is regarded in the educational process as a significant factor in enhancing learning effectiveness, capable of facilitating the assimilation of information, personalising learning, and promoting students' independence. However, the literature also consistently highlights potential risks associated with a decline in critical thinking and with superficial learning, particularly in cases where AI is used uncritically and as a direct source of answers.

Having discussed the regulations and academic ethics provisions governing the use of AI during the studies, it was determined that, at both the international and Lithuanian institutional levels, the application of AI is based on the principles of responsibility, transparency, and academic integrity. The documents emphasise the need to clearly declare the use of AI, ensure student's authorship and the ability to justify the work performed, and AI is considered as a supportive tool, not one that replaces student's activity.

Having assessed the prevalence and nature of AI use in the study process, based on the case study of Utena HEI students as an illustrative example, it was found that AI is widely used in learning activities, with most students using it regularly. Text generation and translation tools dominate, indicating that AI is primarily used as a practical tool for information search, processing, and the completion of academic assignments.

Having researched the students' experience of using AI, it has been revealed that AI is most closely associated with a better understanding of course material and time saving, while its impact on academic performance and independence is assessed more moderately. Although some students acknowledge the potential negative AI impact on deeper thinking, this assessment is not predominant. This allows to declare that the AI impact on learning is complex - it can simultaneously both facilitate the learning process and pose challenges to deeper understanding.

After identifying the relationships between the main research variables, it became clear that there are statistically significant positive correlations between learning effectiveness, independence, and AI usage competencies. The strongest correlation was found between learning effectiveness and AI competencies. This indicates that the benefits of AI for learning depend on students' ability to apply it purposefully. Meanwhile, no significant correlations were found between AI use and the decline in deeper thinking; therefore, it cannot be concluded that AI systematically has a negative impact on cognitive processes.

MĀKSLĪGĀ INTELEKTA IZMANTOŠANAS ANALĪZE STUDIJU PROCESĀ STUDENTU PIEREDZES, PRASMJU NOVĒRTĒJUMA UN AKADĒMISKĀS ĒTIKAS PERSPEKTĪVĀ

Kopsavilkums

Mākslīgā intelekta (MI) tehnoloģiju attīstība pārveido studiju procesu, piedāvājot jaunas iespējas mācībām, informācijas meklēšanai un akadēmisko uzdevumu izpildei, vienlaikus radot izaicinājumus, kas saistīti ar studiju kvalitāti, kritisko domāšanu un akadēmisko ētiku. Šī raksta mērķis ir izvērtēt mākslīgā intelekta izmantošanu studiju procesā no Utenas augstākās izglītības iestādes studentu pieredzes, MI izmantošanas prasmju un akadēmiskās ētikas perspektīvas.

Pētījums veikts, izmantojot kvantitatīvo pētījuma metodi – tiešsaistes aptauju. Aptaujas anketa aptvēra jautājumus par mākslīgā intelekta izmantošanas izplatību un raksturu, studentu pieredzi, MI lietošanas prasmju pašvērtējumu, akadēmisko ētiku un institucionālo vidi. Pētījumā piedalījās 376 Utenas augstākās izglītības iestādes studenti.

Pētījuma rezultāti liecina, ka mākslīgais intelekts studiju procesā tiek lietots plaši, visbiežāk izmantojot teksta ģenerēšanas un tulkošanas rīkus. Studenti MI galvenokārt saista ar labāku studiju kursu satura izpratni un laika ietaupījumu, taču piesardzīgāk vērtē tā ietekmi uz akadēmiskajiem sasniegumiem un patstāvību. Tika konstatēts arī, ka studentiem ir samērā laba izpratne par mākslīgā intelekta izmantošanas iespējām un ierobežojumiem, tomēr radoša MI izmantošana un padziļināta interese par šo jomu joprojām ir mazāk izteikta.

No akadēmiskās ētikas viedokļa noskaidrots, ka konsekventa mākslīgā intelekta izmantošanas atklāšana un MI radītās informācijas korekta citēšana vēl nav kļuvusi par pietiekami nostiprinātu praksi. Korelācijas analīze atklāja statistiski nozīmīgas pozitīvas sakarības starp mācību efektivitāti, studējošo patstāvību un mākslīgā intelekta izmantošanas kompetencēm, savukārt netika konstatētas statistiski nozīmīgas saistības starp MI izmantošanu un kritiskās domāšanas samazināšanos.

Pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka mākslīgais intelekts studiju procesā kalpo kā mācīšanos veicinošs instruments, tomēr tā efektīva un ētiska izmantošana ir atkarīga no studentu kompetencēm un augstākās izglītības iestādes sniegtā institucionālā atbalsta.

Dr. iur. Raimundas Jurka

Utena Higher Education Institution (Lithuania)

DEFENCE IN CRIMINAL PROCEDURE. CAN A CONSTRUCTIVE DEFENCE BE UNLAWFUL OR CONSTITUTE AN ABUSE OF RIGHTS?

AIZSTĀVĪBA KRIMINĀLPROCESĀ. VAI KONSTRUKTĪVA AIZSTĀVĪBA VAR BŪT PRETTIESISKA, VAI TĀ IR TIESĪBU ĻAUNPRĀTĪGA IZMANTOŠANA?

Keywords: *criminal procedure, advocate, defence, abuse of rights, unlawful remedies.*

Atslėgvārdi: *kriminālprocess, advokāts, aizstāvība, tiesību ļaunprātīga izmantošana, prettiesiski aizstāvības līdzekļi.*

Introduction

Every person subject to a criminal prosecution has the right to defend themselves or to do so with a defence attorney of their choice. The absolute nature of this right cannot be questioned, as it is enshrined in both international and national legislation, and its practical significance is further developed in the case law of international and national courts. In exercising the rights and fulfilling the duties corresponding to this condition, the defence lawyer exercises the procedural rights granted to him or her under the Criminal Procedure Code¹ (hereinafter – the CPC) and fulfils the duties assigned to him or her.

However, judicial practice and academic research indicate that there are increasingly frequent situations in legal practice where a defence

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (adopted on 14.03.2022). – <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EC588C321777/asr?csrt=10638511069505072269>. – (Viewed on 19.04.2026).

lawyer is on the verge of employing unlawful defence.² There are situations where doubts arise as to whether a defence lawyer is abusing procedural rights and thereby hindering the purpose of criminal proceedings. This may include cases where a defence lawyer, either independently or in consultation with the defendant, waives a judge or prosecutor at every court hearing, and repeatedly files appeal against unfavourable interim rulings issued against the defendant regarding procedural coercion, etc. In such cases, a fundamental problem arises – who is right in this situation? Is it the defence lawyer, who uses defence tactics constructively, acting perhaps too aggressively? Or perhaps the judge, against whom recusal motions with some degree of justification are constantly filed, reacts too sensitively to an active and fierce defence, etc.? Thus, this article raises fundamental questions – can a constructive defence in criminal proceedings be considered an unlawful defence? Does a lawyer who actively and rigorously performs the role of defence counsel cross the line of decency and abuse the procedural rights granted to him/her?

The aim of this article is to evaluate and define the criteria that would make it possible to distinguish the procedural function of defence from unlawful means of defence, including the abuse of procedural rights.

This aim can be achieved through a systematic and consistent analysis of international and national, judicial practice and academic literature. Documentary analysis allows for an assessment of the content of court decisions on the issues under examination. The method of generalization allows for the formulation of certain statements that reveal the core of the problem raised in this article and the ways to resolve it. Other significant theoretical methods are also employed in this article.

The Problem of Contradiction in Defence Functions

It is appropriate to begin the scientific discussion on this topic by noting that the concept of a defence lawyer, i.e. advocate, fulfilling the defence function is derived from the Latin word *advocatus*, which itself originates from the term *advocatio*, meaning a request for legal assistance. Therefore,

2 Lastauskienė G. Advokato profesija: prieštaringas jos pobūdis ir kontrolė// Jurisprudencija, No. 20(4), 2013; Barceló J. J., Cramton R. C. Lawyers' Practice and Ideals: A Comparative View.– Boston: Kluwer Law International, 1999; Gušauskienė M. Gynybos šalies teisė dalyvauti įrodinėjimo procese// Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo.– Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2011; Lastauskienė G. Teismų “interpretacinis žaismas“ ir jo doktrininės prielaidos// Jurisprudencija, No. 19(4), 2012; Brazdeikis A. Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis. Daktaro disertacija.– Vilnius: Vilniaus Universitetas, 2011.

it is not by chance that the etymological meaning of the word *advocate* attests to the fact that an advocate is considered such a figure in the legal system, without whom the process of administering justice would lose its essence and purpose. It would become ineffective and of poor quality. In a democratic state governed by the rule of law, the legal profession of an advocate is a vital component of the state's justice system and a guarantor of legal stability. An advocate's reputation and professional prestige are an integral part of the requirements placed on their practice. The behaviour of an advocate must not cast doubt upon their personal honour, integrity, lawfulness and dignity, as these traditional virtues have become both a professional and a human duty for the advocate. The Supreme Court of Lithuania has stated that one of the most important prerequisites for the work of an advocate, as a legal professional, is the principle of impeccable reputation.³

Therefore, it is necessary to answer the questions – how should an advocate, in carrying out functions, behave in a criminal proceeding? That is, should an advocate provide legal assistance to the client in such a way as to meet the latter's expectations, even if it obstructs the pursuit of justice? Or should an advocate instead help the court achieve justice, while not giving maximum attention to the client's expectations?

It could be acknowledged that the role of a defence lawyer often takes on a contradictory nature. A conflict arises between defence as a service to the client and defence as one of the functions of the principle of justice. In Lithuanian criminal procedure law, the prevailing view on this matter is that an advocate's practice must reconcile three core values: a) the advocate's own interest, reflecting their motivation to practice law and earn a living from this profession; b) the interest of the client, whom the advocate commits to serve almost unconditionally; c) the public interest, understood as the advocate's duty to act with integrity in the process of administering justice.⁴ It is necessary to agree with the views expressed in the legal doctrine that “the greatest conflict arises precisely from the advocate's duty to assist the court in correctly resolving the case and their equally sacred duty to seek the most favourable outcome for their client in the proceedings”.⁵

3 Ruling No. 3K-3-80/2009 of the Supreme Court of Lithuania (adopted on 23.02.2009). – <https://www.infolex-lt.skaitykla.mruni.eu/tp/104579?id=20&item=doc&aktoid=104579>. – (Viewed on 19.04.2026).

4 Lastauskienė G. Advokato profesija: prieštaringas jos pobūdis ir kontrolė// Jurisprudencija, No. 20(4), 2013, p. 1475.

5 Ibid, p. 1479.

An advocate is not merely a service provider – advocate is independent and takes part in the process of justice. He/she must be independent from the state; from the client; from other influences. This is considered a fundamental professional principle.⁶ The advocate's obligations and moral imperatives are entirely different – they often expressly prohibit the advocate from taking the kinds of actions just listed as potentially beneficial to the client. The advocate should remain independent even from his/her own clients, because “the defence strategy is fundamentally a matter for the accused and their defence lawyer”.⁷ An advocate providing services to a client must do everything possible to protect the client's interests and this outcome is the sole measure of the quality of their relationship,⁸ however, the defence lawyer “is not an executor of the defendant's wishes” and “the primary task of the defence counsel is to provide qualified legal assistance, which obligates them to align the chosen defence strategy accordingly”.⁹

When evaluating a defence lawyer's performance from this perspective, he/she should encourage client not to lie, present all evidence in the case in advance and refrain from attempting to overwhelm or corner the opposing party. Thus, an advocate's conscious (or unconscious) decision to prioritize the client's interests often aligns with the lawyer's own interest in being well-known, popular and earning a good income from this activity. So, it is not always easy for the advocate to assess whether – due to the interests of the client and his/her own – they have overstepped certain boundaries of permissible conduct.¹⁰

In summarizing, it should be noted that the nature of the defence lawyer's role in criminal proceedings is dualistic. On a practical level, when a defence lawyer protects a defendant and uses all efforts to legally assist client – he/she may be perceived as acting not along with the interests of justice. In other words, a defence lawyer implementing the defence function, by advising the defendant – for instance, not to testify, perhaps even to lie or by encouraging the filing of complaints against the actions

6 Barceló J. J., Cramton R. C. *Lawyers' Practice and Ideals: A Comparative View*.– Boston: Kluwer Law International, 1999, p. 275.

7 Ruling No. 2K-509/2014 of the Supreme Court of Lithuania (adopted on 25.11.2014).– <https://www-infoplex-lt.skaitykla.mruni.eu/tp/938358?id=20&item=doc&aktoid=938358>.– (Viewed on 19.04.2026).

8 Lastauskienė G. Advokato profesija: prieštaras jos pobūdis ir kontrolė// *Jurisprudencija*, No. 20(4), 2013, p. 1477.

9 Gušauskienė M. Gynybos šalies teisė dalyvauti įrodinėjimo procese// *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo*.– Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2011, p. 367.

10 Lastauskienė G. Advokato profesija: prieštaras jos pobūdis ir kontrolė// *Jurisprudencija*, No. 20(4), 2013, p. 1477.

of law enforcement officers or the judge conducting the criminal proceedings, submitting reasoned challenges, and so on – may be considered as employing unlawful defence measures. It could be described as a paradoxical situation, in which the procedural actions of a lawyer effectively and constructively fulfilling defence function may be evaluated as an abuse of procedural rights or, even, the use of unlawful defence measures. Due to the contradictory nature of the legal profession, it is often difficult to reconcile the obligation to act unconditionally in the client's best interests with the obligation to act as a participant in the administration of justice, which entails stricter standards of integrity and conduct. And this issue has not yet been resolved in Lithuanian criminal procedure.

Unlawful Defence Measures: The Problem of Identification

Article 31 of the Constitution of the Republic of Lithuania (hereinafter – the Constitution),¹¹ Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (herein after – the Convention),¹² and Articles 7, 10, and 44 of the CPC enshrine the right to a fair (impartial) trial, the right to defence, the adversarial principle and other principles. Pursuant to Article 7 of the CPC, cases are heard in court in accordance with the adversarial principle: during the trial, the prosecution and the defence have equal rights to present evidence, participate in the examination of evidence, submit motions, challenge the other party's arguments, and express their opinion on all issues arising during the trial and relevant to its fair resolution. Article 10 of the CPC establishes that a suspect, defendant, and convicted person have the right to a defence; the court, the prosecutor, and the pre-trial investigation officer must ensure that the suspect, the accused and the convicted person have the opportunity to defend themselves against the allegations and charges by means prescribed by law.

The enforcement of these rights and principles is guaranteed by other provisions of the CPC. Under Articles 21 and 22 of this Code, a suspect or defendant in criminal proceedings has the right to present evidence and participate in its examination, to file motions, to provide explanations regarding the circumstances of the case being examined by the court, and to express their opinion on motions filed by other participants in the court

11 The Constitution of the Republic of Lithuania (adopted by the citizens of the Republic of Lithuania in the Referendum of 25 October 1992).– <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>.– (Viewed on 19.04.2026).

12 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (adopted on 04.11.1950).– <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/conventionENG.–> (Viewed on 19.04.2026).

proceedings, to file recusal motions, to ask questions and so on. Article 45 of the CPC imposes an obligation on the judge, prosecutor, and pre-trial investigation officer not only to explain the procedural rights of the participants in the proceedings to them, but also to ensure that they are able to exercise those rights. Pursuant to Article 44(8) of this Code, every person accused of committing a criminal act may defend themselves or through a defence lawyer of their choice.

In the extensive case law of the Supreme Court of Lithuania, attention is consistently drawn to the fact that decisions regarding a suspect's or defendant's defence strategy – whether to testify, admit to committing a criminal act, appeal certain procedural decisions, file motions or engage other defence lawyer – are made solely by the suspect (defendant) together with their lawyer. Therefore, from a functional and institutional perspective, this guarantee cannot be limited in any way.¹³ The right to a defence itself, although of an absolute nature, retain this characteristic only if this constitutional and conventional right is exercised without signs of abuse, which may include the use of unlawful means of defence. If such signs are identified, even though they are not described in the law, then the procedure for recusing an advocate who has used unlawful defence tactics may be applied in criminal proceedings. This procedure is recognized as an exclusively procedural coercive measure against an advocate performing a defence function. In Lithuanian judicial practice, this is a procedure applied quite rarely, which is why there is no established, clear practice on how to proceed in such situations. It is unclear what constitutes unlawful defence tactics, or to what extent this “unlawfulness” must be present for extreme procedural coercion – recusal from further participation in criminal proceedings – to be applied against an advocate.

The following section will analyse Lithuanian case law on the issue of unlawful means of defence.

Unlawful Defence Measures

The CPC of Lithuanian Republic does not specify which defence strategies are considered unlawful. There are no defined criteria for determining whether the degree of unlawfulness of the defence strategies employed is sufficient to disqualify the defence lawyer.

13 Ruling No. 2K-10-976/2026 of the Supreme Court of Lithuania (adopted on 25.03.2026). – <https://www.infolex-lt.skaitykla.mruni.eu/tp/2412607?id=20&item=doc&aktoid=2412607>. – (Viewed on 19.04.2026).

The recusal/ disqualifying of a defence lawyer is a coercive measure that directly infringes upon Article 31(6) of the Constitution, and the right to a defence with the assistance of a defence lawyer of one's own choosing, as enshrined in Article 6(3)(c) of the Convention, when deciding to recuse a defence lawyer, it is necessary to adhere to the fundamental criteria governing the permissibility of the use of state coercion and to indisputably establish the factual and legal grounds justifying the application of this measure, which has a substantial (extreme) impact on the right to a defence. In every case, when assessing whether there are grounds to apply a procedural coercive measure – recusal – against a defence lawyer, the specific circumstances of the investigation must be taken into account, using legal reasoning and relying on the principles of justice, reasonableness, and fairness.

Lithuanian judicial practice holds that unlawful defence tactics are deemed to exist when there is reasonable suspicion that, for example: the defence lawyer participated as an accomplice alongside the defendant in committing the criminal act under investigation (trial); the detained defendant commits new criminal acts through the defence lawyer; attempts are made to unlawfully influence witnesses, victims, or experts, or to destroy or forge documents, etc.¹⁴ Thus, unlawful defence tactics are primarily associated with criminal acts and actions that violate legal norms.

However, in certain cases, a defence lawyer's conduct involving the improper exercise of procedural rights may also be regarded as the use of unlawful defence tactics. It should be noted that a defence lawyer must be impartial in both an objective and subjective sense; that is, while the methods and means of defence must be lawful, but must also not raise reasonable doubts among the parties to the proceedings that the use of potentially unlawful defence methods and means could influence the rendering of a lawful and just decision in the case at hand. The legality of an advocate's professional activities is one of the most important principles determining the advocate's role in the state's legal system and the guarantees of pro-

14 Ruling No. 1N-30/2011 of the Appeal Court of Lithuania (adopted on 10.03.2011).– <https://www-infolex-lt.skaitykla.mruni.eu/tp/197434?id=20&item=doc&aktoid=197434>.– (Viewed on 20.04.2026); Ruling No. 1S-128-318/2019 of the Appeal Court of Lithuania (adopted on 19.06.2019).– <https://www-infolex-lt.skaitykla.mruni.eu/tp/1739436?id=20&item=doc&aktoid=1739436>.– (Viewed on 20.04.2026); Ruling No. 1S-216-449/2019 of the Appeal Court of Lithuania (adopted on 04.09.2019).– <https://www-infolex-lt.skaitykla.mruni.eu/tp/1757511?id=20&item=doc&aktoid=1757511>.– (Viewed on 20.04.2026); Ruling No. 1S-240-449/2021 (adopted on 06.10.2021).– <https://www-infolex-lt.skaitykla.mruni.eu/tp/2028126?id=20&item=doc&aktoid=2028126>.– (Viewed on 20.04.2026).

fessional practice; therefore, a lawyer must seek justice and legality and defend their client's rights and legitimate interests only by lawful means and methods, without violating the prohibitions established by law, without exceeding the powers granted to them, and while respecting the rights of others (Article 7(1) of the Code of Ethics for Lithuanian Advocates).

So, unlawful defence tactics employed by a lawyer are generally recognized as activities in which the lawyer, even while performing procedural defence functions, carries out such activities criminally and does so with full awareness of the unlawfulness of such acts, danger, and with the intent to act in this manner, i.e., contrary to the purposes of criminal proceedings. However, a considerably more complicated question is this: can the defence strategies employed by a defence lawyer be deemed unlawful if the defence is conducted within the limits of the rights and duties of a defence lawyer as set forth in the CPC?

Abuse of Procedural Rights as a Form of Unlawful Defence Measures

Lithuanian official constitutional doctrine states that „measures established and applied by law must be proportionate to the objective pursued, [...] must not create conditions for the abuse of rights”.¹⁵ Lithuanian legal theory also states that abuse of rights refers to cases where the parties to the proceedings “[...] abuse these rights in order to achieve objectives contrary to the law [...]”. The doctrine of abuse of rights could give teeth to a currently toothless law – because at present, abuse of rights has reached a massive and almost incomprehensible scale”.¹⁶ Also, “abuse of rights can be described as behaviour that appears lawful at first glance, whereby the holder of a right actually implements the abstractly permissible model of behaviour enshrined in the substance of that right, but at the same time violates the limits of its realization as defined by the conditions for the exercise of the subjective right. The abuse of rights: 1. is always associated with the actual exercise of the relevant subjective right; 2. is conduct that appears (seemingly) lawful at first glance and corresponds to the abstractly permissible general model of conduct inherent in a specific subjective right; 3. violates

15 Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania on the compliance of Paragraph 3 of Article 51 (wording of 10 October 2000) of the Republic of Lithuania's Law on trademarks with the Constitution of the Republic of Lithuania (adopted on 27.03.2009). – <https://lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta1228/content>. – (Viewed on 20.04.2026).

16 Lastauskienė G. Teismų „interpretacinis žaismas“ ir jo doktrininės prielaidos// Jurisprudencija, No. 19(4), 2012, p. 1354.

the conditions for the exercise of a specific subjective right established by objective law and thereby exceeds the limits of lawful conduct defined by them”.¹⁷

Judicial practice indicates that abuse of process occurs when it undermines the legal system and objectively fails to meet the standards of good faith. The negative consequences of abuse may manifest a disruption of the normal course of proceedings, which, for example, a court hearing must be postponed or an adjournment ordered, an unjustified waste of the court’s and the parties’ time in considering motions filed in abuse of rights, the negative emotional distress of a person involved in the case, and other non-pecuniary harm arising from procedural abuse.¹⁸ The legal provisions governing the consequences of abuse of procedural rights do not define objective criteria by which it would be possible to determine and decide whether the procedural conduct of the relevant party or other person involved in the case can be classified as an abuse of procedural rights. Consequently, in each specific case, based on an assessment of the individual circumstances, a determination must be made as to whether a person’s conduct meets the criteria for abuse.¹⁹

So, it can be stated that cases involving the abuse of the rights granted to a defence party are also considered unlawful defence tactics. Although the CPC clearly establishes the rights of a defence lawyer that he/she may exercise in defending his/her client, the exercise of these rights must nevertheless be consistent with the purpose of criminal proceedings and the true purpose of the defence function. The concept of abuse of rights is not regulated in detail in Lithuanian criminal procedure; therefore, in each specific case, it is necessary to assess in detail and on a case-by-case basis whether the defence lawyer’s conduct constitutes the signs of an abuse of rights. The following aspects must be assessed (i.e., the following questions must be answered): a) does the defence lawyer’s conduct align with the will of the defendant (i.e., is such conduct bound by a fiduciary relationship)?; b) does the defence lawyer’s conduct, even if it formally complies with the provisions of the CPC, also involve objectives incompatible with the pur-

17 Brazdeikis A. *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis*.–Daktaro disertacija.– Vilnius: Vilniaus Universitetas, 2011, p. 344.

18 Ruling No. e3K-3-51-916/2025 of the Supreme Court of Lithuania (adopted on 27.02.2025).–<https://www-infolex-lt.skaitykla.mruni.eu/tp/2298756?id=20&item=doc&aktoid=2298756>.– (Viewed on 19.04.2026).

19 Ruling No. e3K-3-67-969/2019 of the Supreme Court of Lithuania (adopted on 08.05.2019).–<https://www-infolex-lt.skaitykla.mruni.eu/tp/1725850?id=20&item=doc&aktoid=1725850>.– (Viewed on 19.04.2026).

poses of the CPC?; c) does the defence lawyer's conduct exhibit signs that, in relation to the protection of the public interest, are clearly unjustified in any way; d) would a prudent and diligent person – a professional lawyer – act in the same manner in such a situation?; e) does the defence lawyer's conduct comply with the requirements of professional ethics imposed upon him/her? Therefore, only by answering these questions, it could be possible to identify signs of potential abuse of procedural rights by a defence lawyer acting in a specific criminal case.

Conclusions

The right to a defence cannot be exercised in just any manner, but only in a way consistent with the objectives of a fair criminal trial. The defence cannot be conducted solely as the defendant who “commissioned” it wishes. This is not a procedural activity subject to no requirements of professional ethics, legality, fairness and decency. Defence must be consistent with other principles of law and become a full-fledged part of the adversarial process.

Failure to comply with these requirements results in the means of defence and the defence strategy being deemed unlawful. Such means naturally include cases where the lawyer's conduct exhibits signs of criminal activity. It should also be noted that situations may be recognized as unlawful defence measures where the defence lawyer, although acting within the framework of the CPC, pursues objectives in exercising defence rights that are incompatible with the goals of a fair criminal process. Such a defence seeks to create conditions for the defendant to avoid criminal liability, otherwise unduly alleviate his/her legal situation, or obstruct a comprehensive and expeditious criminal proceeding.

Situations involving unlawful means of defence do not always, but generally, also constitute situations of abuse of procedural rights. To conclude that an abuse of procedural rights is equivalent to the use of unlawful defence measures, it is necessary to carefully assess the circumstances of each individual case. This is necessary because, if such unlawful defence measures are established, procedural coercion may be applied against the defence lawyer, i.e., his or her recusal from further participation in the criminal proceedings.

AIZSTĀVĪBA KRIMINĀLPROCESĀ. VAI KONSTRUKTĪVA AIZSTĀVĪBA VAR BŪT PRETTIESISKA, VAI TĀ IR TIESĪBU ĻAUNPRĀTĪGA IZMANTOŠANA?

Kopsavilkums

Ikvienai personai, pret kuru tiek veikts kriminālprocess, ir tiesības aizstāvēt sevi pašai vai izmantot pēc savas izvēles izraudzīta aizstāvja palīdzību. Šo tiesību absolūtais raksturs nav apšaubāms, jo tās ir nostiprinātas gan starptautiskajos, gan nacionālajos tiesību aktos, savukārt to praktiskais saturs un piemērošana ir plaši attīstīta starptautisko un nacionālo tiesu judikatūrā. Īstenojot šīs tiesības un pildot tām atbilstošos pienākumus, aizstāvis izmanto Kriminālprocesa likumā paredzētās procesuālās tiesības un pilda tajā noteiktos pienākumus.

Tomēr tiesu prakse un zinātniskie pētījumi liecina, ka juridiskajā praksē arvien biežāk sastopamas situācijas, kurās aizstāvja rīcība pietuvojas prettiesiskas aizstāvības robežai. Nereti rodas šaubas par to, vai aizstāvis neizmanto procesuālās tiesības ļaunprātīgi, tādējādi kavējot kriminālprocesa mērķa sasniegšanu. Pie šādām situācijām var pieskaitīt gadījumus, kad aizstāvis patstāvīgi vai vienojoties ar apsūdzēto katrā tiesas sēdē piesaka noraidījumu tiesnesim vai prokuroram, kā arī atkārtoti pārsūdz apsūdzētajam nelabvēlīgus starplēmumus par procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanu un citus procesuālos nolēmumus.

Šādos gadījumos rodas būtisks tiesību jautājums – kurai no pusēm ir taisnība? Vai tā ir aizstāvja pozīcija, kurš, izmantojot aktīvu un, iespējams, pārāk intensīvu aizstāvības taktiku, īsteno aizstāvību profesionāli un mērķtiecīgi? Vai tomēr tiesnesis, kuram regulāri tiek pieteikti zināmā mērā pamatoti noraidījumi, pārāk asi reagē uz aktīvu un principiālu aizstāvību? Līdz ar to šajā rakstā tiek izvirzīti vairāki fundamentāli jautājumi: vai aktīva un konstruktīva aizstāvība kriminālprocesā var tikt atzīta par prettiesisku aizstāvību? Vai advokāts, kurš enerģiski un konsekventi pilda aizstāvja pienākumus, nepārkāpj pieļaujamās profesionālās rīcības robežas un neizmanto viņam piešķirtās procesuālās tiesības ļaunprātīgi?

Šī raksta mērķis ir izvērtēt un definēt kritērijus, kas ļautu nošķirt aizstāvības procesuālo funkciju no prettiesiskiem aizstāvības līdzekļiem, tostarp procesuālo tiesību ļaunprātīgas izmantošanas. Šo mērķi iespējams sasniegt, sistemātiski un konsekventi analizējot starptautisko un nacionālo

tiesisko regulējumu, tiesu praksi un zinātnisko literatūru. Dokumentu analīzes metode ļauj izvērtēt tiesu nolēmumu saturu par aplūkotajiem jautājumiem, bet vispārināšanas metode dod iespēju formulēt secinājumus, kas atklāj šajā rakstā aplūkotās problēmas būtību un tās risināšanas iespējas. Rakstā izmantotas arī citas nozīmīgas teorētiskās pētniecības metodes.

Evaldas Norkūnas

Utena Higher Education Institution (Lithuania)

**PUBLIC ORDER SPECIALISTS
IN LITHUANIA MUNICIPALITIES:
LEGAL STATUS, FUNCTIONS
AND PUBLIC SAFETY CHALLENGES**

**SABIEDRISKĀS KĀRTĪBAS SPECIĀLISTI
LIETUVAS PAŠVALDĪBĀS:
TIESISKAIS STATUSS, FUNKCIJAS UN
SABIEDRISKĀS DROŠĪBAS IZAICINĀJUMI**

Keywords: *public order, municipalities, public order officers, legal status, public security.*

Atslėgvardai: *sabiedriskā kārtība, pašvaldības, sabiedriskās kārtības speciālisti, tiesiskasis statuss, sabiedriskā drošība.*

Introduction

Over recent decades, in parallel with broader changes in public governance, the management of public order in Europe has been changing. There is a growing interest in local autonomy and community-based approaches to security and decentralization. This means that municipalities are not only responsible for providing administrative services, but they are also increasingly expected to contribute to the maintenance of public order and to respond to local security issues. This tendency has been particularly pronounced in Lithuania during the last decade. Gradually, municipal administrations increased their role in public order supervision, preventive actions and control of compliance with local regulations. Now municipal public order officers are involved in solving a wide range of practical issues that directly affect local communities and the quality of life of residents. The increasing relevance of this topic is related to the expansion of functions assigned to municipal public order officers. In the traditional sense, the protection of public order was mainly linked to the police institutions. However,

the changes in local governance and the expanding range of municipal responsibilities have encouraged local authorities to be more proactive in this area. In practice, city officials enforce rules about waste disposal, keeping the environment clean, preventing noise and controlling animals. They also take part in administrative offence proceedings and preventive activities. Consequently, their actions are more and more associated with the activities of public administration and public security. At the same time, the legal position of the municipal public order officers remains somewhat unclear. Their activities are subject to regulation at various levels of law: local rules and procedures are established by municipalities, and administrative liability is determined by national legislation, notably the Code of Administrative Offences. This leads to the development of situations where officers exercise quite wide practical functions but have no clearly defined and unified legal status. Differences in institutional organisation between municipalities also mean that practices are inconsistent across Lithuania. Although issues related to public security and policing have been widely analysed in academic literature, considerably less attention has been devoted to municipal public order officers as a distinct professional group. Research in Lithuania has generally focused either on police activities or on broader questions of public administration. Therefore, this article seeks to examine municipal public order officers as an increasingly important part of local governance and public security systems.

The aim of this article is to analyse the legal status and functions of municipal public order officers in Lithuania and to identify the main challenges related to the implementation of public order functions at the municipal level.

The objectives of the research are:

1. to examine the legal framework regulating municipal involvement in public order;
2. to analyse the functions performed by municipal public order officers;
3. to identify challenges related to their legal status, powers, and responsibilities;
4. to evaluate the practical activities of the Public Order Department of Utena District Municipality through a case study approach.

The conducted research is a complex study, and it involves the combination of theoretical and empirical methods. The theoretical part is based on analysis of legislative acts, scientific sources and public governance

concepts (specifically, relating to the aspects of decentralization and public security). The empirical part is represented by analysis of the case of the Public Order Department of the Utena District Municipality which allows one to have a closer look at particular operations and specify the main problems. The article expands the field of discussion over the role and tasks of municipalities in maintaining public security. It addresses the necessity to have a more defined legal status of municipal public order officers, a more consolidated institution functioning as well as the harmony between their duties and legislation.

The Concept of Public Order and Its Role in the Public Governance System

Public order in modern society is not seen as simply the prevention of legal violations or the application of penalties, but as the integration of prevention, social control, and the building of community safety; this is a process that, in the past, was traditionally associated with centralized institutions, especially the police, but which has fundamentally changed in recent decades.

In the scientific literature, it is increasingly emphasized that the provision of public order is a multi-level process involving not only state institutions but also local governments, communities, and private actors. As noted by Ian Loader, the contemporary public order system is characterized by the “dispersion of policing functions among various actors”, which gives rise to the phenomenon of so-called plural policing.¹ This concept highlights that the provision of security is becoming a shared responsibility, in which cooperation among different institutions plays a crucial role.

Similarly, David H. Bayley and Clifford D. Shearing argue that the contemporary public order system can no longer be understood as the function of a single institution – it has become “a complex structure in which security services are provided by a variety of public and private actors”.² This perspective allows public order provision to be viewed as an integrated part of public governance, where coordination and the distribution of functions are of key importance.

In the context of public governance, the provision of public order is closely linked to processes of decentralization. Decentralization allows

1 Loader I. Plural Policing and Democratic Governance // Social & Legal Studies, Vol. 9(3), 2000, pp. 323-345. – https://www.researchgate.net/publication/249692424_Plural_Policing_and_Democratic_Governance. – (Viewed on 17.04.2026).

2 Bayley D. H., Shearing C. D. The New Structure of Policing // National Institute of Justice, 2001. – <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/187083.pdf>. – (Viewed on 17.04.2026).

decisions to be made closer to citizens, better addressing the needs of local communities and more effectively resolving specific territorial issues. Adam Crawford emphasizes that community safety policy should be based on local-level initiatives, as “local institutions are best placed to understand the social problems of a particular area and can apply more tailored preventive measures”.³ Local self-government is considered an important element of public governance, enabling a more effective response to the needs of local communities. As noted in studies on local governance, “local self-government institutions are closest to the citizen and are best able to respond to the specific needs of a given territory”.⁴

This allows us to conclude that the provision of public order at the municipal level is an important expression of decentralized public governance. Municipalities not only implement state policy but also formulate local rules, organize their enforcement, and carry out preventive measures. In this context, the dimension of community involvement also becomes important. G. Hughes notes that contemporary public order policy is increasingly oriented toward community participation, as “security cannot be ensured solely through repressive measures – it is necessary to strengthen social ties and community responsibility”.⁵ This implies that the provision of public order becomes not only an institutional but also a social function.

From a narrow, control-based model to a more comprehensive public governance system with multiple actors, instruments, and levels, the provision of public order is undergoing a process of change that allows municipalities to strengthen their position as an important intermediary between the national legal system and the needs of local communities. This understanding of the provision of public order is essential to analysing the functions of municipal public order officers and their role in the contemporary public governance system.

Legal Regulation and Institutionalization of Public Order Provision in Lithuania

When it comes to keeping public order in towns across the Baltic States, they all pretty much follow the same basic ideas. The overall aim is always safety, prevention and compliance, but even so, Lithuania and Latvia have

3 Crawford A. *Crime Prevention and Community Safety*. Longman, 1998. – https://livrepository.liverpool.ac.uk/3012373/1/SOC_KE_17_02.pdf. – (Viewed on 17.04.2026).

4 Blinstrubas M. *Vietos savivaldos autonomija Lietuvoje*, 2016. – <https://epublications.vu.lt/object/elaba:15447643/-> (Viewed on 17.04.2026).

5 Hughes G. *The Politics of Crime and Community*. – Palgrave Macmillan, 2007.

different approaches, particularly given the clarity of the role of local governments and the maturity of their systems; for example, the way in which public order is maintained in towns is not managed from a single central point in Lithuania, and there are not uniform rules across Lithuania. The police are still the main group in charge of public order there. They work nationwide and report to the Ministry of the Interior. Legal acts regulating police activities establish their responsibility for ensuring public order and public security. Municipalities are granted the right to participate in the provision of public order; however, this function is not clearly institutionalized. By comparison, in Latvia the provision of public order at the municipal level is more clearly institutionalized. The Law of the Republic of Latvia “On Police” (*Par policiju*)⁶ is in force, defining the police system, its functions, and its place within the structure of the state and local government. Unlike in Lithuania, municipalities in Latvia have the right to establish municipal police, which constitutes a separate law enforcement entity. It is important to note that since 2024, a provision has come into force in Latvia requiring each municipality to ensure the performance of municipal police functions – either by establishing its own police force or by cooperating with other municipalities. This means that the public order function at the local government level has become mandatory and systematically organized.

In Lithuania, the legal regulation of public order provision is based on a multi-level system of legal acts, which creates the conditions for municipalities to actively participate in the process of ensuring public order. However, this system is characterized by fragmentation and is not fully coherently developed, which leads to problems in the application of the law and the distribution of functions in practice.

An important strategic provision aimed at strengthening the role of municipalities was established in the Safe Municipality Concept,⁷ approved by Resolution No. 184 of the Government of the Republic of Lithuania on 17 February 2011. This concept emphasized that ensuring public safety should be carried out not only by state institutions but also at the municipal level, promoting prevention, community involvement, and inter-institutional cooperation. It also provided for the establishment of dedicated units or positions within municipalities responsible for coordinating public order and public safety activities.

6 Par policiju: Latvijas Republikas likums (adopted on 04.06.1991)// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, No. 31/32 (15.08.1991).

7 The Concept of a Safe Municipality.– <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8AF1C8882FDD>.– (Viewed on 17.04.2026).

The role of municipalities in the field of public order is primarily defined in the Law on Local Self-Government of the Republic of Lithuania,⁸ which stipulates that municipalities are responsible for ensuring the safety of local residents and maintaining public order, including the development and implementation of crime prevention measures. This law provides the legal basis for municipalities to organize public order control, adopt local legal acts, and implement preventive measures. Thus, municipalities are granted the right to act as an important actor in the public security system at the local level.

The Law on Public Administration of the Republic of Lithuania⁹ is also of significant importance, as it establishes the general principles of public administration, regulates administrative decision-making, and ensures the legality of institutional activities. This law guarantees that municipal institutions, when performing public order functions, operate in accordance with the principles of legality, proportionality, and transparency.

Meanwhile, liability for violations of public order is regulated by the Code of Administrative Offences of the Republic of Lithuania.¹⁰ This code defines the elements of administrative offences, types of liability, and applicable procedures. In practice, a situation arises where municipalities establish specific rules of conduct (e.g., in the areas of waste management, cleanliness, animal keeping, and noise control), while liability for their violations is imposed under national legislation. This creates a certain legal tension between local regulation and the national liability framework.

Public order rules are typically laid out in official documents, such as mayoral decrees, orders from the municipal administration director, and decisions from municipal councils, but the content of these rules and the scope of their coverage vary considerably from one municipality to the next.

In sum, Lithuanian laws are designed to allow local governments to become engaged in public order, and they respect the role of local governments in this respect, but the system is not seamless, with various laws governing public order duties and the manner in which those duties are carried out often depending on the organizational decisions of each local council. In other words, things can be handled differently from one place to the next.

8 Law on Local Self-Government of the Republic of Lithuania.– <https://e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D0CD0966D67F/iarNRhmqDV>.– (Viewed on 17.04.2026).

9 Law on Public Administration of the Republic of Lithuania.– <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0BDFFD850A66/qQvLFplTmn?csrt=8872723705644896565>.– (Viewed on 17.04.2026).

10 Code of Administrative Offences of the Republic of Lithuania.– <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/79230e40e56a11f08918e1adc7c5b1ec>.– (Viewed on 17.04.2026).

Functions, Vature of Activities, and Legal Status Issues of Municipal Public Order Officers

The provision of public order at the municipal level involves the supervision and prevention of compliance with various everyday norms of residents' behaviours. Municipal public order officers monitor adherence to established rules and respond to violations related to waste management, territorial maintenance and cleanliness, the keeping and walking of animals, the protection of greenery, noise, and other disturbances to public peace, as well as certain violations of traffic regulations. In this way, the maintenance of everyday public order and the quality of life of local communities are ensured at the municipal level. It is important to note that these rules are typically established by municipal legal acts – mayoral decrees, orders of the municipal administration director, and decisions of municipal councils. However, liability for their violation is imposed under the Code of Administrative Offences of the Republic of Lithuania¹⁰. Thus, a specific legal situation emerges in which municipalities establish concrete rules of conduct, municipal public order officers supervise compliance with them, while the legal consequences of violations are based on national rather than local regulation. This regulatory model raises questions regarding the clarity of the powers, responsibilities, and legal status of municipal public order officers.

From an institutional perspective, the functions of public order provision in Lithuanian municipalities are organized unevenly. In some municipalities, separate Public Order Departments operate (e.g., in Vilnius, Kaunas, and Utena), while in others these functions are integrated into combined units or assigned to individual specialists (see Table 1). Such institutional diversity indicates the absence of a unified model and results in differing practices of public order provision.

Public Order Departments, where they are established, typically perform both control and preventive functions. The primary function of public order officers is the supervision and control of public order. They are responsible for drafting legal acts and other documents related to this field, organizing the implementation of decisions, cooperating with police officers and fire and rescue services, organizing civil, radiation, and fire safety measures, and maintaining cooperation with law enforcement and other institutions on matters within their competence. Specialists of this department participate in supervising the implementation of municipal legal acts regulating public order, ensure order during mass events, respond promptly to residents' reports and complaints, and collect and transmit information to other services and institutions. These employees not only exercise control but also discipline offen-

ders and carry out preventive activities. Public order officers also submit proposals to the Director of the Municipal Administration and to eldership (*seniūnija*) leaders regarding the maintenance and supervision of public order. Within their competence, they implement preventive measures, organize campaigns and projects aimed at reducing administrative offences within the municipality, and perform other functions defined in their job descriptions.

Table 1

**Models of organization of public order functions
in Lithuanian municipalities**

Model 1 CENTRALIZED The public order function is carried out within a separate unit - the Public Order Department.	15 municipalities: Alytus City; Biržai District; Jonava District; Kaunas City; Kaunas District; Kėdainiai District; Klaipėda District; Marijampolė; Mažeikiai District; Panevėžys City; Raseiniai District; Šalčininkai District; Utena District; Vilnius District; Vilnius City.
Model 2 MIXED The public order function is integrated into other departments.	30 municipalities: – Public Order and Local Fees Service: Palanga City; Visaginas; – Public Order and Environmental Protection Department: Širvintos District; Ukmergė District; – Environmental Protection and Public Order Department: Trakai District; Telšiai District; – Legal, Personnel and Civil Registry Department: Kelmė District; Pagėgiai; Plungė District; – Legal and Civil Registry Department: Birštonas; Molėtai District; Varėna District; – Legal and Public Procurement Department: Kaišiadorys District; Kazlų Rūda; – Legal and Personnel / Personnel Administration Department: Rokiškis District; Elektrėnai; – Legal Department: Neringa; Tauragė District; – General / General and Public Order / General and Economic Department: Švenčionys District; Zarasai District; Anykščiai District; – Civil Safety and Public Order / Civil Safety and Law Enforcement Department: Kretinga District; Šiauliai City; – Other departments: Alytus District; Kupiškis District; Radviliškis District; Klaipėda City; Joniškis District; Jurbarkas District; Kalvarija.
Model 3 DECENTRALIZED There is no clearly defined department – the public order function is distributed among several units or individual specialists.	15 municipalities: Panevėžys District; Pasvalys District; Prienai District; Rietavas; Skuodas District; Šakiai District; Šilalė District; Šilutė District; Vilkaviškis District; Druskininkai; Pakruojis District; Ignalina District; Lazdijai District; Šiauliai District; Akmenė District.

The study of 60 municipalities (Table 1) shows a large variation in the way that local Governments have organized the operation of public order functions. There are three major types of public order operating models – specialized (a separate Public Order Dept.), mixed (the functions integrated into other existing units) and dispersed (the functions distributed among several different administrative authorities). The most prevalent model is the mixed model; only about 25 percent of municipalities have an easily identifiable institution to provide public order functions. Meanwhile, about 25 percent of municipalities have fragmented public order functions, leading to non-uniformity of services rendered and problems with the extent of uniformity in law enforcement services rendered within each municipality. Additionally, the analysis showed that there is a diversity of function but there are also systemic problems with the practice of public order function. These systemic problems include fragmented legal regulation; lack of a standard institutional model for providing public order services; and the vague legal status of municipal public order officers.

The system of public order provision at the municipal level in Lithuania is characterized by significant structural and legal challenges, primarily related to the mismatch between the legal status of public order officers and the scope of functions assigned to them. An analysis of municipal practice shows that the functions of these specialists are steadily expanding, while their legal status remains unchanged and is not adequately adapted to the increased scope of their activities.

As a result, municipal public order officers practically exercise control functions identified in their nature with the powers of statutory officers. To this end, they document violations and intervene during conflict situations, are involved in detaining persons guilty of public order offences and carry out procedures aimed at imposing administrative liability. These activities do not only suggest a willingness to guarantee security for the public but also rely on practical knowledge regarding conflict management, situation assessment and action taking.

However, the professional-level legal status of these professionals is still somewhat impotent. They are not recognized as statutory officers, their activities are not uniformly regulated in all municipalities of Lithuania, and the exact extent of functions, powers and duties often depends on internal municipal legal acts and organizational decisions. Under this kind of regulatory model, what happens is so-called “flying feds”, meaning that specialists who essentially do the same functions in different municipalities may be assigned different powers and have varying practices.

This misalignment of legal status and functions leads to several key problems: first, it can cause inconsistency in public order practices across municipalities, due to local administrative decisions and available resources; second, it can cause a lack of clarity in powers, and therefore potential disputes regarding the legality of decisions, especially if municipal officers are using administrative liability procedures; and third, it can lead to a lack of clarity for residents, who may not always understand the powers of public order officers or the legal force of their decisions.

To sum up, the legal status and powers of municipal public order officers in Lithuania are insufficiently defined and not aligned with the practical demands of their work, which necessitates a review of the legal framework to more clearly define their status, powers, and limits of responsibility and to ensure more consistent public order practices.

Case Study: Public Order Department of Utena District Municipality

The activities of the Public Order Department of Utena District Municipality provide more detail on the role of municipalities in the public order system and allow for an evaluation of the practical implementation of this function. The department is governed by regulations adopted by an order of the Director of the Municipal Administration, determining the competence, functions, and principles of operation of the department. The department is responsible for the supervision of public order, prevention and control of administrative offences, and participates in the implementation of civil protection and public security functions. These powers include the drafting of administrative offence reports and the examination of cases, which demonstrates an active role in the application of administrative liability mechanisms.¹¹

The activities of this department reveal that it is not limited to a narrow control function but also includes a wide range of activities including supervising compliance with public order and legal regulations, organizing the investigation and examination of administrative offences, implementing preventive programs and projects, providing consultations to residents and businesses, organizing civil protection and fire safety, and actively cooperating with other institutions.

Empirical data confirm the intensity of these activities (see Figure 1). In 2025, the department-initiated proceedings in 333 administrative offen-

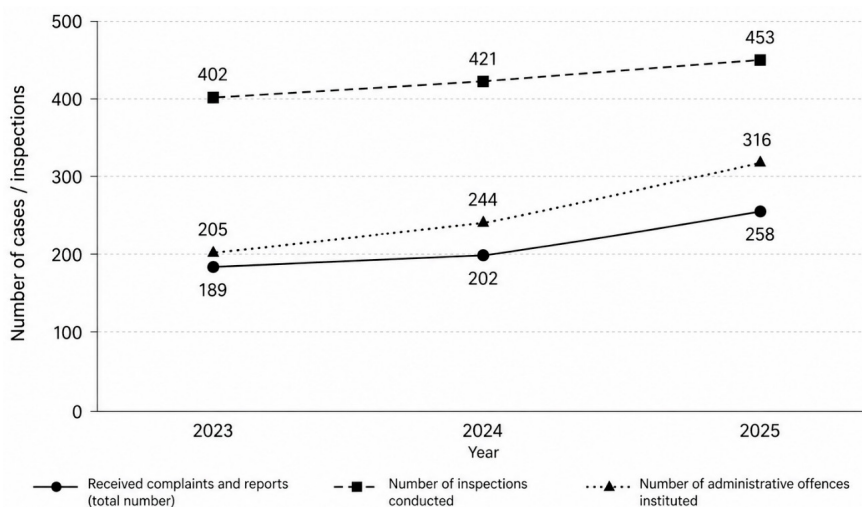
11 Regulations of the Public Order Division of the Utena District Municipality Administration.–
<https://teisineinformacija.lt/utena/document/70494?version=1.-> (Viewed on 17.04.2026).

ce cases, of which 316 resulted in the drafting of administrative offence reports, while 32 cases were examined out of court. In addition, 453 inspections were carried out, and 258 complaints and reports were received from residents, indicating active responses to public order violations and the continuous application of control mechanisms.

Preventive activities are also an important part of the departmental work. In 2025, programs for the prevention of crime and legal violations were initiated, and projects for creating a safe environment, preventing violence, reducing cyber threats, and educating youth were coordinated. Technological infrastructure is being developed – a video surveillance system has been installed, through which 3685 violations and offences were recorded, thereby strengthening the effectiveness of public order control.

Figure 1

**Inspections carried out by Public Order Department officers
in 2023–2025**

Utena District Municipality also demonstrates the growth of public order functions. The department conducts not only traditional control but also the organization of civil protection, emergency management, public education, and inter-institutional cooperation: exercises are organized, public warning systems are implemented, infrastructure is developed, and cooperation among institutions is strengthened. Note that the department also maintains ongoing contact with residents by receiving complaints and

requests regarding violations of public order in relation to animal keeping, waste management, noise, use of public spaces, and compliance with other regulations, ensuring direct interaction with the community and allowing for prompt responses to violations.

The Public Order Department of Utena District Municipality is a specialized and innovative example of a public order organization where functions, powers, and control and preventive activities are clearly defined and carried out. This case also highlights a wider issue, however, that the expansion of functions is not always followed by an adequately defined legal status, which makes it difficult to ensure consistency in public order practices across the country.

Conclusions

Following the analysis of the legal framework, it has been established that the role of municipalities in the field of public order in Lithuania is recognized and regulated through a multi-level system of legal acts; however, this regulation remains fragmented. The Law on Local Self-Government, the Law on Public Administration, the Code of Administrative Offences, municipal council decisions, mayoral decrees, and the Safe Municipality Concept together form the legal basis for municipal involvement in ensuring public order, but do not create a coherent and uniformly applied system. As a result, municipal functions and their implementation mechanisms differ in practice, while the interaction between local regulation and the national liability framework creates ambiguities in the application of the law.

Following the analysis of the scope and evolution of the functions of municipal public order officers, it has been determined that their activities have significantly expanded beyond a narrow control function. They supervise compliance with local regulations in areas such as waste management, territorial maintenance and cleanliness, animal keeping, protection of greenery, and noise control; respond to residents' complaints; participate in administrative offence procedures; carry out preventive activities; and cooperate with other institutions. The analysis of 60 municipalities has shown that three main models of organizing public order functions have emerged in Lithuania: specialized, mixed, and dispersed, with the mixed model predominating. This indicates that while functions are expanding, their institutional form remains uneven.

After determining that the main issues are related to legal status, powers, and responsibilities, it was revealed that the nature of the functions performed by municipal public order officers is moving closer to the statutory officers, but their legal status is not adapted to this reality. They are not statutory officers, their activities are not uniformly regulated, and the powers and responsibilities are often not clear because they depend on municipal internal decisions, which leads to uneven practices, the possibility of disputes about the legality of decisions, and reduced legal clarity for residents. Therefore, the main problem is a mismatch between the expansion of functions and the insufficiently defined legal status.

The case study of the Public Order Department of Utena District Municipality has demonstrated how this specialized model allows the public order function to be performed in a systematic and comprehensive manner. In addition to control functions, the Public Order Department of Utena District Municipality also carries out preventive activities, the investigation and examination of administrative offences, consultations for residents, coordination of projects, and the organization of civil and fire safety, as activity data for 2025 confirm. The Utena case indicates that a clearly institutionalized Public Order Department can be an effective part of the municipal public security system, but it also reveals a wider national need to more clearly define the status of such specialists and to ensure more consistency in the organization of public order functions in Lithuania.

SABIEDRISKĀS KĀRTĪBAS SPECIĀLISTI LIETUVAS PAŠVALDĪBĀS: TIESISKAIS STATUSS, FUNKCIJAS UN SABIEDRISKĀS DROŠĪBAS IZAICINĀJUMI

Kopsavilkums

Pēdējās desmitgadēs sabiedriskās kārtības nodrošināšanas organizācija Eiropā ir attīstījusies no centralizēta modeļa uz decentralizētu, uz kopienu orientētu modeli, stiprinot pašvaldību lomu. Lietuvā pašvaldību sabiedriskās kārtības speciālisti ir kļuvuši par nozīmīgiem dalībniekiem ikdienas sabiedriskās kārtības nodrošināšanā, pildot ne vien kontroles, bet arī preventīvās, konsultatīvās un koordinējošās funkcijas. Pētījuma mērķis ir analizēt šo speciālistu tiesisko statusu un funkcijas, kā arī identificēt galvenos izaicinājumus sabiedriskās kārtības nodrošināšanā vietējā līmenī. Pētījuma pamatā ir tiesību aktu un zinātniskās literatūras teorētiskā analīze, kā arī Utenas pašvaldības Sabiedriskās kārtības nodaļas empīrisks gadījuma pētījums.

Pētījuma rezultāti liecina, ka Lietuvas tiesiskais regulējums nodrošina pašvaldībām iespēju piedalīties sabiedriskās kārtības nodrošināšanā, taču tas joprojām ir fragmentārs un neveido vienotu, saskaņotu institucionālo modeli. Sabiedriskās kārtības speciālistu funkcijas ir paplašinājušās, taču tiesiskais statuss nav ticis pienācīgi pielāgots šīm pārmaiņām, radot neatbilstību starp speciālistiem noteiktajiem pienākumiem un tiesisko regulējumu. Tas rada atšķirīgu praksi pašvaldībās, tiesisko nenoteiktību un grūtības nodrošināt vienveidīgu tiesību normu piemērošanu.

Utenas pašvaldības gadījuma izpēte apliecina, ka specializēts sabiedriskās kārtības nodrošināšanas modelis ļauj efektīvi un visaptveroši īstenot attiecīgās funkcijas. Vienlaikus te jāuzsver nepieciešamība pilnveidot tiesisko regulējumu un nodrošināt lielāku institucionālo konsekvenci valsts līmenī.

Dr. iur. Daiva Petrėnaitė

Utena Higher Education Institution (Lithuania)

COHABITATION WITHOUT MARRIAGE (PARTNERSHIP): ISSUES OF LEGAL REGULATION IN LITHUANIAN LAW

KOPDŽIVĖ BEZ LAULĪBAS (PARTNERĪBA): TIESISKĀ REGULĒJUMA JAUTĀJUMI LIETUVAS TIESĪBĀS

Keywords: *cohabitation, family, marriage, partnership.*

Atslėgvārdi: *kopdzīve, ģimene, laulība, partnerība.*

Introduction

Marriage, as one of the social values, is losing importance in our society. For example, since 1964, the crude marriage rate in the EU has declined by more than 50% in relative terms (from 8.0 per 1 000 persons in 1964 to 3.9 in 2024).¹ Following the statistics of Lithuania, a larger proportion of the population supports couples living together without marriage (2012 – 23.9%, 2022 – 34.2%).² H. Šadžius, analyzing the concept of “normal family”, emphasizes: “it is obvious that cohabitation marks fundamental changes in the process of institutional individualization of the family. The marital creation of a “normal family” characteristic of the first modernity is no longer the main one. The diffusion of new family forms and types brings the structure of the Lithuanian family institution closer to that characteristic of the second modernity”.³ Also, 55.6 percent of Lithuanian residents surveyed (2023) believe that a couple who are not legally married but live together can be considered a family⁴. It is worth noting that there are

1 Eurostat, Marriage and divorce statistics, 2024.– https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics.– (Viewed on 01.04.2026).

2 Ministry of Social Security and Labour of the Republic of Lithuania. Overview of the Formation and Implementation of Family Policy in 2025, p. 7.

3 Šadžius H. Lietuvos šeimos teisės raida XX-XXI amžiuje.– Vilnius: Margi raštai, 2020, p. 166.

4 Sprinter research, More than half of the population consider cohabiting couples to be a family as well, 2023-05-27.– <https://spinter.lt/daugiau-nei-puse-gyventoju-seima-laiko-ir-susidejusius/>.– (Viewed on 01.04.2026).

also studies that show that convergence in favor of living together without marriage may not occur.⁵

This approach speaks to the need for legal changes in Lithuania. Although the provisions of Book III, Part VI, Chapter XV of the Civil Code of the Republic of Lithuania⁶ regulate cohabitation without registering a marriage, a separate law detailing such a procedure has not been adopted since 2000. Most often, the arguments for such legal delay are associated with the possibilities of legalizing same-sex partnerships.⁷ mothers rely on the constitutional principle of marriage between a man and a woman: “Marriage shall be concluded upon the free mutual consent of man and woman”.⁸ From a legal point of view, if such a possibility is established in law, then legal regulation must be established for the implementation of the cohabitation institute.

There are different research⁹ about cohabitation and its aspects connecting with: finance (for example, Wheeler B. E., Brooks C.¹⁰), quality of relations (for example, Brown, S. L. et al.¹¹), rising kids (for example, O'Reilly Treter, M. et al.¹²); the influence of physical activity, nutrition and weight (for example, André O. Werneck et al.¹³; Yuan S. et al.¹⁴), compara-

- 5 Perdoch S. D. Is Marriage Still Outdated? Changing Views on Marriage and Cohabitation in Five European Countries// *Popul Res Policy Rev*, Vol. 44, No. 56, 2025.– <https://doi.org/10.1007/s11113-025-09977-9>.– (Viewed on 01.04.2026).
- 6 Civil Code of the Republic of Lithuania, 18 July 2000, No VIII-1864, i. c. 1001010ISTAIH-1864.
- 7 Laisvos visuomenės institutas, Petition – Against the Legalization of Gender-Neutral Partnerships.– <https://www.peticijos.lt/visos/77605/peticija-pries-lyciai-neutralios-partnerystes-iteisinima/>.– (Viewed on 01.04.2026).
- 8 The Constitution of the Republic of Lithuania (Adopted by the citizens of the Republic of Lithuania in the Referendum of 25 October 1992).– <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitution.htm>.– (Viewed on 01.04.2026).
- 9 The sample of literature sources is 2020–2026.
- 10 Wheeler B. E., Brooks C. Financial Concerns, Relationship Happiness, and Financial Management Behaviors: A Moderating Relationship Among Married and Cohabiting Respondents// *J Fam Econ*, No. 44, 2023, pp. 325–341.– <https://doi.org/10.1007/s10834-022-09824-5>.– (Viewed on 01.04.2026).
- 11 Brown S. L., Manning W. D., Wu H. Relationship quality in midlife: A comparison of dating, living apart together, cohabitation, and marriage// *Journal of Marriage and Family*, No. 84(3), 2022, pp. 860–878.– <https://doi.org/10.1111/jomf.12813>.– (Viewed on 01.04.2026).
- 12 O'Reilly T. M. et. al. Having a Baby: Impact on Married and Cohabiting Parents' Relationships// *Fam. Proc.*, No. 60, 2021, pp. 477–492.– <https://doi.org/10.1111/famp.12567>.– (Viewed on 10.04.2026).
- 13 Werneck A. O. Cohabitation and marriage during the transition between adolescence and emerging adulthood: A systematic review of changes in weight-related outcomes, diet and physical activity// *Preventive Medicine Reports*, Vol. 20, 2020, p. 101261.– <https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2020.101261>.– (Viewed on 10.04.2026).
- 14 Yuan S. et. al. The Influence of Marriage and Cohabitation on Physical Activity Among Middle-Aged and Older People// *Journal of Applied Gerontology*, Vol. 43(2), 2024, pp. 139–148.

tive analysis of marriage and cohabitation (for example, Sharon S., Lichter D. T.;¹⁵ Hiekel N., Wagner M.¹⁶) and so on.

In the context of Lithuanian legal regulation, it is important to mention the following authors: Krugliakovaitė, L. et al.;¹⁷ Vasiliauskas M., Vasiliauskienė V.;¹⁸ Štuopytė, E.¹⁹ The most notable shortcoming is the lack of analysis in the context of the ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 17 April 2025.

The purpose of this paper is to identify the problems and reveal the arguments that determine the need to legalize cohabitation. The following research methods were used in the article: analysis of legal acts, their drafts, and sources of scientific literature; comparative analysis; and the method of summarizing.

Concept of Cohabitation

Cohabitation is a form of shared life without the formal registration of marriage. It is recognized as one of the forms of the modern family. Even Roman law allowed similar unions, so called *cuncubinatus*: “This is the sort of union that does not equal to marriage but is acknowledged by the law. one used to enter into a *concubinate* first of all when a union of two persons could not be treated as a legitimate marriage because of not complying with any of the obligatory prerequisites or when due to the reasons of social nature there was no ma-trimomial honour, *honor matrimonii*, and consequently *affectio maritalis*”.²⁰ Another form was knowing between Roman slaves: “a particular legal security of their family relations existed. For example, when selling slaves, one could not separate people living in

15 Sassler S., Lichter D. T. Cohabitation and Marriage: Complexity and Diversity in Union-Formation Patterns// J. Marriage Fam, Vol. 82, 2020, pp. 35–61.– <https://doi.org/10.1111/jomf.12617>.– (Viewed on 10.04.2026).

16 Hiekel N., Wagner M. Individualized Relationship Practices and Union Dissolution: Differences Between Marriage and Cohabitation// European Sociological Review, Vol. 36, No. 6, Dec. 2020, pp. 868–885.–<https://doi.org/10.1093/esr/jcaa021>.– (Viewed on 10.04.2026).

17 Krugliakovaitė L., Perkumienė D., Labanauskas V. Peculiarities of the Legal Regulation of the Partnership Institute in the Republic of Lithuania// Miškininkystė Ir Kraštotvarka Forestry and Landscape Management, 2023, p. 117.

18 Vasiliauskas M., Vasiliauskienė V. The Concept of Family in Lithuanian Legislation// Journal of Religious, SOTER, 2022, p. 109.

19 Štuopytė E. Changes in Family Formation: The Case of Lithuania. Family Formation Among Youth in Europe: Coping with Socio-Economic Disadvantages, Mirza Emirhafizovic, Tali Heiman, Marton Medgyesi, Catarina Pinheiro Mota, Smiljka Tomanovic, Sue Vella. 2022.

20 Jonaitis M., Kosaitė-Čypienė E. Conception of Roman Marriage: Historical Experience in the Context of National Family Policy Concept// Jurisprudence, Vol. 2(116), 2009, pp. 295–316.– <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1575/1514>.– (Viewed on 10.04.2026).

contubernium or to separate children from parents. Released slaves could not conclude marriages either with their cognates or with persons they were related to through *contubernium*”.²¹ The first legal acts regulating the status, rights, and obligations of cohabitants are associated with Scandinavian countries,²² where this form of family life expanded and became socially accepted during the last century.

Cohabitation could be described as an agreement between two people to create a family relationship without marriage. It should be noted that the Civil Code of the Republic of Lithuania (next Civil Code) does not define the concept of unmarried life. Another aspect that is established in a cohabitation between partners of different sex. Chapter XV of Book Three of the Civil Code regulates property relations between a man and a woman who, having registered their partnership in accordance with the procedure established by law, live together for at least one year without registering their marriage (cohabitants), with the aim of creating family relations.²³ “These norms were developed based on the Swedish Cohabitation Act. The category of property jointly acquired and used by cohabitants, restrictions on the disposal of this property, rules for division, and the like were taken from it.”²⁴ However, there are some differences compared to the Swedish Cohabitation Act: “firstly, the norms of the Civil Code apply only to cohabitation between persons of the opposite sex; secondly, unlike Sweden, Lithuania has established a system of registered partnerships for cohabitants of the opposite sex (it should be noted that in the initial draft version of the Civil Code, as in Sweden, registration of the partnership was not required; this requirement appeared only at the end of the consideration of the draft Civil Code in the Seimas)”.²⁵

21 Jonaitis M., Kosaitė-Čypienė E. Conception of Roman Marriage: Historical Experience in the Context of National Family Policy Concept// Jurisprudence, Vol. 2(116), pp. 2009, 295–316.– <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1575/1514>.– (Viewed on 10.04.2026).

22 Kiernan K. The rise of cohabitation and childbearing outside marriage in western Europe// International Journal of Law, Policy and the Family, Vol. 15, No. 1, April 2001, pp. 1–21.– <https://doi.org/10.1093/lawfam/15.1.1>.– (Viewed on 10.04.2026).

23 Article 3. 229, to the extent that it provides that a partnership may only be concluded between a man and a woman, is contrary to Article 21, paragraphs 2 and 3, Article 22, paragraphs 1 and 4, Article 29, Article 38, paragraphs 1 and 2, and the constitutional principle of the rule of law of the Constitution of the Republic of Lithuania (The Constitutional Court of the Republic of Lithuania, Ruling 17 April 2025, No Kt21-N5/2025 On the Compliance of Article 28 of the Law on the Approval, Entry Into Force, and Implementation of the Civil Code of the Republic of Lithuania and Article 3.229 of the Civil Code of the Republic of Lithuania with the Constitution of the Republic of Lithuania).

24 Bakanas A. et al. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras// Trečioji knyga, Šeimos teisė.– Vilnius: Justitia, 2002, p. 442.

25 Ibid.

According to V. Mikelėnas, partnership is different from informal cohabitation, i.e., living together without any formal agreement.²⁶ He explains the concept of cohabitation as having several meanings: “the future spouses’ life together before marriage; living together without knowingly registering a marriage; people who have not had sexual relations, for example, several students living together in one apartment, etc. Most often, cohabitation is the joint life of a man and a woman without marriage, without formalizing such life in any way. Partnership is most often considered formalized cohabitation, i.e., the joint life of a man and a woman without marriage. but with these actual relationships legalized in some form”.²⁷ Therefore, it is important to distinguish the concept of partnership from cohabitation, as partnership is usually a legally recognized form (if it is enshrined in law), while cohabitation without marriage can simply be a *de facto* relationship – without automatic legal status.

V. Mikelėnas distinguishes four partnership models:²⁸

1. Cohabitation (partnership) by law, i.e., when the actual life of a man and a woman by itself, without any formalities, causes legal consequences. The advantage of this model is that cohabitants do not need to complete any formalities, for example, to register the fact of their cohabitation (for ex., Swedish law, 1987).
2. Model of optional cohabitation (partnership). In this case, cohabitation has legal consequences, i.e., individuals acquire the legal status of cohabitants only if both have clearly expressed the will to create a family relationship (for ex., the Special Law of Belgium, 2000).
3. Registered civil contract model. In this case, a partnership only arises after the partners conclude a special contract, which should be registered (for ex., *Pacte civil de solidarite*, France, 1999).
4. Registered partnership model. Under this model, cohabitants acquire the legal status of partners only if they register their cohabitation in accordance with the procedure established by law, and their legal status becomes defined.

When examining the legal regulation of the institution of partnership (cohabitation), defined in the Civil Code of the Republic of Lithuania, the following features should be distinguished: different sex/gender of partners, registered partnership, time condition (living together for at least one

26 Mikelėnas V. Šeimios teisė.— Vilnius: Justitia, 2009, p. 201.

27 Ibid.

28 Ibid, pp. 206–207.

year), the aim - creating family relationships. However, these features raise many debatable questions about their compatibility with contemporary social realities, the principle of equality and non-discrimination (for example, same sex partners, transgender individuals), the clarity and practical applicability of the legal framework, as well as the distinction between formal partnership and *de facto* cohabitation relationships. Ultimately, it is important to assess whether this is a family relationship, considering that this concept is defined very broadly in modern society: "it needs to be noted that in defining the family in the laws regulating the relations connected with support to families the essential criteria involve the living together of family members, also one's age and studies, which are related to a person's limited possibility of earning income and his need to receive maintenance; in other laws (*inter alia* the Criminal Code, the Civil Code) such criteria as one's age, studies, etc. are not significant: the crucial criterion therein, under which persons are attributed to members of the family, is consanguinity, affinity (relationship by marriage) and other close ties".²⁹ It is important to emphasize that the VI part³⁰ of Book Three of the Civil Code of the Republic of Lithuania regulates the rights and obligations of other family members, including cohabitants. This means that they should be recognized as another form of legal family relations.

For example, in one of the Drafts of Law on Partnership it was declared: "A partnership is a fact of cohabitation between two persons (partners), registered in accordance with the procedure established by law, with the aim of creating and/or developing and protecting the relationships between partners, based on permanent emotional attachment, mutual understanding, responsibility, assistance, respect and/or similar ties, and a voluntary decision to assume certain rights and obligations".³¹ This concept could be recognized as more neutral and inclusive, as it avoids restrictive criteria related to gender or formalized duration requirements, focuses on the substantive content of the relationship rather than formal precondi-

29 The Constitutional Court of the Republic of Lithuania, Ruling 28 September 2011, on the Compliance of the Provisions of the State Family Policy Concept as Approved by Resolution of the Seimas of the Republic of Lithuania No. X-1569 "On the Approval of the State Family Policy Concept" of 3 June 2008 with the Constitution of the Republic of Lithuania. See also Ruling 11 January 2019, no KT3-N1/2019, "On the Compliance of Item 5 of Paragraph 1 of Article 43 of the Republic of Lithuania's Law on the Legal Status of Aliens with the Constitution of the Republic of Lithuania".

30 Title of this part is "Rights and Duties of Other Members of the Family"

31 The Draft of Law on Partnership, 2021, Reg. No. XIVP-537.- <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/ca7c38b0ba0a11eb91e294a1358e77e9?positionInSearchResults=13&searchModelUUID=04edb6ea-e0ca-41c0-bf92-41db2f2c6a14>.- (Viewed on 10.04.2026).

ons, and better reflects the diversity of modern family forms and the principle of individual autonomy in choosing the legal recognition of personal relationships.

The previous Draft (2011) defines the concept even more abstractly but sets out specific conditions for this purpose: “Partnership – a cohabitation of persons after submitting and registering a joint declaration on partnership in accordance with the procedure established by the law, which gives rise to legal consequences”.³² It is noteworthy that the first Draft³³ followed a similar definition and requirements to those established in the Civil Code.

Summarizing, it should be emphasized that the present definition of the institution of cohabitation in the Civil Code not only does not correspond to current issues, but also contradicts, as we will see later, the Constitution of the Republic of Lithuania.

Constitutional Interpretation of the Partnership Institute: the View of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania

Before starting this analysis, it is emphasized, that following Article 28 of the Civil Code “the norms of Chapter XV of Book Three of the Civil Code regarding cohabitation without registration of marriage enter into force from the moment of entry into force of the law regulating the procedure for registering a partnership”. However, such legislation was ultimately not adopted. Therefore, on this basis, the Government applied to the Constitutional Court, expressing concerns regarding the long-term inaction of the legislature, whereby certain values enshrined in the Constitution are not adequately protected and safeguarded. The applicant also indicated that, unlike the constitutional concept of marriage, the constitutional concept of family, according to the jurisprudence of the Constitutional Court, is, *inter alia*, gender neutral. “In view of this, the provision of Article 3.229 of the Civil Code, which permits the registration of a partnership only between a man and a woman in accordance with the procedure laid down in laws, in the opinion of the petitioner, not only violates the international obligations undertaken by the Republic of Lithuania under the Convention, i.e.

32 The Draft of Law on Partnership (Common Living without Registered Marriage), 2011, Reg. No. XIP-3687.–<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.408151?positionInSearchResults=89&searchModelUUID=04edb6ea-e0ca-41c0-bf92-41db2f2c6a14>.– (Viewed on 10.04.2026).

33 The Draft of Law on Partnership (Common Living without Registered Marriage), 2004, Reg. No. IXP-3272.– <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.227530?positionInSearchResults=104&searchModelUUID=04edb6ea-e0ca-41c0-bf92-41db2f2c6a14>.– (Viewed on 10.04.2026).

violates the principle of *pacta sunt servanda*, enshrined in paragraph 1 of Article 135 of the Constitution, but it also creates a situation contrary to the provisions of paragraph 3 of Article 138 of the Constitution where the proper application and functioning of the Convention as a constituent part of the legal system of the Republic of Lithuania is not ensured”.³⁴

Having reviewed the jurisprudence of the European Court of Human Rights (ECtHR) and the European Court of Justice, as well as the Constitutional Courts of various states of European Union in this context, the Constitutional Court noted: “taking into account that, under the Constitution, the constitutional concept of the family is not confined solely to relationships created on the basis of marriage, but it may also encompass *de facto* family ties created on other grounds, it should be emphasized in the context of this constitutional justice case that, under the Constitution, *inter alia*, paragraphs 1 and 2 of Article 38 thereof, not only relationships created on the basis of marriage, but also other relationships of living together, must be protected and defended”.³⁵ Therefore, in the absence of appropriate legal regulation, the dignity, nondiscrimination, equality of these individuals, their rights to private and family life, are violated. The Court noted, “that the legal recognition and protection of couples who have not entered into marriage would not be ensured by providing solely for the possibility of concluding mutual agreements on cohabitation, since such agreements do not give due legal recognition to the said couples and do not ensure sufficient protection for their private and family life; for instance, such agreements cannot serve to agree on such important aspects of shared life as taxes, social security, inheritance, migration, etc.”³⁶ According to the ECtHR’s jurisprudence, the Member States of the Convention have a wide margin of appreciation to restrict the possibility of same-sex couples entering into marriage or regulate the form and content of legal recognition and protection of cohabitation.

However, according to the Court, legislature may not fail to ensure legal protection for such families. According to the Constitutional Court, “stereotypes existing in society cannot constitute constitutionally justified grounds for denying or limiting the fundamental rights or freedoms of a

34 The Constitutional Court of the Republic of Lithuania, Ruling 17 April 2025, No KT21-N5/2025, On the Compliance of Article 28 of the Law on the Approval, Entry into Force, and Implementation of the Civil Code of the Republic of Lithuania and Article 3.229 of the Civil Code of the Republic of Lithuania with the Constitution of the Republic of Lithuania.

35 Ibid.

36 Ibid.

particular person or groups of such persons in a democratic state under the rule of law. A legal regulation determined by prejudice, among others, against same-sex couples, would be incompatible with the Constitution, among others, with the concept of the family stemming from it, respect for the private and family life of a person and for his or her dignity, as well as with the values inherent in democratic society such as equality, pluralism, and tolerance”.³⁷ The Court recognized such inaction by the legislator as intolerable, violating the constitutional principles of the rule of law, responsible governance, legal certainty, legal security, and legitimate expectations. 24 years it could be consider as “an unjustifiably long period of time, clearly exceeding any possible reasonable time frame necessary to carry out law-making and other actions related to the entry into force of the law, the legislature has failed to fulfil its obligation, set out in Article 28 of the Law, to adopt a law regulating the procedure for the registration of partnerships, and it is unclear when this will be done”³⁸. Regarding same-sex cohabitation, the Constitutional Court stated that “by the legal regulation laid down in Article 3.229 of the Civil Code, under which only a man and a woman who wish to create a family may enter into a partnership, the legislature failed to implement the duty, arising from the Constitution, *inter alia*, paragraphs 1 and 2 of Article 38 thereof, to ensure that the relationships of all persons who have not entered into marriage but live together and maintain permanent or long-lasting family ties would be protected and defended in such a manner that the preconditions would be created for such families to function properly and that the rights and legitimate interests of such family members would be defended”.³⁹ In such a case, Article 28 of the Civil Code no longer applies, and the courts may fill this legal gap *ad hoc*, as has already been done, registering first the same sex cohabitation.⁴⁰

This and the previously mentioned rulings of the Constitutional Court demonstrate the consistent development of the concept of family and its legalization in the context of the needs of modern society. Although this

37 The Constitutional Court of the Republic of Lithuania, Ruling 17 April 2025, No KT21-N5/2025, On the Compliance of Article 28 of the Law on the Approval, Entry into Force, and Implementation of the Civil Code of the Republic of Lithuania and Article 3.229 of the Civil Code of the Republic of Lithuania with the Constitution of the Republic of Lithuania.

38 Ibid.

39 Ibid.

40 Perminas P. Around 20 same-sex couples seek partnership recognition in Lithuanian courts – association. 2025.08.11, LRT.– <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/2640367/around-20-same-sex-couples-seek-partnership-recognition-in-lithuanian-courts-association?srltid=AfmBOoqOYGMY1IAV8fEiHkl2KmBxEL7qF5Lcy777imsuGwKz8jjxxBEC.-> (Viewed on 10.04.2026).

constitutional interpretation is sufficiently defined, additional intervention by the legislator is nevertheless necessary in order to ensure legal clarity and consistent implementation of this constitutional value. Each recourse to a court renders the exercise of individual rights more onerous, as the duration of the legal process, financial burden and procedural uncertainty increase, which may limit the effective and prompt implementation of the right to a fair trial and deter people from defending their violated rights. Nevertheless, further intervention by the legislature is needed to ensure legal clarity and consistent implementation of the family as a constitutional value.

Conclusions

The modern concept of family is not limited to the institution of marriage, but also includes *de facto* relationships formed on other grounds, which are characterized by elements of stability, mutual support, and living together. Cohabitation, as a newer model of the family, can be implemented in various legal forms and should not pose additional, more difficult implementation conditions compared to marriage, as otherwise the principle of freedom of choice of individuals would be unreasonably restricted and preconditions for discrimination between different family forms would be created. Therefore, legal regulation should ensure that cohabitation relationships that correspond to the content of the family are recognized and protected proportionately, without violating the constitutional principles of equality and protection of private life.

The latest doctrine of the Constitutional Court demonstrates the development of the legalization of the concept of family and its relations in the context of cohabitation, also establishing the rights of same-sex persons to partnership. However, additional intervention by the legislature is needed to ensure legal clarity and consistent implementation and development of the family as a constitutional value.

KOPDZĪVE BEZ LAULĪBAS (PARTNERĪBA): TIESISKĀ REGULĒJUMA JAUTĀJUMI LIETUVAS TIESĪBĀS

Kopsavilkums

Kopdzīves bez laulības, ko dēvē arī par partnerību, tiesiskais regulējums jau ilgstoši ir viens no nozīmīgākajiem jautājumiem Lietuvas tiesībās. Lietuvas Republikas Civilkodeksā ir paredzēta partnerības reģistrācija, tomēr kopš 2000. gada nav pieņemts tiesību akts, kas noteiktu partnerības reģistrācijas kārtību. Neraugoties uz pieaugošu atzīšanu ārpus laulības pastāvošām kopdzīves attiecībām sabiedrībā, skaidra tiesiskā regulējuma un visaptveroša normatīvā ietvara neesamība joprojām rada grūtības gan kopdzīvē dzīvojošajiem partneriem, gan tiesību piemērošanas institūcijām.

Šajā rakstā analizēta pašreizējā kopdzīves bez laulības situācija Lietuvā, tostarp aplūkots jaunākais Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas 2025. gada 17. aprīļa nolēmums. Veicot šo analīzi, raksta mērķis ir sniegt ieguldījumu diskusijā par to, kā Lietuvas tiesībās būtu izveidojams efektīvs partnerības tiesiskais regulējums un kā tas būtu pielāgojams sabiedrības mainīgajām izpratnēm un vajadzībām attiecībā uz partnerību un kopdzīvi.

PhD Maryna Toporkova

Utena Higher Education Institution (Lithuania)

PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN SPORTS

INTELEKTUĀLĀ ĪPAŠUMA TIESĪBU AIZSARDZĪBA SPORTĀ

Keywords: *intellectual property in sports, objects of intellectual property rights, commercialization of sports activities, legal regulation of the sports industry.*

Atslēgvārdi: *intelektuālais īpašums sportā, intelektuālā īpašuma tiesību objekti, sporta aktivitāšu komercializācija, sporta nozares tiesiskais regulējums.*

Introduction

Today, sports are increasingly emerging as a sphere of sporting entertainment, show business, and related activities, encompassing sports broadcasting, sports sponsorship, the operation of sports infrastructure, the sports goods industry, sports equipment and supplies, and other segments of the sports industry.¹ Thus, sports are taking on the characteristics of an industry that combines creative, commercial, and organizational elements.

The commercial use of intellectual property rights related to sports is currently one of the most significant sources of funding for sports, athletic activities, and sporting events. The protection of intellectual property rights in the sports sector is now considered of the greatest importance, especially given the scale of commercial activities in this field.

The **relevance** of the chosen topic stems from the need for systematic theorization and conceptualization of the currently fragmented approaches to the legal protection and enforcement of intellectual property rights in the sports sector.

The **purpose** of this article is to analyze the objects of intellectual property rights in the field of sports, identify the characteristic features of

1 Hrytsenko O. Sport as a socio-economic phenomenon: Legal aspects.— Yurinkom Inter, 2021.

their legal regime, and identify the problems and prospects for improving the regulatory framework in Ukraine in this sphere.

To achieve this objective, the following tasks should be addressed:

- analyze the specific nature of sports as a sphere of legal regulation of intellectual property;
- examine the objects of intellectual property rights in the field of sports;
- identify the specific features of the exercise and protection of intellectual property rights in sports activities;
- examine the legal mechanisms for the transfer of rights to intellectual property objects between athletes, sports organizations, and other people.

A combination of general scientific and specialized **research methods** was applied to conduct the study, namely:

- the theoretical method – for analyzing scientific literature and regulatory documents;
- the systemic-structural method – for analyzing the system of intellectual property objects in the field of sports and the interrelationships between them;
- the formal-legal method – for studying the content of civil and sports law provisions governing the use of intellectual property objects.

Main Part

In Ukraine, the primary legislative acts governing intellectual property relations in the field of sports are the Civil Code of Ukraine² and the Law of Ukraine “On Physical Culture and Sports”.³ The Civil Code of Ukraine defines the basic concepts and establishes general norms for the legal regulation of intellectual property relations and the protection of the parties to these legal relations. At the same time, the Law of Ukraine “On Physical Culture and Sports” defines the principles for conducting sports activities, and Article 23 of this law stipulates that the National Olympic Committee of Ukraine, in accordance with the Olympic Charter, shall take measures to ensure the intellectual property rights of the International Olympic Committee.

In turn, Article 47 of the Law of Ukraine “On Physical Culture and Sports” establishes that extrabudgetary funds are used for the development of physical culture and sports, in particular from: enterprises, institutions,

2 Civil Code of Ukraine. № 435-IV, 2003.

3 Law on Physical Culture and Sports// Law of Ukraine of 24.12.93. № 3809-XII, 1994.

and organizations; associations of citizens; and individuals; financial and economic activities of physical culture and sports institutions; the use of intellectual property rights by physical culture and sports institutions, and organizers of physical culture, health, and sports events; and the conduct of the state sports lottery.

In the context of the active commercialization of sports, it is particularly important to clearly define the legal status of such objects as logos, trademarks, images of athletes, and audiovisual broadcasts of sporting events, as well as to establish mechanisms for the transfer and exercise of rights to these objects.⁴

The specificity of the sports sector as a subject-object area of regulation for the protection and enforcement of intellectual property rights is determined by such characteristics as:

- intersectionality;
- the extension of intellectual property protection to a wide range of objects not related to creative activity or the results of such activity.⁵

Intersectionality manifests itself in the fact that various objects of intellectual property rights and the legal relationships associated with them intersect and interact in complex ways. These are highly complex correlations and relationships of mutual interdependence.

For example, patent law in the sports sector stimulates further technological advancements, which in turn lead to the modernization of equipment and materials used in sports, while trademarks in the sports sector allow for better identification of sporting events, teams, players, and sports equipment and gear.

The interaction between different forms of intellectual property can be most clearly seen in the production of sports apparel and footwear. Patent law protects the technologies developed and used for their production, while trademarks are used to distinguish these brands of clothing or footwear from similar products by other manufacturers. Copyright protects all graphics and audiovisual works used to advertise sportswear or footwear.

It is important for sports organizations to note that they hold the copyright to logos created for them if there is a transfer of copyright to them from the artist or the company that fulfilled the commercial order to create such a logo.

4 Kotiuk, I. Commercialization of rights in sport: European experience// Law of Ukraine, Vol. 11, 2020, pp. 47–54.

5 Shtefan M. Legal foundations of intellectual property protection in sport.– Lira Publishing House, 2019.

If the organizer of a sporting event commissions a designer to create a logo for that event on a commercial basis, the copyright to such a logo belongs specifically to the designer who created it, as it is a creative and original work to which the artist has contributed.

Thus, the contract for the creation of such a sports event logo must include a provision transferring the copyright to it from the artist to the sports event organizer; otherwise, the sports organization will not be able to grant licenses for the use of this logo.

Audiovisual or photographic images of athletes and sports teams simultaneously serve as both objects of the rights of the persons who created these images to their copyrighted works and as objects of the intellectual property rights of the athletes and teams themselves.

The exclusive rights of organizers of sports competitions and other sporting events to the programs of such events sold during and prior to their holding, as well as to the announcement and publication of the results of such sports competitions and other sporting events, stem from the organizers' exclusive rights to the image and broadcast of these events. At the same time, the published results of sports competitions and other sporting events, the announcement of which is the exclusive right of the sports organizations that host them, are primarily a specific instance of the depiction of a sports competition but are simultaneously protected by copyright as a literary work.⁶ Individual sporting events may be offered as sports entertainment products, but more often, it is series of sporting events (championships, seasons of games, etc.).

Mixed forms of sports entertainment events may also be offered, in which the sports component is integrated to some extent with a purely entertainment product (entertainment event), for example, entertainment programs featuring athletes.

Criterion one is the ability to sell this product directly (through ticketing or by selling the right to watch broadcasts of events on television) or indirectly (through sponsorship, advertising, or the transfer of broadcasting rights). In most cases, a combination of several forms is employed.

Thus, it is reasonable to conclude that the specificity of the sports sector as a subject-object area of regulation for the protection of intellectual property rights is determined by its intersectionality – that is, by the fact that various objects of intellectual property rights intersect, and consequ-

6 Havryliuk I. Intellectual property in the sports industry// Scientific Notes of Kyiv National University of Trade and Economics, Vol. 3, 2022, pp. 115–121.

ently, the legal relationships associated with them intersect and interact in complex ways.

Based on an analysis of the provisions of Article 45 of the Law of Ukraine “On Physical Culture and Sports,” it can be concluded that the active use of various intellectual property rights objects occurs in the course of sports activities. Such objects include, in particular, the names and symbols of sporting events, audiovisual and photographic materials created during their conduct, as well as advertising materials that may contain the results of creative activity protected by copyright (advertising brochures, audiovisual works, images, musical compositions, illustrative materials, etc.). In addition, trademarks, as well as scientific, methodological, and artistic works created within the framework of physical culture and sports institutions, should be included among these objects.

An athlete’s sporting performance may be considered a subject of copyright and is subject to copyright protection and enforcement primarily in aesthetic and creative sports, provided that such a performance simultaneously meets the following conditions:

- it is based on a single creative performance concept and is linked to the realization of such a concept, characterized by a distinctly intellectual nature and subordinated to the goal of ensuring sporting spectacle and artistry; accordingly, the quality of such a performance cannot be assessed in absolute measurable units, but is subjectively (by judges) evaluated according to criteria of complexity, technical skill, coordination (if a group performance), and artistry;
- contain elements of an original choreographic work, pantomime, or theatrical art that are either predetermined or devised by the athlete (or their coach or another person and lawfully performed by the athlete), i.e., contains elements of other intellectual property objects subject to copyright.⁷

The athlete’s right to their own image represents a specific right, inherent to the field of sports, to a means of individualization of the athlete, determined by the result of a complex correlation between the right to a means of individualization of works and services, the right to dispose of one’s own image, and the right to privacy, adapted to the specificities of the sports sphere, and signifies the athlete’s legal claim to exercise exclusive control over any commercial use for advertising, marketing, or other

7 Boshytskyi Y. L., Masiuk V. I. Protection of athletes’ rights in the digital era// Intellectual Property, Vol. 2, 2023, pp. 33–39.

purposes (including in the media) of his or her name, image (graphic, photographic, or video depiction) of his or her physical appearance, including the face, in a visually recognizable angle or form, as well as audio recordings of their voice, depictions of their identifying gestures and other distinguishing features, and autographs; to object to and seek the cessation of the copying and distribution of such depictions without their specific and clearly expressed consent.⁸

A trademark of a sports organization or sports team is any original verbal, graphic (figurative), three-dimensional, or other designation (or combination thereof) of any color or combination of colors that creates and ensures a distinctive image (image) with the most meaningful and concise descriptive content, which is relatively easily recognized and identified (must ensure identification) by third parties as inextricably linked to this sports organization or sports team and reflects its sporting and business reputation as well as its sporting achievements and capabilities.⁹

Conclusions

Having analyzed the specifics of sports activities as a sphere of legal regulation of intellectual property relations, we have concluded that the sports sector is one of the most dynamic areas of intellectual property application, in which new forms of legal relations are emerging, driven by the commercialization of sports products and services.

Effective protection and use of intellectual property rights contribute to the development of sports, increases the investment attractiveness of sporting events, and ensures the financial stability of sports organizations.

Ukraine needs a systematic modernization of its legislation in line with international standards, including the codification of the specific legal regime for intellectual property in sports. Model contracts need to be developed to regulate relationships between athletes, competition organizers, and media partners regarding the transfer and use of intellectual property rights.

Particular attention should be paid to protecting athletes' image rights, as well as preventing the unauthorized use of their names and likenesses for commercial purposes. The development of a comprehensive legal framework for intellectual property in sports is a prerequisite for the integration of Ukrainian sports law into the European legal space.

8 Pogribnyi S. The right to an athlete's image: Legal aspects// Legal Science, Vol. 4, 2021, pp. 88–94.

9 Boshytskyi Y. L., Matsiuk V. I. Protection of athletes' rights in the digital era// Intellectual Property, Vol. 2, 2023, pp. 33–39.

INTELLEKTUĀLĀ ĪPAŠUMA TIESĪBU AIZSARDZĪBA SPORTĀ

Kopsavilkums

Sporta nozare ir viena no dinamiskākajām intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanas jomām, kur sporta produktu un pakalpojumu komercializācijas ietekmē veidojas jaunas tiesisko attiecību formas. Efektīva intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzība un izmantošana veicina sporta attīstību, palielina sporta pasākumu investīciju pievilcību un nodrošina sporta organizāciju finansiālo ilgtspēju.

Ukrainā ir nepieciešama sistemātiska tiesiskā regulējuma modernizācija atbilstoši starptautiskajiem standartiem, tostarp izstrādājot vienotu tiesisko regulējumu, kas noteiktu intelektuālā īpašuma tiesību īpatnības sporta jomā. Tāpat nepieciešams izstrādāt tipveida līgumus, lai reglamentētu tiesiskās attiecības starp sportistiem, sporta sacensību organizatoriem un mediju partneriem attiecībā uz intelektuālā īpašuma tiesību nodošanu un izmantošanu.

Īpaša uzmanība pievēršama sportistu tiesību uz savu tēlu aizsardzībai, kā arī viņu vārda un attēla neatļautas izmantošanas komerciāliem nolūkiem novēršanai. Visaptveroša intelektuālā īpašuma tiesiskā regulējuma izveide sporta jomā ir būtisks priekšnoteikums Ukrainas sporta tiesību integrācijai Eiropas tiesību telpā.

Mg. iur. Imants Lubāns
Juridiskā koledža (Latvija)
Bc. iur. Edgars Aļeņikovs

NETIEŠĀS CĒĻŅSAKARĪBAS KĀ KRITĒRIJA IEVIEŠANAS INDIKĀCIJAS PUBLISKO TIESĪBU NOZARĒ

INDICATIONS FOR THE INTRODUCTION OF INDIRECT CAUSATION AS A CRITERION IN PUBLIC LAW

Atslēgvārdi: tiesības, cēlonis, pierādījumi, valsts pārvalde, tiesiskā noteiktība, nodokļi.

Keywords: law, causation, evidence, public administration, legal certainty, tax.

Lai runātu par cēļņsakarībām un to veidiem, sākumā ir jāsaprot, kas ir tām par pamatu. Ar pilnīgu pārliecību var droši teikt, ka pamatā ir cēļņi un secīgi arī radušās sekas. Zinātnieki padziļināti ir devuši skaidrojumu tam, ka patiesā cēļņa fundamentāls jautājums ir kāpēc, tādējādi faktiski mēģinot atklāt šī jēdziena patieso dabu. Daži skaidro, ka pietiekama pamata prasība ir viens no svarīgākajiem kritērijiem cēļņsakarības noteikšanai. Tam ir liela nozīme arī procesuālajā praksē likumpārkāpumu izmeklēšanā dažādās tiesiskās realitātes sfērās. Līdz ar to cēļņsakarība ir nepastarpināta attiecība starp cēļņi un sekām. Sakarības var būt gan tiešas, gan netiešas, bet cēļņsakarība – tikai tieša. Šajā ziņā cēļņa cēļņis nav cēļņis attiecībā pret savu seku sekām.¹

Nemot vērā minēto, rodas jautājums, kas būtu jāņem par pamatu, lai izprastu jēdzienu *netiešā cēļņsakarība* publiskajās tiesībās un tieši piešķaroties Covid-19 krīzes kontekstā un uzņēmumiem apgrozāmo līdzekļu plūsmas nodrošināšanai.

Civiltiesību nozarē tiesībzinātnieki jau pirms vairākiem gadiem ir snieguši savu vērtējumu par cēļņsakarībām, kas rodas un ir konstatējamās ikdienas situācijās (sadzīvē). Piemēram, cēļņiskā sakara būtības aspektā

1 Vedins I. Zinātne un patiesība. – Rīga: Avots, 2008, 303. lpp.

Latvijas civiltiesību zinātnē cēloniskā sakara daba raksturota kā objektīva, kas ir raksturīgs visām doktrīnām (testiem) cēloniskā sakara konstatēšanai.² Var piekrist Mantrova kunga norādītajam, ka pretēji padomju civiltiesībām, kurās tika nošķirts cēloniskais sakars kā objektīva kategorija no vainas kā subjektīvās kategorijas, Eiropas civiltiesībās šāds pretnostatījums nebūtu pamatots, jo vaina kā atbildības priekšnoteikums civiltiesībās arī pamatojas uz objektīviem kritērijiem, t.sk. Latvijas civiltiesībās – uz krietna un rūpīga saimnieka kritēriju.

Te raksta autori nonāk pie likumsakarīga jautājuma par to, kā vērtēt cēlonisko sakarību administratīvajās tiesībās, kad tiesisko attiecību ietvarā ir runa par vainas komponenti, vai nu no valsts kā tiesību subjekta puses vai arī no privātpersonas puses. Tamdēļ ir svarīgi pieskarties jautājumam, vai administratīvajās tiesībās (administratīvā procesa ietvarā) ir iespējas precīzi vilkt robežu starp tiešo un netiešo cēloņsakarību, ja nav runa par likumpārkāpumu, bet gan par privātpersonas – komersanta pienākumu izpildi, ievērojot normatīvā akta prasības, radot sev labvēlīgu stāvokli iepretim citu komersantu vienlīdzīgam statusam un tiesiskajai noteiktībai kā tādai plašākā izpratnē.

Autori vēlas izprast noteiktu Ministru kabineta (turpmāk – MK) noteikumu kā tiesību normas piemērošanas aspektus, ņemot vērā cēloniskās sakarības aspektu kontekstā ar tiesību principu nozīmi arī konkrētas lietas izskatīšanā. Augstākās tiesas (Senāta) Administratīvo lietu departaments (turpmāk – Augstākā tiesa) 2025. gada 23. decembrī nāca klajā ar negaidītu spriedumu, kurā iezīmējas pirmās indikācijas par netiešo cēloņsakarību koncepta ieviešanu administratīvajās tiesībās. Šajā lietā Augstākā tiesa vērtēja strīdu par valsts atbalsta piešķiršanu Covid-19 krīzes laikā – konkrēti, par darba devēja tiesībām saņemt algu subsīdiju un apgrozāmo līdzekļu atbalstu saskaņā ar MK noteikumiem Nr. 675³ un Nr. 676⁴. Strīda centrā bija jautājums, kā interpretēt kritēriju, ka ieņēmumu vai apgrozījuma kritumam jābūt “saistītam ar saimnieciskās darbības ierobežojumiem”.

Izskatot minēto lietu, Augstākā tiesa pakāpeniski nonāca pie secinājuma, ka normās lietotais formulējums saistīts ar saimnieciskās darbības

2 Mantrovs V. Cēloniskā sakara izpratnes jautājumi civiltiesību kontekstā// Jurista Vārds, Nr. 13, 2016.

3 Noteikumi par atbalsta sniegšanu nodokļu maksātājiem to darbības turpināšanai: Ministru kabineta noteikumi Nr. 675 (pieņemti 10.11.2020.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 222A (16.11.2020.).

4 Noteikumi par atbalstu Covid-19 krīzes skartajiem uzņēmumiem apgrozāmo līdzekļu plūsmas nodrošināšanai: Ministru kabineta noteikumi Nr. 676 (pieņemti 10.11.2020.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 222A (16.11.2020.).

ierobežojumiem nav reducējams tikai uz tiešu cēloņsakarību. Šāds secinājums balstīts vairākos argumentos:

- **Gramatiskā interpretācija:** normās nav lietots vārds tieši, kas nozīmē, ka likumdevējs apzināti nav ierobežojis cēloņsakarības veidu tikai ar tiešu iedarbību.
- **Teleoloģiskā interpretācija:** atbalsta mērķis bija aptvert plašu ekonomikas dalībnieku loku, ne tikai tos, kuriem darbība tika formāli aizliegta.
- **Sistēmiskā interpretācija:** ņemta vērā gan iepriekšējā Senāta judikatūra, gan Eiropas Komisija lēmumos lietotā pieeja, kur uzsvērtā “saikne” ar ierobežojumiem, nevis to tieša piemērošana konkrētam uzņēmumam.

Rezultātā Augstākā tiesa atzina, ka cēloņsakarība starp ierobežojumiem un apgrozījuma kritumu var būt arī netieša jeb pastarpināta, piemēram, situācijās, kad uzņēmuma darbību ietekmē citu tirgus dalībnieku ierobežošana vai vispārējs ekonomiskās aktivitātes samazinājums.

Konkrētā lieta ir nozīmīga ar to, ka tajā faktiski tiek sperts viens no pirmajiem soļiem administratīvajās tiesībās Latvijā, skaidri atzīstot netiešas cēloņsakarības nozīmi publisko tiesību attiecībās. Senāts ne tikai paplašina konkrēto atbalsta normu tvērumu, bet arī iezīmē plašāku pieeju cēloņsakarības vērtēšanai – prom no striktas, formālas tiešuma prasības uz elastīgāku, ekonomiskajai realitātei atbilstošu analīzi.

Tāpat Augstākā tiesa, vērtējot arī MK noteikumu Nr. 675 2. un 3.2. punktā norādītās frāzes saistīts ar saimnieciskās darbības ierobežojumiem, secināja, ka ar noteiktiem saimnieciskās darbības ierobežojumiem, kas saistīti ar epidemioloģiskās drošības pasākumiem Covid-19 infekcijas izplatības ierobežošanai, jāsaprot arī cita veida saimnieciskās darbības ierobežojumi, kas tieši vai netieši jeb pastarpināti var ierobežot atbalsta prasītāja saimniecisko darbību.

Ievērojot Augstākās tiesas paustās atziņas, secināms, ka atbalsta saņemšanas priekšnoteikums nav reducējams tikai uz gadījumiem, kad komersanta darbība ar normatīvo aktu ir tieši aizliegta vai apturēta. Pietiek konstatēt cēloņsakarību starp valstī noteiktajiem ierobežojumiem Covid-19 izplatības ierobežošanai un konkrētā pretendenta apgrozījuma kritumu, arī tad, ja šī saikne izpaužas netieši, piemēram, ar klientu plūsmas samazināšanos, sadarbības partneru darbības ierobežošanu vai tirgus pieprasījuma būtisku kritumu. Ņemot vērā iepriekš minēto, autori secina, ka pēc būtības šāds Augstākās tiesas secinājums varētu radīt vienlīdzības principa pārkā-

pumu, izpildvaras darbības nenoteiktību, paplašinātu tiesību normas interpretāciju, kā arī radīt būtisku tiesiskās noteiktības un tiesiskās palāvības principa apdraudējumu.

Paplašinot MK noteikumu Nr. 676 4.2.1. apakšpunkta interpretāciju tādējādi, ka atbalsts piešķirams arī gadījumos, kad apgrozījuma kritums ir netieši saistīts ar saimnieciskās darbības ierobežojumiem, faktiski tiek paplašināts tiesību normas tvērums ārpus tās gramatiskās un sistēmiskās izpratnes robežām. Šāda interpretācija, autoru ieskatā, var radīt situāciju, kurā atbalsta saņēmēju loks tiek paplašināts ārpus normatīvā regulējuma sākotnēji paredzētā mērķa un apjoma. Tādējādi tiek apdraudēts vienlīdzības princips, jo personām salīdzināmās situācijās var tikt piemēroti atšķirīgi kritēriji atkarībā no interpretācijas pieejas konkrētajā lietā. Vienlaikus izpildvarai, šajā gadījumā Valsts ieņēmumu dienestam (turpmāk – VID), tiek radīta nenoteiktība par tiesību normas piemērošanas robežām, kas var novest pie atšķirīgas administratīvās prakses veidošanās un turpmākiem tiesiskiem strīdiem.

Paplašināta interpretācija, kas balstīta uz netiešas cēloņsakarības atzīšanu bez skaidri definētiem kritērijiem (netieša saistība), rada risku subjektīvai vērtēšanai no vienas puses izpildvarai un tiesu varai un no otras puses privātpersonai, tādējādi mazinot tiesību normas prognozējamību, kas, savukārt, ir pretrunā labas pārvaldības principam un tiesību sistēmas iekšējai konsekvencei. Autoru ieskatā tāda interpretācija ne tikai pārsniedz normatīvā regulējuma robežas, bet arī rada sistēmiskas sekas tiesību piemērošanā, kas var ietekmēt gan budžeta līdzekļu izlietojuma kontroli (var skart valsts fiskālās intereses), gan vienveidīgas administratīvās prakses nodrošināšanu nākotnē.

Analizējot Augstākās tiesas judikatūrā iezīmēto pieeju netiešas cēloņsakarības atzīšanai, būtiski ir izvērtēt šīs interpretācijas atbilstību tiesību normu mērķim un pamatprincipiem. Pirmkārt, normatīvā akta mērķis un tvērums ir nosakāms, ievērojot tā gramatisko, sistēmisko un teleoloģisko interpretāciju kopsakarā ar regulējuma pieņemšanas kontekstu. MK noteikumi Nr. 676 tika izdoti, lai sniegtu mērķētu atbalstu konkrētai komersantu grupai, kuru saimnieciskā darbība bija tieši ierobežota ar epidemioloģiskās drošības pasākumiem. Paplašinot interpretāciju uz netiešiem un pastarpinātiem ekonomiskiem apstākļiem, faktiski tiek radīts jauns atbalsta piešķiršanas kritērijs, kas normatīvajā regulējumā nav skaidri formulēts. Otrkārt, tiesību normas piemērošanā būtiska nozīme ir tiesiskās noteiktības principam. Sabiedībai ir jāspēj saprātīgi paredzēt savu tiesību un pienāku-

mu apjomu, kā arī valsts rīcību konkrētā situācijā. Ja atbalsta piešķiršanas priekšnoteikumi tiek paplašināti ar interpretācijas palīdzību, neparedzot skaidrus un objektīvus kritērijus netiešas cēloņsakarības konstatēšanai, tiek mazināta tiesību normas prognozējamība un vienveidīga piemērošana, kas savukārt nav savienojams ar demokrātiskas tiesiskas valsts pamatprincipiem, tostarp tiesiskās noteiktības un tiesiskās palāvības principu. Turklāt vienlīdzības principa kontekstā jāņem vērā, ka komersanti, kuru apgrozījuma kritums radies vispārējas ekonomiskās situācijas pasliktināšanās rezultātā, bet kuru darbība nav bijusi tieši ierobežota, var nonākt salīdzināmā situācijā ar tiem, kam piemēroti tieši aizliegumi. Ja kritēriji netiek skaidri nošķirti, pastāv risks, ka līdzīgās situācijās esošas personas tiks vērtētas atšķirīgi atkarībā no pierādījumu interpretācijas un iestādes vai tiesas izvērtējuma.

Autori pievienojas VID paustajai nostājai, ka tiesību normas interpretācijai jābalstās uz skaidri nosakāmiem un objektīvi pārbaudāmiem kritērijiem, kas ļauj konstatēt tiešu un nepārprotamu saikni starp konkrēto valsts noteikto ierobežojumu un pretendenta apgrozījuma kritumu. Pretējā gadījumā tiek radīts risks tiesību normas tvēruma nepamatotai paplašināšanai, kas var ietekmēt gan administratīvās prakses stabilitāti, gan sabiedrības uzticēšanos tiesību sistēmai kopumā. Ievērojot minēto, autori izdalīs katru konstatēto tiesību normas piemērošanas neatbilstību un secīgi sniegs par to juridisko vērtējumu.

Vienlīdzības principa pārkāpums

Vispirms autori uzskata par nepieciešamu īsi iezīmēt vienlīdzības principa saturu, lai lasītājam būtu skaidra izpratne par turpmāk analizējamo problemātiku. Vienlīdzības princips nosaka, ka pastāvot vienādiem faktiskajiem un tiesiskajiem lietas apstākļiem, iestāde un tiesa pieņem vienādus lēmumus (pastāvot atšķirīgiem faktiskajiem vai tiesiskajiem lietas apstākļiem, – atšķirīgus lēmumus) neatkarīgi no administratīvā procesa dalībnieku dzimuma, vecuma, rases, ādas krāsas, valodas, reliģiskās pārliecības, politiskajiem vai citiem uzskatiem, sociālās izcelšanās, tautības, izglītības, sociālā un mantiskā stāvokļa, nodarbošanās veida un citiem apstākļiem.⁵

Vienlīdzība ir viena no fundamentālākajām pamattiesībām un izriet tieši no vispārējā taisnīguma principa, kas Rietumu civilizācijā ir tiesību idejas galvenais avots. Latvijā tiesiskās vienlīdzības princips (un tā abi ele-

5 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 6. pants// Latvijas Vēstnesis, Nr. 164 (14.11.2001.).

menti – līdztiesības princips un diskriminācijas aizliegums) kā konstitucionāla ranga pamattiesību norma ir noteikts Latvijas Republikas Satversmes 91. pantā: “Visi cilvēki ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.” Tiesiskās vienlīdzības principu vai tā elementus nosaka arī Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 14. pants, Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 2. panta pirmā daļa, 3. pants un 24. pants, Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 2. pants, Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 20.–26. panti un citi starptautiski cilvēktiesību dokumenti.⁶

Tāad vienlīdzības princips prasa, lai salīdzināmās situācijās esošas personas tiktu vērtētas vienādi, savukārt atšķirīga attieksme būtu pieļaujama tikai tad, ja tai ir objektīvs un saprātīgs pamats, kas izriet no konkrēto situāciju būtiskām atšķirībām. Vienlaikus šis princips aizliedz arī nepamatotu vienādošanu, proti, gadījumos, kad personu faktiskie vai tiesiskie apstākļi būtiski atšķiras, tām nevar piemērot identisku pieeju. Līdz ar to vienlīdzības princips kalpo kā kritērijs taisnīgai un konsekventai tiesību normu piemērošanai, nodrošinot, ka valsts institūciju rīcība nav patvaļīga un ka līdzīgos gadījumos tiek sasniegti līdzvērtīgi rezultāti. Tieši šajā kontekstā vērtējama turpmāk aplūkotā situācija.

Kā jau izskatāmā lietā tika konstatēts, pieteicējas ieņēmumu samazinājums nav radies kā valsts noteikto ierobežojumu tiešas sekas, jo pieteicējai tiešā veidā nebija liegts sniegt transporta nomas pakalpojumus, to sniegšana nebija būtiski ierobežota (neviens tiesību norma nenoteica šādu ierobežojumu). Pielāgojoties noteiktajām prasībām, pieteicējai bija iespēja strādāt un gūt ienākumus. Pie šiem apstākļiem, zemākās tiesas instance secināja, ka pieteicējas lēmums nemainīt savā saimnieciskajā darbībā komercdarbības virzienus ir saistīts ar pieteicējas subjektīviem apsvērumiem. Proti, ja saimnieciskās darbības veicējs uz jauniem ekonomikas izaicinājumiem reaģēja pasīvi, tad tam nevarēja rasties paļāvība, ka uz vispārējās krīzes fona valsts sniegs tam atbalstu, lai pārvarētu situāciju un sagaidītu līdzšinējo tirgus apstākļu atjaunošanos.

Augstākās tiesas secinājumi, ka šādā gadījumā ir vērtējami netieši apstākļi, noved pie tā, ka pie šādas pieejas uzņēmēji tiek nostādīti nevienlīdzīgā situācijā, tādējādi pārkāpjot viena no pašām fundamentālākajām pamattiesībām, proti, vienlīdzības principu. Komersanti, kuri, reaģējot uz ārkārtas situāciju un tirgus pieprasījuma izmaiņām, aktīvi pielāgoja savu

6 Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa/ autoru kolektīvs Dr. iur. J. Briedes zin. red.– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 127. lpp.

saimniecisko darbību – pārskatīja izmaksu struktūru, paplašināja vai mainīja pakalpojumu klāstu, meklēja jaunus sadarbības partnerus vai tirgus segmentus – faktiski tiek nostādīti mazāk labvēlīgā situācijā, nekā tie komersanti, kuri izvēlējās saglabāt esošo komercdarbības modeli bez būtiskām izmaiņām (tātad, reaģēt pasīvi vai nereaģēt vispār) un paļāvās uz valsts finansiālo atbalstu. Šādā situācijā atbalsts faktiski tiek piešķirts arī par komersanta pasīvu rīcību, nevis par objektīvu un no komersanta grības neatkarīgu valsts noteiktu ierobežojumu tiešām sekām. Tas nozīmē, ka vienādos tirgus apstākļos esoši uzņēmēji tiek vērtēti atšķirīgi jeb nevienlīdzīgi atkarībā no tā, vai tie ir pielāgojušies vai nav pielāgojušies jaunajiem apstākļiem. Turklāt šāda interpretācija rada situāciju, kurā komersantam, kurš aktīvi rīkojies un mazinājis apgrozījuma kritumu, atbalsts var netikt piešķirts, jo kritums nav sasniedzis noteikto sliekšni, bet komersantam, kurš nav veicis pielāgošanās pasākumus, atbalsts tiek piešķirts. Tādējādi tiek radīts nevienlīdzīgs rezultāts, kas neatbilst vienlīdzības principa, kā fundamentālo pamattiesību būtībai un neatbalsta godprātīgu un aktīvu saimniecisko rīcību.

Tādējādi autoru pārdomas noved līdz tam, ka netiešas ietekmes atzīšana bez skaidras robežas starp valsts noteikto ierobežojumu sekām un komersanta paša uzņēmējdarbības lēmumu sekām deformē atbalsta mehānisma mērķi un rada objektīvu risku nevienlīdzīgai attieksmei pret salīdzināmās situācijās esošiem komersantiem. Secīgi, autoru ieskatā, rodas sekojoša problemātika, kas izpaužas kā izpildvaras darbības nenoteiktība.

Izpildvaras darbības nenoteiktība

Izpildvaras darbības nenoteiktība ir plašs un daudzslāņains jēdziens, kas var izpausties dažādos veidos – gan kā tiesību normu neskaidrība, gan kā to interpretācijas robežu trūkums, gan kā neprognozējama vai nevienveidīga administratīvā prakse. Tā aptver situācijas, kurās tiesību normas piemērotājam nav pietiekami skaidru kritēriju vai vadlīniju, lai konsekventi pieņemtu vienādus lēmumus līdzīgos faktiskajos apstākļos. Tomēr izskatāmajā gadījumā šis jēdziens konkretizējams šaurāk.

Autoru ieskatā konkrētajā situācijā izpildvaras darbības nenoteiktība izpaužas tādējādi, ka VID, kā tiesību normas piemērotājam, ņemot vērā Augstākās tiesas atziņas par netiešas cēloņsakarības pieļaujamību, tiek radīts precedents, kura ietvaros līdzīgās faktiskajās situācijās regulējums var tikt piemērots atšķirīgi, atkarībā no dažādu ārējo faktoru interpretācijas. Kā izriet no turpmāk analizējamā, jēdziens *netieša saistība* pats par sevi ir

plašs un elastīgs, un, nepastāvot skaidriem un objektīvi pārbaudāmiem kritērijiem, tas var aptvert faktiski jebkādu ekonomisku ietekmi, kas saistāma ar vispārējo epidemioloģisko situāciju. Vienaļikus arī Augstākā tiesa, atzīstot šādas netiešas cēloņsakarības nozīmi, nav konkretizējusi tās robežas tādā apmērā, lai tās būtu praktiski viennozīmīgi piemērojamas.

Rezultātā izpildvarai zūd skaidrs priekšstats par to, kādos gadījumos šāda netieša saikne ir juridiski pietiekama, kas nozīmē, ka līdzīgos faktiskajos apstākļos iespējama atšķirīga pieeja – atkarībā no pierādījumu vērtējuma, interpretācijas intensitātes vai pat konkrētā lietas izskatītāja skatījuma. Tieši šāds stāvoklis raksturo izpildvaras darbības nenoteiktību minētajā lietā, radot risku nevienveidīgai administratīvajai praksei un turpmākiem tiesiskiem strīdiem. Secīgi rodas sekojoša problemātika, kas izpaužas kā tiesiskās noteiktības un tiesiskās paļāvības principa apdraudējums.

Tiesiskās noteiktības un tiesiskās paļāvības principa apdraudējums

Privātpersona var paļauties uz to, ka iestādes rīcība ir tiesiska un konsekventa. Iestādes kļūda, kuras pieļaušanā privātpersona nav vainojama, nedrīkst radīt privātpersonai nelabvēlīgas sekas.⁷

Tiesiskās paļāvības aizsardzības princips ir attīstījies no taisnīguma principa. Tas sakņojas arī konstitucionālajā tiesiskās valsts principā, kas attiecībās ar privātpersonām no pārvaldes prasa konsekvenci, pārrēdzamību un noteiktību.⁸ Tiesiskās paļāvības aizsardzības princips no procesuālā aspekta attiecas uz iepriekš pieņemtu lēmumu vai veiktu rīcību. Saskaņā ar šo principu iestādēm ir jābūt pastāvīgām jeb konsekventām savā rīcībā, tādā veidā respektējot paļāvību, kas personām varēta rasties [..].⁹

Izskatāmajā gadījumā, autori norāda, ka netiešas cēloņsakarības kritērija neskaidrība tiešā veidā apdraud tiesiskās noteiktības un tiesiskās paļāvības principu īstenošanu. Ja tiesību normas piemērošanas robežas nav skaidri definētas, tiesību subjekti nevar paredzēt, kādos apstākļos un kādā apjomā viņu rīcība vai faktiskā situācija tiks atzīta par atbilstošu normatīvajām prasībām. Šāda nenoteiktība ir pretrunā ar tiesiskās valsts pamatprincipiem, kas prasa, lai tiesību normas būtu skaidras, saprotamas un piemērojamas vienveidīgi.

7 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 10. pants// Latvijas Vēstnesis, Nr. 164 (14.11.2001.).

8 Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa/ autoru kolektīvs Dr. iur. J. Briedes zin. red.– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 165. lpp.

9 Turpat.

Tiesiskās noteiktības princips paredz, ka personai ir jāspēj saprātīgi prognozēt valsts institūciju rīcību un savas tiesības konkrētā regulējuma ietvaros. Ja netiešas saistības kritērijs nav konkretizēts, komersants nevar objektīvi izvērtēt, vai tā apgrozījuma kritums tiks atzīts par pietiekami saistītu ar normatīvajiem ierobežojumiem. Tas rada situāciju, kurā tiesību subjekts nevar paļauties uz stabilu un konsekventu valsts pārvaldes praksi.

Savukārt tiesiskās pašlāvības princips nosaka, ka persona var paļauties uz to, ka valsts iestādes rīkosies konsekventi un nepārkāps iepriekš radīto priekšstatu par tiesību normu piemērošanu. Ja kritēriji ir tik plaši un nenoteikti, ka to piemērošanas rezultāts kļūst atkarīgs no subjektīva vērtējuma, tiek radīts risks, ka līdzīgos faktiskajos apstākļos tiks pieņemti atšķirīgi lēmumi. Tas ne tikai mazina uzticēšanos valsts pārvaldei, bet arī rada pamatu turpmākiem tiesiskiem strīdiem un apgrūtina stabilas un vienveidīgas administratīvās prakses nodrošināšanu. Normatīvā regulējuma interpretācijai ir jānodrošina pietiekama skaidrība un prognozējamība, lai izpildvara varētu īstenot savas funkcijas tiesiski, konsekventi un atbilstoši labas pārvaldības principiem. Ja šādas robežas netiek noteiktas, netiešas cēloņsakarības kritērija piemērošana kļūst ne tikai neskaidra, bet arī potenciāli patvaļīga, kas nav savienojams ar tiesiskās noteiktības un tiesiskās pašlāvības principu saturu.

Secinājumi

Netiešās cēloņsakarības kritērija ieviešana Augstākās tiesas judikatūrā, lai arī vērsta uz elastīgāku un ekonomiskajai realitātei pietuvinātu pieeju, vienlaikus rada būtiskus sistēmiskus riskus tiesību piemērošanā. Nepastāvēt skaidri definētiem un objektīvi pārbaudāmiem kritērijiem, šāds paplašināts interpretācijas modelis var novest pie tiesību normas tvēruma nekontrolētas paplašināšanas, nevienveidīgas administratīvās prakses, kā arī palielināta subjektīvisma gan izpildvaras, gan tiesu darbībā.

Rezultātā tiek apdraudēti tiesiskās noteiktības, tiesiskās pašlāvības un vienlīdzības principi, kas ir demokrātiskas tiesiskas valsts pamats. Līdz ar to netiešās cēloņsakarības atzīšana bez skaidrām robežām un piemērošanas kritērijiem nav uzskatāma par pietiekami drošu instrumentu stabilas un prognozējamās tiesību sistēmas nodrošināšanai, un tās turpmākai attīstībai judikatūrā nepieciešami būtiski precizējumi.

INDICATIONS FOR THE INTRODUCTION OF INDIRECT CAUSATION AS A CRITERION IN PUBLIC LAW

Summary

Although the introduction of the criterion of indirect causation in the case law of the Supreme Court aims to foster a more flexible approach closer to economic reality, it simultaneously creates significant systemic risks in the application of the law. In the absence of clearly defined and objectively verifiable criteria, such an expanded model of interpretation may lead to an uncontrolled expansion of the scope of legal norms, inconsistent administrative practice, and increased subjectivism in the operation of both the executive branch and the judiciary.

Consequently, the principles of legal certainty, legitimate expectations, and equality, which constitute the foundation of a democratic state governed by the rule of law, are endangered. Therefore, the recognition of an indirect causation without clear boundaries and application criteria cannot be considered a sufficiently reliable instrument for ensuring a stable and predictable legal system, and its further development in case law would require substantial clarification.

II

**ABSOLVENTU
UN
STUDENTU
RAKSTI**

Krista Dambē

Zinātniskais vadītājs: *Mg. iur. Nikolajs Ozoliņš*

Juridiskā koledža (Latvija)

ADMINISTRATĪVĀ ATBILDĪBA DZĪVNIĒKU LABTURĪBAS NOTEIKUMU PĀRKĀPŠANAS GADĪJUMOS ADMINISTRATIVE LIABILITY FOR VIOLATIONS OF ANIMAL WELFARE REQUIREMENTS

Atslēgvārdi: *mājas (istabas) dzīvnieks, dzīvnieku aizsardzība, dzīvnieku labturība, dzīvnieku turēšanas noteikumi.*

Keywords: *companion animal, animal protection, animal welfare, animal keeping regulations.*

Ievads

Dzīvnieku aizsardzības izpratne balstās uz piecām brīvībām jeb piecām dzīvnieku tiesībām, tiesību pamatprincipiem, kas jānodrošina dzīvniekam. Pirms izvēlēties sev mājdzīvnieku, nopietni jāapsver, kādu to vēlies, jo mājdzīvnieki ir dažādi un katram vajag savu pieeju. Mājdzīvnieks, kas tiek turēts terārijā vai akvārijā, neprasīs tik daudz laika un uzmanības, kā dzīvnieks, kas dzīvo telpā kopā ar cilvēku. Vispirms ir jāizvērtē savas iespējas: laiks un uzmanība, ko tam veltīt, finanšu līdzekļi, jo dzīvnieka aprūpe, veterinārmedicīniskie pakalpojumi, arī pārtikas un higiēnas līdzekļu nodrošināšana prasīs atbilstošus tēriņus.

Tiesību normas ietver vairākus mājas (istabas) dzīvnieku labturības un turēšanas noteikumus. Šai rakstā autore padziļināti pievērsīsies mājas (istabas) dzīvnieka – suņa labturības prasību ievērošanai. Jāpiekrīt rakstnieces Regīnas Ezeras teiktajam, ka suns ir ievērojamākais, pilnīgākais un derīgākais ieguvums, pie kāda cilvēks jebkad ir ticis un vispār – suns cilvēku dara labu.¹ Taču nereti suns ir tas dzīvnieks, kas saimnieka nepienācīgas vai nepareizas audzināšanas dēļ var radīt kaitējumu ne tikai dzīvniekiem, bet arī cilvēkiem.

1 Ezera R. Cilvēkam vajag suni.– Rīga: Zvaigzne ABC, 1975, 33. lpp.

Dzīvnieku labturību regulējošie normatīvie akti

Dzīvnieku labturības vispārīgās prasības nosaka Dzīvnieku aizsardzības likums (turpmāk – DzAL), Veterinārmedicīnas likums (turpmāk – VetL), Eiropas Padomes konvencijas, arī virkne Ministra kabineta (turpmāk – MK) noteikumu, kuros ietverti nosacījumi, kādi jāievēro saimniekam, lai dzīvnieks būtu aizsargāts no fiziskām un emocionālām ciešanām, un cilvēki uzņemtos atbildību par sava dzīvnieka labturību. Par to, kāds normatīvais akts ir jāievēro par konkrētu dzīvnieku, ir atkarīgs no izvēlēta dzīvnieka veida un sugas, jo tie ir piemērojami atšķirīgi. Ar vispārīgajām prasībām par dzīvnieku labturību un normatīvo aktu bāzi var iepazīties Zemkopības ministrijas tīmekļa vietnē.²

No 2000. gada spēkā ir Dzīvnieku aizsardzības likums, kas nosaka vispārējas personu tiesības un pienākumus dzīvnieku labturības un aizsardzības jomā. Uz minētā likuma pamata 2001. gadā tika izdots Veterinārmedicīnas likums, kas regulē dzīvnieku infekcijas slimību profilaksi un apkarošanu. DzAL 10. panta 2. punkts nosaka dzīvnieka īpašnieka jeb turētāja tiesības un pienākumus, savukārt, VetL 25. panta 11. punkts – valsts veterinārās uzraudzības objektu reģistrācijas kārtību. Pamatojoties uz augstākminētajiem likumiem, 2006. gadā tika izdoti MK noteikumi Nr. 266 “Labturības prasības mājās (istabas) dzīvnieku turēšanai, tirdzniecībai un demonstrēšanai publiskās izstādēs, kā arī suņa apmācībai”, kas noteica dzīvnieka īpašnieku un turētāju tiesības un pienākumus.³ Minētie MK noteikumi zaudēja spēku 2024. gada 1. jūlijā, to vietā stājās MK noteikumi Nr. 411 “Mājas (istabas) dzīvnieku labturības un aizsardzības noteikumi” (pieņemti 2024. gada 25. jūnijā un izdoti saskaņā ar DzAL 16.¹ pantu). Minētais pants nosaka gadījumus, kad ir atļauts piesiet suni, arī prasības par mājas (istabas) dzīvnieku turēšanas vietu, dzirdināšanu, pārvadāšanu, fiziskām aktivitātēm, piedalīšanos publiskās izstādēs, tostarp noteikumus, kuri jāievēro dzīvniekam, atrodoties ārpus sava īpašuma teritorijas. Suņu saimniekam ir jānodrošina normatīvajos aktos noteikto suņa apzīmēšanas un reģistrācijas prasību izpilde.

Vairākas Latvijas pašvaldības ir izvēlējušās savā novadā ieviest noteikumus, nosakot dažādus ierobežojumus, kas attiecas uz mājdzīvniekiem un to atrašanos publiskās vietās. Saistošie noteikumi nosaka prasības mājas (istabas) dzīvnieku turēšanai novadā, dzīvnieku īpašnieka un turētāja tiesības un pienākumus, atbildību par noteikumu neievērošanu, kā arī

2 Dzīvnieku labturība.– <https://www.zm.gov.lv/lv/dzivnieku-labturiba>.– (Sk. 21.06.2024.).

3 Labturības prasības mājās (istabas) dzīvnieku turēšanai, tirdzniecībai un demonstrēšanai publiskās izstādēs, kā arī suņa apmācībai: Latvijas Republikas Ministra kabineta noteikumi Nr. 266 (pieņemti 04.04.2006.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 58 (11.04.2006.).

klaiņojošo dzīvnieku izķeršanas kārtību attiecīgajā novadā. Ar pašvaldības saistošajiem noteikumiem “Par mājas (istabas) dzīvnieku turēšanu attiecīgajā novadā” iedzīvotāji var iepazīties tiesību aktu portālā www.likumi.lv vai arī attiecīgās pašvaldības tīmekļa vietnē.⁴

Dzīvnieku labturības prasību noteikumi jeb pamatprincipi ir uzskaitīti MK noteikumos Nr. 411, nosakot vispārīgus jautājumus, kas obligāti jāievēro dzīvnieka īpašniekam un/vai valdītājam. Noteikumi nosaka prasības, tā lai tās atbilstu fizioloģiskajām un etoloģiskajām vajadzībām, kā arī atbilstu sugai, šķirnei, vecumam, proti:

1. jābūt brīvai piekļuvei pie dzeramo ūdeni tam paredzētā traukā, kā arī jānodrošina, lai šis trauks būtu tīrs un, lai to nevarētu apgāzt;
2. jānodrošina pilnvērtīgu barību, ne retāk kā 1 reizi dienā, kā arī pēc ēšanas nodrošināt barības trauku tīrību (barību uzglabāt ievērojot dzīvnieku barības ražotāja nosacījumus);
3. jānodrošina fiziskas aktivitātes un brīvu kustību, proti, jādodas pastaigās ne retāk kā 2 reizes diennaktī un ne īsāk par 30 min., jāspēlējas, kā arī jāvelta laiks, lai sunim iemācītu uzvedības pamatelementus, piemēram, apgriešanos, stāvēšanu uz pakalējām, apgulšanos, astes luncināšanu;
4. izmantojot kādu no sunim pieejamajiem aksesuāriem, piemēram, uzpuņi, iemauktu, kakla siksnu, ir jāapzinās, ka tā ir jāizvēlas pietiekami plata un bez asumiem, lai dzīvnieks netiktu žņaugts, tam nodarītas sāpes vai ciešanas;
5. suni pastāvīgi nedrīkst turēt sprostā, ierobežotā laukumā, mājas balkonā vai uz lodžijas, kā arī īpašniekam un/vai valdītājam ir jāuztur šī vieta tīra un jānodrošina tās ģenerālā tīrīšana vismaz vienu reizi diennaktī.⁵

No 2024. gada 1. jūlija (stājoties spēkā MK noteikumiem Nr. 411) ir spēkā arī punkts, kurš nosaka, ka suņus, kas dzimuši pēc 2023. gada 31. augusta ir aizliegts turēt piesietus. Savukārt suņiem, kas tiek turēti ārā apstākļos, jānodrošina, lai netiek kaitēts dzīvnieka labsajūtai un veselībai ievērojot šādas prasības:

1. suni turot ārpus telpām, teritorijai ir jābūt pilnībā norobežotai, tā lai suns neizklītu no sētas un pie norobežotās teritorijas ir novietota brīdinājuma zīme, par to, ka tajā atrodas suns;

4 Stājas spēkā stingrākas prasības mājdzīvnieku turēšanai, pavairošanai un atsavināšanai. – <https://lvportals.lv/skaidrojumi/365211-stajas-speka-stingrakas-prasibas-majdzivnieku-turesanai-pavairoshanai-un-atsavinasanai-2024>. – (Sk. 05.07.2024.).

5 Mājas (istabas) dzīvnieku labturības un aizsardzības noteikumi: Latvijas Republikas Ministra kabineta noteikumi Nr. 411 (pieņemti 25.06.2024.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 124 (28.06.2024.).

2. suņa voljēru/būdu arī jāizgatavo no materiāliem, kuri ir viegli tīrāmi, dezinficējami un tā, lai suns ar tiem nevarētu savainoties;
3. suni atstājot voljērā vai citā vietā (kur ir jumts) ir jānodrošina 1,80 metru augstums, savukārt atbilstoši suņa svaram ir jānodrošina šāda brīvā platība:
 - sunim līdz 10 kg ir jānodrošina 4 m² liela platība;
 - sunim sākot no 10 kg līdz 20 kg ir jānodrošina 6 m² liela platība;
 - sunim sākot no 20 kg līdz 30 kg ir jānodrošina 8 m² liela platība;
 - sunim sākot no 30 kg un vairāk ir jānodrošina 10 m² liela platība;
4. suņa voljēram/būdai ir jābūt atbilstošam grīdas segumam (nav pieļaujams, ka voljērā/būdā uzkrājas nokrišņi, vai ūdens, jo pie aukstākiem laikapstākļiem, kad gaisa temperatūra ir zem nulles, šis mitrums pārtop ledū);
5. jānodrošina, lai voljērs/būda būtu sauss, tīrs, atbilstoša izolācija, lai tā neatrastos tiešos saules staros, caurvējā, nelabvēlīgos apstākļos, kā arī vietās, kur ir liels troksnis vai vibrācija.⁶

Noteikumi nosaka arī prasības, kuras jāievēro, ja suns tiek pārvadāts transportlīdzeklī, kas jāievēro, ja ar suni atrodas sabiedriskā vietā. Nedrīkst aizmirst, ka, personai, kura ir kopā ar suni, ir jāņem līdzi vakcinācijas pase, kas nepieciešamības gadījumā var apliecināt suņa veselības stāvokli. Katram saimniekam finansiālais stāvoklis ir atšķirīgs, tomēr vismaz labturības minimums būtu jānodrošina.

Administratīvā pārkāpuma procesa uzsākšana

Administratīvā pārkāpuma procesa (turpmāk – APP) uzsākšanas iemesli par mājas (istabas) dzīvnieku labturības pārkāpumiem ir dažādi:

1. tiek pieļauta suņa klaiņošana;
2. suns nav apzīmēts ar mikroshēmu;
3. suns nav reģistrēts lauksaimniecības datu centra datubāzē;
4. suns nav vakcinēts likumā noteiktā kārtībā;
5. riešana traucē apkārtējo mieru;
6. cietsirdīga izturēšanās pret suni;
7. nespēja kontrolēt un/vai savaldīt suni, tas uzbrūk dzīvniekam vai cilvēkam, nodarot maznozīmīgus, vidējus vai smagus miesas bojājumus;
8. neatbilstoša suņa turēšanas vieta;
9. suņa atzīšana par bīstamu.

6 Mājas (istabas) dzīvnieku labturības un aizsardzības noteikumi: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 411 (pieņemti 25.06.2024.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 124 (28.06.2024.).

Par kļaiņojošu mājas (istabas) dzīvnieku tiek uzskatīts dzīvnieks, kurš palicis bez īpašnieka aprūpes, uzraudzības, bez pajumtes, respektīvi, ja suns atrodas ārpus īpašnieka vai valdītāja nožogotās teritorijas, bez īpašnieka un/vai valdītāja klātbūtnes. Tieši šī iemesla dēļ visiem suņa īpašniekiem no 2017. gada 1. janvāra savam sunim līdz 4 mēnešu vecumam bija jānodrošina, ka praktizējošs veterinārārsts veic suņa apzīmēšanu ar mikroshēmu un reģistrē to Lauksaimniecības datu centra (turpmāk – LDC) datubāzē, kā arī izsniedz mājas (istabas) dzīvnieka pasi, kurā tiek veikti ieraksti par mikroshēmu un vakcināciju.⁷ Autoreaprāt, ja suņa īpašnieks līdz 4 mēnešu vecumam nespēj nodrošināt minimālās DzAL prasības, tad viņš arī turpmāk nespēs izpildīt MK noteikumu Nr. 411 prasības par mājas (istabas) dzīvnieku labturību un aizsardzību, kā arī citus MK un pašvaldības saistošos noteikumus.

Dzīvnieku aizsardzības gadījumos, kad pret tiem cietsirdīgi izturas, kompetentā iestāde ir policija. Primāri personai būtu jāvērsas Valsts policijā (turpmāk – VP), jo attiecīgi izvērtējot iesniegumā minēto, VP nosūtīs iesniegumu pēc piekritības attiecīgajai iestādei. Jāteic, ka atbildīgo iestāžu kompetences dalījums administratīvo pārkāpumu un noziedzīgu nodarījumu gadījumos ir tāds, ka administratīvie pārkāpumi saistībā ar dzīvnieku turēšanu un īpašnieka jeb turētāja pienākumiem pret dzīvnieku ir Pārtikas un veterinārā dienesta (turpmāk – PVD) kompetence, no kā izriet, ka ar iesniegumu par konstatētajiem pārkāpumiem jāvērsas PVD attiecīgās uzraudzības teritorijas pārvaldē, norādot personu rīcībā esošās ziņas – vārdu, adresi u.c. informāciju, kas zināma. Arī ja rodas pamatotas aizdomas vai šaubas, tāpat var ziņot. Administratīvo pārkāpumu par dzīvnieku turēšanas pārkāpumiem var izskatīt arī pašvaldības administratīvā komisija, jo tās kompetencē ir mājas (istabas) dzīvnieku turēšanas joma. Kas attiecas uz pašvaldības policiju (turpmāk – PP), tad tās ziņā vairāk ir sabiedriskās kārtības ievērošanas jautājumi, bet PVD kontrolē tieši dzīvnieku labturību. Katrai iestādei šī loma un kompetence ir dažāda, proti, ja ar dzīvnieku turēšanas noteikumu pārkāpumu ir nodarīts kaitējums citam dzīvniekam vai cilvēkam, nodarīts materiāls zaudējums. Par miesas bojājumu pakāpi ir tiesīgs lemt tiesu medicīnas eksperts, izvērtējot ārsta slēdzienu un citus lietas materiālus, kas var būt nozīmīgi. Ja tiek konstatēta vidēji smaga vai smaga miesas bojājuma nodarīšana, tad šādu gadījumu tiesīga izskatīt būs Valsts policija.

7 Mājas (istabas) dzīvnieka apzīmēšanas un reģistrācijas kārtība.– <https://www.zm.gov.lv/launums/majas-istabas-dzivnieka-apzimesanas-un-registrācijas-kartība>.– (Sk. 09.07.2024.).

No augstākminētā, aplūkojot APP uzsākšanas iemeslus, ir secināms, ka:

1. par suņa klaiņošanu pašvaldības policija ir tiesīga uzsākt APP un nodot lietu administratīvajai komisijai;
2. ja suns nav apzīmēts ar mikroshēmu, tad atbildīgā institūcija, kas uzsāk APP, ir PVD;
3. ja suns nav reģistrēts LDC datubāzē – uzraugošā un kontrolējošā instance ir PVD;
4. ja suns nav vakcinēts likumā noteiktā kārtībā – atbildīgās institūcijas, kas uzsāk APP līdz lietas izskatīšanai, ir pašvaldības policija un PVD.

Administratīvā atbildība par labturības prasību pārkāpumiem

Lai par kādu no dzīvnieku labturības prasību pārkāpumiem varētu administratīvi sodīt, ir jāsaprot, ka katra situācija ir vērtējama individuāli. Bieži vien institūcijas saskaras ar vairākiem viena veida pārkāpumiem, kur katrā gadījumā tiek piemērots atšķirīgs soda veids vai naudas soda mērs. No kā izriet, ka nosakot administratīvā soda veidu un mēru, ir jāņem vērā izdarītā pārkāpuma raksturu, pie atbildības saucamās personas personību, mantisko stāvokli, pārkāpuma izdarīšanas apstākļus, atbildību mīkstinošus un pastiprinošos apstākļus.⁸

Par dzīvnieku labturības prasību pārkāpšanu ir iespējami 2 sodu veidi: brīdinājums un naudas sods. Brīdī, kad suņa īpašnieks un/vai valdītājs ir pārkāpis dzīvnieku labturības noteikumus pirmo reizi, viņam tiek piemērots brīdinājums vai naudas sods, bet pie atkārtotas dzīvnieku labturības noteikumu pārkāpšanas būs piemērojams tikai naudas sods, kas būtu atkarīgs no pārkāpuma smaguma pakāpes. AK un PVD, piemērojot sodu, dod priekšroku preventīva rakstura pasākumiem, jo abu instanču mērķis nav administratīvi sodīt, bet gan īpašniekiem un/vai valdītājiem dot ieskatu un likt izprast pārkāpuma būtību tā, lai suņa īpašnieks un/vai valdītājs nepieļautu atkārtotu pārkāpumu.

Sankciju mērķis ir veicināt, lai mājas dzīvnieku turēšana neapdraudētu un netraucētu cilvēkiem un dzīvniekiem. Noteikumu prasību ievērošanu savas kompetences ietvaros, pirmām kārtām uzrauga un kontrolē pašvaldības iestādes savā administratīvajā teritorijā, valsts padotībā esošā institūcija, kā arī citas institūcijas, ar kurām attiecīgā novada pašvaldība ir noslēgusi līgumu, par klaiņojošu un bezpalīdzīgā situācijā nonākušo dzīvnieku pagaidu aprūpi.

8 Administratīvās atbildības likums (pieņemts 25.10.2018.), 19. pants 2. punkts// Latvijas Vēstnesis, Nr. 225 (14.11.2018.).

Administratīvo sodu par izdarīto administratīvo pārkāpumu personai piemēro konkrētā pārkāpuma sankcijas ietvaros, ko nosaka attiecīgo nozari regulējošā likuma atbilstošais pants vai pašvaldību saistošo noteikumu punkts, kuros paredzēta Administratīvā atbildība par izdarīto pārkāpumu.⁹

Par mājas (istabas) dzīvnieku labturības pārbaudes veic PVD. PP inspektors iepazīstina ar sevi un uzrāda dienesta apliecību. Pārbaudes veic gadījumos, kad jau ir saņemtas sūdzības. Privātpersonas īpašumā tiesības veikt pārbaudes ir tikai PVD un PP iestādes darbiniekiem normatīvajos aktos noteiktā kārtībā, t.i., lai amatpersona ir identificējama. Attiecīgās institūcijas inspektors, apsekojot dzīvnieka turēšanas vietu un konstatējot dzīvnieku labturības prasību pārkāpumus, norāda, kas ir darāms, un nosaka pārkāpumu novēršanas termiņu. iekārtojot atkārtotu pārbaudi. Autore secina, ka likumā nav noteikts termiņš pārkāpuma novēršanai. To attiecīgās instances inspektors nosaka, objektīvi izvērtējot pārkāpumu un norādot, kādā laikposmā tas ir novēršams. Praksē tas ir no 14 līdz 30 dienām. Ja atkārtotā pārbaudē vēl joprojām konstatē pārkāpumus, tad dzīvnieku, kas apdraud vai var apdraudēt cita dzīvnieka dzīvību, izņem un nogādā dzīvnieku patversmē, bet pret saimnieku tiek uzsākts APP.

Dzīvnieku labturības prasību pārkāpumi

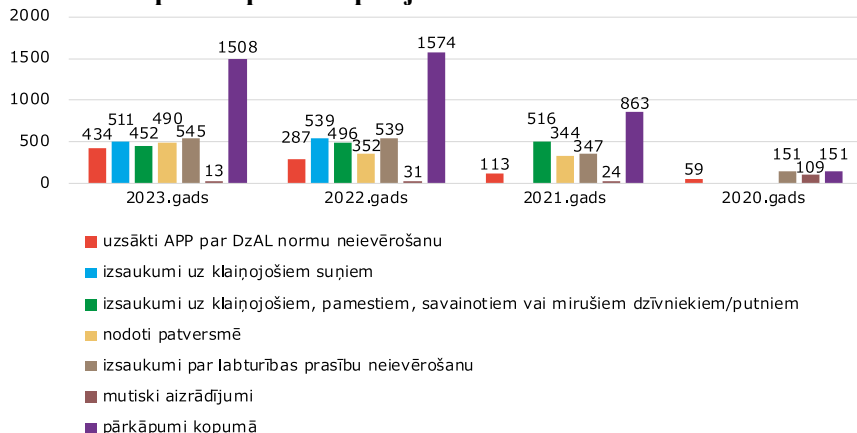
Lai noteiktu konkrētu dzīvnieku labturības prasību pārkāpumu skaitu gadā katrā novadā, autore veica pētījumu, kura ietvaros noskaidroja 43 novadu (t.sk. valstspilsētu) PP publiski pieejamos statistikas datus par laika posmu no 2020. gada līdz 2023. gadam. Protams, ir novadi, kur par paveikto statistika ir katru mēnesi, bet tādi novadi ir tikai daži. Tādēļ pētījumam par pamatu tika ņemta katra novada statistikas rādītāji pilna gada griezumā.

No 43 novadiem, t.sk. valstspilsētām, Augšdaugavas, Cēsu, Dienvidkurzemes, Jelgavas, Jūrmalas, Kuldīgas, Mārupes, Ogres, Saldus, Talsu, Varakļānu un Ventspils pašvaldības nav norādījušas publiski pieejamus statistikas rādītājus par attiecīgajā gadā paveikto, vai nav sniegušas informāciju par pārkāpumiem, kas ir saistīti ar dzīvnieku labturību. Līvānos, Ludzā, Madonā, Rēzeknē vēl nav informācijas par PP darba statistiku. Šajos novados PP izveidojās salīdzinoši nesen, jo Saeima 2023. gada 14. decembrī galīgajā lasījumā pieņēma grozījumus likumā “Par policiju”, ar ko noteica, ka no 2024. gada 1. janvāra, katrā pašvaldībā ir jābūt PP iestādei.

9 Vadlīnijas par administratīvā pārkāpuma procesa uzsākšanu un soda piemērošanu.— <https://www.vp.gov.lv/lv/media/748/download?attachment>.— (Sk. 12.07.2024.).

1. attēls

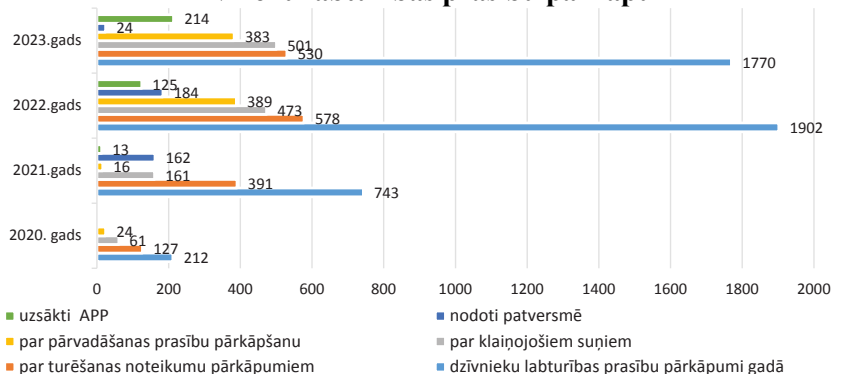
Dzīvnieku labturības prasību pārkāpumi pēc PP publiski pieejamiem statistikas datiem

Autorei nākas atzīt, ka ne visas pašvaldības ir sniegušas publiski pieejamu informāciju par paveikto, līdz ar ko statistikas dati nav pilnvērtīgi un objektīvi vērtējami. Ir gadījumi, kad dati norādīti neprecīzi, jo vārdu “dzīvnieks” mēs lietojam samērā plaši, kā rezultātā nav saprotams, par kuru dzīvnieku šie dati ir sniegti. Savukārt no publiski pieejamiem statistikas datiem Lauksaimniecības datu centra datu bāzē nākas secināt, ka dzīvnieku labturības prasību neievērošanas gadījumu skaits ir liels (sk. 2. attēlu).

2. attēls

Dzīvnieku labturības prasību pārkāpumi

Avots: Autores veikts publiski pieejamo statistikas datu apkopojums no LDC datu bāzes.

Tiesu prakse

Apskatot Latvijas Republikas tiesu praksi, autore secina, ka 2020. gadā ir bijuši 23 tiesas spriedumi pārsūdzības gadījumos, kad suņa saimnieks nepiekrita attiecīgās institūcijas lēmumam par labturības prasības pārkāpumiem:

- 3 par suņa riešanu, kā rezultātā tiek traucēts apkārtējo miers;
- 4 par cietsirdīgu izturēšanos pret suni;
- 3 par suņa uzbrukumu dzīvniekam nodarot maznozīmīgus miesas bojājumus;
- 5 par suņa uzbrukumu cilvēkam, nodarot maznozīmīgus miesas bojājumus;
- 1 par suņa uzbrukumu cilvēkam, kā rezultātā nodarīti vidēja smaguma miesas bojājumi;
- 2 par suņa atstāšanu bez pieskatīšanas, kā rezultātā tas klaiņo ārpus savas teritorijas;
- 1 par suņa turēšanas vietu neatbilstoši apstākļiem;
- 1 par atrašanos ar suni sabiedriskā vietā, kur tas aizliegts.;
- 2 spriedumi suni atzīstot par bīstamu.¹⁰

2021. gadā pieņemti 13 spriedumi lietās pārsūdzības gadījumos:

- 2 par cietsirdīgu izturēšanos pret suni;
- 4 par suņa uzbrukumu dzīvniekam nodarot maznozīmīgus miesas bojājumus;
- 3 par suņa uzbrukumu cilvēkam, nodarot maznozīmīgus miesas bojājumus;
- 1 spriedums par atrašanos ar suni sabiedriskā vietā, kur tas aizliegts;
- 1 spriedums suni atzīstot par bīstamu;
- 2 par suņa atsavināšanu saimniekam.¹¹

2022. gadā pieņemti 13 spriedumi lietās pārsūdzības gadījumos:

- 5 par cietsirdīgu izturēšanos pret suni;
- 1 par suņa uzbrukumu cilvēkam, nodarot maznozīmīgus miesas bojājumus;
- 2 par suņa uzbrukumu cilvēkam, nodarot vidēja smaguma miesas bojājumus;
- 1 par suņa uzbrukumu cilvēkam;
- 1 par suņa uzbrukumu citam sunim, kā rezultātā sunim no gūtajām traumām iestājas nāve;

10 Latvijas Tiesu portāls. Anonimizētie nolēmumi.– <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi>.– (Sk. 10.07.2024.).

11 Turpat.

- 1 par suņa atstāšanu bez pieskatīšanas, kā rezultātā, tas kļaiņo ārpus savas teritorijas;
- 1 par suņa kursinga dalībnieka atļaujas izsniegšanu, kā rezultātā suņa analizēs tiek konstatētas nelegālas vielas;
- 1 spriedums, kur noraidīts suni atzīt par bīstamu.¹²

2023. gadā pieņemti 10 spriedumi lietās pārsūdzības gadījumos, no kuriem:

- 5 par cietsirdīgu izturēšanos pret suni;
- 2 par suņa uzbrukumu cilvēkam, kā rezultātā nodarīti vidēja smaguma miesas bojājumi;
- 1 par suņa uzbrukumu cilvēkam, kā rezultātā nodarīti smagi miesas bojājumi;
- 2 spriedumi, kuri noraidīti atzīt suni par bīstamu.¹³

Caurlūkojot tiesu spriedumus, secināms, ka cilvēks nereti uztver dzīvnieku tā kā Civillikumā ir rakstīts: tas ir viņa īpašums, ar ko var rīkoties, kā vēlas, neapzinoties, ka pret dzīvnieku nedrīkst izturēties cietsirdīgi, nedrīkst spīdzināt vai atņemt dzīvību.¹⁴

Laikposmā no 2020. gada līdz 2023. gadam ir bijušas 59 pārsūdzības, no kurām 31 sūdzība ir bijusi administratīvā pārkāpuma gadījumos, bet 28 sūdzības kriminālprocesa gadījumos. No 59 pārsūdzībām 46 gadījumos tiesa personas sūdzību noraidīja un lēmumu atstāja negrozītu. Pārējos 13 gadījumos tiesa sūdzību apmierināja daļēji vai pilnībā.

Apskatot pieņemtos tiesas lēmumus, autore secina, ka par smagākiem noziedzīgajiem nodarījumiem, kas vērsti pret dzīvnieku, kura rezultātā iestājas tā nāve, visbiežāk tiek piemērots sods – brīvības atņemšana. Ir arī papildsods, kas pēc autores domām ir samērīgs, lai persona spētu apzināties, ka rīkojusies prettiesiski un neatkārtotu šādus noziegumus. Tomēr autoresprāt, kā papildus sods šādām personām būtu piemērojams aizliegums turēt jebkādu dzīvnieku, kas dažos tiesu spriedumos tiek konstatēts.

Kontroles sistēma un atbildība

Par noteikumu neievērošanu un dzīvnieku sāpināšanu iestājas atbildība, kas jau nozīmē sekas, līdz ar ko personai, pārkāpjot noteikumus, ir jāmaksā uzņemties atbildību par izdarīto. No tiesu spriedumu analīzes se-

12 Latvijas Tiesu portāls. Anonimizētie nolēmumi.– <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi>.– (Sk. 10.07.2024.).

13 Turpat.

14 Dzīvnieks nav manta! Likums aizliedz pret to izturēties cietsirdīgi.– <https://lvportals.lv/skaidrojumi/315096-dzivnieks-nav-manta-likums-aizliedz-pret-to-iztureties-cietsirdigi-2020>.– (Sk. 10.07.2024.).

cināms, ka uzsākot APP, visbiežāk tiks piemērots brīdinājums vai naudas sods, savukārt personu saucot pie kriminālatbildības, tiek piemērots sabiedriskais darbs vai īslaicīga brīvības atņemšana. Tieši šī iemesla dēļ pārsvarā pārsūdzības par dzīvnieku labturības vai turēšanas noteikumu neievērošanu ir tieši krimināllietās, jo tas paredz bargākus sodus. Autoresprāt, cilvēki no naudas soda nebaidās tik ļoti kā no sabiedriskā darba vai brīvības atņemšanas, jo kas gan ir nauda, sodu var samaksāt, bet laiks, ko pavadi apcietinājumā vai darot sabiedrisko darbu nesaņemot atalgojumu, ir daudz grūtāk panesams.

Runājot par kontroles sistēmu, autorei nākas atzīt, ka PP ikdienā nodarbojas ar sabiedriskās kārtības nodrošināšanu un ne vienmēr policija var reaģēt uz izsaukumiem par dzīvnieku labturības noteikumu neievērošanu, jo primārā ir cilvēku drošība. Ja novadā būtu atbildīgā persona vai organizācija, ar kuru var sazināties, ja radušies jautājumi par dzīvnieku labturību vai turēšanas noteikumiem, tas krietni atvieglotu darbu citām iestādēm.

Sobrīd katra institūcija pārkāpumus reģistrē savās datu bāzēs, t.sk. novada pašvaldība vai valsts policija. Taču Latvijā ir mājdzīvnieku reģistrs, un tā ir Lauksaimniecības datu centra datu bāze, kur tiek apkopoti dati par reģistrētajiem dzīvniekiem valstī. Mājas dzīvnieka čipēšana (mikročipēšana) un tai sekojoša reģistrācija ir obligāts tiesisks pienākums suņu un nozīmīgu kategoriju kaķu un sesku saimniekiem Latvijā. Tikai pēc dzīvnieka datu ievadīšanas LDC reģistrā mikroshēmai ir juridisks spēks, kas palīdz identificēt pazudušu dzīvnieku un pierādīt īpašumtiesības.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Mājas (istabas) dzīvnieka – suņa pārvadāšana un atrašanās sabiedriskajā transportlīdzeklī ir noteikta MK noteikumos Nr. 599, kur 74. un 75. pantā par dzīvnieka pārvadāšanas noteikumu neievērošanu noteikta atbildība. Savukārt Dzīvnieku aizsardzības likums reglamentē, kā jāveic suņa pārvadāšana vieglajā transportlīdzeklī, bet atbildība par to nav paredzēta. Autore rosina papildināt Dzīvnieku aizsardzības likuma 54. pantu ar trešo daļu šādā redakcijā: “Par mājas (istabas) dzīvnieku pārvadāšanu privātajā transportlīdzeklī prasību pārkāpumiem piemēro naudas sodu fiziskajai personai līdz piecdesmit naudas soda vienībām, bet juridiskajai personai – no divdesmit divām līdz simt naudas soda vienībām”.
2. Administratīvās atbildības likumā nav noteikts laika periods, kādā dzīvnieku labturības un turēšanas noteikumu pārkāpums ir jānovērš, kā

arī likums neparedz atgriezenisko saiti starp iestādēm, respektīvi, nododot lietu citai iestādei, nav zināma lietas turpmākā gaita (ne piemērotais soda mērs, ne pārkāpuma novēršanai uzliktais termiņš). Priekšlikums – Dzīvnieku aizsardzības likuma 9. panta 2. daļu papildināt šādā redakcijā: “Amatpersonas, konstatējot pārkāpumus, kas saistīti ar dzīvnieku labturības jomu, objektīvi izvērtē tos un novēršanai nepieciešamo laiku, rezultātā nosakot personai termiņu no 14 (četrpadsmit) līdz 30 (trīsdesmit) dienām, kādā jānovērš pārkāpums”.

3. Papildināt Administratīvās atbildības likuma 255. pantu nosakot, ka: “Amatpersonai, kura sākotnēji pieņēmusi nolēmumu un pārkāpējam uzlikusi par pienākumu konkrētā laika periodā novērst pārkāpumu vai pieņēmusi jau galējo lēmumu – piemērot sodu, uzlikt par pienākumu paziņot iestādei, kura šo administratīvo pārkāpuma procesu ir nosūtījusi pēc piekritis citai instancei, lai šī iestāde būtu informēta par lietas turpmāko gaitu un pieņemto lēmumu.”
4. Ar katru gadu palielinās dzīvnieku labturības un turēšanas noteikumu pārkāpēju skaits, ko apliecina pašvaldības policijas publiski pieejamie statistikas dati. Likumdevējs nav paredzējis kārtību, kādā pašvaldības spētu ierobežot turamo mājas (istabas) dzīvnieku skaitu mājāsaimniecībās. Autore rosina ieviest vienotu kontroles sistēmu jeb reģistru starp iestādēm, kas kontrolē dzīvnieku noteikumu ievērošanu. Sistēmā nepieciešams reģistrēt sodītās personas, norādot, vai izteikts mutisks aizrādījums, brīdinājums, uzlikts naudas sods, piemērots aizliegums turēt dzīvniekus uz laiku vai pat veikta dzīvnieku atņemšana.
5. Papildināt Dzīvnieku aizsardzības likuma 8. panta trešo daļu ar jaunu – 3.¹ apakšpunktu šādā redakcijā: ”Saskaņā ar pašvaldības saistošajiem noteikumiem noteikt vienā mājāsaimniecībā turamo mājas (istabas) dzīvnieku skaitu, ja netiek nodrošinātas kaut minimālās dzīvnieku labturības prasības vai ja vietējā pašvaldībā ir ienākušas sūdzības par dzīvnieku labturības, turēšanas, pārvadāšanas vairākkārtīgiem pārkāpumiem.”

ADMINISTRATIVE LIABILITY FOR VIOLATIONS OF ANIMAL WELFARE REQUIREMENTS

Summary

The aim of the article is to examine the legal framework governing animal welfare in the Republic of Latvia, its significance, liability issues, and to investigate the actual situation in practice. The topic is relevant because animal protection in society is perceived as being as important as the protection of human beings. Existing legal acts are being improved, and new regulations are being developed, which affect the level of animal welfare and determine sanctions intended to reduce the willingness to commit violations.

The author conducted a study of the legal acts regulating animal welfare and identified the fundamental principles of animal welfare requirements. The article analyses specific violations for which administrative offence proceedings are most frequently initiated, as well as examines the competence and powers of the responsible institutions. At the same time, the course of the administrative proceedings has been studied from the moment the violation is detected until the imposition of a penalty, including an analysis of court practice regarding the current situation in the Republic of Latvia concerning violations of animal welfare requirements and the penalties applied.

In recent years, the legal framework governing animal welfare has been supplemented and improved; however, violations have not decreased and, on the contrary, appear to be increasing. The legislator has not provided for several essential matters, such as a time limit for eliminating violations, feedback mechanisms between institutions and their officials, nor a register/system has been established in which sanctioned persons would be recorded.

Evija Frēliha-Jermacāne

Zinātniskais vadītājs: *Mg. iur. Normunds Streņģe*

Juridiskā koledža (Latvija)

**PIESPIEDU DALĪTĀ ĪPAŠUMA
PRIVATIZĒTAJĀS DAUDZDZĪVOKĻU MĀJĀS
IZBEIGŠANAS LIKUMA ĢENĒZE UN PRAKSE**

**THE GENESIS AND PRACTICE OF THE LAW
ON TERMINATION OF FORCED SHARED
PROPERTY IN PRIVATISED APARTMENT
RESIDENTIAL HOUSES**

***Atslēgvārdi:** piespiedu dalītais īpašums, privatizēta daudzdzīvokļu māja, funkcionāli nepieciešamais zemes gabals, zemes reforma, likumiskās zemes lietošanas tiesības.*

***Keywords:** forced shared property, privatized apartment residential house, a plot of land that is functionally necessary, land reform, legal land use rights.*

Ievads

Piespiedu dalītais īpašums ir ļoti sarežģīts institūts ar dziļām saknēm pagātnē, proti, tas pastāv jau vairāk kā 80 gadus un visu šo laiku ir bijis reāls apgrūtinājums iesaistītajām pusēm, vienlaikus arī strīdus ābols, kas noved pie iestāžu un tiesu papildu noslodzes.

Dalītā īpašuma izbeigšanas likuma nepieciešamība ir radīta neapzināti. Šobrīd valsts cenšas uzņemties atbildību un labot pieļauto kļūdu, bet jo grūtāku to padara fakts, ka, lai arī valsts ir tā pati, tomēr tās cilvēki mainās. Cilvēkam, neapšaubāmi, ir jāzina un jāaizstāv savas tiesības, tomēr katrā situācijā ir jāzina konteksts, lai to izprastu un varbūt reizēm savos lēmumos un izteikumos piekāptos un uzticētos mūsu valstij un tās likumam.

Vēsturiskais ieskats

Latvijas valsts vēsturē piespiedu dalītā īpašuma izveides pirmsākumi meklējami būtībā jau 1804. gadā, kad tapa pirmais likums, kas regulēja zemnieku un muižas attiecības, pamatojoties uz noslēgtiem saimnieciska-

jiem līgumiem. Tomēr sakarā ar Latvijas okupāciju 1940. gadā tika sagrauta zemes īpašuma nostiprināšanas un aizsardzības tiesiskā sistēma.¹ Tādēļ, lai nesadrumstalotu notikumu gaitu ar dalītā īpašuma izveides atkārtošanas, par piespiedu dalītā īpašuma izveides atskaites punktu šajā rakstā ir izvēlēts 1940. gada 21. jūlijs.

Latvijas neatkarības zaudēšana 1940. gadā bija daļa no Otrā pasaules kara sākuma notikumiem un divu lielvaru – PSRS un Vācijas – savstarpējām attiecībām 1939.–1940. gadā.² Pirmsšķietami šiem notikumiem nav tiešas saistības ar piespiedu dalītā īpašuma izveidi, tomēr to var pieņemt par piespiedu dalītā īpašuma rašanās atskaites punktu. Pirmajā sēdē Saeima pieņēma divas deklarācijas – par padomju varas pasludināšanu un par Latvijas iestāšanos PSRS, savukārt 1940. gada 22. jūlijā Saeima pasludināja zemi par visas tautas īpašumu, kā arī pieņēma deklarāciju par banku un lielo rūpniecības, tirdzniecības un transporta uzņēmumu nacionalizāciju.³ Lai arī zeme tika pasludināta par visas tautas īpašumu, var tikai minēt, kā tas izpaudās patiesībā, ņemot vērā vēsturisko kontekstu, kā un cik tiesiski notika šī Latvijas iestāšanās PSRS. Turklāt norādāms, ka deklarācija par zemes pāriešanu visas tautas īpašumā noteica, ka maksimālais lauku saimniecības lielums var būt 30 ha, pārējā platība bija jāieskaita valsts zemes fondā, no kura bija paredzēts piešķirt zemi bezzemniekiem un sīkzemniekiem (ne vairāk par 10 ha). Agrārās reformas mērķis bija sagatavot priekšnoteikumus lauksaimniecības kolektivizācijai.⁴ Tātad būtībā skaidri izkristalizējās zemes īpašumtiesību nosacījumi. Lai arī cilvēki ticēja, ka agrārā reforma sniegs pozitīvu ietekmi lauksaimniecības attīstībai, tomēr iepriekšējie zemju īpašnieki, kas zemi bija iekopuši un parūpējušies par savas māsaimniecības labklājību un iztiku, patiesībā nonāca zaudētāju lomā.

Pēc smaga represīva perioda no 1990. gada 4. maija līdz 1991. gada 6. septembrim norisinājās Latvijas Republikas atjaunošanas process. Šis periods ietvēra dažādu nozaru atgūšanās jeb politiskus pasākumus. Kā viens no tiem ir šīs tēmas pastarpināts pamatelements – zemes reforma. Jau nepilnus 2 mēnešus pēc vēsturiskās 4. maija deklarācijas pieņemšanas – 20. jūnijā tika pieņemts Latvijas Republikas Augstākās padomes lēmums “Par agrāro reformu Latvijas Republikā”, nosakot kārtību, kādā zeme piešķirama lietošanā vai nododama īpašumā (atjaunojot īpašuma tiesības vai

1 Zemes reformas tiesiskās, finansiālās un reģionālās īpatnības.– <https://www.vestnesis.lv/ta/id/29518>.– (Sk. 04.05.2024.).

2 Padomju okupācija Latvijā, 1940.–1941.gads.– <https://enciklopedija.lv/skirklis/22214-padomju-okup%C4%81cija-Latvij%C4%81,-1940%E2%80%931941-gads>.– (Sk. 04.05.2024.).

3 Turpat.

4 Turpat.

piešķirot tās no jauna); kā arī uzdodot zemes reformas darbu koordinēšanai un tiesiskai nodrošināšanai līdz 1990. gada 1. septembrim izveidot zemes komisijas visās pašvaldībās, bet Ministru padomei – sagatavot reformai nepieciešamos likuma projektus.⁵ 1990. gada 21. novembrī, Augstākajai padomei pieņemot likumu “Par zemes reformu Latvijas Republikas lauku apvidos”, tika sāкта zemes reforma. Tās mērķis bija atdot bijušajiem zemju īpašniekiem un to mantiniekiem zemes īpašumus, kas tiem Latvijas teritorijā piederēja 1940. gada 21. jūlijā un tika nacionalizēti, kā arī nodrošināt iespēju pārējiem Latvijas iedzīvotājiem iegūt zemi īpašumā, tā pārkārtojot zemes lietošanas un īpašuma tiesiskās, sociālās un ekonomiskās attiecības uz tirgus ekonomiku.⁶

Pirmsšķietami zemes reforma bija milzīgs pretimnākošs solis visiem iedzīvotājiem gan atgūt savu zemi, gan arī tādu iegūt īpašumā. Šeit apzināti liekams uzsvars uz vārdu *pirmsšķietami*, jo situācija mūsdienās neatbilst vēsturiskās pretimnākšanas pozitīvo konotāciju. Lai arī PSRS laiki mūsu valstij ir atstājuši labu mantojumu – no jauna būvētas daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas, tomēr, neskatoties uz pozitīvo dzīvojamās platības apstākli, grūti sniegt pozitīvu vērtējumu situācijā, kad šie nami tika celti uz nacionalizētas zemes.

Privatizējot pilsētu zemi, zemes īpašniekam bija daudz vairāk tiesību atgūt zemes īpašumu, bet jaunuzbūvēto un līdz reformai iegūto ēku īpašniekiem tika saglabātas lietošanas tiesības, paredzot zemes izpirkšanu veikt kā savstarpēju darījumu kārtošanu.⁷ Diemžēl reālajā dzīvē piespiedu dalītais īpašums ieguva milzīga sloga statusu. Mantinieki atguva savu senču zemi, uz kuras jau bija uzceltas milzīgas daudzdzīvokļu dzīvojamās ēkas. Savukārt ēkās dzīvoja cilvēki, kuriem radās iespēja savus mājokļus privatizēt. Vieni ieguva mantojumā zemi, otri privatizēja savus dzīvokļus, bet galā abas puses iesaistījās sarežģītā kopīpašuma jeb dalīta īpašuma institūtā. Lieki piebilst, ka mantiskos jautājumos vienoties ir ļoti grūti, jo katra no iesaistītajām pusēm vēlas gūt maksimāli atbilstošu labumu savām individuālajām interesēm.

Par iespēju pabeigt zemes reformu sprieda jau 1996. gadā, taču divdesmit piecus gadus vēlāk reforma aizvien nav noslēgusies.⁸ Tieši 1996. gadā

5 Zemes reformas tiesiskās, finansiālās un reģionālās īpatnības.– <https://www.vestnesis.lv/ta/id/29518>.– (Sk. 04.05.2024.).

6 Zemes reforma – “mērnieku laiki” jau 30 gadu garumā. Cik ilgi vēl?– <https://www.lrvk.gov.lv/lv/aktualitates/zemes-reforma-mernieku-laiki-jau-30-gadu-garuma-cik-ilgi-vel>.– (Sk. 04.05.2024.).

7 Zemes reformas tiesiskās, finansiālās un reģionālās īpatnības.– <https://www.vestnesis.lv/ta/id/29518>.– (Sk. 04.05.2024.).

8 Zemes reforma – “mērnieku laiki” jau 30 gadu garumā. Cik ilgi vēl?– <https://www.lrvk.gov.lv/lv/aktualitates/zemes-reforma-mernieku-laiki-jau-30-gadu-garuma-cik-ilgi-vel>.– (Sk. 04.05.2024.).

tika veikts liels solis problēmas risināšanas virzienā. Proti, dzīvokļu īpašniekiem bija iespēja pieteikties un izpirkt zemi zem mājas, savukārt mantiniekiem tika ierādīta cita zeme. Taču dažādu apstākļu dēļ problēmas nekur nepazuda un jautājums netika noregulēts. Laikam ejot, vispārējās attīstības ietekmē zemju īpašnieki sāka apzināt iespējas gūt labumu no savas zemes, uz kuras kāds cits cilvēks dzīvo. Savukārt ēku vai dzīvokļu īpašnieki meklēja iespējas iegūt zemi zem ēkas savā īpašumā. Ļoti daudzos gadījumos vienošanos panākt neizdevās. Notika tiesāšanās, radot lielu slogu tiesām.

Dalītais īpašums

Civillikuma 968. pants noteic, ka uz zemes uzcelta un cieši ar to savienota ēka atzīstama par tās daļu, kas būtībā izslēdz tādu savienojumu kā dalīto īpašumu (starp ēku un zemi). Tātad, ja reiz 1937. gadā pieņemtajā Civillikumā ir skaidri noteikti dalīto īpašumu izslēdzoši nosacījumi, valsts nedrīkstēja pieļaut šāda institūta izveidošanos un tas jau sākotnēji bija uzskatāms par prettiesisku. Tomēr jāatzīmē, ka avotos ne velti šī situācija tiek dēvēta par juridisku anomāliju,⁹ jo neskatoties uz Civillikumā noteikto, šāds īpašuma veids tiesiski ir iespējams un pastāv. Likuma “Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību” 14. panta 1.–4. punkts skaidri definē izņēmuma gadījumus, kad šāda juridiska anomālija ir iespējama. Pieturoties pie skarba viedokļa, secināms, ka noteiktie izņēmuma gadījumi ir radīti, lai piesegtu valsts radītu prettiesisku institūtu vai arī tas ir mēģinājums rast tiesisku izskaidrojumu šāda institūta pastāvēšanai. Vienlaikus vēsturiskie notikumi un cilvēku izpratnes un izglītības trūkums vai nevēlēšanās un bailes pretoties valsts varai, iespējams, tiesiskā regulējuma nestabilitāte ļāva šādam institūtam pastāvēt. Tomēr, augot izglītības līmenim, cilvēku pašpārliecinātībai un notiekot vispārējai sabiedrības un valsts attīstībai, cilvēki sāka cīnīties par savām tiesībām, lielākoties vēršoties tiesā.

Latvijas Republikas Satversme aizsargā cilvēka pamattiesības un kā viena no tām ir minēta Satversmes 105. pantā – tiesības uz īpašumu, kuras var tikt ierobežotas tikai ļoti īpašos izņēmuma gadījumos.¹⁰ Attiecīgi tiesa nevar uzlikt par pienākumu kādai no pusēm no sava īpašuma atteikties. Tiesas uzliktais pienākums kopīpašniekiem rakstveidā vienoties par zemes

9 Dalītais īpašums un ar to saistītās problēmas. – <https://www.ordoproperty.lv/lv/news/35.html>. – (Sk. 05.07.2024.).

10 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 43 (01.07.1993.).

lietošanas tiesībām, nomas maksu un citiem jautājumiem bija centieni rast risinājumu dalītā īpašuma iesaistīto pušu strīdiem, ievērojot abu pušu intereses un tiesības. Tomēr arī šo vienošanos ļoti daudzos gadījumos panākt neizdevās. Viens no galvenajiem iemesliem – nomas maksa. Proti, zemju īpašnieki savu īpašumu vērtēja daudz augstāk par ēku īpašnieku maksātspēju vai zemes vērtību. Savukārt zemes īpašnieki vēlējās netraucēti turpināt izmantot zemi zem un ap būvi, taču to ierobežoja zemes īpašnieki, kas nesaskaņoja jaunu būvju celtniecību (piemēram, siltumnīca vai lapene, inženierkomunikācijas u.c.). Tādējādi kopīpašnieki tika pakļauti neapmierinātībai un attiecīgi arī konfliktsituācijai.

Ņemot vērā iesaistīto pušu nespēju un nevēlēšanos vienoties un nepieciešamību atvieglot tiesu darbu, likumdevējs izstrādāja piespiedu nomas reformu, kurā ietvēra ļoti būtiskus elementus strīda atvieglošanai, bet, diemžēl, ne risināšanai. Piespiedu reforma savā ziņā ir kā instruments Satversmes 105. panta nepārkāpšanai, maksimāli ņemot vērā abu pušu intereses.

Tātad 2021. gada 30. septembrī tika pieņemti un 29. oktobrī stājās spēkā g+rozījumi likumā “Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību”. Būtiskākais, kas ar šiem grozījumiem tika panākts, ir piespiedu nomas tiesisko attiecību izbeigšana. Tā vietā dalītā īpašumā zemes un patstāvīgo būvju īpašnieku attiecības regulēs jauns tiesību institūts – “likumiskās zemes lietošanas tiesības”.¹¹ Tādējādi ēkas īpašnieks ieguva likumiskas tiesības lietot mājai pieguļošo zemes gabalu, tostarp veikt dažādus labiekārtošanas un būvniecības darbus, nesaskaņojot ar zemes īpašnieku. Savukārt attiecībā uz zemes īpašnieku tika noteikts, ka būves īpašniekam uz likuma pamata ir pienākums maksāt lietošanas maksu zemes īpašniekam par zemes lietošanas tiesībām. Likumiskās lietošanas maksas apmērs ir četri procenti no lietošanā esošās zemes kadastrālās vērtības gadā, bet ne mazāks par 50 eiro gadā.

Būtisks apstāklis, – lai ēkas īpašnieks izmantotu savas likumiskās zemes lietošanas tiesības, ir jābūt zināmām zemes robežām, t.i., noteiktam mājai funkcionāli nepieciešamajam zemes gabalam (turpmāk – FNZG), vai jābūt noslēgtam zemes nomas līgumam ar noteiktām zemes robežām. Savukārt, ja par robežām zemes un ēkas īpašnieki vienošanos panākt nevar, ir jāiet tiesas ceļš. Būtiski atzīmēt, ka FNZG noteikšana jau 1996. gadā bija pašvaldību pienākums. Tādējādi jautājums risināms ar pašvaldības iesaisti.

11 Piespiedu nomas reforma – kas mainās dalītā īpašuma attiecībās no 2022. gada 1. janvāra.– <https://lvportals.lv/skaidrojumi/336142-piespiedu-nomas-reforma-kas-mainas-dalita-ipasuma-attiecibas-no-2022-gada-1-janvara-i-2021.-> (Sk. 06.06.2024.).

Kopš spēkā stāšanās 1997. gada 21. maijā likuma 14. pantā ir ietverta tēze, ka ēkas (būves) vai augļu dārzi var būt patstāvīgi nekustamā īpašuma objekti līdz to apvienošanai vienā īpašumā ar zemi. No minētā nepārprotami secināms, ka dalītais īpašums vienmēr ir bijis paredzēts kā pagaidu stāvoklis, kas ir jāizbeidz.¹² Likumdevējs vairāk kā 10 gadu garumā centās izstrādāt visām iesaistītajām pusēm maksimāli labvēlīgu likumu. Šai laikā ir tikuši pieņemti Satversmes tiesas spriedumi gan par nomas maksas griestiem (lai ēku īpašnieku spētu samaksāt), gan arī par atbilstošu nomas maksu (ne pār-mērīgi zemu, lai neaizskartu zemes īpašnieku tiesības), risināti nomas jau-tājumi vispārējās jurisdikcijas tiesā, izstrādāti regulējumi par zemes nomu, lietošanas tiesībām u.tml., līdz 2023. gada 1. janvārī ir pieņemts Piespiedu dalītā īpašuma privatizētajās daudzdzīvokļu dzīvojamās mājās izbeigšanas likums (turpmāk – Dalītā īpašuma izbeigšanas likums).

Piespiedu dalītā īpašuma privatizētajās daudzdzīvokļu dzīvojamās mājās izbeigšanas likums

Piespiedu dalītā īpašuma izbeigšana ir ilgi apsvērts jautājumus, kur risi-nājums tiek meklēts jau daudzus gadus. Likuma “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” pārejas noteikumu 15. punkts uzdod Ministru kabine-tam izvērtēt piespiedu zemes nomas tiesisko regulējumu un līdz 2012. gada 1. septembrim iesniegt Saeimai nepieciešamos grozījumus attiecīgajos liku-mos.¹³ 2012. gada 5. jūnijā Tieslietu ministrija izstrādāja informatīvo ziņoju-mu “Par tiesiskā regulējuma izstrādes gaitu, kas paredz atteikšanos no dalītā īpašuma”, kurā ir redzamas ieskices, ko varētu ietvert jaunais regulējums. Tomēr, neskatoties uz ziņojuma teksta daudzsološo konotāciju, ziņojuma nobeigumā ir Tieslietu ministrijas secinājums, ka attiecībā uz brīvprātīgā da-lītā īpašuma izbeigšanu nav paredzēts normatīvajos aktos ieviest piespiedu mehānismu.¹⁴ 2015. gada 15. septembrī tapa likumprojekta “Piespiedu dalītā īpašuma tiesisko attiecību privatizētajās daudzdzīvokļu mājās izbeigšanas likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija), kur ietverti problēmjautājumi, iespējamie risinājumi, kā arī izvērtēts nepieciešamā bu-džeta jautājums. Tomēr reāls likumprojekts Saeimā iesniegts tikai 2018. gada

12 Likumprojekta “Piespiedu dalītā īpašuma privatizētajās daudzdzīvokļu mājās izbeigšanas likums” anotācija. – <https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/B7416132C6813ED8C225835B0058CA25?OpenDocument>. – (Sk. 24.02.2024.).

13 Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās: Likums (pieņemts 20.11.1991.)// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, Nr.49/50 (19.12.1991.).

14 Tieslietu ministrijas informatīvs ziņojums “Par tiesiskā regulējuma gaitu, kas paredz atteikšanos no dalītā īpašuma” (05.06.2012.). – <https://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40249113>. – (Sk. 13.09.2024.).

6. decembrī. Tādējādi ar speciālu likumu ir izveidots mehānisms, kā no 2023. gada izbeigt piespiedu dalīto īpašumu daudzdzīvokļu mājas dzīvokļu īpašnieku un zemes īpašnieka starpā. To paredz gandrīz trīs gadus Saeimā skatītais, bet nu galīgajā lasījumā pieņemtais Piespiedu dalītā īpašuma privatizētajās daudzdzīvokļu mājās izbeigšanas likums. Paralēli aizvien spēkā paliek jaunā piespiedu nomas kārtība, kas nosaka regulējumu un piespiedu nomas maksas griestus 4% apmērā.¹⁵

Dalītā īpašuma izbeigšanas likuma nosaukums jau norāda, ka ar šo likumu tiks regulētas dalītā īpašuma attiecības tikai daudzdzīvokļu māju gadījumos. Tomēr norādāms, ka piespiedu dalītais īpašums Latvijā neskar tikai minētās dzīvojamās mājas. Kopumā Latvijā ir 206600 ēku un būvju, izņemot inženierbūves, kas atrodas uz citai personai piederošas zemes, no kurām 3677 ir daudzdzīvokļu mājas.¹⁶ Tātad būtībā daudzdzīvokļu mājas ir tikai apmērām 1,8%, kas padara likuma aprobežotību ar konkrēto ēku veidu vēl nesaprotamāku. Tieslietu ministrijas skaidrojums šādai situācijai ir tāds, ka, izstrādājot minēto likumu, likumdevējs apzināti piešķīris prioritāru būtiskumu piespiedu dalītā īpašuma izbeigšanai daudzdzīvokļu mājās, jo piespiedu dalītā īpašuma izbeigšana un vienota nekustamā īpašuma izveidošana Civillikuma 968. panta izpratnē jau šobrīd ir teorētiski tiesiski iespējama, tomēr gadījumos, kuros tajā ir iesaistīts liels personu skaits, praktiski nerealizējama.¹⁷ Lai arī pagaidām ieilgušā problēmjautājuma risinājums ir atrasts tikai daļēji, vienlaikus Tieslietu ministrija atzīst, ka prioritātes piešķiršana piespiedu dalītā īpašuma, kurā iesaistītas privatizētās daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas, gadījumiem gan nenozīmē to, ka likumdevējs neapzinās, ka piespiedu dalītā īpašuma problemātika joprojām pastāv arī citos gadījumos.¹⁸

Dalītā īpašuma izbeigšanas likuma mērķis ir vienkāršs un ļoti skaidrs: nodrošināt iespēju izbeigt piespiedu dalīto īpašumu un izveidot vienotu nekustamo īpašumu Civillikuma 968. panta izpratnē.¹⁹ Šis likums paredz gan dzīvokļu īpašnieku tiesības izpirkt mājai funkcionāli nepieciešamo zemi,

15 Piespiedu nomā esošo zemi zem daudzdzīvokļu mājām varēs izpirkt bez zemes īpašnieka piekrišanas. – <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/piespiedu-noma-esoso-zemi-zem-daudzdzivoklu-majam-vares-izpirkt-bez-zemes-ipasnieka-piekrišanas.a431653/>. – (Sk. 16.09.2024.).

16 Dalītā īpašuma izbeigšana. – <https://www.saeima.lv/documents/612dd3cc341fa820e4fe43d3f32915e74f5ba599>. – (Sk. 01.07.2024.).

17 Dalītā īpašuma izbeigšana privatizētajās daudzdzīvokļu mājās – biežāk uzdotie jautājumi. – <https://www.tm.gov.lv/lv/dalita-ipasuma-izbeigsana-privatizetajas-daudzdzivoklu-majas-biezak-uzdotie-jautajumi>. – (Sk. 22.06.2024.).

18 Turpat.

19 Piespiedu dalītā īpašuma privatizētajās daudzdzīvokļu mājās izbeigšanas likums (pieņemts 25.11.2021.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 236 (07.12.2021.).

gan veicamo darbību kopumu un secību, kā arī vairāku institūciju iesaisti šajā procesā.²⁰

Secinājumi un priekšlikumi

1940. gada Latvijas okupācija kopsakarā ar 1991. gada Latvijas Republikas atjaunošanas procesu un tajā īstenoto agrāro reformu valsts varas situācijai neatbilstošas rīcības, nevis bezdarbības rezultātā radīja sarežģītu īpašumtiesību institūtu – piespiedu dalīto īpašumu.

Piespiedu dalītā īpašuma problemātikas apmērus pierāda gan Latvijā esošo piespiedu dalīto īpašumu skaits, gan tiesu noslogotība strīdu risināšanas kontekstā, gan arī likumdevējam nepieciešamais laiks Dalītā īpašuma izbeigšanas likumprojekta izstrādei un attiecīgi Dalītā īpašuma likuma pieņemšanai (no piespiedu dalītā īpašuma izveidošanās līdz likuma pieņemšana pagājuši vairāk kā 80 gadi).

Līdz ar dalītā īpašuma institūta izbeigšanas uzsākšanu likumdevējs ir izstrādājis un pieņēmis likumisko zemes lietošanas tiesību un apbūves tiesību institūtu. Likumdevējs ar šo institūtu joprojām pastarpināti ir lāvis pastāvēt dalītā īpašuma attiecībām, taču apbūves tiesību regulējumā paredzot, ka tās attiecas tikai uz nedzīvojamām ēkām (inženierbūvēm). Tātad jānoteic zemes gabals, uz kuru attiecas apbūves tiesības, jānosaka apbūves tiesību termiņš, kā arī maksa par apbūves tiesību, vienlaikus apbūves tiesību regulējumā noteikts apbūves tiesību izbeigšanās pamats un viens no būtiskākajiem aspektiem – uz apbūves tiesības pamata uzceltā nedzīvojamā ēka (inženierbūve) pēc apbūves tiesības izbeigšanās kļūst par zemes gabala būtisku daļu un zemes gabala īpašnieks uz apbūves tiesības pamata uzcelto nedzīvojamo ēku (inženierbūvi) iegūst īpašumā bez atlīdzības.²¹ Tātad tiek atrunāti galvenie piespiedu dalītā īpašuma problēmjaucājumi.

Ar Dalītā īpašuma izbeigšanas likuma pieņemšanu likumdevējs ir nepamatoši sašaurinājis iesaistīto personu loku, orientējoties tikai uz daudzdzīvokļu mājām, bet neatrisinot valstī esošo piespiedu dalītā īpašuma problēmu pilnā apmērā. Latvijā joprojām ir milzīgs skaits piespiedu dalītā īpašuma attiecībās esošu viendzīvokļa māju (kopumā Latvijā ir 206 600 ēku un būvju, izņemot inženierbūves, kas atrodas uz citai personai piederošas zemes, no kurām tikai 3677 ir daudzdzīvokļu mājas),²² kur piespiedu

20 Piespiedu dalītā īpašuma izbeigšana. Kā dzīvokļu īpašnieki var izpirkt zemi.– <https://lvportals.lv/skaidrojumi/352491-piespiedu-dalita-ipasuma-izbeigsana-ka-dzivoklu-ipasnieki-var-izpirkt-zemi-2023>.– (Sk. 21.06.2024.).

21 Grozījums Civillikumā (pieņemts 05.03.2015.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 56 (19.03.2015.).

22 Dalītā īpašuma izbeigšana.– <https://www.saeima.lv/documents/612dd3cc341fa820e4fe43d3f32915e74f5ba599>.– (Sk. 01.07.2024.).

dalītā īpašuma attiecības var izbeigt tikai pusēm vienojoties, kas nereti ir neiespējami. Pretējā gadījumā vairāk kā 80 gadu piespiedu dalītā īpašuma pastāvēšanas laikā nebūtu saglabāties tik liels skaits viendzīvokļa māju piespiedu dalītā īpašuma attiecībās.

Nepieciešams izdarīt grozījumus Dalītā īpašuma izbeigšanas likumā, paredzot tiesības izbeigt piespiedu dalīto īpašumu arī viendzīvokļa māju gadījumos, tādējādi piespiedu dalītā īpašuma problēma Latvijā tiktu atrisināta pilnībā. Tas ļautu izvairīties no iespējamām tiesvedībām, jo šobrīd viendzīvokļa māju īpašnieki var vērsties Satversmes tiesā par Dalītā īpašuma izbeigšanas likuma neatbilstību Satversmes 91. pantam attiecībā uz diskriminācijas aizliegumu kopsakarā ar 105. pantā nostiprinātajām tiesībām uz īpašumu.

Pirmsšķietami Dalītā īpašuma izbeigšanas likums ir viegli lasāms un saprotams, tajā nav sarežģītas juridiskas terminoloģijas, ir skaidrs procesa apraksts, lai vienkārši atrisinātu ieilgušo piespiedu dalītā īpašuma problēmu. Tomēr Dalītā īpašuma izbeigšanas likumā nav iekļauts tiesiskais regulējums par:

- FNZG pirmreizēju noteikšanu, jo likumdevējs nav izvērtējis, ka šādas situācijas joprojām pastāv;
- aizliegumu jebkādā veidā atkārtoti izveidot piespiedu dalīto īpašumu (izņemot apbūves tiesības) – Administratīvās apgabaltiesas 2023. gada 16. februāra spriedumā lietā Nr. A420281220 ir risināta situācija, kad pašvaldība to ir centusies veidot, jau izbeigtu piespiedu dalītā īpašumu attiecību gadījumā nosakot mājai lielāku FNZG, attiecīgi uz šo zemes gabala palielināto platību atkal veidojas piespiedu dalītā īpašuma attiecības;
- nekustamā īpašuma nodokļa noteikšanu piespiedu dalītā īpašuma gadījumā – maksātājs, proporcijas un apmērs.

Likumdevējs nav izvērtējis pašvaldības un Valsts zemes dienesta lēmumu saskaņošanas iespējas. Piemēram, pašvaldība ir veikusi ar tās saistošajiem noteikumiem, Dalītā īpašuma izbeigšanas likumu un Senāta 2022. gada 29. novembra spriedumu lietā Nr. SKA-1069/2022 uzlikto pienākumu noteikt daudzdzīvokļu mājai FNZG. Kad tas vēsturiski nav ticis izdarīts, pašvaldība nosūta attiecīgo lietu Valsts zemes dienestam tālāku darbību veikšanai (reģistrēšanai Kadastra informācijas sistēmā, kā arī atsavināšanas cenas noteikšanai), bet Valsts zemes dienests tālākas darbības neveic vai atsaka FNZG reģistrēšanu Kadastra informācijas sistēmā, jo daudzdzīvokļu māja nav pilnībā sadalīta dzīvokļu īpašumos.

Tādējādi kopumā valstij vai pašvaldībām būtu nepieciešams paredzēt budžeta līdzekļus komisijas izveidei un nodrošināšanai, kas veiktu nepieciešamās darbības Dalītā īpašuma izbeigšanas likuma kontekstā, īpašu uzmanību pievēršot FNZG noteikšanai, kas šobrīd ir vislaikietilpīgākā dalītā īpašuma izbeigšanas procesa daļa. Norādāms, ka šādas komisijas terminētā pastāvēšana vienlaikus ļauj paredzēt un plānot nepieciešamo budžeta līdzekļu kopējo apmēru.

Vienlaikus Dalītā īpašuma izbeigšanas likumā būtu nepieciešams noteikt pašvaldības pienākumu noteikt FNZG, tostarp pirmreizēji.

Būtiski noteikt, ka pēc pašvaldības pieprasījuma reģistrēt Kadastra informācijas sistēmā FNZG robežas, Valsts zemes dienestam ir pienākums šādas darbības veikt visām mājām, ņemot vērā pašvaldības pienākumu noteikt FNZG visām mājām kvartāla ietvaros. Savukārt Dalītā īpašuma izbeigšanas likuma nosacījumu neizpildes gadījumā (piemēram, māja nav pilnībā sadalīta dzīvokļu īpašumos), atsakot tikai atsavināmā zemes gabala vērtības noteikšanu.

Zemes lietošanas maksa ir noteikta 4% gadā no zemes kadastrālās vērtības, ko Satversmes tiesa ir atzinusi par neatbilstošu atlīdzības veidu. Likumdevējs nav burtiski mainījis procentu apmēru, bet gan alternatīvi risinājis situāciju, mainot nosacījumus, lai paaugstinātu atlīdzinājuma apmēru – īpašuma kadastrālās vērtības paaugstināšanas, nodokļu atvieglojumi zemes īpašniekam, kā arī parādnieku nokavējuma maksas nosacījumi. Kā viens no situācijas risinājumiem būtu noteikt, ka nekustamā īpašuma nodokli piespiedu dalītā īpašuma gadījumā maksā zemes lietotājs attiecīgi par izmantoto zemes gabala platību, tādējādi paaugstinot zemes īpašnieka atlīdzības apmēru, ņemot vērā Satversmes tiesas 2023. gada 2. maija spriedumā lietā Nr.2022-02-0 secināto, ka 4% nomas maksas apmērs nepilda atlīdzinājuma funkciju, kā arī saskaņā ar Senāta Administratīvo lietu departamenta 2023. gada 21. decembra spriedumā lietā Nr.SKA-0224-23 secināto, šādi nekustamā īpašuma nodokļa maksāšanas nosacījumi nav noteikti un ir nepieciešami.

Dalītā īpašuma izbeigšanas likums ir izstrādāts, ievērojot visu iesaistīto pušu tiesiskās intereses, jo piespiedu dalītā īpašuma situācijā abas puses (būves un zemes īpašnieki) ir vienlīdzīgas un atkarīgas viena no otras. Dalītā īpašuma izbeigšanas procesa rezultātā viena puse iegūst savā īpašumā mājai FNZG, bet otra puse par to saņem atlīdzību naudas izteiksmē, turklāt visas nepieciešamās Dalītā īpašuma izbeigšanas likumā noregulētās darbības tiek finansētas no valsts un pašvaldības budžeta līdzekļiem.

THE GENESIS AND PRACTICE OF THE LAW ON TERMINATION OF FORCED SHARED PROPERTY IN PRIVATISED APARTMENT RESIDENTIAL HOUSES

Summary

Forced shared property is a very complex formation that arose more than 80 years ago and is largely connected with the occupation of Latvia in 1940. Despite the provisions of the Civil Law regarding the unity of land and buildings, there is such a legal anomaly in Latvia as forced shared property, where the land belongs to one person, and the building on it belongs to another person. Such a situation not only results in disputes between the owners involved, but is also a great burden for public institutions and courts.

For more than 10 years, the legislator has been trying to find a solution to such a historically created situation and accordingly developed and adopted the Law on Termination of Forced Shared Property in Privatised Apartment Residential Houses. Currently, the law determines the actions to be taken by the owners of apartment houses, as well as the participating public institutions. It is important to note that the process of termination of forced shared property is financed by state and local government budget funds.

Although it is recognized that the law is not complete yet, as its scope is too narrow, for example, by not providing the right of land expropriation for the owners of single-apartment houses, the first steps towards the complete termination of forced shared property have been taken.

Līga Kricka

Zinātniskā vadītāja: *PhD Iveta Amoliņa*

Juridiskā koledža (Latvija)

DZĪVOJAMĀS MĀJAS PĀRVALDĪŠANAS TIESĪBU PĀRŅEMŠANAS PROBLĒMASPEKTI

PROBLEMATIC ISSUES IN THE TRANSFER OF RESIDENTIAL BUILDING MANAGEMENT RIGHTS

Atslēgvārdi: *dzīvojamo māju pārvaldīšana; dzīvojamo māju pārvaldīšanas tiesību pārņemšana; SWOT analīze; dzīvojamo māju pārvaldīšanas tiesību pārņemšanas problēmas.*

Keywords: *residential building management; transfer of residential building management rights; SWOT analysis; problems related to the transfer of residential building management rights.*

Ievads

Daudzdzīvokļu dzīvojamo māju pārvaldīšana ir sarežģīts process, tas prasa pastāvīgu uzraudzību un zināšanas, tādēļ mājas iedzīvotāji jeb dzīvokļu īpašnieki parasti paši ar to nenodarbojas.

2025. gada 1. maijā stājās spēkā Valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizācijas pabeigšanas likums un viena no prasībām šajā likumā ir tā, ka dzīvokļu īpašniekiem līdz 2025. gada 31. decembrim jāsasauc dzīvokļu īpašnieku kopsapulce vai jārīko dzīvokļu īpašnieku aptauja, kurā jāierosina dzīvokļu īpašnieku kopībai izlemt, vai dzīvojamo māju turpmāk pārvaldīs paši vai dzīvokļu īpašnieku kopība.¹ Jāatzīmē, ka “valsts vai pašvaldību privatizācijas institūcijām ir pienākums pārvaldīt dzīvojamās mājas līdz to

¹ Stājas spēkā Valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizācijas pabeigšanas likums.— <https://lvportals.lv/skaidrojumi/375551-stajas-speka-valsts-un-pasvaldibu-dzivojamo-maju-privatizācijas-pabeigšanas-likums-2025>.— (Sk. 28.05.2025.).

nodošanai dzīvokļu īpašniekiem pārvaldīšanā. Ņemot vērā to, ka dzīvokļu atsavināšanas procesa rezultātā pakāpeniski samazinās publiskās daļas īpatsvars dzīvojamās mājās, pakāpeniski izbeidzas arī publisko personu pienākums pārvaldīt pilnībā privatizētās dzīvojamās mājas. Tomēr situācija ar pārvaldīšanas tiesību nodošanu pašvaldību privatizētajās dzīvojamās mājās kavējas un 2025. gada sākumā tūkstošiem dzīvojamo māju pārvaldīšanas tiesības joprojām nebija nodotas dzīvokļu īpašniekiem.”² Viena no problēmām – dzīvokļu īpašnieki kavējas ņemt daudzdzīvokļu dzīvojamo māju pārvaldīšanu savās rokās.³

Pēc autores domām Valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizācijas pabeigšanas likums tika pieņemts ne vien, lai pabeigtu dzīvojamo māju privatizācijas procesu, bet arī lai atrisinātu namu pārvaldīšanas problēmu. Šajā jautājumā ir svarīgi saprast, ka privatizēto dzīvokļu īpašniekiem bija tiesības pārņemt dzīvojamo māju pārvaldīšanu jau pirms šī likums spēkā stāšanās, tomēr praksē tas notika lēni. Tādēļ nepieciešams saprast, kādu iemeslu dēļ šis process tika bremzēts.

Dzīvojamās mājas pārvaldīšanas tiesību pārņemšanas SVID analīze

Teorētiski pastāv pieņēmums ka dzīvokļu īpašnieki un to nolīgtie pārvaldnieki spēs labāk pārvaldīt savu dzīvojamo māju, nekā valsts vai pašvaldība, deleģējot šo uzdevumu savām struktūrvienībām. Praksē tomēr ir atklājusies virkne problēmu, kas bremzē šī procesa efektivitāti.

Dzīvojamās mājas pārvaldīšanas tiesību pārņemšanas procesa SVID analīze parāda, ka stiprās puses ir faktori, kuri var mudināt dzīvokļu īpašniekus pieņemt lēmumu par dzīvojamās mājas pārvaldīšanas tiesību pārņemšanu, bet vājās puses – negatīvie faktori dzīvokļu īpašnieku kopību iekšienē, kas bremzē lēmuma pieņemšanu par dzīvojamās mājas pārvaldīšanas tiesību pārņemšanu. Iespējas ir sagaidāmie ieguvumi no dzīvojamās mājas pārvaldīšanas tiesību pārņemšanas, savukārt draudi – tie faktori, kuri var mazināt vēlmi pārņemt pārvaldīšanas tiesības.

1. tabulā apkopoti, pēc autores domām, galvenie aspekti, kas ietekmē dzīvojamās mājas pārvaldīšanas tiesību pārņemšanas procesu.

2 Tiesību akta projekta “Valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizācijas pabeigšanas likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). – <https://tapportals.mk.gov.lv/annotation/246b754f-8286-41a8-9be0-2432f43d9345>. – (Sk. 28.05.2025.).

3 Turpat.

*1. tabula***Dzīvojamās mājas pārvaldīšanas tiesību pārņemšanas SVID analīze**

Stiprās puses	Vājās puses
Dzīvokļu īpašnieku kopība labāk pārzina mājas vajadzības. Dzīvokļu īpašnieku kopība ir ieinteresēta mājas kvalitatīvā pārvaldīšanā un apsaimniekošanā.	Daļas dzīvokļu īpašnieku neieinteresētība mājas pārvaldīšanā. Dzīvokļu īpašnieku savstarpējās attiecības. Dzīvokļu īpašnieku kopības un pārvaldnieka attiecības. Dzīvokļu īpašnieku zema zināšanu līmenis par mājas pārvaldīšanas jautājumiem.
Iespējas	Draudi
Piesaistīt ārējo finansējumu mājas stāvokļa uzlabošanā. Izvēlēties labāku pārvaldnieku. Pašiem pieņemt lēmumus par mājas uzlabošanu. Izmaksu optimizācija un caurskatāmība. Ieviest konkurences principus, pārskatot sniegto pakalpojumu cenas (pārvaldīšana, uzkopšana, tehniskās uzturēšanas darbi, komunālo pakalpojumu sniedzēju izvēle utt.).	Daļa dzīvojamo māju ir vecas, nolietojušās un prasa lielus ieguldījumus. Daļai dzīvokļu īpašnieku ir zemi ienākumi. Pārvaldnieki, kuriem trūkst zināšanu par pārvaldīšanas procesu un intereses pārvaldīt māju kvalitatīvi.

Avots: Autores sastādīta tabula.

Stiprās puses

Pie stiprajām pusēm, kas var veicināt dzīvojamo māju pārvaldīšanas tiesību pārņemšanu, pieskaitāmi vairāki aspekti. Dzīvokļu īpašnieku kopība labāk pārzina mājas vajadzības, sākot no stāvvietas ierīkošanas mājas pagalmā, kas paredzēta tikai mājas iedzīvotājiem, un beidzot ar sīkām nebūšanām, piemēram, sabojājies elektrības slēdzis pagrabā. Pārņemot mājas pārvaldīšanas tiesības, dzīvokļu īpašnieku kopība var ātrāk un kvalitatīvāk risināt šādus jautājumus, nosakot to prioritāti un dodot uzdevumu mājas pārvaldniekam.

Tāpat dzīvokļu īpašnieku kopība ir ieinteresēta mājas kvalitatīvā apsaimniekošanā. Tas nozīmē ne tikai regulāru komunālo pakalpojumu saņemšanu, bet arī mājas renovāciju. Iekšējo inženiertīklu atjaunošana, mājas siltināšana un dažādi citi uzlabojumi ne tikai paildzina mājas mūžu un samazina komunālos maksājumus, bet arī palielina dzīvokļu vērtību. Līdz ar to dzīvokļu īpašnieki ir ieinteresēti pārņemt mājas pārvaldīšanas tiesības, lai varētu veikt mājas uzlabošanu. Šie aspekti ir vērtējami kā pārvaldīšanas tiesību pārņemšanas procesu veicinoši.

Vājās puses

Pārvaldīšanas tiesību pārņemšanas procesa vājās puses: daļas dzīvokļu īpašnieku nav ieinteresēti mājas pārvaldīšanā, dzīvokļu īpašnieku savstarpējās attiecības, dzīvokļu īpašnieku kopības un pārvaldnieka attiecības, dzīvokļu īpašnieku zema zināšanu līmenis par mājas pārvaldīšanas jautājumiem.

Dzīvokļu īpašnieku neieinteresētībai par mājas pārvaldīšanu ir dažādi iemesli. Ne viens vien dzīvokļa īpašnieks dzīvo citur, arī ārzemēs, tādēļ fiziski nav saistīts ar konkrēto māju. Daļa savus dzīvokļus izmanto peļņas gūšanai, tos izīrējot, un vairs neinteresējas par mājas pārvaldīšanu. Vieni ir aizņemti darbā, citi negrib zināt neko. Šo apstākļu dēļ likumdevējs ir mazinājis prasības dzīvokļu īpašnieku kopības lēmuma pieņemšanai.

Vēl viens aspekts, kas bremsē pārvaldīšanas tiesību pārņemšanas procesu, ir dzīvokļu īpašnieku savstarpējās attiecības. Lai arī varētu šķist, ka dzīvokļu īpašniekiem būtu jāspēj vienoties mājas pārvaldīšanas jautājumos, tomēr praksē nereti ir situācijas, kad savstarpējā nepatika, pat naids jūtami bremsē kopīgu lēmumu pieņemšanu.

Ne mazāk svarīgas ir dzīvokļu īpašnieku kopības attiecības ar mājas pārvaldnieku. Valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizācijas pabeigšanas likums paredz pienākumu pašvaldības pilnvarotajam mājas pārvaldniekam organizēt pārvaldīšanas tiesību pārņemšanu. Līdz ar to liela ietekme uz šo procesu ir pārvaldnieka un dzīvokļu īpašnieku savstarpējām attiecībām. Ja tās ir pozitīvas, ir lielāka iespēja, ka dzīvokļu īpašnieki ieklausīsies pārvaldnieka argumentos un pārņems mājas pārvaldīšanu. Ja šīs attiecības ir sliktas, arī atsaucība pārvaldnieka aicinājumiem būs maza.

Vēl viens negatīvs aspekts ir dzīvokļu īpašnieku zema zināšanu līmenis par mājas pārvaldīšanas jautājumiem. Mājas pārvaldīšana ir sarežģīts process, kurš prasa plašas zināšanas dažādās jomās. Lielākajai iedzīvotāju daļai tādu zināšanu nav, tādēļ cilvēki baidās uzņemties atbildību. Jāņem vērā ka, arī uzdodot pārvaldīšanas uzdevumu pārvaldniekam, lielākajai daļai dzīvokļu īpašnieku trūkst zināšanu, lai varētu kontrolēt pārvaldnieka darbību.

Iespējas

Pie iespējām, pēc autores domām, var pieskaitīt gan ārējā finansējuma piesaisti, iespēju izvēlēties labāku pārvaldnieku, pašiem dzīvokļu īpašniekiem pieņemt lēmumus par uzlabojumu veikšanu mājai, u.c.

Runājot par ārējā finansējuma piesaistīšanu, jāņem vērā ka, piemēram, kredītiestādes dod kredītu mājas renovācijai tikai tad, ja ir dzīvokļu

īpašnieku kopības lēmums ar balsu vairākumu, atsevišķos gadījumos pat ir nepieciešams lielāks vairākums nekā 50+1. Acīmredzami, ka šādus lēmumus var pieņemt tikai dzīvokļu īpašnieku kopība, kura pati pārņēmusi pārvaldīšanas tiesības.

Vēl viena iespēja ir jāmin – iespēja izvēlēties labāku mājas pārvaldnieku. Rodoties pieprasījumam pēc dzīvojamo māju pārvaldīšanas pakalpojuma, attiecīgi jārodas arī piedāvājumam, kas veido konkurenci māju pārvaldnieku starpā. Šādos apstākļos pārņemot mājas pārvaldīšanas tiesības, dzīvokļu īpašnieku kopībai ir iespējams izvēlēties labāko mājas pārvaldnieku, nevis samierināties ar to, kurš pārvalda māju pašvaldības uzdevumā.

Iespēja ieviest konkurences principus nozīmē iespēju pārskatīt sniegto pakalpojumu cenas (pārvaldīšana, uzkopšana, tehniskās uzturēšanas darbi, komunālo pakalpojumu sniedzēju izvēle utt.), izvēloties izdevīgāko piedāvājumu.

Draudi

Viens no lielākajiem draudiem pārvaldīšanas tiesību pārņemšanas procesam ir tas, ka liela daļa daudzdzīvokļu dzīvojamo māju ir vecas, to uzturēšana un uzlabošana prasa lielus ieguldījumus. Piemēram, 2019. gadā pēc Valsts kontroles pasūtījuma tika veikta daudzdzīvokļu dzīvojamo māju, kuras celtas padomju laikā vai pirms Otrā pasaules kara, apsekošana izlases kārtībā dažādās pašvaldībās. Apsekošanas rezultātā divos gadījumos tika konstatēts neapmierinošs ēku stāvoklis, bet vienā – slikts. Lai gan kopumā ēku stāvoklis tika atzīts kā apmierinošs vai daļēji neapmierinošs, eksperts norādīja, ka starp apsekotajām ēkām nav neviena, kura būtu absolūti labā stāvoklī.⁴ Faktiski tas nozīmē ka, pārņemot jebkuru šādu māju, dzīvokļu īpašniekiem jārēķinās ar nopietniem ieguldījumiem māju uzturēšanā un uzlabošanā.

Nākošais drauds ir saistīts ar iepriekš minēto. Tas ir apstāklis, ka lielai daļai dzīvokļu īpašnieku ir salīdzinoši zemi ienākumi. Pie tam, tieši mājās, kuras ir vecākas un sliktākā stāvoklī. Cilvēki ar labiem ienākumiem dzīvo privātmājās vai jauno projektu daudzdzīvokļu mājās. Līdz ar to veidojas situācija, ka personām ar zemiem ienākumiem ir nepieciešami lielāki ieguldījumi dzīvojamo māju uzturēšanai nekā personām ar lieliem ienākumiem. Kā norāda Valsts kontrole savā 2019. gada revīzijas ziņojumā, arī dzīvojamās mājās, kurās pārvaldīšanas tiesības pārņēmuši dzīvok-

4 Ūdris A. Būvtehniskās izpētes rezultāti. – https://www.lrvk.gov.lv/lv/getrevisionfile/uploads/reviziju_zinojumi/2018/2.4.1-45_2018/Eksperta%20atzinums_e%CC%84ku%20dros%CC%8Cums.pdf. – (Sk. 20.06.2025.).

ļu īpašnieki, sastopamas situācijas, ka īpašnieki nenodrošina finansējumu pat vitāli svarīgu remontdarbu (piemēram, jumta nomaiņa) veikšanai.⁵ Pēc autores domām, šāda situācija var rasties gadījumā, ja dzīvokļu īpašniekiem trūkst līdzekļu, lai apmaksātu šādus darbus.

Kā vēl viens drauds jāatzīmē tas, ka personām, kuras piedāvā mājas pārvaldīšanas pakalpojumus, var būt dažāda līmeņa zināšanas un motivācija. Lai arī tiek uzskatīts, ka tirgus ekonomikā lielākas priekšrocības ir tiem, kuri spēj piedāvāt kvalitatīvāku pakalpojumu, pie tam, konkurence spiež mazināt pakalpojumu cenas, māju pārvaldīšana ir joma, kurā var darboties arī negodprātīgi pakalpojumu sniedzēji. Tas izskaidrojams ar šādiem apstākļiem:

- dzīvojamo māju pārvaldīšana ir ļoti specifisks un sarežģīts process, kur kvalitāti un izmaksu atbilstību pasūtītājam – dzīvokļu īpašnieku kopībai, kontrolēt ir grūti;
- pārvaldīšanas jomā, īpaši mazpilsētās un lauku apvidū, konkurence pārvaldnieku vidū nav un tas rada iespēju nozarē darboties ne pārāk godprātīgiem pārvaldniekiem.

Šeit jāatzīmē ka likumdevējs ir apzinājies minēto apdraudējumu, tādēļ Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likumā ir iekļauti divi mehānismi šo draudu mazināšanai. Likuma 13. pantā ir noteiktas prasības dzīvojamās mājas pārvaldnieka profesionālajai kvalifikācijai. Satversmes tiesa jau ir analizējusi Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 13. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 106. pantam un norāda, ka: “Atbilstoša un kvalitatīva dzīvojamo māju pārvaldīšana ir atkarīga no pārvaldnieka spējām, prasmēm un zināšanām. Līdz ar to arī šajā jomā svarīgi ir tas, ka personas sagatavotība tiek apliecināta noteiktā veidā un sabiedrība var būt pārliecināta, ka pārvaldnieks spēs pienācīgā kvalitātē izpildīt tam uzticētos pienākumus. Valsts atzītas profesionālās izglītības diploms apliecina personas teorētisko un praktisko sagatavotību noteiktai sarežģītības un atbildības pakāpei atbilstoša darba veikšanai.”⁶ Autore pilnībā piekrīt šai atziņai – profesionālā izglītība ir viens no instrumentiem, kā uzlabot dzīvojamo māju pārvaldīšanas kvalitāti, tādā veidā aizsargājot dzīvokļu īpašnieku intereses.

5 Ēku drošums: vai darām pietiekami: Valsts kontroles 2019. gada revīzijas ziņojums. – <https://www.lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/noslegtas-revizijas/vai-tiek-izpilditi-prieksnoteikumi-pasvaldibu-parvaldisana-un-kontrole-esosu-ekspluatacija-pienemtu-eku-atbilstibai-drosuma-prasibam>. – (Sk. 20.06.2025.).

6 Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010. gada 18. februāra spriedums lietā Nr. 2009-74-01 Par Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 13. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 106. pantam// Latvijas Vēstnesis, Nr. 30 (23.02.2010.).

Vēl viens instruments dzīvokļu īpašnieku interešu aizsardzībai mājas pārvaldīšanas jomā, ir iestrādāts Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 29. pantā, nosakot administratīvo atbildību: “Par likumā noteiktās obligāti veicamās pārvaldīšanas darbības neveikšanu, kura skar sabiedrības intereses, piemēro brīdinājumu vai naudas sodu dzīvojamās mājas īpašniekam vai pārvaldniekam (ja minēto pārvaldīšanas darbību uzdots veikt pārvaldniekam) no divām līdz divsimt astoņdesmit naudas soda vienībām, bet juridiskajai personai – no divām līdz divtūkstoš astoņsimt naudas soda vienībām.”⁷ Lai arī šajā normā ir paredzēts, ka pie administratīvās atbildības var saukt arī dzīvojamās mājas īpašnieku, tomēr svarīgi – kā administratīvās atbildības subjekts ir minēts arī pārvaldnieks. Tādējādi dzīvokļu īpašnieki tiek aizsargāti no pārvaldnieka vai mājas īpašnieka bezdarbības.

Ņemot vērā bieži konstatēto dzīvokļu īpašnieku neieinteresētību, likumdevējs jau ir atviegojis dzīvokļu īpašnieku kopības lēmumu pieņemšanas procesu. Secināms – likumdevējs ar normatīvo aktu palīdzību ir centies veicināt mājas pārvaldīšanas tiesību pārņemšanu.

Protams, ir jautājumi, kurus nav iespējams atrisināt ar normatīvo aktu pieņemšanu vien, piemēram, dzīvokļu īpašnieku atšķirīgais ienākumu līmenis mājas pārvaldīšanas procesu kopumā var ietekmēt negatīvi. Taču daļu problēmu var atrisināt ar dzīvokļu īpašnieku izglītošanu par priekšrocībām, kādas radīsies pārņemot dzīvojamo māju pārvaldīšanas tiesības.

Secinājumi un priekšlikumi

1. 2026. gada sākumā daudzdzīvokļu dzīvojamo māju pārvaldīšanas tiesību pārņemšanas process pamatā ir noslēdzies. Lielu daļu dzīvojamo māju turpina pārvaldīt pārvaldnieki, kuri pirms tam bija saņēmuši pārvaldīšanas uzdevumu no pašvaldībām. Šī situācija liecina, ka dzīvokļu īpašnieku kopības lēmumu pieņemšanā par dzīvojamo māju pārvaldīšanas tiesību pārņemšanu lielā mērā ietekmē SVID analizē minētie draudi un vājās puses, savukārt ieguvumi un stiprās puses ne vienmēr ir pietiekoši motivējošas lēmumu pieņemšanā.
2. Jāņem vērā, ka šādi pārvaldītās mājās dzīvokļu īpašnieku kopība parasti ir neaktīvas, līdz ar to pamatā tiek veiktas tikai neatliekamās pārvaldīšanas darbības.
3. Ņemot vērā to, ka dzīvokļu īpašnieku kopībai ir tiesības lemt par dzīvojamās mājas pārvaldnieka maiņu, nepieciešams turpināt dzīvokļu

⁷ Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums (pieņemts: 04.06.2009.), 29. pants// Latvijas Vēstnesis, Nr. 96 (19.06.2009.).

īpašnieku informēšana par dzīvojamo māju pārvaldīšanas tiesību pārņemšanas ieguvumiem un stiprajām pusēm, motivējot dzīvokļu īpašniekus aktīvāk iesaistīties dzīvojamo māju pārvaldīšanā.

4. Lai nodrošinātu sociāli atbildīgu dzīvojamo māju pārvaldīšanas tiesību nodošanu dzīvokļu īpašniekiem, pašvaldībām arī pēc 2025. gada 31. decembra jāturpina organizēt informatīvas kampaņas, jānodrošina kopsapulces un aptaujas, kā arī jāsniedz metodisks un juridisks atbalsts dzīvokļu īpašnieku kopībām pārvaldīšanas uzsākšanai.

PROBLEMATIC ISSUES IN THE TRANSFER OF RESIDENTIAL BUILDING MANAGEMENT RIGHTS

Summary

In 2025, the Law on Completion of the Privatization of State and Local Government Residential Buildings entered into force, which established that apartment owner associations must adopt a decision on the takeover of residential building management rights by 31 December 2025.

The possibility for apartment owner associations to assume management rights over residential buildings existed prior to the entry into force of this law; however, in practice, such associations made limited use of this option. Even after the Law on Completion of the Privatization of State and Local Government Residential Buildings entered into force, in many residential buildings apartment owner associations have not taken over the management rights, and these buildings continue to be administered by managers to whom management tasks were previously assigned by municipalities.

The article conducts a SWOT analysis of the process of transferring residential building management rights, identifying and examining the strengths, weaknesses, opportunities, and threats that influence the decision of apartment owner associations to assume or not assume management rights over residential buildings.

Guna Rasa

Zinātniskais vadītājs: *Mg. iur. Oskars Garkājs*
Juridiskā koledža (Latvija)

**EIROPAS SAVIENĪBAS MĀKSLĪGĀ
INTELEKTA AKTA UN VISPĀRĪGĀS
DATU AIZSARDZĪBAS REGULAS
MIJIEDARBĪBA PERSONAS DATU
AIZSARDZĪBĀ: ATTĪSTĪBAS PERSPEKTĪVA
DIGITĀLĀ OMNIBUSA KONTEKSTĀ**

**INTERACTION BETWEEN THE EUROPEAN
UNION ARTIFICIAL INTELLIGENCE ACT
AND THE GENERAL DATA PROTECTION
REGULATION IN THE PROTECTION
OF PERSONAL DATA: DEVELOPMENT
PERSPECTIVES IN THE CONTEXT
OF THE DIGITAL OMNIBUS**

Atslēgvārdi: mākslīgais intelekts, personas datu aizsardzība, Digitālais Omnibuss.

Keywords: artificial intelligence, personal data protection, Digital Omnibus.

Ievads

Digitālās sistēmas, kuras mēs dēvējam par mākslīgo intelektu (turpmāk – MI), balstās uz mašīnmācīšanās principiem, izmantojot algoritmus, kas ir paredzēti liela apjoma datu apstrādei un analīzei, pielietojot matemātiskās varbūtības un informācijas teoriju, statistiskos modeļus un datu paternu analīzi. Šādas sistēmas ikdienas lietotājam var radīt iesaistību, ka tās “domā”, tomēr patiesībā tās, izmantojot sarežģītas matemātiskās formulas, milzīgu datu apjomu un vēl lielāku datu apstrādes ātrumu, veic prognozes par to rezultātu, kādu vēlas saņemt lietotājs, kas ar šīm sistēmām mijiedarbojas.¹ Šīs

1 Goodfellow I., Bengio Y., Courville A. Deep Learning.– Cambridge: MIT Press, 2016, 53.–56. lpp.

sistēmas pēdējā desmitgadē ir attīstījušās straujāk nekā jebkura cita cilvēka tehnoloģija zināmajā cilvēces vēsturē, tādējādi radot ne tikai daudz dažādu iespēju, ko tās sniedz, bet arī pakļaujot starptautisko sabiedrību dažādiem riskiem, kas var būtiski ietekmēt kā sabiedrību kopumā, tā arī katru pasaules iedzīvotāju individuāli. Un viens no būtiskākajiem sabiedrību un indivīdus ietekmējošajiem riskiem ir indivīdu personas datu pārmērīga un nereti pat pretlikumīga apstrāde, kas vistiešākajā mērā aizskar cilvēktiesību vērtības, kādas tās ir minētas Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā un Eiropas Savienības pamattiesību hartā.²

Ņemot vērā straujo MI sistēmu izmantošanas sabiedrībā attīstību, ir nepieciešams izvērtēt šādas izmantošanas iespējamās juridiskās un ētiskās sekas, kā arī vērtēt, vai esošais un ieviešanā plānotais tiesiskais regulējums ir pietiekams, lai aizsargātu Līgumā par Eiropas Savienību un Eiropas Savienības pamattiesību hartā noteiktās pamattiesības.

2024. gada 13. jūnijā pieņemtā Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2024/1689 ar ko nosaka saskaņotas normas mākslīgā intelekta jomā un groza Regulas (EK) Nr.300/2008, (ES) Nr. 167/2013, (ES) Nr. 168/2013, (ES) 2018/858, (ES) 2018/1139 un (ES) 2019/2144 un Direktīvas 2014/90/ES, (ES) 2016/797 un (ES) 2020/1828 jeb tā dēvētais Mākslīgā intelekta akts (turpmāk – MI akts) ir pirmais visaptverošais tiesību akts pasaulē, kas veidots ar mērķi veicināt uzticamu MI tehnoloģiju un sistēmu attīstību un izmantošanu Eiropā. Savukārt 2016. gada 27. aprīlā Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK jeb Vispārīgo datu aizsardzības regula (turpmāk – VDAR) ir ietekmīgākais fizisko personu datu apstrādes regulējums pasaulē, un galvenais šīs jomas akts Eiropas Savienībā (turpmāk – ES). Šo aktu mijiedarbība personas datu aizsardzībā MI sistēmās un šīs mijiedarbības attīstība Eiropas Savienības digitālo tiesību aktu vienkāršošanas iniciatīvas ietvaros izdotās tiesību aktu pakotnes “Digitālais Omnibuss” (turpmāk – Digitālais Omnibuss) kontekstā ir būtisks solis MI sistēmu ietekmes uz personas datu aizsardzību izvērtējumā, par pamatu ņemot ES teritoriju.

Pētījuma mērķis – noskaidrot Mākslīgā intelekta akta (MI akta) un Vispārīgās datu aizsardzības regulas (VDAR) savstarpējās mijiedarbības attīstības perspektīvas, balstoties uz Eiropas Komisijas izdoto Digitālais Omnibusa paketi.

2 Eiropas Savienības pamattiesību harta (07.06.2016.)// Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, Nr. 2016/C 202/02 (07.06.2016.)

Uzdevumi:

- iepazīties ar MI aktā un Vispārīgās datu aizsardzības regulā ietvertajām tiesību normām;
- veikt abu tiesību aktu savstarpējās teorētiskās un praktiskās mijiedarbības analīzi;
- iepazīties ar Digitālā Omnibusa paketē ietilpstošajiem un ar to saistītajiem dokumentiem;
- analizēt Digitālā Omnibusa ietvaros izteiktos tiesību aktu grozījumu priekšlikumus un sniegt vērtējumu par to iespējamo ietekmi uz MI akta un VDAR savstarpējas mijiedarbības attīstību.

Personas datu nozīme MI sistēmās

MI sistēmu efektīvai darbībai ir nepieciešama liela apjoma datu apstrāde, turklāt būtisks ir ne tikai informācijas daudzums, bet arī tās kvalitāte. Tas ir viens no iemesliem, kādēļ zinātnieki un tehnoloģiju uzņēmumi, kuri šīs sistēmas attīsta, mērķtiecīgi meklē iespējas MI sistēmu apmācībai izmantot datus ar augstu pievienoto vērtību un kvalitāti. Fizisku personu dati ir labākais informācijas avots, caur kuru MI sistēmas apgūst cilvēkiem raksturīgās īpašības, komunikāciju un uzvedības modeļus, tādējādi attīstot spēju aizvien precīzāk paredzēt un ģenerēt rezultātu, kādu sagaida MI sistēmu lietotājs.

METRIC datu kvalitātes sistēma medicīniskā MI apmācības datiem identificē piecpadsmit atsevišķas kvalitātes dimensijas, tostarp datu pilnīgumu, konsekveni, reprezentativitāti, aktualitāti un ticamību. Tas parāda, ka datu kvalitāte nav viena tehniska īpašība, bet vairāku savstarpēji saistītu faktoru kopums. No personas datu aizsardzības viedokļa tam ir īpaša nozīme, jo, ja tādu pašu vai salīdzināmu modeļa kvalitāti iespējams sasniegt ar mazāku un precīzāk atlasītu personas datu kopu, pārmērīga datu vākšana nav objektīvi nepieciešama. Minētais atbilst VDAR iekļautajam datu minimizēšanas principam un arī MI aktā augsta riska sistēmām noteiktajām datu pārvaldības un datu kvalitātes prasībām.³ OECD pētījumā par MI, datu pārvaldību un privātumu, savukārt, norādīts, ka pat šķietami neitrālas pazīmes var kļūt par aizvietotajiem sensitīviem personas datiem. Piemēram, pasta indekss noteiktos apstākļos var netieši norādīt uz personas etnisko izcelsmi vai sociālekonomisko stāvokli, tādēļ personas datu nozīmi nevar reducēt tikai uz to tiešu ievadīšanu algoritmā, jo MI sistēmas spēj no vairākiem atsevišķi maznozīmīgiem datu punktiem izsecināt jaunu informāciju par personu.

3 Schwabe D. et. al. METRIC-framework for assessing data quality for trustworthy AI in medicine: a systematic review// NPJ Digit Med., Vol. 7(1), 2024, p. 203.

Šādi atvasināti dati var būt gan juridiski, gan sociāli pat nozīmīgāki par sākotnēji ievāktajiem datiem, jo tie tiek izmantoti personas profilēšanai, piekļuves noteikšanai pakalpojumiem vai riska līmeņa aprēķināšanai.⁴

Viens mūsdienās aizvien aktuālāks piemērs MI sistēmu izmantošanai un personas datu apstrādei ir personāla atlases sistēma, kas apmācīta ar uzņēmuma vēsturiskajiem darbā pieņemšanas datiem, un kas var pārņemt agrāko atlases praksi. Tādējādi, ja konkrētajā nozarē iepriekš priekšroka tikusi dota noteikta dzimuma vai sociālās izcelsmes kandidātiem, algoritms var šīs vai tām līdzīgas pazīmes interpretēt kā veiksmīga kandidāta pazīmes.⁵ Tas sasaucas ar vispārējo privātuma un tiesību aizskārumu, kura pamatā ir MI sistēmu spēja īsā laikā apstrādāt liela apjoma datus, izmantot tos cilvēku profilēšanā, manipulēšanā un krāpniecībā.⁶ Ņemot vērā to, ka bieži vien nav iespējams fiziski nodalīt cilvēka personīgo informāciju no uzņēmuma vai institūcijas konfidencialās informācijas, jebkurš iespējams datu apdraudējums lielā mērā ir saistīts ar personas datiem. Tāpēc, piemēram, par pamatotu uzskatāms 2026. gada februārī pieņemtais Eiropas Parlamenta IT atbalsta dienesta lēmums atslēgt MI sistēmas uz praktiski visām parlamenta deputātu ierīcēm, jo dienests secinājis, ka tas nav spējīgs garantēt drošu MI rīku izmantošanu.⁷

Tomēr fizisku personu datu aizsardzība ir arī viena no būtiskākajām pamatvērtībām, kuru ES ir apņēmusies aizsargāt. Atsauces uz šo aizsardzību ir minētas gan Līgumā par Eiropas Savienību, gan ES Pamattiesību hartā, un ir uztveramas kā neatņemama cilvēktiesību sastāvdaļa. Arī MI akta un VДАР pamatmērķos lielākais uzsvars ir uz ES pamatvērtību un indivīda pamattiesību aizsardzību, tāpēc ir būtiski vērtēt personas datu nozīmi MI sistēmās, ņemot vērā spēkā esošo regulējumu.⁸

4 AI, Data Governance and Privacy: Synergies and Areas of International Co-operation// OECD Artificial Intelligence Papers, No. 22, June, 2024.— https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/06/ai-data-governance-and-privacy_2ac13a42/2476b1a4-en.pdf.— (Sk. 15.04.2026.).

5 Security, data protection, and the Impact of AI on HRIS platforms. Human Resources Professionals Association. 09.03.202— <https://www.hrpa.ca/hr-insights/security-data-protection>.— https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/06/ai-data-governance-and-privacy_2ac13a42/2476b1a4-en.pdf.— (Sk. 15.04.2026.).

6 Online and technology-facilitated trafficking in human beings.— <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/online-and-technology-facilitated-trafficking-in-human-beings>.— (Sk. 03.04.2026.).

7 O'Regan, E., Griera, M. EU Parliament blocks AI tools over cyber, privacy fears. 16.02.2026.— <https://www.politico.eu/article/eu-parliament-blocks-ai-features-over-cyber-privacy-fears>.— (Sk. 01.03.2026.).

8 Līguma par Eiropas Savienību un Līguma par Eiropas Savienības darbību konsolidētās versijas// Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, Nr. 2016/C 202/01 (07.06.2016.).

MI akta un VDAR juridiskais tvērums

2021. gada 29. aprīlī pieņemtā Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2021/694 ar ko tika izveidota programma “Digitālā Eiropa” bija pamats 2024. gada 13. jūnijā pieņemtajai Eiropas Parlamenta un Padomes Regulai (ES) 2024/1689 ar ko nosaka saskaņotas normas mākslīgā intelekta jomā jeb tā dēvētajam MI aktam. Šī regula ir pirmais visaptverošais tiesību akts, kura mērķis ir noteikt MI sistēmu lietošanas principus, ierobežojumus un arī iespējamās sekas MI sistēmu neatbilstoši vai pat prettiesiskai izmantošanai. Būtiski uzsvērt, ka MI akta preambulā ir skaidri salasāms likumdevēja mērķis – ar akta palīdzību panākt vienotu tiesisko regulējumu, kas gan veicina iekšējā tirgus attīstību, gan arī uzliek pienākumus un ierobežojumus MI sistēmu izstrādei, ieviešanai un lietošanai ES tā, lai tās darbotos saskaņā ar ES vērtībām. No tām galvenās ir cilvēktiesības, kas izriet no preambulas pirmajā rindkopā minētās vēlmes veicināt uz cilvēku orientētas un uzticamas MI sistēmas, kas nodrošina augstu veselības un drošuma līmeni, kā arī ievēro Eiropas Savienības Pamattiesību hartā minētās pamattiesības.⁹

2016. gada 27. aprīlī Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti jeb VDAR tika pieņemta kā atbildes reakcija straujajai digitālajai attīstībai un ar to saistītajām nepilnībām tiesiskajā regulējumā par personas datu aizsardzību, kuru VDAR grozīja. VDAR juridiskais pamats ir gan Līguma par Eiropas Savienību 16. pants, kas paredz ikvienas personas tiesības uz savu personas datu aizsardzību, gan arī ES Pamattiesību hartas 8. pants, kas papildus uzliek arī prasību godprātīgai datu apstrādei, kas tiek veikta konkrētam mērķim un ir pamatota vai nu ar fiziskas personas piekrišanu, vai arī ar citu likumā noteiktu leģitīmu pamatu. Kopš tās stāšanās spēkā, VDAR savā darbības laikā ir apliecinājusi kā vienu no sabiedrībā vislabāk zināmajiem un visietekmīgākajiem ES tiesību aktiem, kas ir rezultējies gan vairākos nacionāla un ES līmeņa tiesu spriešumos, gan aktīvā sabiedrības iesaistē savu pamattiesību aizsardzībā.¹⁰

9 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2024/1689 ar ko nosaka saskaņotas normas mākslīgā intelekta jomā un groza Regulas (EK) Nr. 300/2008, (ES) Nr.167/2013, (ES) Nr.168/2013, (ES) 2018/858, (ES) 2018/1139 un (ES) 2019/2144 un Direktīvas 2014/90/ES, (ES) 2016/797 un (ES) 2020/1828 (Mākslīgā intelekta akts)// Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, Nr. 2024/1689 (13.06.2024.).

10 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2016/679 (2016. gada 27. aprīlis) par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula)// Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, Nr. L 119/1 (04.05.2016.).

Pieņemot MI regulu, tās stāšanās spēkā tika noteikta pa posmiem, no kuriem pēdējā posma beigu termiņš tika paredzēts 2026. gada 2. augustā, kas šobrīd ir papildināts ar 1 gada pagarinājuma termiņu pārejas posmam augsta riska MI sistēmām, kas tiek izmantotas regulējamās sistēmās. Sagaidāms, ka MI akta ieviešana pilnībā tiks pabeigta 2027. gada 2. augustā.¹¹

MI akta galvenā ietekme uz MI sistēmu ieviešanu un izmantošanu ir caur to kategorizēšanu pēc riska līmeņiem. Šī brīža redakcijā MI akts paredz MI sistēmas kategorizēt četros riska līmeņos: nepieņemama riska līmenis, augsta riska līmenis, ierobežota riska līmenis un minimāla riska līmenis. Atbilstoši šiem līmeņiem, tiesību subjektiem ir jāveic izmantoto vai radīto MI sistēmu risku izvērtēšana, jādokumentē MI sistēmu izgatavošanas un lietošanas procesi visā to dzīves ciklā, kā arī jānodrošina cilvēka veikta pārraudzība un augsta MI sistēmu treniņdatu kvalitāte, kas izslēdz cilvēku diskrimināciju un aizspriedumus.

Turpretī VDAR regulējuma centrā atrodas personas datu apstrāde, nosakot vienotus principus, kas jāievēro ikvienam pārzinim un apstrādātājam neatkarīgi no izmantotās tehnoloģijas. Šie principi ir noteikti VDAR 5. pantā un ietver likumību, godprātību un pārredzamību, nolūka ierobežošanu, datu minimizēšanu, precizitāti, glabāšanas ierobežošanu, integritāti, konfidencialitāti un pārskatatbildību. Atšķirībā no MI akta, VDAR netiek piemēroti riska līmeņi, tomēr risks personas datu apstrādē tiek vērtēts pēc iespējamās ietekmes uz personas tiesībām un brīvībām, paredzot, ka augstāks risks uzliek datu pārzinim stingrākus pienākumus un augstāku atbildību. Tas atspoguļojas VDAR 35. pantā paredzot datu apstrādes gadījumā veikt datu aizsardzības ietekmes novērtējumu, un 36. pantā, kas paredz atsevišķos gadījumos pirms datu apstrādes konsultēties ar nacionālo uzraudzības iestādi.¹²

MI sistēmu ietekme uz personas datu aizsardzību parādās arī zinātniskajos pētījumos, kā vienu no piemēriem minot Irēnas Barkānes monogrāfiju, kur viņa ir pētījusi MI sistēmu ietekmi uz cilvēktiesībām caur videonovērošanas kā intruzīvas un pārmērīgas datu apstrādes veidu.¹³ Šajā

11 Timeline for the Implementation of the EU AI Act. European Commission.— <https://ai-act-service-desk.ec.europa.eu/en/ai-act/timeline/timeline-implementation-eu-ai-act> .— (Sk. 16.04.2026.).

12 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2016/679 (2016. gada 27. aprīlis) par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula)// Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, Nr. L 119/1 (04.05.2016.).

13 Barkāne I. Cilvēktiesību nozīme mākslīgā intelekta laikmetā: Privātums, datu aizsardzība un regulējums masveida novērošanas novēršanai.— Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023, 328 lpp.

pētījumā viens no būtiskākajiem secinājumiem ir par to, ka MI būtiski paplašina valsts un privāto subjektu spēju veikt masveida novērošanu, un īpaši kritiski tiek vērtēta biometrisko tehnoloģiju, sejas atpazīšanas un automatizētas personu identificēšanas izmantošana publiskajā telpā. Pētniece uzsver nepieciešamību MI regulējumu balstīt cilvēktiesību aizsardzības jomā, kā arī aicina VDAR vērtēt dinamiskāk, ņemot vērā arī strauji attīstošo tehnoloģiju ietekmi uz VDAR tvērumā esošo tiesību aizsardzību regulējumu.

MI akta un VDAR savstarpējā mijiedarbība Eiropas Savienības datu aizsardzības uzraudzības institūciju un tiesu lēmumos

Eiropas Datu Aizsardzības kolēģijas (turpmāk – EDAK) 2024. gada 17. decembra Atzinums 28/2024 par dažiem datu aizsardzības aspektiem saistībā ar personas datu apstrādi mākslīgā intelekta (MI) modeļu kontekstā ir iespējams viens no būtiskākajiem ES institūciju dokumentiem, kas vērtē personas datu apstrādes un MI sistēmu savstarpējo mijiedarbību. Šajā atzinumā EDAK norāda, ka MI modeļu izstrādes un ieviešanas laikā augsta riska MI sistēmas nodrošinātāja sagatavotā ES atbilstības deklarācija var tikt ņemta vērā datu aizsardzības uzraudzības procesā, tomēr tā nav galīgs pierādījums atbilstībai VDAR, tādējādi MI akta atbilstības procedūra un VDAR uzraudzība būtu juridiski nošķiramas un uzskatāmas par autonomiem procesiem.¹⁴

Tāpat EDAK norāda, ka tās izpratnē MI modelis nav automātiski anonīms tikai tādēļ, ka personas dati nav tieši redzami tā parametros, un ir nepieciešams vērtēt iespēju no MI modeļa rezultātiem iegūt informāciju par konkrētām personām un tās identificēt, balstoties uz datiem, kas ir izmantoti MI modeļa apmācībā. EDAK savā atzinumā ir arī aicinājusi ES dalībvalstis noteikt nacionālās datu aizsardzības atbildīgās institūcijas par tirgus uzraudzības iestādēm tajās jomās, kur MI sistēmu darbība ir cieši saistīta ar personas datu apstrādi un pamattiesību ierobežojumiem, tā kā MI akts jau paredz būtisku lomu nacionālajām datu aizsardzības institūcijām vairākās ar personas datu apstrādi saistītās jomās.¹⁵

14 Atzinums 28/2024 par dažiem datu aizsardzības aspektiem saistībā ar personas datu apstrādi mākslīgā intelekta (MI) modeļu kontekstā. European Data Protection Board, 17.12.2024. – https://www.edpb.europa.eu/documents/opinion-of-the-board-art-64/opinion-282024-on-certain-data-protection-aspects-related-to_lv. – (Sk. 15.04.2026.).

15 Turpat.

Pētījuma gaitā identificēts, ka kopš 2024. gada 13. jūnija, kad MI regula tika pieņemta, līdz pētījuma veikšanas brīdim ir bijis iesniegts viens pieteikums Eiropas Savienības tiesā, kas ir tieši saistīts ar šo regulējumu – 2025. gada 3. aprīlī Ungārijas tiesa iesniedza lūgumu Eiropas Savienības Tiesai izteikt prejudiciālu nolēmumu lietā nr. Nr. C-250/25 *Like Company v Google Ireland*. Šī lieta ir novirzīta izskatīšanai Eiropas Savienības Tiesas virspalātā, un pētījuma veikšanas brīdī vēl ir izskatīšanas procesā, tāpēc secinājumus par MI akta piemērošanu lietā vēl nav iespējams veikt.

Tomēr ir vairākas lietas, kurās ir vērtēts VDAR tiesību normu attiecinājums uz MI sistēmām vai to veiktajām darbībām. Piemēram, lietā C-634/21 *SCHUFA Holding* Eiropas Savienības Tiesa vērtēja kredītinformācijas sabiedrības ar MI rīka palīdzību automatizēti aprēķinātu kredītpējas rādītāju. Tiesa secināja, ka šāda rādītāja izveidošana var būt uzskatāma par automatizētu individuālu lēmumu VDAR 22. panta izpratnē, ja trešā persona šim rezultātam piešķir izšķirošu nozīmi, lemjot par līguma noslēgšanu, izpildi vai izbeigšanu. No lēmuma izriet, ka MI sistēmas nodrošinātājs nevar izvairīties no VDAR 22. panta piemērošanas tikai tādēļ, ka formālo gala lēmumu pieņem cita persona, jo ir acīmredzams, ka rezultātu ir noteicis MI rīka algoritms, tādejādi faktiski ir uzskatāms, ka lēmums ir pieņemts automātiski.¹⁶

Savukārt, lietā C-203/22 *Dun & Bradstreet Austria* Eiropas Savienības Tiesa precizēja VDAR 15. panta 1. punkta “h” apakšpunktā paredzētās tiesības saņemt jēgpilnu informāciju par automatizētajā lēmumu pieņemšanā izmantoto loģiku. Tika norādīts, ka datu subjektam ir jāsaņem visa informācija, kas ļauj saprast, kuri personas dati un faktori ir izmantoti un kā tie ir ietekmējuši konkrēto rezultātu, un šī informācija ir jāsaņem datu subjektam saprotamā veidā. Tiesa norādīja, ka atsauce uz komercnoslēpumu kā pamatojumu informācijas neizpaušanai nav pietiekama, un gadījumos, kad pārzinis uzskata, ka tā komercnoslēpums ir apdraudēts, tam ir iespēja vērsties uzraudzības iestādē vai tiesā iesaistīto – pušu interešu līdzsvarošanai. Šis spriedums būtiski papildina MI akta prasības par pārredzamību, skaidrojot, ka MI sistēmas izmantotājam tehniskā dokumentācija galvenokārt

16 Case C-634/21, *SCHUFA Holding* (Scoring): Judgment of the Court (First Chamber) of 7 December 2023 (request for a preliminary ruling from the Verwaltungsgericht Wiesbaden (Germany)) *OQ v Land Hessen* (Reference for a preliminary ruling. Protection of natural persons with regard to the processing of personal data. Regulation (EU) 2016/679, Article 22. Automated individual decision-making. Credit information agencies. Automated establishment of a probability value concerning the ability of a person to meet payment commitments in the future ('scoring'). Use of that probability value by third parties). – <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62021CA0634>. – (Sk. 16.04.2026.).

paredzēta sistēmas drošai un pareizai ekspluatācijai, bet tā nav pietiekama VDAR prasību izpildē par datu subjekta tiesībām saņemt saprotamu informāciju par datu subjekta personas datu apstrādi.¹⁷

Mazliet no cita skatu punkta uz personas datu apstrādi ir iespējams palūkoties lietā C- 413/23 *P EDPS v SRB*, kurā tiesa apstiprināja tā saukto relatīvo pieeju personas datu jēdzienam, jeb principu, ka viena un tā pati informācija var būt personas dati vienas organizācijas rīcībā, bet nebūt personas dati cita saņēmēja rīcībā. No tā izriet, ka pseidonimizēti dati nav uzskatāmi par personas datiem visos gadījumos un attiecībā uz ikvienu personu (fizisku vai juridisku), tomēr ir jāvērtē, vai datu apstrādātājam vai saņēmējam ir pieejami tādi tehniskie līdzekļi, kas būtu uzskatāmi par saprātīgiem datu subjektu identificēšanai. Lai arī šī lieta ir tikusi skatīta, piemērojot Regulu (ES) 2018/1725 par personas datu apstrādi ES iestādēs, taču tiesas atziņām ir tieša nozīme arī VDAR interpretācijā, jo abu regulu personas datu un pseidonimizācijas definīcijas pēc būtības ir saskaņotas. Bet attiecībā uz šīs lietas saikni ar MI sistēmām un to regulējumu, ir jāņem vērā fakts, ka gan izmantojot MI rīkus pseidonimizētu datu aprītei un nodošanai, gan izmantojot šos datus MI sistēmu apmācībai, ir nepieciešams ņemt vērā MI tehnoloģiju spēju pseidonimizētu datu apstrādē, kas dažkārt var radīt personas datu atšifrēšanas iespējamību. Tas nozīmē, ka, neatkarīgi no datu pseidonimizācijas, datu pārzinim ir nepieciešams veikt visus nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu datu apstrādes drošību un pārredzamību.¹⁸

Eiropas Komisijas izdotā Digitālā Omnibusa priekšlikuma saturā ir redzami tiesību normu izmaiņu piedāvājumi, kas var ietekmēt gan auto-

17 Case C-203/22, *Dun & Bradstreet Austria*: Judgment of the Court (First Chamber) of 27 February 2025 (request for a preliminary ruling from the Verwaltungsgericht Wien (Austria) *CK v Magistrat der Stadt Wien* (Reference for a preliminary ruling. Protection of personal data – Regulation (EU) 2016/679 – Article 15(1)(h). Automated decision-making, including profiling. Scoring. Assessment of the creditworthiness of a natural person. Access to meaningful information about the logic involved in profiling. Verification of the accuracy of the information provided Directive (EU) 2016/943, Point 1 of Article 2. Trade secret – Personal data of third parties). – <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62022CA0203>. – (Sk. 16.04.2026.).

18 Judgment of the Court (First Chamber) of 4 September 2025. *European Data Protection Supervisor v Single Resolution Board*. Appeal – Protection of natural persons with regard to the processing of personal data. Procedure for granting compensation to shareholders and creditors of a banking institution following the resolution of that institution – Decision of the European Data Protection Supervisor finding that the Single Resolution Board failed to fulfil its obligations relating to the processing of personal data. Regulation (EU) 2018/1725, Article 15(1)(d) – Obligation to inform the data subject. Transmission of pseudonymised data to a third party, Article 3(1) – Concept of ‘personal data’, Article 3(6) – Concept of ‘pseudonymisation’. Case C-413/23 P. – <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62023CJ0413>. – (Sk. 16.04.2026.).

matizācijas procesus, izmantojot MI sistēmas, gan datu pseidonimizāciju, tāpēc ir nepieciešams vērtēt šo iespējamo izmaiņu tvērums un potenciālais kritiskums.

Digitālais Omnibuss un plānoto izmaiņu ietekme uz personas datu aizsardzību MI sistēmās

Digitālais Omnibuss ir digitālo aktu dokumentu kopums, kuru mērķis ir nodrošināt tiesiskā regulējuma saskaņotību un novērst tiesību aktu pārklāšanos. Stratēģijas ietvaros ir paredzēts mazināt prasības gan MI aktā, gan Vispārīgajā datu aizsardzības regulā, kā arī citos digitālo risinājumu regulējošos tiesību aktos. Kā tas daudzkārt minēts Eiropas Komisijas ārējā komunikācijā un pašos Digitālā Omnibusa priekšlikuma dokumentos, šī priekšlikuma galvenais mērķis ir mazināt ES digitālā regulējuma sadrumstalotību, administratīvo slogu un tiesisko nenoteiktību. Tāpat EK ir norādījusi, ka izmaiņas ir pamatā tehniskas, tomēr, iepazīstoties ar Digitālā Omnibusa pakotnes dokumentu saturu, secināms, ka personas datu aizsardzības kontekstā priekšlikums nav tikai tehniska procedūru vienkāršošana, jo vairāki paredzētie VDAR grozījumi būtiski ietekmētu to, kā personas dati drīkstētu tikt izmantoti mākslīgā intelekta sistēmu izstrādē, apmācībā un ekspluatācijā. Īpaši nozīmīgi ir priekšlikumi par personas datu definīciju, leģitīmo interešu piemērošanu MI vajadzībām, kā arī īpašu kategoriju datu apstrādi, automatizētu lēmumu pieņemšanu un datu aizsardzības ietekmes novērtējumu harmonizāciju.¹⁹

Viens no būtiskākajiem EK piedāvājumiem ir precizēt, lai informācija nebūtu uzskatāma par personas datiem attiecībā uz konkrētu subjektu (gan fizisku, gan juridisku personu), ja šim subjektam nav tādu līdzekļu, kurus varētu saprātīgi izmantot fiziskās personas identificēšanai. Tas, ka cita persona vai organizācija teorētiski spēj datus sasaistīt ar konkrētu identificējamu personu, pats par sevi nenozīmētu, ka informācija ir personas dati ikvienam, kura rīcībā ir šie dati.²⁰

No ekonomiskā un tehnoloģiskās attīstības viedokļa, MI sistēmu attīstībā šāda pieeja varētu būt ļoti vērtīga, jo datu kopas, kas tiek izmantotas šo sistēmu apmācībām, bieži tiek pseidonimizētas vai nodotas starp vai-

19 Priekšlikums: Eiropas Parlamenta un Padomes Regula, ar ko attiecībā uz digitālā tiesiskā regulējuma vienkāršošanu groza Regulas (ES) 2016/679, (ES) 2018/1724, (ES) 2018/1725, (ES) 2023/2854 un Direktīvas 2002/58/EK, (ES) 2022/2555 un (ES) 2022/2557 un atceļ Regulas (ES) 2018/1807, (ES) 2019/1150, (ES) 2022/868 un Direktīvu (ES) 2019/1024 (Digitālā Omnibusa pakete), 19.11.2025. Eiropas Komisija, Nr. 2025/0360(COD).

20 Turpat.

rākiem datu apstrādes procesa dalībniekiem. Ja datu saņēmējam objektīvi nav saprātīgu iespēju identificēt datu subjektus, priekšlikuma pieņemšanas gadījumā dati varētu neietilpt VDAR juridiskajā tvērumā attiecībā uz šo saņēmēju. Tādējādi tas samazinātu izmaksas atbilstības prasību nodrošināšanai un atvieglotu datu kopu izmantošanu MI apmācībai un testēšanai. Tomēr no personas datu aizsardzības viedokļa pastāv risks, ka reālajā praksē tiktu nepietiekami izvērtētas atkārtotas identifikācijas iespējas, tā kā MI sistēmas spēj kombinēt lielus informācijas apjomus, konstatēt sakarības, kas sākotnēji nav acīmredzamas, un iespējams identificēt personu ar tehnoloģiju palīdzību, pat, ja citādi šāda identifikācija nebūtu bijusi iespējama. Tādēļ būtu uzmanīgi jāvērtē datu turētāja un apstrādātāja reālās spējas identificēt datu subjektu, ņemot vērā tā tehnoloģiskās iespējas, neatkarīgi no tā, ko datu turētājs un apstrādātājs apgalvo par savām spējām identificēt datu subjektus. Līdz ar to rodas papildu jautājumi par to, kā tieši šī brīža tehnoloģiju apstākļos definēt saprātīgi izmantojamus līdzekļus datu subjektu identificēšanai.²¹

Vēl viens būtisks piedāvājums Digitālā Omnibusa priekšlikuma dokumentos ir paredzēt, ka personas datu apstrādi MI sistēmas vai MI modeļa izstrādes un darbības interesēs noteiktos apstākļos varētu pamatot ar VDAR 6. panta 1. punkta “f” apakšpunktā noteiktajām leģitīmajām interesēm. Šāda pieeja ļautu MI sistēmu izstrādātājiem gūt lielāku tiesisko noteiktību par publiski pieejamu personas datu izmantošanu MI sistēmu apmācībām, vienlaicīgi nelegitimizējot jebkuru personas datu izmantošanu MI sistēmu apmācībām, tomēr, arī ar atsaucēm uz nepieciešamību pierādīt leģitīmu interesi datu apstrādei, saglabājas neskaidrības par to, kā tiks nodrošināta datu apstrādes pārredzamība, iespēja personai iebilst pret savu datu izmantošanu, aizsardzība pret prettiesisku datu iegūšanu, kā arī aizsardzība pret personas informācijas izpaušanu caur MI sistēmu radīto materiālu.²²

Ne mazāk svarīgs ir arī EK priekšlikums veikt atkāpi no VDAR 9. pantā noteiktā aizlieguma gadījumos, kad īpašu kategoriju personas dati apmācības, testēšanas vai validācijas datu kopās atrodas nejauši un nav nepieciešami apstrādes mērķim. Šajā gadījumā pārzinim būtu jāievieš teh-

21 Priekšlikums: Eiropas Parlamenta un Padomes Regula, ar ko attiecībā uz digitālā tiesiskā regulējuma vienkāršošanu groza Regulas (ES) 2016/679, (ES) 2018/1724, (ES) 2018/1725, (ES) 2023/2854 un Direktīvas 2002/58/EK, (ES) 2022/2555 un (ES) 2022/2557 un atceļ Regulas (ES) 2018/1807, (ES) 2019/1150, (ES) 2022/868 un Direktīvu (ES) 2019/1024 (Digitālā Omnibusa pakete), 19.11.2025. Eiropas Komisija, Nr. 2025/0360(COD).

22 Turpat.

niski un organizatoriski pasākumi, lai minēto datu apstrādi novērstu, bet pēc to konstatēšanas dati jādzēš vai jānošķir no izmantošanas un izpaušanas. Šāds regulējums ir pamatojams ar iemeslu, ka lielās, grūti regulējamās datu kopās, kas iegūtas bez specifiskas atlases, pastāv iespēja atrasties arī īpašas kategorijas datiem, kurus nav bijis iespējams priekšlaicīgi izdalīt no pārējās datu kopas. Tomēr risku rada iespējama atsauce uz “nesamērīgām pūlēm”, kuru varētu izmantot lielie tehnoloģiju uzņēmumi, atrunājoties par datu aizsardzības pasākumu neizpildi saistībā ar tehniski sarežģītu un dārgu risinājumu šāda procesa nodrošināšanai.²³

Tāpat Digitālais Omnibuss pieskaras citiem ar personas datu apstrādi un MI sistēmām saistītiem jautājumiem, piemēram, sīkdatņu apstiprināšanu nevis katrā tīmekļa vietnē atsevišķi, bet pārlūkprogrammas līmenī, kā arī automatizētu lēmumu pieņemšanas pieļaujamības paplašināšanu, precizējot VDAR 22. pantu, arī veicot izmaiņas regulējumā par ziņošanas prasību paaugstināšanu. Gan šīs, gan arī pārējās iepriekš minētās izmaiņas šobrīd ir vērtēšanas stadijā un gala lēmums par to pieņemšanu vēl tikai gaidāms. Tomēr vienlaikus ir pamats domāt, ka ievērojamas izmaiņas būs, jo Eiropas Komisijas mērķis ir vienkāršot digitālo tiesību aktu regulējumu, ļaujot tam būt vieglāk piemērojamam ES uzņēmumiem, paaugstinot to konkurētspēju gan vietējā, gan starptautiskajā tirgū. Šai iniciatīvai ir daudz piekritēju, tikpat daudz ir arī pretinieku, kuri uzskata, ka atvieglot gan pavisam nesen ar MI aktu pieņemtās prasības, gan arī jau sevi labi pierādījušās VDAR normas tiek vairāk panākts pretī lielajiem ASV MI tehnoloģiju ražotājiem un izplatītājiem, tā vietā, lai atbalstītu vietējos ražotājus. Tas, neizbēgami, var apgrūtināt cilvēktiesību aizsardzību ES.²⁴

Secinājumi un priekšlikumi

1. Pētījuma gaitā secināts, ka MI akts un VDAR ir savstarpēji atbalstošas regulas, tomēr atbalsta apmērs, kā arī to, kurš no aktiem kādā situācijā ir uzskatāms par vadošo, ir jāvērtē pēc konkrētā gadījuma, kādā abas šīs regulas ir kopīgi skatītas.

23 Priekšlikums: Eiropas Parlamenta un Padomes Regula, ar ko attiecībā uz digitālā tiesiskā regulējuma vienkāršošanu groza Regulas (ES) 2016/679, (ES) 2018/1724, (ES) 2018/1725, (ES) 2023/2854 un Direktīvas 2002/58/EK, (ES) 2022/2555 un (ES) 2022/2557 un atceļ Regulas (ES) 2018/1807, (ES) 2019/1150, (ES) 2022/868 un Direktīvu (ES) 2019/1024 (Digitālā Omnibusa pakete), 19.11.2025. Eiropas Komisija, Nr. 2025/0360(COD).

24 Keeping European industry and science at the forefront of AI. 08.10.2025. – https://commission.europa.eu/news-and-media/news/keeping-european-industry-and-science-forefront-ai-2025-10-08_en?prefLang=lv. – (Sk. 01.04.2026.).

2. Abu tiesību aktu savstarpējo mijiedarbību būs iespējams labāk vērtēt un analizēt pēc MI akta pilnvērtīgas spēkā stāšanās, kā arī sagaidot nākamās Eiropas Savienības Tiesas spriedumus un prejudiciālos nolēmumus, kas ļautu saprast tiesas interpretāciju par MI akta un VDAR kopīgu vai atsevišķu tiesību normu piemērošanu.
3. Digitālā Omnibusa ietvaros piedāvātās izmaiņas gan MI aktā, gan VDAR ir pamatā balstītas ekonomiskajos apsvērumos. Lai arī tie publiskajā telpā ir dēvēti kā tikai tehniska rakstura vienkāršojumi, patiesībā dažkārt piedāvā arī tiesību normu saturiskas izmaiņas, kā dēļ ir saskatāmi vairāki jautājumi, kuros var rasties bažas par šo izmaiņu ilgtermiņa ietekmi uz personas datu aizsardzību.
4. Secināms, ka Digitālā Omnibusa pakotnē iekļautie tiesību normu grozījumu piedāvājumi var samazināt līdz šim uzstādītās personas datu aizsardzības prasības, un tādējādi var kļūt par ievērojamu pozitīvu ieguvumu ārpus ES bāzētiem lielajiem tehnoloģiju uzņēmumiem, kuriem jau šobrīd ir liela ietekme uz MI sistēmu izveidi globālā mērogā, un būtu pretējs Eiropas Komisijas mērķim ar Digitālā Omnibusa priekšlikumu pieņemšanu atbalstīt un veicināt ES uzņēmumu konkurētspēju gan Eiropas, gan globālajā tirgū.
5. Digitālā Omnibusa pakotne paredz izmaiņas gan MI aktā, gan VDAR, ir paredzams, ka nākotnē būs nepieciešams abu tiesību aktu un ar tiem saistītu tiesību normu efektivitātes izvērtējums, lai secinātu, vai veiktās izmaiņas tiesību aktos ir sasniegušas šo izmaiņu mērķi.
6. Autore kā vienu no galvenajiem priekšlikumiem ir izvirzījusi aicinājumu veikt analīzi par MI izmantošanu kā leģitīmu personas datu apstrādes mērķi un tā ieviešanas iespējamo ietekmi uz cilvēktiesībām.
7. Pamatojoties uz Digitālā Omnibusa pakotnē izteikto piedāvājumu grozīt VDAR, ļaujot brīvāk izmantot pseidonimizētus personas datus, nepieciešams vērtēt, kādi tehniskie kritēriji MI sistēmām ir uzskatāmi par pietiekamiem, lai varētu droši secināt, ka konkrēto MI sistēmu izmantošana pseidonimizētu datu atšifrēšanai nebūtu uzskatāms par saprātīgu līdzekļu pielietošanu.
8. Autore izsaka priekšlikumu – vērtēt personas datu subjektivitātes robežas piedāvāto tiesību normu izmaiņu ietvaros, un definēt saprātīgu līdzekļu pielietošanu izmantojot MI sistēmas, lai identificētu fizisku personu balstoties uz datiem, no kuriem datu apstrādātājam bez MI sistēmas palīdzības citkārt nebūtu bijis iespējams datu subjektu identificēt.

INTERACTION BETWEEN THE EUROPEAN UNION ARTIFICIAL INTELLIGENCE ACT AND THE GENERAL DATA PROTECTION REGULATION IN THE PROTECTION OF PERSONAL DATA: DEVELOPMENT PERSPECTIVES IN THE CONTEXT OF THE DIGITAL OMNIBUS

Summary

Artificial intelligence (AI) systems increasingly rely on personal data to improve accuracy, personalization, and automated decision-making, putting the data governance as a central issue in modern AI regulation. The General Data Protection Regulation (GDPR) establishes a technology-neutral framework based on principles such as lawfulness, transparency, data minimization, purpose limitation, and accountability, while the AI Act introduces a complementary risk-based regulatory model focused on the safety and trustworthiness of AI systems. Scientific research demonstrates that AI performance depends not only on the quantity of training data but also on its quality, representativeness, and lawful processing, meaning that collecting more personal data does not automatically result in better AI models. At the same time, AI systems increasingly create new privacy risks through memorization, inference attacks, profiling, and the potential disclosure of personal information contained in training datasets.

The interaction between the GDPR and the AI Act therefore requires organizations to ensure both lawful data processing and compliance with technical and governance requirements applicable to high-risk AI systems. Recent legislative proposals under the Digital Omnibus package seek to simplify the regulatory framework by clarifying issues such as pseudonymized data, legitimate interests for AI development, and automated decision-making, while simultaneously raising important questions about maintaining a high level of data protection. The case law of the Court of Justice of the European Union further confirms that GDPR obligations remain fully applicable even if AI systems would otherwise comply with the AI Act, emphasizing that both instruments regulate different but complementary legal interests. In particular, the Court has clarified that pseudonymized data must be assessed from the perspective of the specific recipient,

adopting a contextual approach to the concept of personal data while preserving controllers' transparency obligations.

Academic literature and regulatory practice consistently highlight that trustworthy AI requires effective protection of fundamental rights, especially privacy and personal data protection, alongside technological innovation. Consequently, the future development of AI in the European Union depends on achieving an appropriate balance between innovation, legal certainty, and the effective safeguarding of individuals' rights through the combined application of the GDPR, the AI Act, and evolving judicial interpretation. However, as the legislative proposals under the Digital Omnibus package continue to evolve, their practical impact on the protection of personal data in AI systems remains uncertain, and only their future implementation will demonstrate whether they can successfully simplify the regulatory framework while enhancing the competitiveness of EU businesses without undermining the fundamental rights guarantees established by the GDPR.

Līga Strazdiņa

Zinātniskā vadītāja: *PhD Iveta Amoliņa*

Juridiskā koledža (Latvija)

VALSTS NEKUSTAMO ĪPAŠUMU PĀRVALDĪŠANA MANAGEMENT OF STATE-OWNED REAL PROPERTY

Atslēgvārdi: *valsts īpašums, pašvaldību īpašums, privātais īpašums un kopīpašums, nekustamā īpašuma pārvaldīšana, normatīvais regulējums.*

Keywords: *state-owned property, municipal property, private property and jointly owned property (co-ownership), real estate management, legal and regulatory framework.*

Ievads

Latvijā ir četri nekustamā īpašuma piederības veidi: valsts īpašums, pašvaldību īpašums, privātais īpašums un kopīpašums. Valsts un pašvaldības nekustamais īpašums kopā veido publiskā sektora nekustamo īpašumu, kas ir būtisks resurss kopējā valsts bilanci. Savukārt kopīpašums var būt jauktas piederības, piemēram, valsts un privātpersonas/juridiskas personas kopējs īpašums. Publiskajā sektorā (valsts un pašvaldību) īpašumā ir nekustamais īpašums vismaz 10 mljrd. eiro apmērā,¹ no tiem 4 mljrd. eiro apmērā nekustamais īpašums pieder valstij, bet pašvaldībām ir nekustamais īpašums 6 mljrd. eiro apmērā.

Valsts nekustamais īpašums ir nepieciešams dažādu valsts funkciju nodrošināšanai,² t.sk. ekonomisko, sociālo, humanitāro vai politisko funkciju īstenošanai. Valsts nekustamā īpašuma portfeli sastāda: zeme 18,6 mljrd. m² un ēkas 3,68 milj. m² platībā.³ Tie ir dažādu veidu nekustamie īpašumi, pie-

1 Latvijas Republikas gada pārskats par 2023. gadu (neauditēts) un ar to saistītie pielikumi e-pārskaatos.–https://e2.kase.gov.lv/pub5.5_kopa/code/pub.php?module=pub.– (Sk. 19.07.2024.).

2 Latvijas valsts nekustamā īpašuma pārvaldīšanas un apsaimniekošanas principi.– https://news.lv/Latvijas_Vestnesis/2004/04/21/latvijas-valsts-nekustama-ipasuma-parvaldisanas-un-apsaimniekosanas-principi.– (Sk. 19.07.2024.).

3 Valsts nekustamo īpašumu pārvaldības politika.– https://www.fm.gov.lv/lv/valsts-nekustamo-ipasumu-parvaldibas-politika?utm_source=https%3A%2F%2F.– (Sk. 24.06.2024.).

mēram, ārstniecības vai veselības aprūpes iestāžu ēkas, biroju un dzīvojamās ēkas, izglītības iestādes, sporta ēkas, kultūras objekti u. tml. Lielākā daļa tiek izmantoti valsts pārvaldes funkciju vai valsts deleģēto pārvaldes uzdevumu veikšanai.

Valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšana ietver dažādus procesus:

1. Īpašumu inventarizācija un novērtēšana – detalizēta valsts īpašumu uzskaitē un to tirgus vērtības novērtēšana.
2. Īpašumu uzturēšana un apsaimniekošana, nodrošinot, lai tie būtu labi uzturēti un izmantoti atbilstoši to nolūkam.
3. Attīstības projekti – veicinot jaunu ēku būvniecību un esošo ēku renovāciju, lai tās atbilstu mūsdienu prasībām.
4. Publiskās izsoles un pārdošanas – atbrīvojoties no nevajadzīgiem, mazefektīvi izmantotiem īpašumiem, lai optimizētu valsts īpašumu portfeli.

Par valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanas politikas īstenošanu Latvijā atbildīga ir Finanšu ministrija. Lai gan ir izstrādāti dažādi normatīvie akti, ieteikumi un vadlīnijas valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanas nodrošināšanai, tomēr joprojām nav vienotas nostājas to pārvaldīšanā un apsaimniekošanā. Būtiska problēma ir arī tajā, ka par nekustamo īpašumu pārvaldīšanu atbildīgajai institūcijai nav pietiekami daudz finanšu līdzekļu, kā rezultātā atsevišķi nekustamie īpašumi tiek novesti līdz grausta statusam. Tas valstij rada papildus izdevumus ne tikai paaugstināta nekustamā īpašuma nodokļa veidā, bet arī nekustamā īpašuma atjaunošanā ir jāiegulda krietni vien vairāk finanšu līdzekļu nekā tas būtu, ja īpašumu apsaimniekotu laicīgi.

Pētījuma mērķis ir izpētīt valsts nekustamā īpašuma pārvaldīšanas politiku, gūstot izpratni par nekustamā īpašuma uzturēšanas aspektiem un koncepciju. Darba gaitā tika meklēta atbilde uz jautājumu – vai izvēlētais valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanas modelis ir atbilstošs un nodrošina pienācīgu valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanu?

Mērķa īstenošanai tika izvirzīti uzdevumi: gūt izpratni par nekustamā īpašuma pārvaldīšanas vēsturi un tajā iesaistītajām institūcijām, izvērtēt valsts vienotās nekustamo īpašumu pārvaldīšanas koncepciju un tās efektivitāti, apkopot valsts nekustamo īpašumu pārvaldītājus un gūt izpratni par to darbības efektivitāti.

Autore izmanto vēsturisko pētījuma metodi, dokumentu analīzi, statistisko un salīdzinošo pētījuma metodi. Pētījuma ietvaros tika vērtēta valsts nekustamā īpašuma pārvaldīšana kopš Latvijas neatkarības atgūšanas (no

1990. gada), vienlaikus analizējot valstī izstrādāto politiku savu (valsts) nekustamo īpašumu pārvaldīšanai. Šoreiz netika vērtēta specifisku valsts nekustamo īpašumu, piemēram, mežu pārvaldīšana un to apsaimniekošanas politika, kā arī netika vērtēta valsts nekustamo īpašumu praktiskā apsaimniekošana.

Valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšana līdz koncepcijas izstrādei

No neatkarības atgūšanas līdz 1994. gadam par valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanu bija atbildīgs Finanšu ministrijas Valsts uzņēmumu departaments un Valsts saimniecības departaments.⁴ Tad uz iepriekšminēto departamentu bāzes tika izveidots Valsts īpašumu fonds, kura pārziņā nonāca gandrīz visi valsts īpašumi un tam bija jārealizē valsts politika valsts īpašumu pārvaldīšanā un efektīvā apsaimniekošanā.⁵ Lai nodrošinātu vienotu valsts nekustamo īpašumu atbilstošu pārvaldīšanu un Valsts īpašumu fondam likumā noteikto funkciju un uzdevumu īstenošanu, tika izdoti noteikumi par vienotu valsts īpašumu uzskaiti,⁶ kur noteikta kārtība, kādā tiks veikta valsts īpašumu vienota uzskaitē, datu aktualizēšana, kā arī valsts īpašuma fondam tika uzdots izveidot Valsts īpašumu reģistru.⁷ Autore konstatē, ka minētajos noteikumos nav norādītas konkrēti veicamās darbības, izņemot informācijas savākšanu, apkopošanu, datu aktualizāciju.

Nākamais posms, kas iezīmē valsts nekustamo īpašumu portfeļa pārvaldīšanu un apsaimniekošanu, aizsākas 1996. gadā, kad tika likvidēts Valsts īpašuma fonds un izveidota VAS “Valsts nekustamā īpašuma aģentūra” (turpmāk – VAS VNĪA). Lai gan notika iestāžu dibināšana, likvidēšana, tomēr joprojām nebija vienotas pieejas nekustamo īpašumu pārvaldīšanā un tikai 1999. gadā valdība uzsāka darbu pie valsts nekustamā īpašuma pārvaldīšanas un apsaimniekošanas mehānisma. No 2003. gada septembra līdz novembrim darba grupa veica informācijas apkopošanu un tās invertējumu par 24 ministriju, valsts institūciju pakļautībā un pārraudzībā esošo iestāžu un uzņēmēj sabiedrību, kā arī specializēto valsts nekustamo

4 Par valsts īpašumā esošās nekustamās mantas uzskaiti un izmantošanu: Latvijas Republikas Ministru padomes lēmums Nr. 476 (12.11.1992.)// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, Nr. 49/50 (27.11.1992.).

5 Par Valsts īpašuma fondu: Likums (pieņemts 17.02.1994., zaudējis spēku 16.07.1996.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 28 (05.03.1994.).

6 Noteikumi par vienotu valsts īpašumu uzskaiti: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 303 (pieņemti 17.10.1995.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 166 (26.10.1995.).

7 Turpat.

īpašumu pārvaldīšanas uzņēmumu valdījumā esošo valsts nekustamo īpašumu. Izveidotais analītiskais materiāls sniedza kopsavilkumu par valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanas un apsaimniekošanas pieredzi (īpašumu apjomu, uzskaiti, nomas kārtību, utt.), lai pamatotu īpašuma klasifikācijas kritērijus un veidotu vienotu valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanas un apsaimniekošanas mehānismu.⁸

Paralēli ar vienotā valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanas un apsaimniekošanas mehānisma izstrādi notika arī iestāžu reorganizācija 2004. gadā izveidojot valsts kapitālsabiedrība VAS “Valsts nekustamie īpašumi” (turpmāk – VAS VNĪ), kas bija VAS VNĪA tiesību, saistību, funkciju, mantas un finanšu līdzekļu pārņēmēja.⁹ Par valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanas un apsaimniekošanas lietderību un likumību interesei izrādīja arī Valsts kontrole, kas līdz 2005. gadam bija veikusi vismaz 14 dažādas revīzijas. Konstatējams, ka gandrīz katrā ir norādīts uz kādu nepilnību un trūkumiem valsts nekustamo īpašumu uzskaitē, apsaimniekošanā un izmantošanā. Revīzijās kopumā iezīmējās viena konkrēta problēma – nav veikta pilnīga valsts īpašumā esošo nekustamo īpašumu uzskaitē, atsevišķās institūcijās konstatēta amatpersonu nelikumīga darbība.

Valsts nekustamā īpašuma pārvaldīšanas politika un normatīvais regulējums

Nekustamā īpašuma pārvaldīšanas koncepcijas izstrāde

Divus gadus pēc darba grupas izveides 2005. gadā Ministru kabinetā tika iesniegta valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanas koncepcija, kurā tika norādīts uz trūkumiem esošajā nekustamā īpašuma pārvaldīšanas mehānismā un piedāvāti divi vienotas nekustamo īpašumu pārvaldīšanas principu īstenošanas varianti. Izvērtējot abu piedāvāto variantu priekšrocības un trūkumus, autores ieskatā, tie ir samērā līdzīgi un nav viennozīmīgas atbildes, kurš ir labāks. Ministru kabinets apstiprināja 2. variantu¹⁰ un par atbildīgo koncepcijas īstenošanā noteica Finanšu ministriju, uzdodot tai

8 Latvijas valsts nekustamā īpašuma pārvaldīšanas un apsaimniekošanas principi.– https://news.lv/Latvijas_Vestnesis/2004/04/21/latvijas-valsts-nekustama-ipasuma-parvaldisanas-un-apsaimniekosanas-principi.- (Sk. 19.07.2024.).

9 Par statūtsabiedrības VAS “Valsts nekustamā īpašuma aģentūra” pieteikšanu ierakstīšanai komercreģistrā kā valsts kapitālsabiedrību: Latvijas Republikas Ministru kabineta rīkojums Nr. 644 (22.09.2004.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 152 (15.07.2005.).

10 Par Valsts nekustamā īpašuma vienotas pārvaldīšanas un apsaimniekošanas koncepciju: Latvijas Republikas Ministru kabineta rīkojums Nr. 319 (09.05.2006.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 74 (12.05.2006.).

līdz 02.01.2007. izstrādāt Ministru kabineta noteikumu projektu par pāreju uz vienotu pieeju valsts nekustamā īpašuma pārvaldīšanā un apsaimniekošanā, paralēli izstrādājot programmnodrošinājumu minētā mērķa sasniegšanai. Finanšu ministrijai sadarbībā ar citām ministrijām un valsts institūcijām, kuru valdījumā ir valsts nekustamie īpašumi, reizi gadā bija jāiesniedz Ministru kabinetā informatīvais ziņojums par koncepcijas īstenošanas gaitu, kā arī līdz 01.07.2011. jāizvērtē koncepcijas ieviešanas rezultāti un jāizstrādā priekšlikumi. Tomēr jānorāda, ka apstiprinātais variants paredzēja dažādus izņēmumus un atrunas, jo koncepcijas sagatavošanas periodā darba grupai neizdevās panākt vairāku ministriju atbalstu. Tātad, autores ieskatā, te ir būtiski pieminēt Valsts kontroles 2009. gada revīziju, kad tika konstatēts, ka ne Finanšu ministrijā, ne tās kapitālsabiedrībā – VAS VNĪ, nav izstrādāti iekšējie normatīvie akti par valsts nekustamā īpašuma pārņemšanu no sveša valdījuma Finanšu ministrijas valdījumā un VAS VNĪ pārvaldīšanā.¹¹

Pēc koncepcijas pieņemšanas tajā tika veikti vairāki grozījumi. Viens no tiem – nepieciešamība pagarināt līdz 31.12.2009. termiņu, kādā Finanšu ministrijai jāsagatavo noteikumu projekts par pāreju uz vienotu pieeju valsts nekustamā īpašuma pārvaldīšanā un apsaimniekošanā. Ministrija uzdevumu neizpildīja un tikai 06.12.2011. Ministru kabinets apstiprināja noteikumus Nr. 934 “Noteikumi par valsts nekustamā īpašuma pārvaldīšanas principiem un kārtību, kā arī kārtību, kādā apkopojama informācija par valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanu un valsts iestāžu lietotajiem nekustamajiem īpašumiem” (turpmāk – MK 934) un ieteikumus Nr. 2 “Ieteikumi valsts nekustamā īpašuma vienotas pārvaldīšanas nodrošināšanai” (turpmāk – ieteikumi).¹²

Valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanas normatīvais regulējums

Vienotajā valsts nekustamo īpašumu uzskaites informācijas sistēmā uz 01.03.2017. bija informācija par 16014 uz valsts vārda reģistrētiem valsts nekustamiem īpašumiem, no kuriem 50% jeb 8081 nekustamo īpašumu pārvaldīšana ir veicama atbilstoši MK Nr. 934 minētajiem pārvaldīšanas

11 Valsts kontroles revīzijas 16.02.2009. ziņojums Nr. 5.1-2-9/2008 “Finanšu ministrijas un valsts akciju sabiedrības “Valsts nekustamie īpašumi” rīcības ar nekustamo īpašumu atbilstība normatīvo aktu prasībām”. – www.lrvk.gov.lv. – (Sk. 20.09.2024.).

12 Ieteikumi valsts nekustamā īpašuma vienotas pārvaldīšanas nodrošināšanai: Latvijas Republikas Ministru kabineta ieteikumi Nr. 2 (pieņemti 06.12.2011.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 195 (13.12.2011.).

principiem.¹³ Noteikumi paredz arī kārtību, kādā jāapkopo un jāaktualizē informācija par valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanu.¹⁴

Autores ieskatā minētie principi ir vispārīgi un vērtējami diezgan neviennozīmīgi. Piemēram, otrais princips “pārvaldīšanas procesā veicināt valsts nekustamā īpašuma uzlabošanu, t.sk. apkārtējās vides kvalitātes saglabāšanu un paaugstināšanu atbilstoši finanšu resursiem” pēc autores domām ir pretrunīgs, jo daudzām iestādēm nav bijis finanšu resursu līdz šim, par ko uzturēt īpašumus, līdz ar to kritiski vērtējamas iespējas piesaistīt finanšu līdzekļus no jauna. Nākamais princips “nodrošināt valsts nekustamā īpašuma efektīvu un ekonomiski lietderīgu izmantošanu” ir pretrunīgs un ļoti vispārīgs. Ja nekustamais īpašums ir nav atbilstoši uzturēts, to nebūs iespējams pie mūsdienās esošā nomas tirgus piedāvājuma, izdevīgi iznomāt. Lielākā daļa valsts nekustamo īpašumu ir starpkaru perioda mājas, kur nav iespējams ar nelieliem finanšu līdzekļiem izveidot modernus birojus vai citas telpas nomai. Minēto apliecina arī tas, ka daudzi VAS VNĪ nomātie īpašumi joprojām stāv tukši. Kā vienīgais daļēji pozitīvais princips ir darbinieku kvalifikācijas celšana, kas tomēr rada risku, ka valsts ieguldīs līdzekļus darbinieka izaugsmē, bet tad darbinieks tiks pārvilināts uz privāto sektoru, kur, autores ieskatā, šai jomā ir konkurētspējīgākas algas.

MK noteikumos Nr. 934 uzskaitītas 13 dažādas darbības, kas ietilpst valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanā, lai īstenotu iepriekš noteikto principu izpildi, piemēram, īpašuma apsaimniekošana, tā vizuālā pārbaude, būves tehniskā apsekošana, būves uzlabošanas darbu (remontdarbi un būvdarbi) plānošana, kā arī nepieciešamo darbību organizēšana un kontrole u.c. Pētījuma ietvaros autore veica Ieteikumu pielikumā esošā vizuālās pārbaudes veikšanas biežuma salīdzinājumu ar Ministru kabineta noteikumos minēto par dzīvojamās mājas apsekošanu, tehnisko apkopi un kārtējo remontu norādīto veikšanas biežumu¹⁵ un secināja, ka vairumā gadījumu vizuālās pārbaudes veikšanas biežums sakrīt. Atsevišķos gadījumos valsts nekustamo īpašumu vizuālā apskate ir jāveic biežāk, piemēram, inženierkomunikācijām – 12 reizes jeb katru mēnesi. Atšķirība ir arī gadījumos, kad

13 Kā valsts izmanto nekustamos īpašumus.– <https://lvportals.lv/norises/286391-ka-valsts-izmanto-nekustamos-ipasumus-2017>.– (Sk. 22.07.2024.).

14 Noteikumi par valsts nekustamā īpašuma pārvaldīšanas principiem un kārtību, kā arī kārtību, kādā apkopojama informācija par valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanu un valsts iestāžu lietotajiem nekustamajiem īpašumiem: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 934 (pieņemti 06.12.2011.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 193 (08.12.2011.).

15 Noteikumi par dzīvojamās mājas apsekošanu, tehnisko apkopi un kārtējo remontu: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 907 (pieņemti 28.09.2010.)// Latvijas Vēstnesis, Nr. 156 (01.10.2010.).

jāveic ēkas tehniskā apsekošana, kas valsts nekustamā īpašuma gadījumā notiek reizi desmit gados, bet, ja konstatēts būtisks tehniskais nolietojums, tad apsekošanu veic ne retāk kā reizi divos gados. Savukārt dzīvojamām mājām tehniskā apsekošana jāveic, ja kopš dzīvojamās mājas nodošanas ekspluatācijā vai saskaņā ar attiecīgās dzīvojamās mājas kapitalitātes grupu attiecīgajai būves daļai vai iebūvētajam būvizstrādājumam ir pagājis noteikumos norādītais vidējais kalpošanas ilgums.

2023. gadā VAS VNĪ savā tīmekļa vietnē publicēja “Valsts īpašumu apsaimniekošanas vadlīnijas” (turpmāk – vadlīnijas), kas ir 2011. gadā MK apstiprināto Ieteikumu papildinājums. To mērķis ir sniegt vienotu izpratni par minimālajām apsaimniekošanas prasībām, ieteicamajām darbībām apsaimniekošanas procesa īstenošanā. Te norādītas vispārīgās vadlīnijas apsaimniekošanas procesā, apsaimniekošanas pamatpakalpojumu papildpakalpojumu uzskaitījums. Ņemot vērā, ka minētais dokuments ir VAS VNĪ izstrādāts, nav skaidrs kā par tā esamību ir informētas citas iestādes, kas apsaimnieko nekustamos īpašumus, nav skaidrs vai tām šīs vadlīnijas būs saistošas, jo tās nav uzskatāmas par normatīvo aktu. Autores ieskatā minētās vadlīnijas ir detalizētas un varētu būt labs palīgs arī citiem nekustamo īpašumu apsaimniekotājiem. Te minētas konkrētas darbības, kas ir jādara apsaimniekotājam pamata pakalpojuma ietvaros. Interpretējot konkrēto sadaļu, ja ēkas lietotājs ir arī apsaimniekotājs, tad tās ir minimālās darbības, ka viņam būtu jāveic, lai nodrošinātu, ka ēka ir droša lietošanai un tās stāvoklis ir uzturēts atbilstošā līmenī. Vadlīnijās ir norādīts, ka apsaimniekotājam jāveic regulāra inženiersistēmu un ēku konstruktīvo elementu apsekošana un uzturēšana, un apsaimniekotājam remontdarbi ir jāplāno ne mazāk kā 12 mēnešu periodam, bet ieteicams tos plānot vismaz trīs gadu periodam.¹⁶ Autoresprāt, šajā gadījumā notiek atgriešanās pie iepriekšējās problēmas, ka ne visām iestādēm pietiek finansējuma ēku uzturēšanai.

Valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanas tālākā attīstība

Koncepcija bija spēkā līdz 2020. gadam un tās īstenošanas laikā Finanšu ministrija atbilstoši koncepcijā noteiktajām prasībām ik gadu ir sniegusi Ministru kabinetam informatīvos ziņojumus, kopumā 12.¹⁷ Izvērtējot

16 Valsts īpašumu apsaimniekošanas vadlīnijas.– <https://www.vni.lv/pakalpojumi/parvaldiba-un-uzturesana>.– (Sk. 10.09.2024.).

17 Vai Finanšu ministrija un VAS “Valsts nekustamie īpašumi” plāno un īsteno mērķtiecīgu un efektīvu valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanu?: Valsts kontroles lietderības revīzijas Nr. 2.4.1-8/2021 ziņojums, Rīga.– <https://lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/noslegtas-revizijas/vai-finansu-ministrija-un-vas-valsts-nekustamie-ipasumi-plano-un-isteno-merktiecigu-un-efektivu-valsts-nekustamo-ipasumu-parvaldisanu>.– (Sk.19.07.2024.).

pēdējo iesniegto informatīvo ziņojumu un tajā norādīto informāciju konstatējams, ka koncepcijas īstenošanas laikā līdz 2020. gadam pārņemti 416 nekustamie īpašumi, bet 42 nekustamie īpašumi bija pārņemšanas procesā.¹⁸ Finanšu ministrijas valdījumā nonāca arī daļa objektu sliktā tehniskā stāvoklī (vidi degradējoši), tos nav iespējams atsavināt vai iznomāt. Kopumā koncepcijā norādīto izdevumu izpilde ir īstenota visās ministrijās, izņemot divas – VARAM un IZM. No 416 pārņemtajiem nekustamajiem īpašumiem 179 īpašumi (43%) ir atstāti Finanšu ministrijas valdījumā, 13 nodoti citu ministriju valdījumā, bet 147 atsavināti privātpersonām un juridiskām personām. 33 nekustamie īpašumi ir ieguldīti VAS VNĪ pamatkapitālā.

Finanšu ministrijas valdījumā esošie un VAS Valsts nekustamie īpašumi pārvaldīšanā nodotie nekustamie īpašumi

Kultūras ministrija koncepcijas īstenošanas laikā Finanšu ministrijai bija nodevusi visus savus nekustamos īpašumus, t.sk. Latvijas Nacionālā muzeja filiāli – izstāžu zāli Arsenāls (Torņa ielā 1, Rīgā). 2015. gadā Rīgas domes izveidotā komisija klasificēja Arsenālu kā C kategorijas graustu un, ņemot vērā šo grausta statusu, ēkai piemēroja arī paaugstināta nekustamā īpašuma nodokļa likmi.¹⁹ Iemesls ēkas nonākšanai līdz grausta statusam ir vienkāršs – nav naudas tās atjaunošanai. Izstāžu zāles atjaunošana tika sākta tikai 2018. gadā, kad VAS VNĪ izsludināja tehniskās izpētes un projektēšanas darba uzdevumu izpildi.²⁰ Izstāžu zāle Arsenāls ir joprojām slēgta, vien 2024. gadā bija izsludināts iepirkums par izstāžu zāles iekštelpu atjaunošanu.²¹

Autore apkopoja informāciju par valsts nekustamajiem īpašumiem Rīgā, kam ir piešķirts graustu statuss. Rīgas pilsētas pašvaldībā 20.07.2024. bija 1344 grausti, no kuriem 15 (1,11%) ir valsts nekustamie īpašumi un tiem piešķirts vidi degradējošas būves statuss. Lai gan var uzskatīt, ka no kopējā graustu skaita tas nav daudz, tomēr šī ir statistika tikai par Rīgas pilsētu. Un valstij, autores ieskatā, būtu jānodrošina, ka tās īpašumā esošās ēkas ir drošas un netiek klasificētas kā grausti. Atsevišķas ēkas ar grausta

18 Par Valsts nekustamā īpašuma vienotas pārvaldīšanas un apsaimniekošanas koncepcijas īstenošanas gaitu. 19.06.2020.– <https://mk.gov.lv>.– (Sk. 19.07.2024.).

19 Izstāžu zāles “Arsenāls” ēka pasludināta par graustu.– <https://grausti.riga.lv/jaunumi/izstazu-zales-arsenals-eka-pasludinata-par-graustu/>.– (Sk. 20.07.2024.).

20 VNĪ sāk izstāžu zāles “Arsenāls” atjaunošanas priekšdarbus.– <https://www.vni.lv/aktualitates/vni-sak-izstazu-zales-arsenals-atjaunosanas-prieksdarbus>.– (Sk.20.07.2024.).

21 VNĪ: Atvērti piedāvājumi iepirkumā par izstāžu zāles Arsenāls iekštelpu atjaunošanu.– <https://www.vni.lv/aktualitates/vni-atverti-piedavajumi-iepirkuma-par-izstazu-zales-arsenals-iekstelpu-atjaunosanu>.– (Sk. 16.09.2024.).

statusu ir no 2018. gada, kas liecina, ka visu šo laiku, iespējams, valstij jāmaksā paaugstinātais nodoklis.

Valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanas modeļa izvēle resoros

Saskaņā ar 2023. gada datiem valsts īpašumā bija nekustamie īpašumi 4 mljrd. eiro apmērā, no tiem ēkas (dzīvojamās, nedzīvojamās, transporta būves) – 1408604925 eiro, zeme – 540401928 eiro un 2107520111 eiro – inženierbūves, transportbūves un pārējais nekustamais īpašums. Īpašumi ir ministrijām, to padotības iestādēm, atvasinātām publiskām personām. Vislielākais nekustamo īpašumu portfelis 2 mljrd. eiro apmērā pieder Satiksmes ministrijai (inženierbūves, transportbūves), savukārt vismazāk – Latvijas Republikas prokuratūrai, kur nekustamo īpašumu bilances vērtība 2023. gadā bija tikai 350 eiro. Ministrijas ir nodevušas savus nekustamos īpašumus 757425934 eiro apmērā turējumā kapitālsabiedrībām.

Valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanu daļā centrālo iestāžu vai ministriju resoros organizē pašas iestādes, tomēr vairākos resoros valsts nekustamo īpašumu valdītāji ir izveidojuši pārvaldīšanas institūcijas, izvēloties atšķirīgu formu – gan kā ministrijas padotības iestādes, gan kā valsts kapitālsabiedrības. Kā padotības iestādes, kas nodrošina nekustamo īpašumu pārvaldīšanu, var minēt Iekšlietu ministrijas padotības iestādi Nodrošinājuma valsts aģentūru un Aizsardzības ministrijas padotības iestādi – Valsts aizsardzības militāro objektu un iepirkumu centru. Savukārt kā kapitālsabiedrības nekustamo īpašumu pārvaldīšanā ir VAS VNĪ, VSIA “Zemkopības ministrijas nekustamie īpašumi”, VSIA “Šampētera nams”, VSIA “Tiesu namu aģentūra”.

Izvērtējot Valsts kontroles veiktās revīzijas par VAS VNĪ,²² VSIA “Zemkopības ministrijas nekustamie īpašumi” secināms, ka VSIA “Zemkopības ministrijas nekustamie īpašumi” nenodrošina ekonomisku ēkas Republikas laukumā 2 pārvaldīšanu. Arī ne visa VAS VNĪ veiktā darbība ir valsts budžetam izdevīga un atsevišķos gadījumos nomnieki, kas ir cita valsts iestāde, iespējams, ir pārmaksājusi vismaz 1,8 milj. eiro. Revīziju ietvaros minētie secinājumi norāda uz to, ka lai gan minētās kapitālsabiedrības bija izveidotas ar mērķi pārvaldīt un apsaimniekot konkrēto ministriju nekustamos īpašumus, dara nepilnīgi, nenodrošinot ēku uzturēšanu, kā arī aprēķinot augstāku nomas maksu.

22 Kāda ir valsts nekustamo īpašumu politika, kā Finanšu ministrija un VAS “Valsts nekustamie īpašumi” pārvalda nekustamos īpašumus: Valsts kontroles 08.03.2023. revīzijas ziņojums Nr. 2.4.1-8/2021.– <https://lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/noslegtas-revizijas/vai-finansu-ministrija-un-vas-valsts-nekustamie-ipasumi-plano-un-isteno-merktiecigu-un-efektivu-valsts-nekustamo-ipasumu-parvaldisanu>.– (Sk. 05.09.2024.).

Savdabīga situācija ir izveidojusies ar Kultūras ministrijas resoru, kas pēc koncepcijas jauniegūtos īpašumus reģistrē uz valsts vārda Kultūras ministrijas personā. Izvērtējot publiski pieejamo informāciju autore secina, ka vienas ministrijas ietvaros nekustamo īpašumu pārvaldīšana ir sadrumstalota un šim procesam nav vienotas pieejas. Kultūras ministrija daļu savu nekustamo īpašumu nodeva Finanšu ministrijas valdījumā, bet vēlāk faktiski turpināja to apsaimniekošanu. Daļu apsaimnieko Kultūras ministrijas konkrētā īpašuma lietotājs – padotības iestāde vai kapitālsabiedrība.

Jaunā valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanas koncepcija

Laika posmā no 2020. gada, kad koncepcija zaudēja spēku, līdz šodienai nav aktuālas valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanas koncepcijas. Jaunais valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanas plāns 2024.–2027. gadam (turpmāk – plāns) joprojām nav pieņemts. 04.04.2024. tas tika izskatīts Valsts sekretāru sanāksmē²³ un tika pieņemts lēmums atbalstīt iesniegto rīkojuma projektu. Tomēr nekāda tālāka virzība nenotiek. Ar mērķi gūt priekšstatu par to, ko plānots darīt, lai nodrošinātu vienotu un kvalitatīvu nekustamo īpašumu pārvaldību, autore veica minētā plāna analīzi. Jāpiekrīt plānā norādītajam Finanšu ministrijas viedoklim²⁴ par to, ka koncepcijā noteiktais valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanas centralizācijas princips ir neviennozīmīgs, joprojām jūtama nekustamo īpašumu pārvaldīšanas sadrumstalotība. Minētais apgrūtina valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanu, efektīvu pārraudzību un izmantošanas kontroli, kā arī mazina finanšu līdzekļu racionālu izmantošanu.

Autore piekrīt Finanšu ministrijas idejai nodrošināt vienvērtīgu objektu pārvaldīšanas centralizēšanu, savukārt īpašu nestandarta objektu pārvaldīšanu nodot decentralizēti pārvaldīt atbildīgajām ministrijām. Tas pēc būtības ar nelielām izmaiņām atbilstu jau iepriekš pastāvošajai situācijai, kad, piemēram, Kultūras ministrijas muzeju lietotāji paši apsaimniekoja savas ēkas. Ja ar muzeju pārvaldīšanu, autores ieskatā, būtu samērā viegli rast risinājumu, tad problemātiski būs nodrošināt centralizētu valsts izglītības iestāžu pārvaldīšanu, jo izglītības iestādes ir ne tikai Izglītības un zinātnes ministrijai, bet arī Kultūras ministrijai un Zemkopības ministrijai.

Plānā diezgan plaši tiek analizēts iepriekšējās koncepcijas sasniegtais, izvērtēti ieguvumi, trūkumi un konstatētās nepilnības. Tomēr jānorāda, ka

23 Valsts sekretāru 04.04.2024. sanāksmes protokols Nr. 10.– <https://tapportals.mk.gov.lv/meetings/protocols/3c018ff0-a4a7-4f9f-9b56-85048ac43549#meeting-protocol-preview-10.-> (Sk. 10.07.2024.).

24 Valsts nekustamo īpašumu vienotas pārvaldīšanas plāns 2024.–2027. gadam.– <https://tapportals.mk.gov.lv.-> (Sk. 10.07.2024.).

par šo koncepciju savu vērtējumu jau sniegusi Valsts kontrole un secināms, ka atsevišķos gadījumos ministrijai ir atšķirīgs viedoklis. Netiek sniegta detalizēta informācija par to, cik faktiski ir valsts nekustamo īpašumu pārvaldītāju, kā šis process tiek nodrošināts valstī kopumā pa ministrijām. Līdz ar to nav iespējams gūt skaidru un nepārprotamu informāciju par to kas, kā un kāpēc pārvalda valsts nekustamos īpašumus.

Lai gan plānā ir minēti veicamie pasākumi, tomēr sasniedzamie rezultāti rādītāji ir samērā formāli un norādīti vispārīgi: nomas līgumu skaits, izstrādāts informatīvais ziņojums, pilnveidota VNĪIS sistēma. Nenosakot konkrētu sasniedzamo rezultātīvo rādītāju būs problemātiski veikt izvērtējumu par to, vai ir sasniegts plāna mērķis, vai tas ir uzskatāms par labu. Protams, noslēgtais nomas līgums var nodrošināt nekustamā īpašuma atbilstošu pārvaldību un uzkrājumu veidošanu ilgtermiņā. Secināms, ka šai plānā atsevišķi pasākumi atkārtojas no iepriekšējās koncepcijas, kaut vai – nodrošināt pakāpenisku valsts pārvaldes iestāžu pāreju no apsaimniekošanas/lietošanas līgumiem uz nomas attiecībām atbilstoši valsts budžeta finansiālajām iespējām, kas bija paredzēts jau 2006. gadā izstrādātajā redakcijā. Kopumā vērtējot, Finanšu ministrijas izstrādātais plāns ir nepilnīgs, autoresprāt tas vairāk ir raksturojams kā atskaite par koncepcijas īstenošanu. Tas nenodrošinās kvalitatīvu nekustamo īpašumu pārvaldīšanu.

Vēl viens būtisks aspekts, par ko ir jādoma valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanas jomā, ir energoefektivitātes nodrošināšana. Daļa Rīgā esošo valsts iestāžu atrodas starpkaru periodā būvētajās mājās Rīgas centrā. Biroji šādās telpas, nenoliedzami, ir skaisti, pie nosacījuma, ja ēkai ir kvalitatīva iekšējā apdare. Tomēr problēmas ir ar šo ēku energoefektivitātes uzlabošanu. Ja ēka ir Rīgas vēsturiskajā centrā, tā ir jāuztur atbilstoši Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un aizsardzības likumam un saistošajiem noteikumiem. Ja tas ir kultūras piemineklis, jāievēro likums “Par kultūras pieminekļu aizsardzību” un Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes sniegtie norādījumi ēkas uzturēšanai.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Par valsts nekustamo īpašumu vienotas pārvaldīšanas principu izstrādi ir atbildīga Finanšu ministrija.
2. Izvērtējot Valsts kontroles līdz 2005. gadam veikto revīziju rezultātus, secināms, ka valstī nebija pilnīgas informācijas par to, kam ir jābūt tās īpašumā, nebija vienotas pieejas nekustamo īpašumu pārvaldīšanā, katra ministrija pārvaldīja nekustamo īpašumu pēc saviem ieskatiem.

3. 2006. gadā tika pieņemta Valsts nekustamā īpašuma vienotas pārvaldīšanas un apsaimniekošanas koncepcija. Ir notikusi formāla nekustamo īpašnieku valdītāja maiņa, bet apsaimniekošana gala rezultātā tāpat palika īpašuma lietotāja atbildībā, pie tam pirms darbu veikšanas bija jāsaņem īpašnieka piekrišana.
4. Jaunā valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanas politika pēc apstiprināšanas valsts sekretāru sanāksmē 04.04.2024., joprojām nav virzīta izskatīšanai Ministru kabinetā.
5. Valsts nekustamie īpašumi neatkarīgi no tā, vai tos pārvalda pati ministrija vai tās kapitālsabiedrība, ir jāpārvalda atbilstoši MK noteikumiem Nr. 934. Katra ministrija ir izvēlējusies sev piemērotāko nekustamo īpašumu pārvaldīšanas modeli.
6. Lai gan ir izstrādāts normatīvais regulējums valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanai, īpašumi netiek apsaimniekoti pēc vienotiem principiem. Tās ministrijas, kas izvēlējās veidot kapitālsabiedrības ar šo uzdevumu tiek galā, jo ir iespēja veidot uzkrājumus, savukārt gadījumos, kad īpašumus pārvalda valsts iestāde, ir problēmas ar finansējuma piesaisti īpašuma uzturēšanai, kā rezultātā īpašuma stāvoklis ar katru gadu pasliktinās, tad tiek meklēts risinājums avārijas situāciju novēršanai, kas naudas izteiksmē nozīmē lielākus finanšu ieguldījumus.
7. Lai nodrošinātu drošu ēku ekspluatāciju saskaņā ar normatīvajos aktos noteikto, Finanšu ministrijai sadarbībā ar citām ministrijām, nepieciešams pārskatīt īpašumu sarakstus, īpaši uzmanību pievēršot dzīvojamo ēku fondam, un nodrošināt, ka nekustamā īpašuma lietotājam, kas nav jomas profesionālis, nav jāveic tam neraksturīgas funkcijas.
8. Finanšu ministrijai kā VAS VNĪ kapitāldaļu turētājam nodrošināt, ka tā savā darbībā darbojas valsts interesēs un nomas maksu aprēķina atbilstoši normatīvo aktu regulējumam.
9. Finanšu ministrijai veikt objektu pārvaldīšanu centralizēti, bet nestandarta objektus nodot decentralizēti pārvaldīt atbildīgajām ministrijām.
10. Nepieciešama MK noteikumu Nr. 934 pilnveide, iekļaujot Ieteikumos paredzēto darbu veikšanu, tie jāpapildina ar VAS VNĪ vadlīnijās norādītajiem ēku nolietojuma rādītājiem.
11. Autore rosina veikt padziļinātu izpēti par to, kā nodrošināt valsts īpašumā esošo ēku energoefektivitātes uzlabošanu gadījumos, kad nav pieejams Eiropas Savienības struktūrfondu finansējums.

MANAGEMENT OF STATE-OWNED REAL PROPERTY

Summary

The Ministry of Finance is responsible for the implementation of the state real property management policy in Latvia. Although various legal acts, recommendations, and guidelines have been developed to ensure the management of state-owned real property, there is still no unified approach to its management and maintenance. A significant issue is that the institution responsible for real property management lacks sufficient financial resources, resulting in some properties deteriorating to the point of becoming derelict. This creates additional costs for the state, not only in the form of increased real property tax but also because substantially greater financial investments are required for the restoration of such properties than would have been necessary had they been properly maintained in a timely manner.

The aim of this study is to examine the policy governing the management of state-owned real property, with a view to gaining an understanding of the aspects and concept of real property maintenance. The study seeks to answer the following research question: “Is the selected model of state-owned real property management appropriate, and does it ensure the proper management of state-owned real property?”

JURIDISKĀS KOLEDŽAS APGĀDĀ IZDOTĀS GRĀMATAS

1. Levits E. Eiropas Savienības tiesību principi un to ieviešana Latvijā.– Rīga: Juridiskā koledža, 2001, 78 lpp.
2. Tauriņš G. Politika. 1.daļa: Politoloģijas pamati.– Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2001, 368 lpp.
3. Tauriņš G. Politika. 2.daļa: Politikas filozofija.– Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola, Juridiskā koledža, 2001, 516 lpp.
4. Kļiedere I. Lietišķā informātika: Metodiskais materiāls.– Rīga: Juridiskā koledža, 2001, 40 lpp.
5. Stucka A. Administratīvo tiesību pamati: Lekciju kurss.– Rīga: Juridiskā koledža, 2002, 116 lpp.
6. Tauriņš G. Politika. 3.daļa: Politiskās domas vēsture.– Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola, Juridiskā koledža, 2002, 592 lpp.
7. Kļiedere I. Microsoft ACCESS 2000: Datu bāzes veidošana piemēros.– Rīga: Juridiskā koledža, 2003, 115 lpp.
8. Stucka A. Ievads administratīvajās tiesībās un administratīvā procesa tiesībās.– Rīga: Juridiskā koledža, 2003, 167 lpp.
9. Eiropas tiesības.– Rīga: Juridiskā koledža, 2004, 388 lpp.
10. Sniedzītis A. Metodiskais materiāls civilprocesā.– Rīga: Juridiskā koledža, 2004, 84 lpp.
11. Kļiedere I. Lietišķā informātika.– Rīga: Juridiskā koledža, 2005, 154 lpp.; il.
12. Stucka A. Administratīvās tiesības.– Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 209 lpp.
13. Studiju kursa palīgmateriāls: Lietvedība (Lietišķā komunikācija).– Rīga: Juridiskā koledža, 2005, 88 lpp.
14. Kļiedere I. Lietišķā informātika/ 2., papildin.izd.– Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 185 lpp.; il.
15. Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2.sēj.: Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561-1795). – Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 408 lpp.
16. Eiropas tiesības/ 2., papildin. izd.– Rīga : Juridiskā koledža, 2007, 627 lpp.
17. Kļiedere I. Lietišķā informātika/ 3., atk. izd.– Rīga: Juridiskā koledža, 2007, 185 lpp.; il.
18. Mizovska L. Metodiskais materiāls lietu (īpašuma) tiesībās.– Rīga: Juridiskā koledža, 2007, 76 lpp.

19. Mekša R. Metodiskie norādījumi konstitucionālajās tiesībās.– Rīga: Juridiskā koledža, 2007, 82 lpp.
20. Bolis J. Mediācija.– Rīga: Juridiskā koledža, 2007, 121 lpp.
21. Kļiedere I. Lietišķā informātika/ 4., papildin. izd.– Rīga: Juridiskā koledža, 2008, 212 lpp.
22. Deksnis E. B. Lisabonas līgums un Eiropas Savienības konstitucionālie pamati.– Rīga: Juridiskā koledža, 2008, 153 lpp.
23. Krogzeme H. Grāmatvedības pamati.– Rīga: Juridiskā koledža, 2008, 173 lpp.
24. Kļiedere I. Lietišķā informātika/ 5., atk. izd.– Rīga: Juridiskā koledža, 2008.-212 lpp.
25. Stucka A. Administratīvās tiesības/ 2., papildin. izd.– Rīga: Juridiskā koledža, 2009, 352 lpp.
26. Krogzeme H. Finanses un kredīts.– Rīga: Juridiskā koledža, 2010, 412 lpp.
27. Tauriņš G. Profesionālas politikas konjunktūra.– Rīga; Štutgarte: Aut. izd., 2011, 224 lpp.
28. Tauriņš G. Demokrātija bez tautas.– Rīga; Štutgarte: Aut. izd., 2012, 142 lpp.
29. Tauriņš G. Demokrātijas nākotne.– Rīga; Štutgarte: Aut. izd., 2013, 143 lpp.
30. Bolis J., Gereiša Z. Mediācija un sarunas.– Rīga: Juridiskā koledža, 2015, 132 lpp.
31. Tauriņš G. Demokrātijas liktenis.- Rīga; Štutgarte: Aut. izd., 2015, 95 lpp.
32. Kļieders J. Datorzinības: Mācību līdzeklis.- Rīga: Juridiskā koledža, 2015, 262 lpp.
33. Tauriņš G. Demokrātijas mūsdienu izaicinājumi.– Rīga; Štutgarte: Aut. izd., 2016, 80 lpp.
34. Vasiļevska D. Kvalitātes nodrošināšanas vadība.– Rīga: Juridiskā koledža, 2017, 233 lpp.
35. Tauriņš G. Demokrātijas mūsdienu krīze un atmoda.– Rīga; Štutgarte: Aut. izd., 2017, 79 lpp.
36. Kļieders J. Datorzinības: Microsoft Office 2013/2016.– Rīga: Juridiskā koledža, 2018, 296 lpp., il.
37. Tauriņš G. Mūsdienu demokrātija un aukstais karš.– Rīga; Štutgarte: Aut. izd., 2018, 80 lpp.
38. Starptautiskās tiesības: Dokumentu krājums ar komentāriem/ komentāru autors T. Jundzis.– Rīga: Juridiskā koledža, 2018, 276 lpp.
39. Tiesībsargājošās institūcijas Latvijā un Eiropā: Mācību grāmata/ Deksnis E. B., Grūbis N., Kudeikina I., Kūtris G., Mekša R., Sniedzītis A., Streņģe N.– Rīga: Juridiskā koledža, 2019, 368 lpp.
40. Amoliņa I. Dzīvojamo māju pārvaldība: Mācību grāmata.– Rīga: Juridiskā koledža, 2025, 312 lpp.

JURIDISKĀS KOLEDŽAS ORGANIZĒTO KONFERENČU MATERIĀLI

1. Tiesību jaunrades un piemērošanas problēmas: Zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2001, 74 lpp.
2. Tiesību teorijas un vēstures, justīcijas iestāžu darbības aktuālās problēmas: Ziņojumi studentu pirmajā zinātniskajā konferencē 2001. gada 19. maijā.- Rīga: Juridiskā koledža, 2001, 70 lpp.
3. Politika un tiesības: Zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2002, 90 lpp.
4. Aktuālas tiesību problēmas Latvijā: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2002, 107 lpp.
5. Aktuālas tiesību problēmas: Absolventu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2003, 96 lpp.
6. Politics and Law in the Context of the European Integration: Proceedings of the international conference, 15-16 February 2003.- Rīga: Baltic Centre for Strategic Studies; Latvian Academy of Sciences; College of Law; Latvian Lawyer's Association, 2003, 237 p.
7. Aktuālas tiesību problēmas Eiropas integrācijas kontekstā: Zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004, 73 lpp.
8. Aktuālas tiesību problēmas Eiropas integrācijas kontekstā: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004, 79 lpp.
9. Pirmais gads Eiropas Savienībā: Aktuālas komerczinību, personālvadības un tiesību problēmas: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga : Juridiskā koledža, 2005, 66 lpp.
10. First Year in the European Union: Current Legal Issues. Proceedings of the international conference 29-30 April 2005.- Rīga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; College of Law, 2005, 464 p.
11. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2006.— Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 319 lpp.
12. Third Year within the European Union: Topical Problems in Management of Economics and Law: Proceedings of the International Conference, 27-28 April 2007.- Rīga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; College of Law, 2007, 344 p.
13. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2008.—Rīga: Juridiskā koledža, 2008, 240 lpp.

14. The Fifth Year as European Union Member States: Topical Problems in Management of Economics and Law. Proceedings of the International Conference, 8-9 May 2009.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; College of Law, 2009, 416 p.
15. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2010.-Rīga: Juridiskā koledža, 2010, 176 lpp.
16. The Seventh Year as European Union Member States: Economics, Politics, Law. Proceedings of the International Conference, 6-7 May 2011.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Baltic Centre for Strategic Studies; College of Law, 2011, 376 p.
17. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2012.- Rīga: Juridiskā koledža, 2012, 196 lpp.
18. The Baltic States in the European Union: Ten Years as Member States. Proceedings of the International Conference, 25-26 April 2014.- Riga: Latvian Academy of Sciences; College of Law, 2014, 152 p.
19. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2014.- Rīga: Juridiskā koledža, 2014, 231 lpp.
20. Twenty-five Years of Renewed Latvia, Lithuania and Estonia: Experience of the Baltic States in Europe. Materials of the International Conference, Riga, Latvia, 22 April 2016. Riga: Latvian Academy of Sciences; College of Law, 2016, 191 p.
21. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2016.- Rīga: Juridiskā koledža, 2016, 322 lpp.
22. Ilgtspējīga attīstība un tiesiskums turbulentā biznesa un politiskajā vidē. Sustainable development and rule of law in a turbulent business and political environment: Starptautiskā zinātniskā konference, 2018. gada 26.-28. aprīlis, Rīga: Tēzes.- Riga: College of Law, 2018, 80 p.
23. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2018.- Rīga: Juridiskā koledža, 2018, 320 lpp.
24. United Nations Sustainable Development Goals for 2030: the Role of the Rule of Law and the Social Sciences in their implementation: the Annual International Scientific Conference. ANO ilgtspējīgas attīstības mērķi 2030: Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2019. gada 25. – 26. aprīlis, Rīga.- Riga: College of Law, 2019.- 67 p.
25. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2020.- Rīga: Juridiskā koledža, 2020.- 332 lpp.
26. The Development of Baltic States Over 30 Years Since Restoration of Independence: Political, Economic and Legal Aspects. Proceedings of an International Scientific Conference, 24–25 April 2020, Riga: Baltijas valstu attīstība aizvadīto 30 gadu laikā kopš neatkarības atjaunošanas: politiskie,

- ekonomiskie un tiesiskie aspekti. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli, 2020. gada 24.–25. aprīlis, Rīga.– Rīga: College of Law, 2020, 102 p.
27. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2022.– Rīga: Juridiskā koledža, 2022, 320 lpp.
28. Ekonomikas, vadības, tiesību izaicinājumi mūsdienās un to iespējamie risinājumi. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli, 2023. gada 28. aprīlis, Rīga: Today`s Economic, Management, Legal Challenges and their Possible Solutions. Proceedings of an International Scientific Conference, 28 April 2023, Riga.– Riga: College of Law, 2023, 224 p.
29. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2024.– Rīga: Juridiskā koledža, 2024, 160 lpp.
30. Drošība, inovācijas un sadarbības iespējas digitālajā laikmetā. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli un tēzes: Security, Innovation and Cooperation Opportunities in the Digital Age. Proceedings and abstracts of an International Scientific Conference, 25 April 2025, Riga.– Riga: College of Law, 2025, 90 p.
31. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2026.– Rīga: Juridiskā koledža, 2026, 208 lpp.